

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2015

National Library
of Sweden

kulturoremål

DEL BETÄNKANDE AV KULTURARVSUTREDNINGEN

SOU 1995:128

Kulturregendoromar och kulturföremål

DEL BETÄNKANDE AV KULTURARVSUTREDNINGEN

SOU 1995:128

Statens offentliga utredningar
1995:128
Kulturdepartementet

A: Ref KB
Occ SOU
65

Kulturegendomar och kulturföremål

Betänkande av
Kulturarvsutredningen
Stockholm 1995

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.

- En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:

Regeringskansliets förvaltningskontor
Arkiv- och informationsenheten
103 33 Stockholm
Fax: 08-790 09 86
Telefon: 08-405 24 81

Omslagsbild: Väggmålning i flygeln i gården Pallars, Alfta, Hälsingland.

Foto: Hilding Mickelsson.

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1995

ISBN 91-38-20112-7
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för kulturdepartementet

Regeringen bemyndigade genom beslut den 16 juni 1994 chefen för kulturdepartementet att tillkalla en särskild utredare för att utreda vissa frågor om kulturminnesskydd m.m. Med stöd av detta bemyndigande utsågs den 15 augusti 1994 landshövdingen Lars Eric Ericsson att vara utredare. Samtidigt beslutades om direktiv för uppdraget (Dir. 1994:57), som fogas till detta betänkande som bilaga 1.

Såsom sakkunniga förordnades från den 1 november 1994 departementssekreteraren Maria MalmLöf, hovrättsassessorn Knut Weibull och överantikvarien Keith Wijkander.

Som experter i den nu aktuella delen av utredningsarbetet förordnades från den 12 september 1994 avdelningsdirektören Eva Birath, kammarrättsassessorn Per Kjellsson, avdelningsdirektören Roland Torelli, från den 15 november 1994 chefsintendenten Görel Cavalli-Björkman, intendenten Per Falck, förste bibliotekarien Lars Olsson och arkivrådet Lars-Olof Welander, samt från den 27 februari 1995 kammarrättsassessorn Lars Bergendal. Bergendal och Birath har främst medverkat i utformningen av avsnitt 5 i föreliggande del av betänkandet; de övriga experterna i avsnitt 6.

Till sekreterare förordnades från 1 september 1994 verksjuristen Thomas Adlercreutz och från 1 november 1994 länsantikvarien Erik Nordin. Monica Berglund har varit utredningens assistent.

Till utredningen har inom de nu aktuella områdena överlämnats en skrivelse från Fideikommissnämnden den 16 mars 1994 om erfarenheter av lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss.

Utredningen har antagit namnet Kulturarvsutredningen. I det delbetänkande som nu överlämnas behandlas frågor om kulturegendomar och exportregler för kulturföremål.

Stockholm i december 1995

Lars Eric Ericsson

Thomas Adlercreutz

Erik Nordin

Innehåll

Sammanfattning	11
Författningsförslag	21
1 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.	21
2 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m.	34
3 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1993:379) om bidrag till kulturmiljövård.	40
4 Förslag till lag om ändring av lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt	42
5 Förslag till lag om ändring av lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss	44
6 Förslag till lag om ändring i lagen (1963:587) om inkomstbeskattning av fideikommissbo m.m.	49
7 Förslag till lag om ändring i förordningen (1963:588) om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss	50
1 Inledning	51
1.1 Uppdraget	51
1.2 Genomförandet	51
1.3 Inriktningen av betänkandet	52
2 Gällande rätt	57
2.1 Förvaltning av kulturegendomar. Stiftelser m.m.	57
2.1.1 Grunddragen hos stiftelser	57
2.1.2 Särskilda typer av stiftelser	60
2.1.3 Förvaltning och tillsyn av stiftelser	60
2.1.4 Redan bildade stiftelser	63
2.2 Fideikommisen och avvecklingslagen	63
2.2.1 Den rättsliga innebörden av ett fideikommiss ...	63
2.2.2 Avvecklingsförfarandet och regler för att säkra kulturvärden	64
2.3 Kulturföremål	67
2.3.1 Fornfynd	67
2.3.2 Kyrkliga inventarier	68
2.3.3 Utförelse av vissa äldre kulturföremål	69
2.3.4 EG-förordningarna om export av kulturföremål .	72
2.3.5 Återlämnande av kulturföremål	74
2.3.6 Unesco-överenskommelsen om import av material för undervisning samt vetenskapliga och kulturella ändamål	75

2.4	Skatteregler av betydelse för kulturegendomar och kultur- föremål	76
2.4.1	Inkomstbeskattningen	76
2.4.2	Förmögenhetsbeskattningen	81
2.4.3	Arvs- och gåvobeskattningen	82
2.4.4	Fastighetsbeskattningen	85
2.4.5	Mervärdesskatt	86
2.4.6	Beskattning av stiftelser och ideella föreningar m.m.	87
2.5	Bidrag	89
2.5.1	Statsbidrag för kulturmiljövård	89
2.5.2	Jordbruksstöd	90
3	Bakgrund	93
3.1	Kulturminnesskyddets internationella rötter	93
3.1.1	Skyddet för antikens lämningar	93
3.1.2	Nationella självständighetssträvanden	95
3.1.3	De franska skyddsprinciperna	96
3.1.4	Storbritannien	97
3.1.5	Socialistiska lösningar	98
3.2	Kulturminnesskyddets utveckling i Sverige	98
3.2.1	De tidigaste reglerna	98
3.2.2	Fornlämningar och fornfynd	99
3.2.3	Kyrkorna och de offentliga byggnaderna	101
3.2.4	Privatägda byggnader	103
3.2.5	Fideikommissen	104
3.2.6	Annan lös egendom än fornfynd och kyrkliga inventarier. Exportkontroll	106
3.2.7	Återlämnande av kulturföremål	113
3.3	Vissa uppgifter om fideikommissen och avvecklingen	114
3.3.1	Uppgifter om fideikommissen	114
3.3.2	Avvecklingslagen och dess förarbeten	115
3.3.3	Avvecklingens genomförande	117
3.4	Särskilda frågor i skyddsdiskussionen rörande export av kulturföremål	121
3.4.1	Skyddsbehov och urval. Registrering	121
3.4.2	Avvägningen mot enskild rätt. Inlösen och förköp. Avgifter	131
3.4.3	Avgränsningen av tillståndsplikt. Föremålskate- gorier	134
3.4.4	Avgränsning av föremålskategorier. Ålders- och värdegränser	137
3.4.5	Andra sätt att avgränsa tillståndsplikten. Generella undantag	139
3.4.6	Förfarandefrågor. Tidsbegränsning, förhands- granskning och decentraliserad handläggning	140

4	Internationella aspekter på kulturogendomar och kulturföremål	143
4.1	1970 års Unesco-konvention	143
4.2	Unidroit	145
4.3	Danmark	147
4.3.1	Byggnadsskydd	147
4.3.2	Statliga stödinsatser för kulturogendomar	148
4.3.3	Export av kulturföremål	150
4.4	Finland	151
4.4.1	Byggnadsskydd m.m.	151
4.4.2	Export av kulturföremål	151
4.5	Norge	152
4.5.1	Fasta och lösa kulturminnen	152
4.5.2	Export av kulturföremål	153
4.6	Frankrike	154
4.6.1	Klassning av kulturogendom	154
4.6.2	Statliga stödinsatser för kulturogendomar	155
4.6.3	Export av kulturföremål	156
4.7	Nederländerna	157
4.7.1	Allmänt	157
4.7.2	Statliga stödinsatser för kulturogendomar	158
4.7.3	Export av kulturföremål	160
4.8	Storbritannien	161
4.8.1	Skydd av byggnader och miljöer	161
4.8.2	Statliga stödinsatser för kulturogendomar	162
4.8.3	Export av kulturföremål	164
5	Överväganden och förslag rörande kulturogendomar	171
5.1	Utgångspunkter för bevarande	171
5.1.1	Vilka problem finns med att hålla olika slags kulturogendomar samlade?	172
5.1.2	Hur kan det allmänna främja att kulturogendomar hålls samlade?	176
5.2	Skydd för lösöre som ingår i en kulturogendom	177
5.2.1	Skall skyddet omfatta annat än byggnadstillbehör?	177
5.2.2	Utredningens förslag	179
5.3	Förvaltningsformer för att främja sammanhållna kulturogendomar?	183
5.3.1	Kulturogendomar under stiftelseförvaltning	186
5.3.2	Ett alternativ: Stödstiftelse	190
5.3.3	Aktiebolag för långsiktigt bevarande	192
5.3.4	Ideell förening för långsiktigt bevarande	192
5.3.5	Nationell stiftelse	193
5.4	Statligt stöd	196
5.4.1	Bostadsbeskattningen	197
5.4.2	Förmögenhetsbeskattningen	198
5.4.3	Arvs- och gåvobeskattningen	198

5.4.4	Utredningens förslag rörande arvs- och gåvoskatt	201
5.4.5	Fastighetsbeskattningen	203
5.4.6	Mervärdesbeskattningen	203
5.4.7	Stiftelse- och föreningsbeskattningen	204
5.4.8	Förslag rörande bidrag till kulturmiljövård	206
5.5	Fideikommiss	207
5.5.1	Fideikommissnämndens erfarenheter av lagens tillämpning	207
5.5.2	Nuläge	208
5.5.3	Utredningens allmänna slutsatser	209
5.5.4	Förslag rörande förlängning av fideikommissförordnande	212
5.5.5	Förslag rörande fideikommissaktiebolag	214
5.5.6	Förslag om överföring av fideikommissegendom till stiftelse	217
5.5.7	Förslag om Fideikommissnämndens uppgifter	221
5.5.8	Förslag i skattefrågor	222
6	Överväganden och förslag rörande utförelse av kulturföremål	225
6.1	Vilken inverkan har EG-rätten?	225
6.1.1	Artikel 36 i Romfördraget och EG-reglerna om export resp. återlämnande av kulturföremål	225
6.1.2	Den inre marknaden och kontrollsystemen	231
6.1.3	Förbudet mot exporttullar och avgifter	235
6.1.4	Utredningens slutsatser och förslag	237
6.2	Skyddsbehov, tillståndsplikt och prövningskriterier	243
6.2.1	Ett nyanserat synsätt	243
6.2.2	Utredningens slutsatser och förslag	249
6.3	Avvägningen mellan det allmännas och den enskildes intressen	253
6.3.1	Regeringsformen och andra bestämmelser om egendomsskydd	253
6.3.2	Utredningens slutsatser och förslag	257
6.4	Utförelserestriktioner för både svenska och utländska kulturföremål?	261
6.4.1	Utredningens förslag	261
6.5	Föremålskategoriernas närmare avgränsning, ålders- och värdegränser	263
6.5.1	Utredningens slutsatser och förslag	263
6.6	Tillståndsförfarandet	276
6.6.1	Nuvarande ordning	276
6.6.2	Utredningens slutsatser och förslag	278
6.7	Förhandsgranskning	281
6.8	Tidsbegränsning av tillstånd	281
6.9	Överklagande	282
6.10	Ansvar	283

Summary	.....	285
----------------	-------	-----

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiven	297
Bilaga 2	Fideikommissegendomar	307
Bilaga 3	Framställning från tillståndsmyndigheterna rörande export av kulturföremål	309
Bilaga 4	EG-förordningarna om export av kulturföremål	327

Förkortningar

AGL	Lag (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt
KMF	Kulturminnesförordningen, Förordning (1988:1188) om kulturminnen
KML	Kulturminneslagen, Lag (1988:850) om kulturminnen
KRFS	Kulturrådets författningssamling
NJA	Nytt juridiskt arkiv
PBL	Plan- och bygglagen (1987:10)
SFS	Svensk författningssamling

Sammanfattning

1 Inledning

Här presenteras utredningens uppdrag, dess genomförande och några utgångspunkter för arbetet.

2 Gällande rätt

I detta avsnitt beskrivs gällande regler av betydelse för förvaltning och disposition av kulturegendomar och kulturföremål. Den nya stiftelselagen refereras bl.a. med avseende på hur reglerna kommer att gälla för redan bildade stiftelser. Vidare beskrivs regler för fideikommissen, särskilt det förfarande som skall tillämpas vid deras avveckling. En redogörelse lämnas för reglerna i kulturminneslagen (KML) om kulturföremål med särskild inriktning på utförelsebestämmelserna. I anslutning därtill beskrivs också EG:s regler om export resp. återlämnande av kulturföremål.

Slutligen finns avsnitt om de skatte- och bidragsregler som kan ha särskild betydelse för dem som äger eller förvaltar kulturegendomar och kulturföremål.

3 Bakgrund

Kapitlet inleds med en rundmålning av kulturminnesskyddets uppkomst och idémässiga bakgrund, med utgångspunkt i det gryende intresset för antikens lämningar i Rom, samt framför allt förhållandena i Frankrike och Storbritannien.

Den svenska rättsutvecklingen på området beskrivs efter de mycket åtskilda huvudlinjer utvecklingen har följt för olika sorters kulturminnen, forn lämningar, kyrkor och offentliga byggnader, privatägda byggnader av vilka fideikommissen i detta avseende är ett särfall, och privatägd lösegendom.

Framställningen fördjupas vad gäller fideikommissen, dels vad gäller lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss (avvecklingslagen), dess tillkomst och hur den tillämpats, och hur avvecklingen fortskridit. Någon självständig inventering av bevarade egendomar har utredningen inte funnit möjlig

att utföra, men en sammanställning av kända uppgifter om fideikommissen, såväl avvecklade som kvarvarande lämnas som bilaga till betänkandet.

Även vad gäller utförelsefrågorna lämnas en fördjupad framställning, av hur den nuvarande regleringen vuxit fram och vilka motiv som vid olika tidpunkter framförts för en exportreglering.

4 Internationella aspekter på kulturegendomar och kulturföremål

1970 års Unescokonvention angående åtgärder för att förhindra illegal import, export och överlåtelse av kulturegendom och 1995 års Unidroitkonvention om stulna och olagligt exporterade kulturföremål beskrivs. Vidare beskrivs regelverk och förutsättningar i övrigt för förvaltning av kulturegendomar och för export av kulturföremål i sex länder, Danmark, Finland, Norge, Frankrike, Nederländerna och Storbritannien.

5 Överväganden och förslag rörande kulturegendomar

Enligt direktiven skall utredningen se över avvecklingslagen beträffande fideikommiss så att återstående kulturegendomar som den lagen gäller för kan bevaras och hållas samlade. Vidare skall utredningen mer allmänt studera om stiftelser kan bildas för att dels bevara slotts- och herrgårdsmiljöer med tillhörande samlingar, dels även kulturegendomar av annat slag.

I uppdraget ingår inte uttryckligen att de ekonomiska villkoren för bevarande av kulturegendomar skall diskuteras. Vid överväganden om olika förvaltningsformers lämplighet kommer man dock ofrånkomligen in på denna fråga. Utredningen lämnar därför även vissa förslag till förändringar av de av statliga ekonomiska villkoren.

5.1 Utgångspunkter för bevarande

Med kulturegendom kan man beteckna en samlad kulturhistoriskt värdefull egendom som kan bestå av lösöre, samlingar, byggnader och mark. Kännetecknande kan sägas vara att det kulturhistoriska värdet är större i den samlade egendomen än summan av delarna var för sig. Att hålla egendom samlad är alltså ett bevarandemål i sig, och det gäller att finna lämpliga former för detta. Det fysiska bevarandet är inte heller alltid nog, utan det samlade ägandet och den samlade förvaltningen kan ha ett värde i sig. Utredningen disku-

terar lagliga former för att bevara egendom och hålla den samlad, men de förvaltningsmässiga och ekonomiska förutsättningarna är lika viktiga. För enskilt ägd egendom utgör arvsskiftena en särskild påfrestning som kräver särskilda överväganden.

5.2 Skydd för lösöre som ingår i en kulturegendom

Utredningen föreslår att det i 3 kap. KML förs in regler som gör det möjligt att låta skyddsföreskrifterna vid byggnadsminnesförklaring omfatta lösöre, som väsentligen bidrar till byggnadsminnets kulturhistoriska värde. Föremålen skall förtecknas i skyddsföreskrifterna, som också skall ange var de skall förvaras, hur de skall underhållas och i vilka avseenden de inte får ändras. En förutsättning för lösöreskydd enligt detta förslag är att ägaren samtycker. En mindre justering av ansvarsreglerna föreslås också.

5.3 Förvaltningsformer för att främja sammanhållna kultur egendomar

Utredningen diskuterar i detta avsnitt, utan att lägga fram förslag, olika förvaltningsformer för att främja långsiktigt bevarande. Den nya stiftelselagstiftningens krav och hur de kan tillgodoses i bevarandesyfte analyseras. Sammanhållande av egendom kan åstadkommas på flera sätt. I de fall ansvaret ligger på en enskild ägare är det givetvis denne som avgör vilka förvaltningsformer som används, men lösningarna kan behöva kompletteras med byggnadsminnesförklaring eller kommunala bevarandebeslut. Särskilda organ för bevarandeinsatser diskuteras och vissa exempel beskrivs.

5.4 Statligt stöd

I detta avsnitt diskuteras de skattevillkor som gäller för bevarande av samlad kulturegendom, och de stödformer som skulle kunna utvecklas i anslutning till dessa. Utredningen har ålagt sig stor restriktivitet, mer med anledning av det ekonomiska läget än av övertygelse om att stödåtgärder med anknytning till skattesystemet inte är lämpliga. Det är viktigt att statens signalsystem till medborgarna inte innehåller motsägelser, och att skatteregler inte innehåller sådana inslag som kan uppfattas som stridande mot andra statliga mål. Ett förslag som gör det möjligt att betala av arvs- och gåvoskatt genom underhållsinsatser för kulturhistoriskt värdefull egendom läggs därför fram. Dessutom föreslås att bidrag enligt förordningen (1993:379) om bidrag till kul-

turmiljövård skall få lämnas till vård av lösöre som omfattas av en byggnadsminnesförklaring.

Arvs- och gåvoskatt

Anstånd föreslås få medges under högst tio år från skattens fastställande med den arvs- eller gåvoskatt som belöper sig på fast egendom som är förklarad som byggnadsminne enligt 3 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m., eller som enligt intyg av länsstyrelsen i det län där den fasta egendomen finns är av beskaffenhet att enligt nämnda lag kunna bli byggnadsminnesförklarad. Ränta skall tas ut på anståndsbeloppet. Den skattskyldige skall ha rätt att under anståndstiden, dock högst en gång per år, få avräkna som betalning av skatt och ränta, styrkta kostnader för reparation och underhåll av den fasta egendomen, om länsstyrelsen intygar att kostnaderna varit kulturhistoriskt motiverade överkostnader. När anståndstiden har löpt ut är återstående skatt och ränta förfallen till betalning. Om den fasta egendomen dessförinnan övergått till annan ägare än den skattskyldige är det skattebelopp och den ränta som återstår vid övergången, eller den tidpunkt då bindande avtal om överlåtelsen kom till stånd, förfallen till betalning senast sex veckor efter övergången eller överlåtelsen.

Bidrag till kulturmiljövård

Förordningen om statsbidrag till kulturmiljövård ändras så att bidrag uttryckligen får beviljas till vård av skyddat lösöre.

5.5 Fideikommiss

De 78 fideikommiss som ännu finns kvar innehåller i 35 fall fast egendom och i 21 enbart lösöre. Åtskilliga av fideikommissen är av stort kulturhistoriskt värde. Ett tiotal har så stort värde att någon form av insatser från det allmänna av utredningen bedöms som ofrånkomliga om fideikommissen i fråga skulle hotas av skingring. Förändringar i avvecklingslagen föreslås för att underlätta detta.

Hitillsvarande tillämpning av avvecklingslagen har inneburit att kulturvärden har skingrats. Lagen bör ge utrymme för att hindra avveckling i något fler fall än i dag, men främst skall den ge förutsättningar för att de värdefullaste egendomarna frivilligt skall kunna överföras till andra förvaltningsformer som också garanterar ett långsiktigt bevarande under en samlad förvaltning. Utredningen föreslår därför fastare former för bildandet av fideikommissaktiebolag, och att särskilda stiftelser skall kunna bildas. Förlängning av fi-

deikommissförordnandet skall också kunna ske något mer frekvent än hittills. Vissa förändringar av skattereglerna vid avveckling föreslås. Fideikommissnämndens ansvar för kulturvärdenas bevarande förtydligas.

Förlängning av fideikommissförordnande

Regler tas in i 1 och 6 §§ avvecklingslagen som innebär ett undantag från avvecklingsbestämmelserna för kulturhistoriskt särskilt värdefulla fideikommiss. Dessa skall inte avvecklas förrän deras långsiktiga bevarande i sammanhållen form tryggats på annat sätt.

Fideikommissaktiebolag

Reglerna för fideikommissaktiebolag i 31–34 §§ avvecklingslagen ändras så att tillståndsprövningen och befogenheten att godkänna ändringar i bolagsordningen läggs på Fideikommissnämnden i stället för på regeringen. Regeringen skall dock, på samma sätt som vid permutation, besluta i ärenden som rör mer betydande värde eller fråga om större vikt från allmän synpunkt. Reglerna förenklas också.

Överföring av fideikommissegendom till stiftelse

Fideikommissnämnden föreslås få medge innehavare av ett fideikommiss att till en stiftelse överföra sådan fideikommissegendom som har ett särskilt kulturhistoriskt värde, om syftet därmed är att bevara egendomens värden i sammanhållet skick. Till stiftelsen bör också få överföras egendom som ger denna en ekonomisk bas. I stiftelseförordnandet skall intas de bestämmelser som behövs för att egendomen skall skyddas och vårdas samt för att hindra att den skingras.

Fideikommissnämndens uppgifter

Fideikommissnämnden bör ta aktiv del i frågan om bevarande av fideikommissens kulturvärden, såväl före som efter den tidpunkt då avvecklingen inleds. Nämndens beslut i fråga om överföring av egendom till aktiebolag eller stiftelse bör kunna överklagas. I sådana frågor som rör egendom av betydande värde eller har särskild vikt från allmän synpunkt bör nämnden med eget yttrande överlämna ärendet till regeringen.

Skattefrågor

Befrielse från arvsskatt vid avveckling av fideikommiss kan medges enligt en dispensbestämmelse i förordningen (1963:588) om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss. Bestämmelsen bör förtydligas så att den tillämpas när en kulturhistoriskt värdefull egendom i samband med avvecklingen ges ett långsiktigt skydd.

6 Överväganden och förslag rörande utförsel av kulturföremål

Utredningen skall enligt direktiven utforma ett system som underlättar en parallell tillämpning av de svenska reglerna om utförsel av kulturföremål med förordningen (EEG) nr 3911/92 om export av kulturföremål, t.ex. när det gäller kategoriindelningen av tillståndspliktiga föremål enligt den s.k. EG-bilagan. Även andra tekniska anpassningsfrågor skall övervägas, liksom det förslag till lagändring tillståndsmyndigheterna överlämnade till regeringen i februari 1992. Översynen skall inte ha till syfte att anpassa de svenska reglerna till den gemensamma EG-nivån, men inte heller utan starka skäl fjärma dem från EG-reglerna.

6.1 Vilken inverkan har EG-rätten?

EU-anslutningen har inte minskat Sveriges möjligheter att definiera vilka kulturföremål som inte får lämna landet utan tillstånd eller ange vilka kriterier som bör föranleda att tillstånd vägras till utförsel. Däremot har den fria rörligheten och avskaffandet av tullkontroll inom den interna marknaden minskat möjligheterna att övervaka att tillståndspliktiga kulturföremål inte förs ut illegalt till en annan medlemsstat. Övervägande skäl talar dessutom för att Romfördraget inte medger ett fortsatt uttag av avgifter för prövning av frågor om utförseltillstånd inför utförsel till ett annat medlemsland. Kompensatoriska åtgärder som inte strider mot EG-rätten bör införas för att motverka en illegal utförsel av kulturföremål. Vid revision enligt 70 § tullagen (1995:550) bör en tullmyndighet få kontrollera om utförsel av kulturföremål till annat EU-land förekommit i strid med denna lag. För sådan kontroll skall bestämmelserna i tullagen om revision gälla i tillämpliga delar. Den nuvarande skyldigheten att uppvisa utförseltillstånd för tullmyndighet vid passage av gränsen till ett EU-land bör upphävas.

6.2 Skyddsbehov, tillståndsplikt och prövningskriterier

Huvudsyftet med de svenska reglerna om skydd mot utförsel av kulturföremål bör även fortsättningsvis vara att skydda det nationella kulturarvet. De föremålskategorier som anges i EG:s förordning om export av kulturföremål kan, med efter svenska förhållanden anpassade ålders- och värdegränser, i huvudsak rymma även de föremålskategorier som bör omfattas av tillståndsplikt enligt de svenska reglerna. Undantag får dock göras för samiska kulturföremål. Om ett tillståndspliktigt föremål befinner sig ha stor betydelse för det nationella kulturarvet bör tillstånd till utförsel inte ges. De kriterier som bör användas för att avgöra om ett föremål har denna betydelse bör anges i lagen. Vid bedömningen bör beaktas om föremålet 1) är sällsynt eller särskilt representativt för landets kulturhistoria, varvid hänsyn skall tas till förekomsten av motsvarande föremål i allmänt tillgängliga samlingar, 2) har ett värdefullt samband med en kulturmiljö av stor betydelse och lämpligen kan återställas dit, 3) är knutet till en betydelsefull person eller händelse i svensk historia, eller 4) av annan synnerlig anledning bör bevaras i landet.

6.3 Avvägningen mellan det allmännas och den enskildes intressen

En lösenskyldighet för staten vid avslag på ansökan om exporttillstånd bör inte införas. Nuvarande möjligheter för regeringen att köpa in kulturföremål bör kvarstå och alltså kunna utnyttjas även i fall då exporttillstånd vägrats för ett föremål. Likaså bör regeringens möjlighet att även i fall då ett kulturföremål har stor betydelse för det nationella kulturarvet medge utförsel kvarstå. Regeln därom bör utformas så att om tillstånd har vägrats genom lagkraftägarbeslut får regeringen, om synnerliga skäl föreligger, medge att ett föremål förs ut ur landet. Den nuvarande tillstånds- och prövningsfriheten i vissa situationer bör omvandlas till en rätt till tillstånd i motsvarande situationer. Sålunda bör tillstånd till utförsel ges om 1) föremålets ägare flyttar från Sverige för att bosätta sig i ett annat land, 2) föremålet genom arv, testamente eller bodelning har förvärvats av en enskild person som är bosatt i ett annat land, 3) föremålet förs ut av en offentlig institution här i landet eller en institution som får bidrag av stat, kommun eller landstingskommun och det skall föras tillbaka till Sverige, 4) föremålet förs ut av en enskild person för att användas i samband med offentlig kulturverksamhet och det skall föras tillbaka till Sverige eller 5) föremålet är tillfälligt inlånat från utlandet. Tillstånd bör också få ges om föremålet förvärvats av en institution i utlandet och förvärvet kan antas främja kunskap om svenska kulturföremål.

6.4 Utförelserestriktioner för både svenska och utländska kulturföremål?

Den nuvarande uppdelningen i svenska resp. utländska kulturföremål bör behållas. Dock bör åldersgränsen för utländska kulturföremål ändras, så att sådana föremål som funnits i Sverige i mer än 100 år omfattas.

6.5 Föremålskategoriernas närmare avgränsning, ålders- och värdegränser

Inom huvudparten av de föremålskategorier som återfinns i EG-bilagan finns föremål som även fortsättningsvis bör omfattas av tillståndsplikt vid utförelse från Sverige. I stället för EG-bilagans ålders- och värdegränser bör dock motsvarande gränser anpassade efter svenska behov användas. En viss revision av såväl kategoriformuleringar som ålders- och värdegränser bör göras. De speciella föremålskategorierna föreslås omfattas av tillståndsplikt enligt följande:

- Svenska *arkeologiska föremål* av trä, ben, keramik eller metall som härrör från tiden före år 1600 och inte ägs av staten eller inte omfattas av hembudsskyldighet enligt 2 kap. 4 § KML, oavsett värde.
- Svenska *målningar m.m.* och *teckningar m.m.* som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kr, svenska porträtt som är äldre än 100 år och värda mer än 20 000 kr samt utländska målningar och teckningar m.m. som är värda mer än 50 000 kr.
- Svensk *originalgrafik m.m.* som är framställd före år 1600, oavsett värde.
- Svenska *originalskulpturer m.m.* som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kr samt utländska originalskulpturer inom samma värdegräns.
- Svenska *inkunabler (skrifter tryckta före 1501) och handskrifter m.m.* som är framställda före år 1600, oavsett värde, visst svenskt icke tryckt material som är äldre än 50 år med ett värde över 2 000 kr samt samlingar av inkunabler och icke tryckt material som är äldre än 50 år med ett värde över 50 000 kr.
- Svenska *böcker* som är äldre än 100 år med ett värde över 10 000 kr, utländska böcker inom samma värdegräns samt samlingar av böcker som har funnits här i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kr.
- Svenska *tryckta kartor* som är äldre än 100 år och har ett värde över 10 000 kr och utländska tryckta kartor inom samma värdegräns.
- Svenska *arkiv* som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kr.
- Svenska *transportmedel* som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kr samt utländska transportmedel inom samma värdegräns.
- Svenska *andra antikviteter* av trä, ben, keramik, metall eller textil som är framställda före år 1600, oavsett värde, svenska möbler, speglar och skrin som är framställda före år 1860, oavsett värde, svenska dryckeskärl, seldon och textilredskap som är av trä och har målad eller skuren dekor, golvur, väggur och bordsur, signerade fajanser och musikinstrument som

är äldre än 100 år, oavsett värde, svenska föremål av keramik, glas, porfy, guld, silver eller brons med undantag för mynt och medaljer, ljuskronor samt tapeter, vävda eller av läder, som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kr, samt utländska möbler, speglar och skrin, golvvur, väggur och bordsur, musikinstrument, föremål av keramik, glas, elfenben, guld, silver och brons med undantag av mynt och medaljer, ljuskronor samt tapeter, vävda eller av läder, med ett värde över 50 000 kr.

Svenska samiska kulturföremål som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kr bör omfattas av tillståndsplikt oavsett att de inte inryms helt inom någon EG-kategori.

6.6 Tillståndsförfarandet

Prövningen av ansökningar enligt de interna svenska reglerna bör så långt möjligt samordnas med prövningen av ansökningar om EG-licens för export av kulturföremål. Något fler uppgifter än enligt dagens förfaranderegler kan därmed behöva lämnas av sökanden. Kravet på att fotografier skall vara svartvita bör tas bort. Ingen avgift bör fortsättningsvis tas ut för prövningen. Den ökade kostnaden på tillståndsmyndigheterna bör ses som en kostnad för EU-medlemskapet och tas över statsbudgeten. De flesta av reglerna rörande ansökningsförfarandet kan meddelas av regeringen i förordningsform eller i föreskriftsform av den myndighet (Riksantikvarieämbetet) som regeringen förordnar.

6.7 Förhandsgranskning

Tillståndsmyndigheterna bör i lag ges rätt att inför auktioner och andra försäljningar som riktar sig till allmänheten få tillkännage i försäljningslokalerna vilka föremål som enligt deras resp. uppfattning inte bör få föras ut ur landet.

6.8 Tidsbegränsning av tillstånd

Tillstånd givna med stöd av KML bör liksom EG-licenser tidsbegränsas till ett år. Tillstånd som getts med stöd av äldre bestämmelser bör fortsätta att gälla till ett år efter ikraftträdandet av nya regler.

6.9 Överklagande

Riksantikvarieämbetet bör – utan krav på prövningstillstånd i Kammarrätten – få överklaga en allmän förvaltningsdomstols beslut att ge tillstånd till utförsel.

6.10 Ansvar

Ansvarsreglerna i varusmuggningslagen och en eventuell lag om olovlig införsel eller utförsel över EU-gräns bör var tillämpliga på olovlig utförsel av kulturföremål.

Författningsförslag

1 Förslag till Lag om ändring i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.;

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.
dels att 5 kap. 17 § skall upphöra att gälla,
dels att rubrikerna närmast före 8, 10, 16 och 17 §§ skall utgå,
dels att 3 kap. 2, 3 och 18 §§ samt 5 kap. 1, 4, 5, 7–16 §§ samt
rubrikerna närmast före 3 och 15 §§ skall ha följande lydelse,
dels att i lagen skall införas nya rubriker närmast före 5 kap. 2, 7, 12, 13
och 14 §§ av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap. Byggnadsminnen

2 §

När en byggnad förklaras för byggnadsminne, skall länsstyrelsen genom skyddsföreskrifter ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras.

Lösöre som väsentligen bidrar till ett byggnadsminnes kulturhistoriska värde får också skyddas genom att förtecknas i skyddsföreskrifterna. Det skall därvid anges var sådant lösöre skall förvaras, hur det skall underhållas och i vilka avseenden det inte får ändras.

Om det behövs får föreskrifterna också innehålla bestämmelser om att ett område kring byggnaden skall hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas.

3 §

Skyddsföreskrifter skall så långt möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Ägaren får inte åläggas mer omfattande skyldigheter än vad som är oundgängligen nödvändigt för att bibehålla byggnadsminnets kulturhistoriska värde. Hänsyn skall tas till byggnadens användning och ägarens skäligen önskemål.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Om skyddsföreskrifterna skall omfatta sådant lösöre som avses i 2 § andra stycket fordras samtycke av ägaren.

18 §

Till böter döms den som

1. i strid mot meddelade skyddsföreskrifter river eller på annat sätt förstör ett byggnadsminne eller ändrar det utan tillstånd enligt 14 § eller utan iakttagande av villkor för sådant tillstånd eller

2. bryter mot förbud som meddelats enligt 5 § eller förordnande enligt 6 § första stycket eller vidtar åtgärder i strid mot bestämmelserna i 6 § andra stycket.

Till böter döms den som

1. i strid mot meddelade skyddsföreskrifter river eller på annat sätt förstör ett byggnadsminne *med förekommande lösöre* eller ändrar det utan tillstånd enligt 14 § eller utan iakttagande av villkor för sådant tillstånd eller

2. bryter mot förbud som meddelats enligt 5 § eller förordnande enligt 6 § första stycket eller vidtar åtgärder i strid mot bestämmelserna i 6 § andra stycket.

Den som inte efterkommer ett vitesföreläggande eller ett vitesförbud döms inte till straff för det som omfattas av föreläggandet eller förbudet.

5 kap. Skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål

1 §

Äldre svenska och utländska kulturföremål *som anges i detta kapitel och* som är av stor betydelse för det nationella kulturarvet, får inte föras ut ur landet *utan särskilt tillstånd.*

Äldre svenska och utländska kulturföremål som har stor betydelse för det nationella kulturarvet får inte föras ut ur landet *annat än under de villkor som anges i detta kapitel.*

Definitioner

2 §

Med svenska kulturföremål avses föremål som är eller kan antas vara framställda i Sverige eller i ett annat land av en svensk.

Med utländska kulturföremål avses föremål som är framställda i ett annat land av annan än en svensk.

De gränser som Sverige hade den 1 juli 1986 är avgörande vid bestämmandet enligt lagen om ett föremål skall anses vara ett svenskt kulturföremål.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Tillstånd till utförelse**Tillståndsplikt**

3 §

Den som vill föra ut ett kulturföremål ur landet skall ha tillstånd till utförelsen, om föremålet är av det slag som anges i 4 och 5 §§.

4 §

Svenska kulturföremål:

1. Föremål, som har framställts före år 1600, oavsett värde:

- a) tryckta skrifter, kartor och bilder samt
- b) handskrifter på pergament eller papper.

2. Mer än 100 år gamla föremål oavsett värde:

- a) dryckeskärl, seldon och textilredskap, om de är av trä och har målad eller skuren dekor,
- b) folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil,
- c) bonadsmåleri,
- d) möbler, speglar och skrin,
- e) golvvur, väggur och bordsur,
- f) signerade fajanser,
- g) musikinstrument samt
- h) skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen.

3. Mer än 100 år gamla föremål med ett värde över 50 000 kronor, i den mån föremålet inte kan hänföras under punkt 2:

- a) målningar, teckningar och skulpturer,
- b) föremål av keramik, glas och porfyr,
- c) föremål av guld, silver och brons med undantag av mynt och medaljer samt
- d) ljuskronor och vävda tapeter.

Svenska och utländska kulturföremål inom de kategorier som anges i bilagan till rådets förordning (EEG) nr 3911/92 om export av kulturföremål, dock i enlighet med de ålders- och värdegränser samt andra bestämmningar som anges i det följande.

Utländska kulturföremål som avses i denna paragraf är tillståndspliktiga om de kan antas ha kommit till Sverige för mer än 100 år sedan.

1. Arkeologiska föremål inom kategori A 1:

svenska arkeologiska föremål av trä, ben, keramik, metall som härrör från tiden före år 1600 och inte ägs av staten eller omfattas av hembudsplikt enligt 2 kap. 4 §, oavsett värde.

Nuvarande lydelse

4. Mer än 50 år gamla föremål med ett värde över 2 000 kronor, i den mån föremålet inte kan hänföras under punkt 1 eller 2:

- a) samiska föremål,
- b) icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter och räkenskaper,
- c) handritade kartor och ritningar samt
- d) tekniska modeller och prototyper samt vetenskapliga instrument.

Föreslagen lydelse

2. Målningar m.m. inom kategori A 3:

- a) svenska målningar som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kronor,
- b) svenska porträtt som är äldre än 100 år och värda mer än 20 000 kronor,
- c) utländska målningar som är värda mer än 50 000 kronor.

3. Teckningar inom kategori A 4:

- a) svenska teckningar, akvareller, goaucher och pasteller som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kronor,
- b) svenska porträtt i form av teckningar, akvareller, goaucher eller pasteller som är äldre än 100 år och värda mer än 20 000 kronor,
- c) utländska teckningar, akvareller, gouacher och pasteller som är värda mer än 50 000 kronor.

4. Originalgrafik m.m. inom kategori A 5:

svensk originalgrafik och grafiska blad med matriser som är framställda före år 1600 och oavsett värde,

5. Originalskulpturer m.m inom kategori A 6:

- a) svenska originalskulpturer eller originalstatyer och kopior, framställda enligt samma process som originalet, och som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kronor,
- b) utländska originalskulpturer eller originalstatyer och kopior, framställda enligt samma process som originalet, och som är värda mer än 50 000 kronor.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6. Inkunabler eller manuskript
m.m. inom kategori A 8:

a) svenska inkunabler och handskriffter på pergament eller papper framställda före år 1600, oavsett värde,

b) svenska icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter, räkenskaper samt handritade kartor och ritningar som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kr,

c) samlingar av inkunabler och icke tryckt material enligt ovan som är äldre än 50 år och har ett värde över 50 000 kronor.

7. Böcker inom kategori A 9:

a) svenska böcker som är äldre än 100 år och har ett värde över 10 000 kronor,

b) utländska böcker med ett värde över 10 000 kronor,

c) samlingar av böcker enligt ovan som funnits i landet i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor.

8. Tryckta kartor inom kategori A 10 :

a) svenska tryckta kartor som är äldre än 100 år och har ett värde över 10 000 kronor,

b) utländska tryckta kartor som har ett värde över 10 000 kronor.

9. Arkiv m.m. inom kategori A 11:

svenska icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter räkenskaper, handritade kartor och ritningar som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10. *Transportmedel inom kategori A 13:*

a) *svenska transportmedel som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor,*

b) *utländska transportmedel med ett värde över 50 000 kronor.*

11. *Andra antikviteter inom kategori A 14, i den mån de inte ingår i kategorierna A 1–13:*

a) *svenska föremål av trä, ben, keramik, metall eller textil som är framställda före år 1600, oavsett värde,*

b) *svenska möbler, speglar och skrin som är framställda före år 1860, oavsett värde,*

c) *svenska dryckeskärl, seldon och textilredskap som är av trä och har målad eller skuren dekor, golvur, väggur och bordsur, signerade fajanser samt musikinstrument som är äldre än 100 år, oavsett värde,*

d) *svenska föremål av keramik, glas, porfyr, guld, silver eller brons med undantag för mynt och medaljer, ljuskronor samt tapeter, vävda och av läder, som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor,*

e) *utländska möbler, speglar och skrin, golvur, väggur och bordsur, musikinstrument, föremål av keramik, glas, elfenben, guld, silver och brons med undantag av mynt och medaljer, ljuskronor samt tapeter, vävda och av läder, med ett värde över 50 000 kronor.*

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Utländska kulturföremål, som kan antas ha kommit till Sverige före år 1840, och som har ett värde över 50 000 kronor:

- a) möbler, speglar och skrin,
- b) golvvur, väggur och bordsur,
- c) musikinstrument,
- d) skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen,
- e) målningar, teckningar och skulpturer,
- f) föremål av keramik, glas och elfenben,
- g) föremål av guld, silver och brons med undantag av mynt och medaljer samt
- h) ljuskronor och vävda tapeter.

Svenska samiska kulturföremål som är mer än 50 år gamla med ett värde över 2 000 kronor.

6 §

Tillstånd krävs även för utförsel av en del av ett föremål som anges i 4 eller 5 §.

Nuvarande lydelse

Ett kulturföremål får föras ut ur landet utan tillstånd, om

1. föremålets ägare flyttar från Sverige för att bosätta sig i ett annat land,

2. föremålet genom arv, testamente eller bodelning har förvärvats av en enskild person som är bosatt i annat land,

3. föremålet förs ut av en offentlig institution här i landet eller en institution som får bidrag av stat, kommun eller landstingskommun och det skall föras tillbaka till Sverige,

4. föremålet förs ut av en enskild person för att användas i samband med offentlig kulturverksamhet och det skall föras tillbaka till Sverige eller

5. föremålet är tillfälligt inlånat från utlandet.

Föreslagen lydelse

Prövningen av ansökningar om tillstånd till utförsel

7 §

Frågor om tillstånd till utförsel skall prövas av Kungl. biblioteket, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Statens konstmuseer eller Stiftelsen Nordiska museet (tillståndsmyndigheter) enligt den fördelning som regeringen bestämmer. Ansökningarna ges in till Riksantikvarieämbetet.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om ansökningsförfarandet.

Förvaltningslagen (1986:223) skall tillämpas i fråga om tillståndsärenden som handläggs av Stiftelsen Nordiska museet. Beslut i ett sådant ärende fattas av stiftelsens styresman eller någon annan anställd som styresmannen utser.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Prövningen av ansökningar om tillstånd till utförelse

8 §

Tillstånd till utförelse av kultur- föremål skall ges, om föremålet inte är av stor betydelse för det nationella kulturarvet.

Även om föremålet har stor betydelse för det nationella kulturarvet får tillstånd ges till utförelse, om föremålet förvärvas av en institution i utlandet.

Den som söker tillstånd för utförelse av ett föremål är på begäran av tillståndsmyndigheten skyldig att ställa föremålet till myndighetens förfogande för granskning.

9 §

Frågor om tillstånd till utförelse skall prövas av Kungl. biblioteket, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Statens konstmuseer eller Stiftelsen Nordiska museet (tillståndsmyndigheter).

Om ett tillståndspliktigt föremål bedöms ha stor betydelse för det nationella kulturarvet får tillstånd till utförelse inte ges. Vid bedömningen skall beaktas om föremålet

1. är sällsynt eller särskilt representativt för landets kulturhistoria, varvid hänsyn skall tas till förekomsten av motsvarande föremål i allmänt tillgängliga samlingar,

2. har ett värdefullt samband med en kulturmiljö av stor betydelse och lämpligen kan återställas dit,

3. är knutet till en betydelsefull person eller händelse i svensk historia, eller

4. av annan synnerlig anledning bör bevaras i landet.

För varje slag av föremål som anges i 4 och 5 §§ föreskriver regeringen vilken tillståndsmyndighet som skall pröva ansökan om tillstånd.

*Nuvarande lydelse***Handläggningen av tillstånds-
ärenden m.m.**

Ansökan om tillstånd skall ges in till Riksantikvarieämbetet. Om det med stöd av 9 § har föreskrivits att ansökningen skall prövas av annan tillståndsmyndighet, skall ansökningen överlämnas till denna.

Föreslagen lydelse

10 §

Utan hinder av vad som sägs i 9 § skall tillstånd till utförelse ges om

1. föremålets ägare flyttar från Sverige för att bosätta sig i ett annat land,

2. föremålet genom arv, testamente eller bodelning har förvärvats av en enskild person som är bosatt i ett annat land,

3. föremålet förs ut av en offentlig institution här i landet eller en institution som får bidrag av stat, kommun eller landstingskommun och det skall föras tillbaka till Sverige,

4. föremålet förs ut av en enskild person för att användas i samband med offentlig kulturverksamhet och det skall föras tillbaka till Sverige eller

5. föremålet är tillfälligt inlånat från utlandet.

Tillstånd får också ges om föremålet förvärvas av en institution i utlandet och förvärvet kan antas främja kunskap om svenska kulturföremål.

Om tillstånd ges enligt första stycket 3–4 får tillståndsmyndigheten bestämma inom vilken tid kulturföremålet åter skall vara infört i landet.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 §

Rör en ansökan mer än en av tillståndsmyndigheterna beslutar Riksantikvarieämbetet vilken tillståndsmyndighet som skall handlägga ansökningen. Den tillståndsmyndigheten får fatta beslut i ärendet först efter samråd med den eller de övriga tillståndsmyndigheter som är berörda. I sådana ärenden skall ansökningen avslås, om någon av de berörda tillståndsmyndigheterna anser att tillstånd inte skall beviljas.

Ett exporttillstånd är giltigt i ett år från dagen för utfärdande.

Exportförbud utan ansökan

12 §

Den som ansöker om tillstånd att föra ut ett föremål skall till ansökningen foga två svartvita fotografier av föremålet. Fotografier behövs dock inte, om ansökningen avser föremål som avses i 4 § 1 a) och 4 b). Fotografier behövs inte heller, om tillståndsmyndigheten medger undantag från detta krav.

Sökanden skall på begäran av tillståndsmyndigheten ställa föremålet till dess förfogande för granskning.

Inför en auktion eller annan försäljning som riktar sig till allmänheten av kulturföremål som avses i 4 eller 5 §§ får en tillståndsmyndighet pröva om kulturföremål enligt bestämmelserna i 9 § inte får föras ut ur landet, samt tillkännage sitt beslut i försäljningslokalerna. Ett sådant beslut får inte överklagas, men kan omprövas av tillståndsmyndigheten efter ansökan.

Överklagande

13 §

Förvaltningslagen (1986:223) skall tillämpas även i fråga om tillståndsärende som handläggs av Stiftelsen Nordiska museet. Beslut i ett sådant ärende fattas av stiftelsens styresman eller någon annan tjänsteman som styresmannen utser.

Beslut i tillståndsfrågor får utom i fall som nämns i 12 § första meningen överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Nuvarande lydelse

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om avgifter för att täcka kostnaderna i ärenden om utförelse.

Överklagande

Om en tillståndsmyndighet har avslagit en ansökan om tillstånd till utförelse, får beslutet överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till Kammarrätten.

Andra beslut som en tillståndsmyndighet har meddelat enligt detta kapitel, får inte överklagas.

Medgivande av regeringen

Även om ett kulturföremål är av stor betydelse för det nationella kulturarvet, får regeringen, om synnerliga skäl föreligger, medge att föremålet förs ut ur landet.

Föreslagen lydelse

Riksantikvarieämbetet behöver inte prövningstillstånd hos Kammarrätten.

Medgivande av regeringen

14 §

Även om tillstånd skulle ha vägrats genom lagakraftätagande beslut får regeringen, om synnerliga skäl föreligger, medge att ett föremål förs ut ur landet.

Ansvar m.m.15 §¹

Bestämmelser om ansvar för olovlig utförelse av kulturföremål och för försök därtill finns i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling och lagen (0000:00) om straff för olovlig införelse eller utförelse över EU-gräns.

16 §

Vid revision enligt 70 § tullagen (1994:1550) får en tullmyndighet kontrollera om utförelse av kulturföremål till annat EU-land förekommit i strid med denna lag. För sådan kontroll skall bestämmelserna i tullagen om revision gälla i tillämpliga delar.

¹ Senaste lydelse 1995:72.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Ansvar

17 §

Bestämmelser om ansvar för olovlig utförsel av kulturföremål och för försök därtill finns i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling.

-
1. Denna lag träder i kraft ...
  2. Punkt 6 i övergångsbestämmelserna till lagen (1988:900) om kulturminnen m.m. skall upphöra att gälla. Beslut om tillstånd till utförsel av kulturföremål som meddelats före ikraftträdandet skall gälla till utgången av (året efter ikraftträdandet).
  3. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i fråga om överklagande av beslut om tillstånd till utförsel av kulturföremål som har meddelats före ikraftträdandet. Beslut om tillstånd som meddelas efter överklagande upphör att gälla ett år efter den dag beslutet vann laga kraft.

2 Förslag till Förordning om ändring i förordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m.;

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m.

dels att 23 a § skall upphöra att gälla,

dels att 23–30 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Skydd mot utförelse av vissa kulturföremål

23 §¹

Frågor om tillstånd till utförelse av kulturföremål enligt 5 kap. 3 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. prövas av Kungl. biblioteket, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Statens konstmuseer och Stiftelsen Nordiska museet efter den fördelning som anges i 24–28 §§.

Frågor om tillstånd till utförelse av kulturföremål enligt 5 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. och om licens enligt rådets förordning (EEG) nr 3911/92 av den 9 december 1992 om export av kulturföremål prövas av Kungl. biblioteket, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Statens konstmuseer och Stiftelsen Nordiska museet (tillståndsmyndigheterna) enligt den fördelning som anges i 24–28 §§.

Med kategorier avses i de nämnda paragraferna de kategorier som anges i bilagan till rådets förordning.

I kommissionens förordning (EEG) nr 752/93 av den 30 mars 1993 om tillämpningsföreskrifter för rådets ovannämnda förordning finns särskilda föreskrifter för ansökningar om licens.

---

¹ Senaste lydelse 1994:1524.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 a §¹

Exportlicens som avses i rådets förordning (EEG) nr 3911/92 av den 9 december 1992 om export av kulturföremål utfärdas av Kungl. biblioteket, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Statens konstmuseer och Stiftelsen Nordiska museet enligt den fördelning som anges i 24–28 §§. I fråga om föremål som inte omfattas av bestämmelserna i 5 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. men för vilka det krävs exportlicens enligt rådets förordning, skall exportlicensen utfärdas av Riksantikvarieämbetet.

Ansökan om exportlicens skall ges in till Riksantikvarieämbetet.

24 §

Kungl. biblioteket prövar tillstånd i fråga om

- a) tryckta skrifter, kartor och bilder,
- b) icke tryckta brev, dagböcker, manuskript och noter när föremålen härrör från författare och tonsättare.

Riksantikvarieämbetet prövar frågor om tillstånd för föremål inom kategorierna A 1, A 2, A 12 samt inom kategori A 14 för svenska föremål av trä, ben, keramik, metall eller textil framställda före år 1600.

¹ Senaste lydelse 1994:1524.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

25 §

Stiftelsen Nordiska Museet prövar tillstånd i fråga om

a) dryckeskärl, seldon och textilredskap, om de är av trä och har målad eller skuren dekor,

b) folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil,

c) bonadsmåleri,

d) möbler, speglar och skrin,

e) golvur, väggur och bordsur,

f) signerade fajanser,

g) musikinstrument,

h) skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen,

i) samiska föremål,

j) tekniska modeller och prototyper samt vetenskapliga instrument.

Ansökningar rörande sådana möbler, speglar och skrin samt golvur, väggur och bordsur som avses i 5 kap. 5 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. skall dock prövas av Statens konstmuseer enligt 27 §.

Ansökningar rörande sådana skrin samt blankvapen och skyddsvapen som härrör från kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad eller begravningsplats här i landet skall dock prövas av Riksantikvarieämbetet enligt 28 §.

Statens konstmuseer prövar frågor om tillstånd för föremål inom kategorierna A 3–A 7 samt inom kategori A 14 för föremål av keramik, glas, porfyr, elfenben, guld, silver och brons, ljuskronor och tapeter, vävda och av läder, samt utländska möbler, speglar och skrin, golvur, väggur och bordsur samt musikinstrument.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 §

Riksarkivet prövar tillstånd i fråga om

a) handskrifter på pergament eller papper,

b) icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter och räkenskaper,

c) handritade kartor och ritningar.

Ansökningar rörande sådana icke tryckta brev, dagböcker, manuskript och noter som härrör från författare och tonsättare skall dock prövas av Kungl. biblioteket enligt 24 §.

Kungl. biblioteket prövar frågor om tillstånd för föremål inom kategori A 8 såvitt avser inkunabler samt inom kategorierna A 9 och A 10.

27 §

Statens konstmuseer prövar tillstånd i fråga om

a) sådana möbler, speglar och skrin samt golvur, väggur och

a) sådana möbler, speglar och skrin samt golvur, väggur och bordsur som avses i 5 kap. 5 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.,

b) målningar, teckningar och skulpturer,

c) föremål av keramik, glas, guld, silver, brons, porfyr och elfenben samt

d) ljuskronor och vävda tapeter.

Ansökningar rörande sådana målningar och skulpturer, föremål av guld, silver och brons samt ljuskronor som härrör från kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad eller begravningsplats här i landet skall dock prövas av Riksantikvarieämbetet enligt 28 §.

Riksarkivet prövar frågor om tillstånd för föremål inom kategori A 8 utom inkunabler samt inom kategori A 11.

Nuvarande lydelse

Riksantikvarieämbetet prövar tillstånd i fråga om

- a) skrin,
  - b) blankvapen och skyddsvapen,
  - c) målningar och skulpturer,
  - d) föremål av guld, silver och brons,
  - e) ljuskronor,
- i den mån nu nämnda föremål härrör från kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad eller begravningsplats här i landet.

Riksantikvarieämbetet bestämmer efter samråd med respektive tillståndsmyndighet och riksrevisionsverket sådana föreskrifter om avgifter som avses i 5 kap. 14 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

Föreslagen lydelse

28 §

Stiftelsen Nordiska museet prövar frågor om tillstånd för föremål inom kategori A 13 och inom kategori A 14, utom såvitt avser svenska föremål av trä, ben, keramik, metall eller textil framställda före år 1600 samt föremål av keramik, glas, porfyr, elfenben, guld, silver och brons ljuskronor och tapeter, vävda och av läder samt utländska möbler, speglar och skrin, signerade fajanser, golvur, väggur och bordsur samt musikinstrument.

29 §

Ansökan om tillstånd och licens ges in till Riksantikvarieämbetet, som i fall annan myndighet är behörig att pröva tillståndsfrågan, överlämnar ansökningen till den behöriga tillståndsmyndigheten.

Ansökningen skall vara avfattad på blankett som fastställs av Riksantikvarieämbetet. Till ansökningen skall fogas två beständiga fotografier av det föremål ansökningen avser. Tillståndsmyndigheten får medge undantag från kravet på fotografier.

Om en ansökning berör fler tillståndsmyndigheter beslutar Riksantikvarieämbetet vilken myndighet som skall vara behörig.

För det fall en ansökning berör föremål vars betydelse för det svenska kulturarvet kan belysas av någon annan institution än tillståndsmyndigheten bör denna institution höras i ärendet.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

30 §

Närmare föreskrifter för verkställigheten av 5 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. meddelas av Riksantikvarieämbetet.

När ett tillstånds- eller licensbeslut tillställs sökanden skall i förekommande fall ett exemplar av fotografiet av föremålet vara fäst vid beslutet.

Beslut i tillstånds- eller licensärenden som fattas av annan tillståndsmyndighet än Riksantikvarieämbetet skall tillställas ämbetet i kopia.

3 Förslag till Förordning om ändring i förordningen (1993:379) om bidrag till kulturmiljövård;

Härigenom föreskrivs att 2 och 5 §§ förordningen (1993:379) om bidrag till kulturmiljövård skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Ombyggnad m.m. av kulturhistorisk värdefull bostadsbebyggelse

2 §

Vid ombyggnad, renovering och underhåll av bostadsbebyggelse får bidrag lämnas till kulturhistoriskt motiverade överkostnader, såsom merkostnader för kulturhistoriskt motiverade byggnadsarbeten och kostnader för medverkan av särskilda sakkunniga vid utredning, projektering och utförande av arbetena. Bidrag får också lämnas till förstärkning av grunden till kulturhistoriskt värdefulla bostadshus.

Vid ombyggnad, renovering och underhåll av bostadsbebyggelse får bidrag lämnas till kulturhistoriskt motiverade överkostnader, såsom merkostnader för kulturhistoriskt motiverade byggnadsarbeten och kostnader för medverkan av särskilda sakkunniga vid utredning, projektering och utförande av arbetena. Bidrag får också lämnas till förstärkning av grunden till kulturhistoriskt värdefulla bostadshus *och till underhållskostnader för sådant lösöre som omfattas av skyddsföreskrifter enligt 3 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.*

Nuvarande lydelse

Bidrag får lämnas till kulturhistoriskt motiverade överkostnader för vård av främst annan bebyggelse än bostadshus. Bidrag får inte lämnas om åtgärderna ökar bruksvärdet.

Föreslagen lydelse

5 §

Bidrag får lämnas till kulturhistoriskt motiverade överkostnader för vård av främst annan bebyggelse än bostadshus *samt till underhållskostnader för sådant lösöre som omfattas av skyddsföreskrifter enligt 3 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.* Bidrag får inte lämnas om åtgärderna ökar bruksvärdet.

För bidraget gäller det som föreskrivs i 3 och 4 §§.

Denna förordning träder i kraft...

4 Förslag till
Lag om ändring av lagen (1941:416) om arvsskatt
och gåvoskatt;

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt

dels att rubriken närmast före 55 § skall ha följande lydelse,

dels att i lagen skall införas ett nytt moment, 55 § 7 mom., av följande lydelse

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Anstånd med erläggande av skatt

Anstånd med erläggande av skatt *m.m.*

55 § 7 mom.¹

Utöver vad som sägs i 1 mom. får beskattningsmyndigheten eller överrätten medge anstånd under högst tio år från skattens fastställande med den arvs- eller gåvoskatt som vid en proportionell fördelning belöper sig på fast egendom som är förklarad som byggnadsminne enligt 3 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m., eller som enligt intyg av länsstyrelsen i det län där den fasta egendomen finns är av beskaffenhet att enligt nämnda lag kunna bli byggnadsminnesförklarad.

---

¹ Upphävd 1974:312.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Bestämmelserna om ränta i 2 mom. samt bestämmelserna i 3–6 mom. skall vara tillämpliga. Den skattskyldige har rätt att under anståndstiden, dock högst en gång per år, avräkna som betalning av skatt och ränta styrkta kostnader för reparation och underhåll av den fasta egendomen, om länsstyrelsen intygar att kostnaderna varit kulturhistoriskt motiverade överkostnader. När anståndstiden har löpt ut är återstående skatt och ränta förfallen till betalning. Om den fasta egendomen dessförinnan övergått till annan ägare än den skattskyldige är det skattebelopp och den ränta som återstår vid övergången, eller den tidpunkt då bindande avtal om överlåtelsen kom till stånd, förfallen till betalning senast sex veckor efter övergången eller överlåtelsen.

Denna lag träder i kraft ...

5 Förslag till Lag om ändring av lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss;

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss

dels att 34 § skall upphöra att gälla,

dels att 1, 6, 18, 19, 28 och 31–33 §§ samt mellanrubriken närmast före 31 § skall ha följande lydelse

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Inledande bestämmelser

1 §

Fideikommiss, som upprättats för obegränsad tid till förmån för medlemmar av en eller flera släkter, skall avvecklas enligt vad i denna lag sägs.

Fideikommiss, som upprättats för obegränsad tid till förmån för medlemmar av en eller flera släkter, skall avvecklas enligt vad i denna lag sägs.

Fideikommisssegendom med särskilt kulturhistoriskt värde skall dock inte avvecklas förrän ett långsiktigt bevarande av dessa värden tryggats på annat sätt.

6 §

Har fideikommisssegendom synnerligt kulturhistoriskt värde eller *äro eljest* särskilda skäl därtill, *må Konungen* förordna att fideikommissurkundens bestämmelser *skola äga tillämpning* tills vidare eller till *dess* i beslutet angiven innehavare av fideikommisset avlider.

Har fideikommisssegendom *särskilt* kulturhistoriskt värde eller *finns andra synnerliga skäl får regeringen* förordna att fideikommissurkundens bestämmelser *skall gälla* tills vidare eller *tills en* i beslutet angiven innehavare avlider.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Fideikommissnämnden

18 §

Avvecklingen av fideikommiss skall ske under medverkan av en särskild nämnd, Fideikommissnämnden.

Fideikommissnämnden skall utreda frågor som avses i 6, 16, 17 och 38 §§ samt till Konungen göra de framställningar, som föranledas av utredningen. Vidare skall nämnden *främja avvecklingen genom rådgivande och vägledande verksamhet* samt meddela beslut, som enligt vad nedan stadgas ankommer på nämnden.

Fideikommissnämnden skall utreda frågor som avses i 6, 16, 17 och 38 §§ samt till *regeringen* göra de framställningar, som föranleds av utredningen. Vidare skall nämnden *genom rådgivning och egna initiativ verka för att lagens syften fullföljs* samt meddela beslut, som enligt vad nedan stadgas ankommer på nämnden.

Om frågor som anges i 31–33 §§ rör egendom av mer betydande värde eller frågor av särskild vikt från allmän synpunkt skall Fideikommissnämnden med eget yttrande överlämna ärendet till regeringen för prövning.

19 §

Fideikommissnämnden består av ordförande och fyra ledamöter, vilka utses av *Konungen* för en tid av fem år eller, vid komplettering av nämnden, för återstående tid av löpande period. Suppleanter utses till det antal *Konungen* bestämmer.

Har fideikommissnämnden avslagit framställning om tillstånd eller medgivande som avses i 27–29 §§, må klagan över beslutet föras hos Konungen genom besvär, vilka skola ingivas till nämnden. I övrigt må talan ej föras mot beslut av fideikommissnämnden enligt denna lag.

Närmare föreskrifter om nämnden och dess verksamhet meddelas av *Konungen*.

Fideikommissnämnden består av ordförande och fyra ledamöter, vilka utses av *regeringen* för en tid av fem år eller, vid komplettering av nämnden, för återstående tid av löpande period. Suppleanter utses till det antal *regeringen* bestämmer.

Fideikommissnämndens beslut enligt 27–29 §§ och 31–33 §§ får överklagas hos regeringen. I övrigt får beslut av Fideikommissnämnden enligt denna lag inte överklagas.

Närmare föreskrifter om nämnden och dess verksamhet meddelas av *regeringen*.

Nuvarande lydelse

Utan Konungens medgivande må ej under avvecklingen genom tillskott i samband med teckning av aktier överlåtas sådan fideikommissboet tillhörande egendom, som avses i 1 § lagen den 18 juni 1925 angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom. I övrigt må icke under avvecklingen med mindre fideikommissnämnden medgiver det egendom som ingår i fideikommissboet, överlåtas eller däröver eljest förfogas i vidare mån än som överensstämmer med sedvanlig hushållning.

Fideikommisskapital, som ställts under särskild förvaltning, *må en* under avvecklingen utlämnas utan Fideikommissnämndens medgivande.

Aktiebolagsbildning

Konungen må medgiva innehavare av fideikommiss att tillskjuta fideikommissegendom i samband med teckning av aktier i bolag, såframt denne äger eller tecknar samtliga aktier i bolaget. Aktierna och annat vederlag skola därefter förvaltas såsom fideikommisskapital.

Föreslagen lydelse

28 §

Under avvecklingen *får inte utan tillstånd av* Fideikommissnämnden egendom som ingår i fideikommissboet, överlåtas eller därutöver eljest förfogas i vidare mån än som överensstämmer med sedvanlig hushållning.

Fideikommisskapital, som ställts under särskild förvaltning *får inte* under avvecklingen utlämnas utan Fideikommissnämndens medgivande.

Aktiebolags- eller stiftelsebildning

31 §

Fideikommissnämnden får medge en innehavare av ett fideikommiss att överlåta fideikommissegendom till ett aktiebolag, om denne äger eller tecknar samtliga aktier i bolaget. Aktierna och annat vederlag skall därefter förvaltas som fideikommisskapital.

Även ett fideikommissbo får överlåta egendom till ett aktiebolag. Boet får därvid företrädas av efterträdaren.

Nuvarande lydelse

Utan hinder av vad i lagen om aktiebolag föreskrives om antalet stiftare äger fideikommissinnehavare bilda aktiebolag med tillskott av fideikommissegendom och vidtagna åtgärder som ankomma på stiftare.

Under avvecklingen av fideikommiss må fideikommissboet vara stiftare av aktiebolag med tillskott av egendom som ingår i boet, och skall i sådant fall vad i första stycket sägs äga motsvarande tillämpning.

Föreslagen lydelse

32 §

Vid överföring av egendom från ett fideikommiss eller fideikommissbo enligt 31 § skall bolagsordningen fastställas av Fideikommissnämnden och innehålla bestämmelse att bolagsordningen i de avseenden som nämnden anger får ändras endast med nämndens medgivande.

33 §

Vid bildande av aktiebolag med tillskott av fideikommissbos egendom och vid överförande av sådan egendom till aktiebolag genom tillskott i samband med aktieteckning må efterträdaren under avvecklingen företräda fideikommissboet.

Fideikommissnämnden får medge en innehavare av ett fideikommiss att till en stiftelse överföra sådan fideikommissegendom som har ett särskilt kulturhistoriskt värde samt annan fideikommissegendom, om syftet därmed är att bevara egendomens värden i sammanhållet skick. I stiftelseförordnandet skall intas de bestämmelser som behövs för att egendomen skall skyddas och vårdas samt och för att hindra att den skingras.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

34 §

I bolagsordning för aktiebolag, i vilket aktier tecknats med tillskott av egendom som utgör fideikommiss eller ingår i fideikommissbo under avveckling, skall intagas bestämmelse att bolagsordningen skall vara fastställd av Konungen och att, om ej Konungen annat föreskrivit, bolagsordningen må ändras allenast med Konungens medgivande.

Denna lag träder i kraft den...

6 Förslag till
Lag om ändring av lagen (1963:587) om
inkomstbeskattning av fideikommissbo, m.m.;

Härigenom föreskrivs att 3 § lagen (1963:587) om inkomstbeskattning av fideikommissbo, m.m. skall ha följande lydelse

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §¹

Vad som sägs i 2 § skall gälla också i fall där en fideikommissfastighet med tillstånd enligt 33 § lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss överförs till en stiftelse.

Denna lag träder i kraft den...

---

¹ Upphävd 1990:352.

7 Förslag till Lag om ändring i förordningen (1963:588) om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss;

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (1963:588) om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss

dels att ordet "förordning" i olika böjningsformer skall bytas ut mot "lag" i motsvarande form,

dels att rubriken till förordningen och 10 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Förordning (1963:588) om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss

Konungen äger i särskilda fall medgiva befrielse från eller nedsättning av skatt enligt denna förordning för sådan byggnad, trädgård, parkanläggning eller samling, vars bevarande med hänsyn till egendomens historiska, vetenskapliga eller konstnärliga värde är av allmänt intresse.

Jämväl i annat fall än nu sagts må Konungen, där synnerliga skäl därtill äro, medgiva befrielse från eller nedsättning av skatt enligt denna förordning.

Föreslagen lydelse

Lag (1963:588) om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss

10 §

Om fideikommissegendom blivit föremål för byggnadsminnesförklaring enligt 3 kap. 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. eller visats på annat sätt komma att förvaltas med ett långsiktigt skydd för egendomens kulturhistoriska värden får regeringen på ansökan av dödsbo eller någon skattskyldig besluta om befrielse från den skatt som belöper sig på den kulturhistoriskt värdefulla egendomen. Befrielsen får även avse kapital som på ett förpliktigande sätt avsatts för vård eller underhåll av egendomen.

Även i annat fall än nu sagts får regeringen medge befrielse från eller nedsättning av skatt enligt denna lag, om det finns synnerliga skäl.

Denna lag träder i kraft den...

1 Inledning

1.1 Uppdraget

Regeringen beslöt den 16 juni 1994 direktiv (Dir. 1994:54) för en särskild utredare med uppgift att se över vissa frågor om lagskyddet för olika kulturminnen och kulturmiljöer. De frågor som utredningen skulle överväga var sammanfattningsvis

- behovet av föreskrifter till skydd för ortnamn,
- skyddet för kulturhistoriskt värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer,
- skyddet för prästgårdar,
- skyddet för de norrländska kyrkstäderna,
- översyn av kulturminneslagens regler om utförelse av kulturföremål,
- skyddet för vissa kulturegendomar,
- vissa lagtekniska frågor.

I detta delbetänkande redovisar utredningen sina överväganden och förslag rörande skyddet för vissa kulturegendomar och i fråga om regler om utförelse av kulturföremål. Direktiven återfinns i bilaga 1.

1.2 Genomförandet

Utredningen har hittills hållit elva sammanträden, varav ett tvådagars inter-natmöte med sakkunniga och experter.

Den 14 december 1994 genomförde utredningen en utfrågning med företrädare för konst- och antikvitetshandeln och för organisationer som företräder ägarintressen i fråga om vissa slags kulturegendomar, som Sveriges jord-ägareförbund och Lantbrukarnas Riksförbund.

Internationella förhållanden har diskuterats vid ett möte den 30 mars 1995 i Stockholm med företrädare för det danska kulturdepartementet och Skov- og Naturstyrelsen samt för det finska museiverket (norska och isländska företrädare hade fått förhinder). Vidare genomförde utredaren, de sakkunniga och sekreterarna den 22–26 maj 1995 en studieresa till Haag och London för att informera sig om nederländsk och brittisk lagstiftning. Sekreterare Adlercreutz deltog också den 10–11 mars i en av den franska museistyrelsen ordnad konferens i Paris om europeiska exportregler för kulturföremål och besökte i samband därmed det franska kulturministeriet för ytterligare upplysningar om lagstiftningen.

Utredaren och Adlercreutz har besökt Sveriges jordägareförbunds Skåneavdelning den 30–31 maj 1995 och bl.a. besett Krapperup och Vrams Gunnarstorp.

Utredningen har vidare den 23 augusti 1995 besökt ett antal kulturegen-
domar i Hälsingland.

Statistik över fideikommiss och annat material rörande kulturegen-
domar har insamlats, dels genom en genomgång av det enkätmaterial som Utred-
ningen om förvaltning av vissa kulturmiljöer (U 1988:14) insamlat, dels ge-
nom kontakter med vissa länsantikvarier och Riksantikvarieämbetets hand-
läggare. Fideikommissnämnden har bidragit med uppgifter ur sitt arkiv.

1.3 Inriktningen av betänkandet

I detta betänkande behandlas frågor om kulturegen-
domar och kulturföremål. Dessa båda ord är rubrikfylliga och har inte någon klar juridisk innebörd. I
direktiven nämns under avsnittet för kulturegen-
domar herrgårdsmiljöerna –
där bland särskilt fideikommissen – och industriminnena, men det sägs också
att utredningen skall överväga frågor om andra värdefulla kulturegen-
domar. Vilka dessa skulle kunna vara skall inte närmare anges här. Det är dock tyd-
ligt att frågorna om bevarande av kulturegen-
domar i vid mening skiljer sig åt,
beroende på vad slags typ av egendom det rör sig om.

En grundläggande skillnad i bevarandeförutsättningar råder mellan å ena
sidan sådana egendom som den nuvarande innehavaren (eller dennes ar-
vingar) vill fortsätta att förvalta, om bara tillräckligt bra ekonomiska villkor
kan påräknas, och å den andra sidan sådana egendom som saknar intresse
för innehavaren, t.ex. därför att all ekonomisk grundval upphört att existera.
Det senare gäller merparten av våra industriminnen.

Uppgiften att överväga skyddsformer för kulturegen-
domar innebär när-
mast ett studium av vilka lämpliga förvaltningsformer som kan finnas eller
uppfinnas för att underlätta för dem som vill ta på sig ett ansvar för bevaran-
det, antingen det är den nuvarande innehavaren eller arvingarna, eller det rör
sig om någon annan som vill träda in, eller som samhället anser sig behöva
utse för uppgiften. Möjligheten att åstadkomma ett bevarande genom att ställa
upp nya restriktioner för användningen är knappast aktuell i dessa fall. Detta
hindrar inte att restriktioner ändå kan vara nödvändiga för att säkerställa att
bevarandet sker på rätt sätt. I detta betänkande berörs dock inte eventuella re-
former av restriktionsinstrumenten för kulturegen-
domar, som t.ex. bygg-
nadsminnesförklaring. Här gäller det att finna stimulansmetoder som i första
hand uppmuntrar till självförvaltning. Dessa stimulanser bör dock inte främst
ta sig uttryck i särregler rörande beskattningen för innehavare av kulturegen-
domar. Endast i begränsad omfattning kan det vara befogat med särskilda
skatteregler och det gäller, enligt utredningens uppfattning, i sådana fall

främst åtgärder som gör generationsskiften lättare att genomföra utan uppdelning av den egendom vars kulturvärden bäst tillgodoses genom att den fortfarande hålls samman.

Många av våra kulturegendomars värde består inte bara av den fasta egendomen med dess inredning och fasta tillbehör. Särskilt många lantegendomar hyser betydande samlingar av konst och andra äldre föremål, t.ex. möbler och konsthantverksprodukter, men också verktyg och redskap som minner om äldre tiders levnads- och brukningsskick. Vikten av ett fortsatt sammanhållande av dessa samlingar av lösöre med kulturvärde – kulturföremålen – och deras fasta replipunkter syftar utredningen också till att beröra i detta betänkande.

Kulturvärdet av att bevara sådana samband har inte i modern tid varit föremål för en diskussion motsvarande den som fördes under 1920- och 30-talen och som i någon mån åter aktualiserades inför riksdagens beslut 1963 att avveckla fideikommissen. Utredningen har därför funnit det angeläget att återge huvuddragen i denna diskussion.

Det svenska regelskyddet för rörliga kulturföremål har egentligen hittills haft endast tre aspekter. *Kyrkliga inventarier* – med undantag av privatägda sådana – får inte flyttas eller ändras utan tillstånd. *Fornfynd* från fornlämningar är statlig egendom och får därför inte disponeras av upphittaren. Övriga fornfynd, dvs. ägarlösa föremål som är mer än 100 år gamla, skall i vissa fall anmälas till det allmänna, som har lösenrätt. Slutligen får vissa *äldre kulturföremål inte exporteras* utan tillstånd.

Utredningen utgår i detta betänkande från att det i regel finns ett intresse att så långt möjligt bevara sambandet mellan kulturegendomarnas fasta och lösa beståndsdelar. Från ägarsynvinkel kan ett sådant bevarande många gånger vara problematiskt. Dels kanske ägaren inte inser bevarandevärdet; föremålen kan för honom/henne te sig uttjänta eller skrymmande. Det allmänna kulturskyddsintresset kan i sådana fall sannolikt bäst tillgodoses genom ökad upplösning.

Dels kanske ägaren vill – eller ser sig tvungen att – disponera förmögensvärdet av föremålen. En sådan avsikt kan ibland vara resultatet av en målkonflikt. En ägare måste skaffa medel för att renovera 1700-talsfönstren och han ser som enda utväg att sälja en värdefull tavla, som ”alltid” funnits i huset. I sådana situationer kan det allmänna kulturskyddsintresse tillgodoses på två sätt: antingen genom ett direkt bidrag till fönsterrenoveringen, eller genom ett indirekt stöd i form av bättre förvaltningsförutsättningar, t.ex. avdragsrätt för renoveringskostnaderna eller andra incitament för att få vederbörande att behålla både tavlan och fönstren. Utredningen vill så långt möjligt skapa bättre förutsättningar att undvika målkonflikter av detta slag.

För de rörliga kulturföremålens del är utredningen medveten om att den stora mängden av dem inte har något samband med en existerande fast kulturegendom. I sådana fall finns givetvis inget kulturskyddsintresse i att söka

binda föremålen vid en viss plats. Många kulturföremål är från början skapade just för att vara rörliga och kunna omsättas, t.ex. många möbler (!) och de flesta ytringar av bildkonst och konsthantverk. För denna typ av föremål behövs i regel inga åtgärder alls från samhällsorganens sida. De omsätts genom arv, gåva, köp och byten och tar i regel ingen skada av själva omsättningen. I regel kan man också lita på att nya innehavare tar rimligt god vård om föremålen, även om informationsinsatser om hur vård och underhåll lämpligen skall utföras givetvis är en angelägen uppgift för t.ex. våra museer.

I de flesta fall spelar det ingen roll vem som är den nye innehavaren och om han är bosatt inom eller utanför landet. "Konsten är en god ambassadör" är ett talesätt som utredningen gärna instämmer i. Det är sålunda ofta ett svenskt intresse att kulturföremål från detta land finns också i utlandet och blir kända där för sitt ursprung. I vissa fall finns det dock ett starkt intresse att kulturföremål finns kvar i landet. Det gäller särskilt de absolut "bästa" föremålen i sin art, samt sådana kategorier av föremål som står inför risken att helt försvinna från landet. Givetvis knyter sig detta intresse också till föremål som har ett samband med viss plats, fast måhända i mindre grad om detta samband redan av andra skäl är oåterkalleligen brutet.

Regler som i vissa fall inskränker möjligheten att exportera kulturföremål har lång tradition inom det internationella kulturskyddet och finns i så gott som alla länders rättsordningar. För utredningen har det varit naturligt att fullgöra sitt uppdrag rörande utformningen av de svenska exportreglerna för kulturföremål mot den bakgrund som ges ovan, dvs. med beaktande av sambandet mellan de fasta och rörliga kulturvärdena och med respekt för behovet av ohindrad rörlighet för många föremål som saknar ett sådant samband.

Det är tydligt att restriktioner mot export av föremål som inte bara representerar ett kulturvärde, utan också ett betydande kommersiellt värde och därför kan ses som en vanlig handelsvara, måste ha speciella skäl för sig och vara utformade på ett sätt som möjliggör kontroll av efterlevanden i den strida strömmen av internationella godstransporter. Utredningen söker därför inte bara analysera skyddsbehovet sett ur svensk föremålssynvinkel, utan strävar också efter att göra reglerna så tydliga som möjligt från kontrollsynpunkt.

Det allmänna, dvs. staten, landstingen och kommunerna, har genom främst sina museer kunnat skaffa sig ett betydande bestånd av föremål för att illustrera vårt lands kulturhistoria. Ackvisionsmöjligheterna är numera ganska begränsade, vilket givetvis inte hindrar att det bör vara en väsentlig uppgift för museerna att söka fortsätta att förvärva de föremål som behövs för att komplettera samlingarna. Denna utredning finner inte att dess uppgift är att lägga några förslag eller riktlinjer för de offentliga museernas ackquisition. Inte heller berör utredningen frågor om vård av samlingarna eller eventuell gallring. Utredningens uppgift är att lägga fram förslag till ändringar i lagstiftningen. I detta ligger att utredningen skall överväga regleringen av förhållandet mellan det allmänna intresset, dvs. de flesta innevänares kollektiva behov

och nytta av att det finns en god illustration till vår kulturhistoria, och de enskilda personers intressen som innehar den kulturintressanta egendomen.

Det allmänna har redan lagstöd för att framför andra enskilda förvärva sådan fast egendom som behövs för att säkerställa kulturhistoriska intressen. Det kan ske genom expropriation och, i de fall där en avyttring redan har kommit till stånd, genom förköp. Beträffande lös egendom finns – utöver inlösenmöjligheten för fornynd – inga motsvarande möjligheter för de offentliga organen att skaffa sig äganderätt. Det torde vara en ganska allmänt accepterad uppfattning att de kulturhistoriska intressena i Sverige har kunnat hävda sig rimligt väl utan att tvångsmässiga förvärv har behövt ske. Utredningen delar också uppfattningen att enskilda ägare utan några egentliga egna uppoffringar bör kunna finna sig i att allmänna intressen är knutna till deras egendom. Detta innebär inte att konflikter inte skulle kunna uppstå mellan en enskild ägare och företrädare för något allmänt intresse. T.ex. i det fall en person vill sälja ett föremål utomlands till ett högre pris än han kan påräkna i Sverige, uppstår en klar konflikt om han inte får exportera föremålet.

Det finns naturligtvis också en rad situationer där konflikten inte blir så tydlig. De flesta potentiella konflikter har i dagens situation kunnat lösas med överenskommelser. Utredningen ser det naturligtvis som önskvärt att en sådan situation kan bestå.

Utredningen kan ändå inte komma förbi uppgiften att finna ett system där konflikter, som inte går att bilägga genom överenskommelser, löses enligt regler som innebär att parternas intressen så långt möjligt kan balanseras mot varandra. För att nå ett sådant system kan man resonera om förköp och inlösen också beträffande lös kulturegendom. Erfarenheterna tyder dock inte på att sådana utköpslösningar behöver institutionaliseras, dvs. att särskilda regler om förköp eller inlösen behöver införas. Det finns redan vissa möjligheter att kompensera enskilda ägare som alltför hårt drabbas av t.ex. ett exportförbud.

Beträffande exportreglerna är utredningens huvuduppgift att analysera den nya situation som uppstått i och med medlemskapet i den Europeiska Unionen. I första hand krävs här förstås en anpassning till de speciella regler som gäller i EU i fråga om ett gemensamt system för kontroll av kulturföremål som exporteras från någon av medlemsstaterna till tredje land. Uppgiften är i detta avseende främst lagteknisk: att finna en lösning som innebär att de specifikt svenska skyddsintressena kan tillgodoses såvitt möjligt utan att dubbla regelsystem, som skall tillämpas vid sidan av varandra, leder till olägenheter för sökanden av exporttillstånd och för myndigheterna själva. I samband med denna uppgift skall utredningen också undersöka vilka modifikationer av den svenska tillståndsplikten vid utförelse av kulturföremål som kan vara behövliga. Övervägandena måste därutöver avse de mer generella effekterna av anslutningen: vilka kontrollsystem är numera möjliga att upprätthålla vid den inre resp. den yttre gränsen? Hur kan bristande kontrollmöjligheter vid

gränspassage kompenseras av andra, fördragsenliga kontrollåtgärder? Kan ett fortsatt uttag av ansökningsavgift för prövning av utförelselansökningar till ett EU-land försvaras?

Utredningens förslag rörande exportregler innebär inte några stora förändringar av det system som redan tillämpas. En huvuduppgift har varit att finna lämpligt avgränsade föremålskategorier inom vilka de enstaka föremål kan finnas som inte bör få exporteras av hänsyn till det svenska kulturarvet, utan att dessa kategorier blir så omfattande att allmänheten och myndigheterna betungas med onödiga utförelselansökningar.

2 Gällande rätt

I detta avsnitt beskrivs gällande regler av betydelse för förvaltning och disposition av kulturendomar och kulturföremål. Den nya stiftelselagen beskrivs bl.a. med avseende på hur reglerna kommer att gälla för redan bildade stiftelser. Vidare beskrivs regler för fideikommissen, särskilt det förfarande som skall tillämpas vid deras avveckling. En redogörelse lämnas för reglerna i KML om kulturföremål med särskild inriktning på utförelsebestämmelserna. I anslutning därtill beskrivs också EG:s regler om export resp. återlämnande av kulturföremål.

Slutligen finns avsnitt om skatte- och bidragsregler som kan ha särskild betydelse för dem som äger eller förvaltar kulturendomar och kulturföremål.

2.1 Förvaltning av kulturendomar. Stiftelser m.m.

2.1.1 Grunddragen hos stiftelser

Stiftelseformen har kommit att bli en mycket vanlig förvaltningsform på kulturområdet. Ursprungligen har stiftelseformen använts av privatpersoner för att säkerställa att donationer för olika nyttiga ändamål kunnat förvaltas vidare, särskilt efter donatorns död. Särskilt var det undervisningsändamål, sjukvård, fattigunderstöd samt forskning som på detta sätt främjades genom stiftelser. Formen har emellertid under 1900-talet fått en vidare användning för att driva även andra slags verksamheter, som t.ex. bostadsförvaltning och t.o.m. rena industriella projekt. Stiftelseformen har också kommit att bli en vanlig form för fall där fler huvudmän avser att driva verksamhet i gemensamt intresse under en självständig ledning. Det kan här röra sig om samverkan mellan staten resp. en kommun och privata intressenter. Ett exempel på sådan samverkan på kulturområdet är läns museerna, som i de flesta fall är organiserade som stiftelser, bildade av resp. landsting, primärkommuner och hembygdsförbund.

Behovet av tillsyn över stiftelser av skilda slag ledde fram till lagen (1929:116) om tillsyn över stiftelser. Den lagen avser i princip bara att ge viss offentlig insyn och är inte en reglering av hur stiftelser skall vara organiserade för att kunna främja sina ändamål.

Ett utrednings- och beredningsarbete som inleddes 1975 resulterade 1994 i att riksdagen antog en stiftelselag och en lag om införande av stiftelselagen

(prop. 1993/94:9, LU12, rskr. 225, SFS 1994:1220 resp. 1221). Båda lagarna träder i kraft den 1 januari 1996.

Genom den nya lagstiftningen uppställs grundläggande krav på bildandet av stiftelser. Stiftelser skall sålunda kunna bildas endast på dessa fyra sätt: 1) genom avskiljande av egendom för bestämt ändamål, 2) genom upprop för en insamling (*insamlingsstiftelse*), 3) genom kollektivavtal och 4) genom åtgärder enligt lagen (1967:531) om tryggande av pensionsstiftelse m.m.

Den hittills vanliga formen av stiftelsebildning som skett i syfte att ändamålet skall främjas med kontinuerliga anslag från staten eller något annat offentligt eller privat organ (*anslagsstiftelse*) förekommer däremot inte i stiftelselagen. Särskilda överväganden pågår beträffande statens medverkan i anslagsstiftelser, se SOU 1994:147 och 1995:93.

Av de fyra stiftelseformer som stiftelselagen anvisar är det uteslutande de två första som har betydelse på kulturområdet och som här kommer att något närmare beskrivas.

Grundformen för stiftelsebildning regleras i 1 kap. 2 § stiftelselagen. En stiftelse enligt detta lagrum bildas genom att egendom enligt förordnande av en eller flera stiftare avskiljs för att varaktigt förvaltas som en självständig förmögenhet för ett bestämt ändamål.

Stiftelsens egendom skall anses vara avskild när den tagits om hand av någon som har åtagit sig att förvalta den i enlighet med stiftelseförordnandet. Förordnandet skall vara skriftligt och undertecknat av stiftaren. Giltigt testamente kan – även om formföreskrifterna inte är uppfyllda – också godtas som stiftelseförordnande (t.ex. ett muntligt s.k. nödtestamente kan tjäna som ett stiftelseförordnande).

För att en stiftelse enligt huvudformen skall kunna bildas fordras att egendomen avskiljs från stiftarens förmögenhet med verkan mot dennes borgenärer. För fall då förmögenhetsdispositionen avser pengar eller lösören betyder det att egendomen måste ha kommit i besittning av någon som har åtagit sig förvaltningen (prop. 1993/94:9 s. 51, jfr 1–2 §§ lagen [1936:83] angående vissa utfästelser om gåva). I motsats till tidigare räcker det alltså inte med att en stiftare i skuldebrev förpliktar sig att utge pengar eller annan egendom. I linje med denna grundsats är det också förbjudet för stiftelsen att ge penninglån till stiftaren eller ställa säkerhet till förmån för honom (2 kap. 6 §). Kravet på besittningstagande gäller även för överlåtelse av fast egendom på det sättet att det måste finnas en skriftlig, av både stiftare och någon som åtagit sig förvaltningen undertecknad, överlåtelsehandling (till uppfyllande av formkraven vid fastighetsöverlåtelse) samt att den som handhar förvaltningen även har tillträtt egendomen (prop. 1993/94:9 s. 107). Om stiftelsebildningen sker först efter stiftarens död, gäller att den dödes skulder har prioritet enligt reglerna i 21 kap. 4 och 5 §§ ärvdabalken på det sättet att även egendom som har överförts till förvaltaren kan återvinnas till dödsboet för betalning av skulderna.

Det krävs inte att förvaltaren skriftligen bekräftar sitt åtagande, fränsett den skriftliga form som kan fordras enligt vissa lagbestämmelser, t.ex. i det nämnda fallet av överlåtelse av fast egendom till en stiftelse och då en stiftelse bildas genom arvsskifte. I sådana fall behöver stiftelsen skriftligen företrädas av den som åtagit sig förvaltningen.

För att en stiftelses ändamål skall vara fullständigt angivet fordras besked i tre hänseenden: syfte, verksamhetsföremål (dvs. det sätt på vilket stiftelsen skall främja syftet, t.ex. genom att tillhandahålla stipendier, bostäder m.m.) och destinatärkrets, men det kan räcka med att syftet är preciserat så att det går att verkställa (prop. 1993/94:9 s. 105).

Några begränsningar i fråga om vilka ändamål som kan avses med en stiftelsebildning har inte ställts upp. Det följer dock av allmänna principer att ändamålet inte får strida mot lag eller goda seder eller att det får vara gynnande av stiftaren själv. I linje med det senare får inte stiftaren ensam utgöra styrelse och inte i egenskap av styrelseledamot handlägga frågor om avtal mellan honom själv och stiftelsen (prop. 1993/94 s. 45, 65 och 105).

En omdiskuterad fråga inför lagens tillkomst var om stiftelser även fortsättningsvis skulle få bedriva näringsverksamhet eller om detta skulle vara förbehållet andra typer av juridiska personer, t.ex. aktiebolag. Utgången blev att näringsverksamhet även i fortsättningen är tillåten för stiftelser utan andra förbehåll än att särskilda regler införts för att skydda dem som träder i affärsförbindelse med en näringsutövande stiftelse. Sådana stiftelser är sålunda bokförings- och årsredovisningsskyldiga samt skall underställas kvalificerad revision. Företrädare är skadeståndsskyldiga för missvård. Likvidationsregler har också införts.

Bedömningen av om förvaltningen kan anses varaktig bör ske med utgångspunkt i den egendom som avskilts för stiftelsen och således utan hänsynstagande till eventuella utfästelser i förordnandet om ytterligare tillskott. I prop. 1993/94:9 (s. 106) framhålls också att varaktighetskravet kan anses uppfyllt om ändamålet är varaktigt och förordnandet inte innehåller föreskrifter som i sig betyder att det endast kan vara verksamt under en kortare tid, t.ex. två eller tre år. Ett exempel på föreskrifter av det senare slaget är att förordnandet skall anses upphävt efter endast ett par år. Ett annat exempel är att den avskilda egendomen snabbt skall förbrukas.

En *insamlingsstiftelse* bildas inte genom att bestämd egendom avskiljs utan genom att en eller flera stiftare förordnar att pengar som inflyter efter ett upprop av dem skall som en självständig förmögenhet främja ett bestämt och varaktigt ändamål och att någon åtar sig att förvalta pengarna för förvaltning i enlighet med förordnandet (11 kap. 1 § stiftelselagen). Stiftelsens namn skall innehålla ordet insamlingsstiftelse. Den är alltid bokföringsskyldig. Om en insamlingsstiftelse har saknat tillgångar under en sammanhängande tid av två år är stiftelsen upplöst (11 kap. 2 §). För förvaltningen och i huvudsak även i

övrigt gäller bestämmelserna i stiftelselagen lika för insamlingsstiftelser som för huvudformen av stiftelser.

En stiftelse är en juridisk person som kan förvärva rättigheter och ikläda sig skyldigheter samt föra talan inför domstolar och andra myndigheter. För en stiftelses förpliktelser svarar endast dess egna tillgångar. I en stiftelse som utövar näringsverksamhet kan dock ett personligt betalningsansvar för stiftelsens företrädare uppkomma.

2.1.2 Särskilda typer av stiftelser

Vissa slags hitills erkända stiftelser omfattas av stiftelselagen endast i mycket begränsad mån. Det gäller församlingskyrkor och domkyrkor av stiftelsekaraktär, som enligt 4 § lagen om införande av stiftelselagen omfattas endast av bestämmelsen i 1 kap. 4 § om att en stiftelse är en juridisk person med egen rättskapacitet. Skälet till att dessa inte omfattas är att det redan finns en reglering i kyrkolagen (1992:300).

Berörda av stiftelselagen endast i ringa grad är vidare stiftelser vilkas tillgångar enligt stiftelseförordnandet får användas endast till förmån för bestämda fysiska personer (1 kap. 7 §). Behovet av en lagreglering för sådana stiftelser har inte ansetts stort (prop. 1993/94:9 s. 58). Det hindrar inte att de grundläggande bestämmelserna i 1 kap. 2–4 §§ gäller sådana stiftelser och att ordet stiftelse får ingå i stiftelsens namn. Om en stiftare har förordnat att stiftelsen skall främja först ett antal bestämda destinatärer och därefter en obestämd krets, anses stiftelselagen tillämplig redan från bildandet av stiftelsen (prop. 1993/94:9 s. 113).

Särskilda ersättningar för vård och underhåll av gravar som fonderats enligt äldre bestämmelser om gravrätt faller utanför stiftelselagens tillämpningsområde, liksom sådana självständiga och självägande förmögenhetsmassor vilkas ändamål är bestämt i lag och som byggts upp av medel som betalats enligt i lag fastslagna, tvingande förpliktelser, t.ex. Allmänna arvsfonden och Kyrkofonden (prop. 1993:94:9 s. 59). För dessa båda fonder gäller för övrigt särskild lagstiftning.

2.1.3 Förvaltning och tillsyn av stiftelser

I 2 kap. stiftelselagen meddelas föreskrifter för förvaltningen. Stiftelseförordnandet skall följas vid förvaltningen av en stiftelses angelägenheter såvitt förordnandet inte strider mot lagen.

En stiftelse kan antingen ha egen förvaltning, vilket är fallet om en eller flera fysiska personer åtar sig förvaltningen enligt stiftelseförordnandet. Vid

egen förvaltning bildar den eller de fysiska personer som gjort åtagandet styrelse för stiftelsen (det är stiftelsen obetaget att använda en annan beteckning).

Alternativt kan en stiftelse ha anknuten förvaltning, i vilket fall en juridisk person åtar sig förvaltningen. I detta fall benämns den juridiska person som gjort förvaltningsåtagandet förvaltare.

Styrelsen eller förvaltaren svarar för att stiftelseförordnandet följs och för att förmögenheten är placerad på ett godtagbart sätt. Stiftelsen får inte lämna penninglån eller ställa säkerhet för stiftaren, styrelseledamöter, förvaltare eller närstående. Styrelsen företräder stiftelsen och tecknar dess namn och firma. Det finns vidare regler om ordförandeskap, beslutsförhet, protokollföring, jäv och arvodering. I tillämpliga delar gäller reglerna för styrelsen också för en förvaltare.

I 3 kap. har intagits tvingande bestämmelser om bokföringsskyldighet och årsredovisning m.m. En stiftelse som utövar näringsverksamhet, är moderstiftelse i en koncern eller har tillgångar värda mer än tio basbelopp är bokföringsskyldig och skall upprätta årsredovisning. Bokföringsskyldiga är också insamlingsstiftelser och stiftelser som har bildats av eller tillsammans med staten eller en kommun.

En stiftelse som inte är bokföringsskyldig skall fortlöpande föra räkenskaper och årsvis sammanställa dessa så att tillgångar och skulder samt inkomster och utgifter framgår. Räkenskaperna skall hållas ordnade och bestryggande förvarade under tio år.

En stiftelse skall ha minst en revisor (4 kap. 1 §). Är stiftelsen skyldig att upprätta årsredovisning skall minst en revisor vara auktoriserad eller godkänd (4 kap. 4 §). Tillsynsmyndigheten, dvs. länsstyrelsen, kan förordna revisor om sådan saknas.

Regler om skadestånd finns i 5 kap. Styrelseledamöter och förvaltare svarar för skador som orsakas stiftelsen eller någon annan vid fullgörandet av uppdraget för stiftelsen eller genom åsidosättande av föreskrifterna i stiftelseförordnandet eller lagen. Även en revisor kan bli skadeståndsskyldig. Det har också reglerats vilka som kan väcka skadeståndstalan och när en sådan talan preskriberas.

Om föreskrifterna i ett stiftelseförordnande behöver ändras, upphävas eller i särskilt fall åsidosätts, skall inte längre permutationslagen (1972:205) vara tillämplig. I stället gäller bestämmelserna i 6 kap. stiftelselagen. Förfarandet är i princip detsamma som enligt permutationslagen. Tillstånd till ändringen skall sökas hos Kammarkollegiet, vars beslut kan överklagas hos regeringen. I vissa fall får dock stiftelsen själv besluta om ändring. Kammarkollegiets tillstånd krävs för ändring m.m. som avser stiftelsens ändamål, placering av förmögenheten, förvaltningen, hur styrelsen utses, dess sammansättning, beslutsförhet eller omröstning, arvoden, räkenskaper, revision och skadestånd. Tillstånd får ges endast om stiftelseförordnandet på grund av ändrade förhållanden inte längre kan följas eller har blivit uppenbart onyttigt eller

uppenbart stridande mot stiftarens avsikter eller det finns andra särskilda skäl. Vid ändring av föreskrifter om stiftelsens ändamål skall vad som kan antas ha varit stiftarens avsikt beaktas så långt möjligt.

Styrelsen eller förvaltaren får själv ändra, upphäva eller åsidosätta föreskrifter i ett stiftelseförordnande i de avseenden som nyss nämndes – dock ej i fråga om stiftelsens ändamål – om stiftaren uttryckligen har föreskrivit i förordnandet att ändringar m.m. får göras utan tillstånd av en myndighet.

Även utan bemyndigande i stiftelseförordnandet får styrelsen eller förvaltaren ändra, upphäva eller åsidosätta andra föreskrifter i förordnandet än sådana som räknades upp ovan. Beslut om ändringar av denna art skall anmälas till tillsynsmyndigheten, som kan förbjuda åtgärden om den befinns strida mot lagen.

Styrelsen eller förvaltaren får under omständigheter som anges i 6 kap. 5 § också besluta att förbruka stiftelsens medel så att den upphör. Det gäller äldre stiftelser med litet kapital.

I fråga om stiftelser som utövar näringsverksamhet finns i 7 kap. tvingande bestämmelser om likvidation för det fall kapitalet förbrukats. Styrelseledamöter eller förvaltare som inte följer dessa regler är personligen betalningsansvariga för stiftelsens förpliktelser. Andra stiftelser kan upplösas genom konkurs eller genom att kapitalet förbrukas enligt 6 kap. 5 §.

I 8 kap. föreskrivs om stiftelses firma.

9 kap. innehåller bestämmelser om tillsyn m.m. Tillsynsmyndighet är länsstyrelsen i det län där en stiftelses styrelse eller förvaltare har sitt säte eller där förvaltningen huvudsakligen utövas. Det är förutsett att tillsynsverksamheten skall kunna avgiftsfinansieras med sikte på kostnadstäckning både för årlig kontroll (främst av näringsdrivande m.fl. stiftelsers årsredovisningar) och för registerhållning (prop. 1993/94:9 s. 101). Tillsynsmyndigheten skall ingripa om det kan antas att förvaltningen eller revisionen inte utövas i enlighet med stiftelseförordnandet eller stiftelselagen eller att en styrelseledamot eller förvaltaren annars missköter sitt uppdrag. Tillsynsmyndigheten har närmare angivna befogenheter, bl.a. att fordra in handlingar, kalla till sammanträden, skilja obehöriga styrelseledamöter från deras uppdrag samt utfärda förelägganden och förbud vid vite. Om en styrelseledamot missköter sitt uppdrag kan tillsynsmyndigheten väcka talan hos allmän domstol om entledigande och får själv interimistiskt entlediga den instämde ledamoten intill dess att domstolen slutligt prövat saken eller bestämt annorlunda.

Tillsynsmyndigheten får också förordna nya styrelseledamöter om sådana saknas och behövs för att stiftelsen skall vara beslutsför. Också förvaltare får förordnas om sådan saknas. Om ett testamentariskt stiftelseförordnande inte kan verkställas därför att det saknas ett förvaltningsåtagande skall länsstyrelsen på begäran av någon som förvaltar dödsboet verka för att ett sådant åtagande lämnas och får då besluta om en annan förvaltningsform än den som har föreskrivits av stiftaren.

Tillsynsmyndighetens befogenheter är begränsade för stiftelser som bildats av eller tillsammans med staten, en kommun, ett landsting eller en kyrklig kommun, stiftelser som förvaltas av en statlig myndighet eller stiftelser som enligt stiftarens förordnande skall vara undantagna från tillsyn och som varken under innevarande år eller de tre närmast föregående räkenskapsåren har utövat näringsverksamhet eller varit moderstiftelse. Insamlingsstiftelser står dock alltid under full tillsyn.

Tillsynsmyndighetens beslut får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Om så sker skall tillsynsmyndigheten föra talan för det allmänna.

I 10 kap. stiftelselagen finns bestämmelser om registrering. Tillsynsmyndigheten är också registermyndighet och får ta ut avgifter för registrering. En stiftelse skall vara registrerad om den är skyldig att upprätta årsredovisning eller det följer av stiftelseförordnandet att den skall vara registrerad. För stiftelser som utövar näringsverksamhet gäller särskilda registreringskrav.

2.1.4 Redan bildade stiftelser

Antalet stiftelser i landet beräknades år 1972 till ca 50 000. Stiftelselagen är avsedd att i huvudsak vara tillämplig även på redan bildade stiftelser. Sålunda skall en förmögenhetsbildning som tillkommit före ikraftträdandet och som närmast dessförinnan uppfyllde de krav som stiftelselagen ställer på stiftelsebildning anses som stiftelse enligt lagen. Detta gäller även om formkraven för stiftelsebildning (skriftligt förordnande) enligt 1 kap. 3 §, de nya kraven för insamlingsstiftelser i 11 kap. 1 § eller kraven i 1 kap. 2 § på att egendomen skall ha avskilts inte skulle ha uppfyllts. Det senare innebär att sådana äldre stiftelser, vars förmögenhet består i en fordran på stiftaren, också skall anses som stiftelser enligt den nya lagen.

I lagen om införande av stiftelselagen finns ytterligare bestämmelser, som reglerar i vad mån de nya reglerna i stiftelselagen, t.ex. om förbud för stiftare att ensam vara styrelse eller förvaltare, om räkenskapsår och skadestånd, skall vara tillämpliga på äldre stiftelser.

2.2 Fideikommissen och avvecklingslagen

2.2.1 Den rättsliga innebörden av ett fideikommiss

Den rättsliga grunden för ett fideikommiss är fideikommissurkunden, som i regel är ett testamente eller gåvobrev. Den som innehar ett fideikommiss, fideikommissarien, har ett slags inskränkt dispositionsrätt, vars innebörd kan variera beroende på bestämmelser i urkunden. I regel får fideikommisset inte belånas, försäljas eller avyttras på annat sätt.

Sedan år 1810 är det möjligt för regeringen att i vissa syften jämka villkor i fideikommissurkunden. Numera är reglerna i permutationslagen (1972:205) tillämpliga, och frågor av detta slag behandlas i första hand av Fideikommissnämnden. Ärenden som rör betydande värde eller är av särskild vikt från allmän synpunkt kan överlämnas till regeringen för avgörande. Åtskillig fideikommisssegendom har med stöd av dessa bestämmelser sålts och likviden omplacerats.

Att fideikommisssegendom inte får överlätas betyder i regel också att den inte kan utmätas (5 kap. 5 § utsökningsbalken) och därmed inte heller ingå i ett konkursbo (3 kap. 3 § konkurslagen, 1987:672). Det är dock inte säkert att fideikommisssegendom är fredad från alla typer av anspråk och den torde inte vara det i den mån tillstånd har getts till belåning.

Successionen styrs också av fideikommissurkunden. Olika varianter finns, men i det s.k. typiska fideikommisset är efterträdaren i första hand den äldste sonen, därefter äldste sonson osv. Skulle linjen brytas inträder yngre son, dennes son osv. eller en farbroder, dennes äldste son osv. Egendomen skall i princip ograverad överföras från innehavaren till efterträdaren i led efter led.

I fideikommissurkunderna finns ibland bestämmelser om förmåner av olika slag, t.ex. för efterlevande make, innehavarens syskon eller andra släktingar, eller för kyrka eller skola.

2.2.2 Avvecklingsförfarandet och regler för att säkra kulturvärden

Riksdagen beslöt 1963 enligt förslag i prop. 1963:5 om avveckling av de då 181 kända fideikommissen i landet. Lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss innehåller bl.a. följande bestämmelser.

Lagen är tillämplig på fideikommiss som upprättats för obegränsad tid för medlemmar av en eller flera släkter (1 §).

Fideikommiss skall enligt lagen upphöra när den avlider som vid lagens ikraftträdande – den 1 januari 1964 – var innehavare (3 §). För vissa i sen tid instiftade lösörefideikommiss gäller dock särskilda, numera sällan tillämpliga särregler beträffande upphörandet (4 §).

Har fideikommisssegendomen synnerligt kulturhistoriskt värde eller om det annars finns särskilda skäl, får regeringen förordna att fideikommissurkundens bestämmelser skall gälla tills vidare eller tills en i beslutet angiven innehavare avlider (6 §).

Regeln tillskapades med Skokloster – där fideikommisset endast bestod av slottsbyggnaden med samlingar men ingen jord – som angivet exempel på att det i vissa fall kunde vara nödvändigt att behålla ett fideikommiss tills vidare. (Skokloster kom dock senare att säljas till staten.) Departementschefen förutsatte att förlängningsregeln skulle komma att utnyttjas synnerligen sparsamt,

men räknade också med att den skulle kunna underlätta från allmän synpunkt önskvärda uppgörelser mellan fideikommissintressenterna (prop. 1963:5 s. 132).

Vid riksdagsbehandlingen syntes det dock ”riktigast ... förutsätta att ett något vidgat utrymme för undantag kan bli erforderligt. Härför talar även den omständigheten att avvecklingen av fideikommissen kommer att sträcka sig över en lång tidrymd.” (BevUL¹U 1963:2 s. 153).

Förordnanden om fortsatt tillämpning av fideikommissurkunden avsågs normalt bli meddelade för efterträdarens livstid, men skall även kunna omfatta nästa efterträdarens livstid. Förordnandet skall också kunna bestämmas att gälla tills nytt förordnande ges (prop. s. 176).

Beslut enligt 6 § om förlängning av fideikommissbestämmelserna har hittills fattats i tre fall.

Vid avvecklingen skall egendomen fördelas. Den som skulle ha varit nästa fideikommissarie – efterträdaren – har rätt till hälften, medan återstoden fördelas enligt vanliga arvs- eller testamentsregler. Efterträdaren har rätt att på sin lott få huvudgården med där förvarade samlingar. Om denna del överstiger värdet av efterträdarens lott, får han lösa egendomen med pengar. Finns det särskilda regler i fideikommissurkunden om vad som gäller vid upphävande, gäller i princip dessa (7–10 §§).

Rättigheter och förmåner, t.ex. pension, som tillkommer någon enligt fideikommissurkunden består i princip. Efterlevande make kan t.ex. sitta kvar om det finns en sådan föreskrift, men måste i sådant fall avstå från en eventuell rätt att ta del i egendomen (11–14 §§).

Nyttjanderättsavtal, som inte avser huvudgården, gäller i princip också mot den nye innehavaren. Dock kan avtalet under vissa betingelser sägas upp av denne inom sex månader från tillträdet (15 §).

Större jord- eller skogsegendomar som har en sådan storlek, belägenhet eller beskaffenhet i övrigt att deras bevarande som en enhet är av betydande allmänt intresse, kan enligt regeringens bestämmande lösas av staten eller en kommun. Ersättningen bestäms enligt expropriationslagen (16 §).

Inlösenmöjligheten för de större jord- och skogsegendomarna är avsedd endast för att kunna hålla samman egendomar när starka allmänna intressen talar för detta. Lösenrätten kan utövas även för sågverk och träindustri- anläggningar, däremot inte för lös egendom (prop. s. 154). Beslut om inlösen måste fattas innan avvecklingen är förklarad avslutad (prop. s. 182).

En lösenrätt finns också för *samlingar av möbler, tavlor, böcker eller andra föremål av särskilt kulturhistoriskt värde*. För att förebygga att sådana samlingar får försämrad vård, skingras eller bortflyttas, får regeringen besluta att staten eller en kulturvårdande institution löser in dem. Vid tvist om lösen- summan, avgörs frågan enligt lagen om skiljemän, varvid dock inlösaren skall svara för ersättning åt skiljemännen och betala motpartens skäligena kostnader för förfarandet (17 §).

Lösenrätten avser samlingar och inte enstaka kulturföremål. Det skall där-
emot vara möjligt att undanta en del av en samling (prop. s. 156). Beslut om
inlösen måste fattas innan avvecklingen förklarats vara avslutad. Lösen-
ersättningen bör i princip bestämmas med hänsyn till marknadsvärdet. Något
stadgande härom har inte ansetts nödvändigt (prop. s. 183).

Bestämmelsen om lösenrätt för samlingar har aktualiserats i skilda sam-
manhang, men hittills inte utnyttjats.

Avvecklingen sker under medverkan av en särskild nämnd, Fideikom-
missnämnden, som är administrativt knuten till Kammarkollegiet. Fidei-
kommissnämnden skall utreda frågor om förlängning av fideikommissurkun-
dens tillämpning, inlösen av större jord- och skogsegendomar och samlingar
av särskilt kulturhistoriskt värde samt vissa speciella frågor (18 §). Nämnden
skall dessutom främja avvecklingen genom rådgivning.

När ett fideikommiss upphör, betraktas fideikommissegendomen som ett
särskilt bo (22 §). Den avlidne innehavaren kan dessutom ha haft egendom
utanför fideikommisset; den ingår då i vederbörandes eget dödsbo. Fidei-
kommissboet kan på Fideikommissnämndens begäran avträdas till förvaltning
av boutredningsman enligt ärvdabalkens regler (24 §).

Under avvecklingstiden får Fideikommissnämnden meddela förbud vid
vite att utan nämndens tillstånd riva, ändra eller flytta byggnad, ändra träd-
gård eller parkanläggning eller skingra eller bortflytta en samling av särskilt
kulturhistoriskt värde (27 §).

Denna bestämmelse har tillkommit under hänvisning till de liknande befo-
genheter som finns vid byggnadsminnesförklaring. Möjligheten att meddela
förbud är dock oberoende av om byggnadsminnesförklaring är aktuell eller
inte. Förbudet får omfatta såväl fast egendom som samling av lösa föremål.
Det fordras inte att någon fråga om inlösen först har uppkommit (prop.
s. 190). Bestämmelsen har aldrig tillämpats.

Överlåtelse av fideikommissegendom, skifte, utbetalande av legat eller
verkställande av ändamålsbestämmelse får inte ske utan medgivande av rege-
ringen eller Fideikommissnämnden. Rättshandlingar som företas utan medgi-
vande är ogiltiga (28–30 §§).

Lagen ger möjlighet att med regeringens tillstånd överföra fideikommiss-
egendom till aktiebolag. Detta kan göras antingen av innehavaren eller av fi-
deikommissboet, som ett led i avvecklingen. Fideikommissboet kan i sådana
ärenden företrädas av efterträdaren ensam. Övriga delägare kan då få ut sina
lotter i form av aktier. Bolagsordningen skall vara fastställd av regeringen och
får inte ändras utan regeringens medgivande (31–34 §§). Bestämmelserna har
utnyttjats i 14 fall.

Ett syfte med reglerna om bolagsbildning är att de allmänna intressena
skall kunna tillgodoses även efter avvecklingen. Detta kan ske genom att efter
omständigheterna lämpade bestämmelser intas i bolagsordningen (prop.
s. 151). I bolagsordningen bör därför tas in regler om att regeringens till-

stånd fordras för överlåtelse av fast egendom eller likvidation av bolaget. Likaså bör det där föreskrivas hembudsskyldighet vid överlåtelse av aktier i bolaget (prop. s. 155).

Lagen innehåller slutligen särskilda bestämmelser och ansvarsbestämmelser (35–39 §§).

2.3 Kulturföremål

Begreppet kulturföremål kan definieras på olika sätt. I lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML) har det en viss innebörd i 5 kap. med dess regler om vilka föremål som inte får föras ut från Sverige utan tillstånd, och en annan innebörd i 6 kap. där EG:s direktiv om återlämnande av kulturföremål har införlivats med svensk rätt. Den innebörd som i allmänhet används i detta betänkande är föremål, för vilka gäller särskilda regler på grund av deras kulturvärde.

2.3.1 Fornfynd

I 2 kap. KML regleras hur det skall förfaras med fornfynd. Fornfynd är föremål som saknar ägare när de hittas och som *antingen* 1) påträffas i eller vid en fast fornlämning och har samband med denna, *eller* 2) påträffas under andra omständigheter och kan antas vara minst 100 år gamla (2 kap. 3 §).

En grundförutsättning är sålunda att föremålet saknar ägare. I vissa sammanhang är det tänkbart att även föremål som är äldre än 100 år kan ha nutida ägare, t.ex. genom arv. Det kan också tänkas att ett försäkringsbolag förvärvat äganderätten genom att en gång ha betalat ersättning till dåvarande ägaren eller dennes rättsinnehavare, t.ex. efter ett skeppsbrott.

De båda kategorierna fornfynd skiljer sig åt beträffande upphittarens rätt. Fornfynd under 1) tillfaller staten (2 kap. 4 § första stycket). Det betyder att staten automatiskt får äganderätt till ett sådant föremål i och med att det hittas.

Fornfynd under 2) tillfaller däremot upphittaren. För vissa fynd av detta slag gäller dock att upphittaren är skyldig att erbjuda staten att lösa fyndet. Det gäller föremål som helt eller delvis består av guld, silver, koppar, brons eller annan legering med koppar (ädelmetallfynd) samt fynd som består av två eller flera föremål som kan antas ha blivit nedlagda tillsammans (depåfynd; 2 kap. 4 § andra stycket).

Den som påträffat ett föremål som skall tillfalla eller hembjudas staten är skyldig att snarast anmäla fyndet. Han är också skyldig att mot kvitto lämna ut fyndet (2 kap. 5 §).

Riksantikvarieämbetet utövar statens beslutanderätt beträffande inlösen av fornynd från upphittare. Inlösenersättning skall utgå med ett belopp som är skäligt med hänsyn till fyndets beskaffenhet (för ädelmetallfynd dock lägst 112,5 % av metallvärdet) efter vikt. Förutom ersättning får Riksantikvarieämbetet också besluta om särskild hittelön (2 kap. 16 §). Beslutar ämbetet att inte lösa fyndet, skall det återställas till upphittaren, som sedan är fri att disponera över det.

Beslut om ersättning och hittelön får överklagas hos Länsrätten, och vidare – med prövningstillstånd – till Kamrarrätten (2 kap. 24 §).

I samband med att inlösenfrågan prövas, brukar Riksantikvarieämbetet också besluta om fyndfördelning. Därmed avgörs om statens rätt till fyndet skall överlåtas till ett museum som åtar sig att vårda föremålet på ett tillfredsställande sätt (2 kap. 17 §). Under förutsättning att överlåtelsen sker till något annat museum än ett statligt, torde det numera vara klarlagt att det är äganderätten som överförs (DsU 1987:9 s. 135).

Bestämmelserna om fornynd är straffsanktionerade. Att tillägna sig eller eljest förvärva, gömma, skada, ändra eller avyttra fornynd kan förskylla fängelse i högst sex månader eller – vid grovt brott – i högst fyra år. Enbart en försummad anmälan föranleder böter, eller fängelse i högst sex månader (2 kap. 21 och 21 a §§). Fornynd som varit föremål för brott kan också förverkas, om det inte ändå skall tillfalla staten (2 kap. 22 a §).

Brottsbalkens preskriptionsregler är tillämpliga på överträdelser av reglerna om fornynd. Däremot preskriberas enligt svensk uppfattning inte äganderätten. Staten kan alltså fortsätta att göra anspråk på fornynd från fornlämningar även efter det att tiden för åtalspreskription gentemot den som behållit ett sådant fynd utan att anmäla det har löpt ut.

Någon skyldighet att söka exporttillstånd enligt KML för fornynd generellt har inte föreskrivits. Däremot kan enstaka fornynd falla inom någon föremålskategori som omfattas av tillståndsplikt för utförsel. Det gäller t.ex. för ädelmetallföremål (utom mynt och medaljer) samt för speciella fyndtyper t.ex. en stridsyxia av sten, i dess egenskap av skyddsvapen (se vidare avsnitt 2.3.3).

2.3.2 Kyrkliga inventarier

I 4 kap. KML finns regler till skydd för kyrkliga inventarier. Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till en kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl (4 kap. 6 § KML). I varje församling samt i domkyrkor som står under egen förvaltning skall det finnas en förteckning över kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde. I förteckningen skall anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon

annan än församlingen eller domkyrkan eller om det förvaras på någon annan plats än i kyrkan (4 kap. 7 §).

Vad som konkret avses med kyrkliga inventarier har exemplifierats i 19 § förordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m. (KMF). Dit hör bl.a. äldre skrudar, rökelsekar, kärl, böcker, altartavlor, kors och krucifix, dopfuntar, andra målningar och konstarbeten, avlatsskrin, förvaringskistor, fattigbössor, ljuskronor och ljusstakar, epitafier, vapensköldar, banér, sorgfanor, vapen, rustningar, votivskepp, kyrkklockor, musikinstrument samt vissa äldre gravvårdar.

Den generella vårdplikten och skyldigheten att uppföra kyrkliga inventarier på förteckning gäller såväl för föremål som ägs av kyrkan (församlingen) som av enskilda personer eller släkter. Den enskilda äganderätten kan omfatta föremål som t.ex. vapensköldar, banér och sorgfanor och liknande föremål som kvarblivit i kyrkan efter en begravning utan att ha donerats. Däremot är de privatägda föremålen undantagna från skyldigheten att söka tillstånd för vissa åtgärder. Sådan skyldighet föreligger annars för avyttring, avförande från förteckning, större reparation eller ändring samt flyttning av föremålet från den plats där det sedan gammalt hör hemma (4 kap. 9 §).

Länsstyrelsen får besikta kyrkliga inventarier och besluta att föremål skall tas upp på förteckningen. Vid allvarlig skaderisk får länsstyrelsen även ta hand om föremålet eller skydda det på annat sätt i samråd med kyrkan. Om föremålet ägs av någon enskild, skall samråd även ske med denne (4 kap. 10 §).

Kyrkliga inventarier är inte underkastade någon generell tillståndspflicht vid export. Huruvida tillståndspflicht föreligger för ett sådant föremål avgörs av om föremålet tillhör någon av de tillståndspflichtiga kategorierna enligt 5 kap. KML och 28 § KMF, se vidare avsnitt 2.3.3.

2.3.3 Utförelse av vissa äldre kulturföremål

Som nämnts finns i 5 kap. KML bestämmelser om tillståndsprövning vid export av vissa äldre kulturföremål. Bestämmelserna tar sikte både på svenska kulturföremål och på vissa utländska.

Med svenska kulturföremål avses föremål som är eller kan antas vara framställda i Sverige – enligt landets gränser den 1 juli 1986 – eller i ett annat land av en svensk. Utländska kulturföremål är framställda i ett annat land, av annan än en svensk (5 kap. 2 §).

I 5 kap. 3 § anges att tillstånd krävs för export av föremålskategorier som räknas upp i 4 och 5 §§.

I 5 kap. 4 § räknas upp vilka *svenska kulturföremål* som tillstånd krävs för. Sammanfattningsvis anges fyra huvudkategorier.

1) Tryckta skrifter, kartor, bilder och handskrifter som har framställts före år 1600 kräver utförseltillstånd, oavsett värde.

2) Utan värdegräns gäller också tillståndsplikt för vissa närmare angivna folkliga föremål, möbler, speglar och skrin, ur, signerade fajanser, musikinstrument samt vapen, om de är mer än 100 år gamla.

3) Åldersgränsen 100 år gäller också för verk av bildkonst (inkl. skulptur), konsthantverk och verk av ädelmetall, liksom för ljuskronor och vävda tapeter, men tillståndsplikten gäller här endast föremål som har ett värde överstigande 50 000 kr.

4) Slutligen har, med en åldersgräns på 50 år och en värdegräns om 2 000 kr, som tillståndspliktiga angetts samiska föremål, vissa handskrivna eller handritade anteckningar och bilder samt tekniska modeller m.m.

För *utländska kulturföremål* gäller tillståndsplikt om föremålet kan antas ha kommit till Sverige före år 1840 och det har ett värde över 50 000 kr. Dessutom måste föremålet tillhöra någon av de i 5 § uppräknade kategorierna: möbler, ur, musikinstrument, vapen, målningar, teckningar, skulpturer samt vissa alster av konsthantverk eller ädelmetall jämte ljuskronor och vävda tapeter.

Mynt och medaljer är, oavsett att de är tillverkade i ädelmetall, undantagna från tillståndsplikt.

Tillståndsplikt gäller även för delar av tillståndspliktiga föremål (5 kap. 6 §).

I vissa situationer krävs inte tillstånd, även om föremålet i sig omfattas av tillståndsplikt. Sålunda behöver ett föremåls ägare inte tillstånd om han för ut föremålet i samband med att han flyttar till ett annat land för att bosätta sig där. Inte heller krävs tillstånd för utförsel till någon utomlands bosatt person som förvärvat ett föremål genom arv, testamente eller bodelning.

Vidare krävs inte tillstånd om ett föremål förs ut av en offentlig institution eller liknande, eller av en privatperson för offentlig kulturverksamhet, under förutsättning i båda fallen att föremålet skall föras tillbaka till Sverige. En liknande situation är den då ett föremål tillfälligt inlånats från utlandet, varvid det inte heller krävs något tillstånd för utförsel (5 kap. 7 §).

Grunden för tillståndsplikten är att det skall prövas om ett föremål är av stor betydelse för det nationella kulturarvet (5 kap. 1 §). Tillstånd skall ges, om föremålet inte har sådan betydelse. Även om föremålet har denna betydelse, får tillstånd ges för att möjliggöra utländska institutioners förvärv (5 kap. 8 §).

Tillståndsfrågorna prövas av Kungl. biblioteket, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Statens konstmuseer eller Stiftelsen Nordiska museet (tillståndsmyndigheterna, 5 kap. 9 §). Regeringen får ge tillstånd, om synnerliga skäl föreligger; att ett föremål har stor betydelse för det nationella kulturarvet är i sådana fall inte något hinder (5 kap. 16 §). Regeringens dispensbefogenhet

har angetts ha betydelse bl.a. för fall av ekonomiskt trångmål eller för att möjliggöra gåvor till utländska personer (prop. 1984/85:179 s. 23).

Ansökningsförfarandet tillgår så att ansökningar ges in till Riksantikvarieämbetet. Om ansökningen skall sakprövas av en annan tillståndsmyndighet, lämnar Riksantikvarieämbetet den vidare dit.

I 23–28 §§ KMF har regeringen gett bestämmelser om vilka ansökningar som skall prövas av vilken tillståndsmyndighet. Bestämmelserna kan sammanfattas så att Kungl. biblioteket prövar frågor om tryckta skrifter, kartor och bilder samt icke tryckt litterärt material som härrör från författare och tonsättare. Riksarkivet prövar frågor om övriga handskrifter samt handritade kartor och bilder. Nordiska museet prövar utförelsefrågor som rör svenska folkliga föremål, möbler, speglar och skrin, ur, signerade fajanser, musikinstrument, vapen, samiska föremål samt tekniska och vetenskapliga föremål. Statens konstmuseer prövar frågor rörande motsvarande utländska föremålskategorier samt dessutom frågor om bildkonst (inkl. skulptur), konsthantverk, ljuskronor och vävda tapeter, såväl svenska som utländska. Riksantikvarieämbetet prövar närmare uppräknade föremålstyper som härrör från en kyrkobyggnad, annan kyrklig byggnad eller begravningsplats här i landet.

För Nordiska museet, som inte är en myndighet, gäller att förvaltningslagen (1986:223) skall tillämpas i tillståndsärenden (5 kap. 13 § KML).

Med stöd av bemyndigande i KML och KMF har Riksantikvarieämbetet fastställt närmare föreskrifter (KRFS 1989:15) för ansökningsförfarandet. Ansökan skall sålunda göras på ett fastställt blankettset. Varje ansökan får omfatta endast ett föremål, eller en grupp av föremål som utgör en naturlig enhet. För varje ansökan skall betalas en ansökningsavgift om 200 kr. Om ansökningsavgiften efter påminnelse inte betalas, tas ansökningen inte upp till prövning.

Av KML framgår att två fotografier i regel skall fogas till ansökningen (5 kap. 12 §).

Ansökningsblankettsetet är så utformat att tillståndsbeslutet kan tecknas direkt på ett av exemplaren, varvid i förekommande fall ett av fotografierna skall fästas på detta.

Ett avslagsbeslut meddelas på det sätt tillståndsmyndigheten finner lämpligt. Beslutet får överklagas hos Länsrätten i Stockholm (5 kap. 15 §). Prövningstillstånd krävs för att därefter överklaga till Kammarrätten i Stockholm. Andra beslut än avslagsbeslut som en tillståndsmyndighet har meddelat enligt 5 kap. KML får inte överklagas.

När kulturföremålet förs ut ur landet skall tillståndsbeslutet uppvisas för tullmyndighet. Denna förser beslutet med en anteckning om utförelsen, varefter beslutet återställs till den som för ut föremålet (8 § KRFS 1989:15).

I 5 kap. 17 § KML erinras om att bestämmelser om ansvar för olovlig utförelse av kulturföremål och för försök därtill finns i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling.

2.3.4 EG-förordningarna om export av kulturföremål

Europeiska gemenskapernas råd antog den 9 december 1992 en förordning (EEG) nr 3911/92 om export av kulturföremål (rådsförordningen). Kommissionen har därefter, den 30 mars 1993, antagit förordningen (EEG) nr 752/93 om verkställighetsföreskrifter till rådets förordning (EEG) nr 3911/92 om export av kulturföremål (kommissionsförordningen). De sammanhängande regelverken har trätt i kraft den 1 april 1993 men har viss retroaktiv verkan i det att tidpunkten den 1 januari 1993 är avgörande för tillämpningen av vissa artiklar.

Båda förordningarna har blivit direkt tillämpliga i Sverige i och med medlemskapet i EU.

Samband med rådsförordningen har rådets direktiv 93/7/EEG av den 15 mars 1993 om återlämnande av kulturföremål som olagligen förts bort från en medlemsstats territorium, se vidare avsnitt 2.3.5.

Med kulturföremål avses enligt rådsförordningen föremål som anges i bilaga (förordningsbilagan). Denna är så gott som, men inte helt identisk med motsvarande bilaga till det ovan omnämnda direktivet. Det betyder praktiskt att om ett föremål som finns i bilagan olagligen har förts bort från en medlemsstat till en annan, blir denna senare stat berörd på det sättet dels att föremålet med stöd av direktivet kan komma att återlämnas därifrån, dels att föremålet inte därifrån får exporteras över gränsen till tredje land (yttre gränsen) utan licens enligt förordningarna.

För de flesta föremålskategorierna i bilagan gäller vissa ålders- och värdegränser, de senare angivna i ECU per den 1 januari 1993. I den svenska versionen har beloppen räknats om till kronor och beloppsgränserna ligger fast, oavsett valutakursförändringar.

De nämnda EG-reglerna innehåller inga definitioner av vad som är kulturföremål enligt något lands uppfattning om sitt kulturarv. Inte heller finns någon normering av begreppet "nationella skatter av konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde", vilket är den term som används i artikel 36 av Romfördraget för att ange en typ av varor som medlemsstaterna får tillämpa handelsrestriktioner för. Finns ett föremål som är en nationalskatt enligt ett visst lands mening också i förordningsbilagan och är tillämpliga ålders- och värdegränser passerade, träder de andra medlemsstaternas skyldighet att ge det första landet bistånd enligt gemenskapsreglerna i funktion. Tillhör föremålet däremot inte kategorierna på listan, kan det likväl vara en nationalskatt, vars utförsel i och för sig kan förbjudas, men utförseln berörs då inte av de gemensamma reglerna (artikel 2 punkt 4).

Termen export avser en utförsel över den yttre gränsen, medan en utförsel till ett annat medlemsland benämns avsändande.

I artikel 2 av rådsförordningen föreskrivs att export av kulturföremål utanför gemenskapens tullområde kräver uppvisande av en exportlicens. En sådan får utfärdas av en behörig myndighet i den medlemsstat på vars territorium

kulturföremålet lagligen och definitivt befann sig den 1 januari 1993, eller – vid senare tidpunkter – av en behörig myndighet i den medlemsstat på vars territorium kulturföremålet befinner sig antingen efter lagligt och definitivt avsändande från en annan medlemsstat eller import från tredje land, eller efter återinförsel från ett tredje land efter lagligt avsändande (läs export) från en medlemsstat till det landet.

En behörig medlemsstat kan avstå från att kräva exportlicens för arkeologiska kulturföremål som omfattas av bilagan, om föremålen är av begränsat arkeologiskt eller vetenskapligt intresse och förutsatt att de inte kommer direkt från utgrävningar eller fornyfynd eller arkeologiska platser i en medlemsstat och deras förekomst på marknaden är laglig (artikel 2 punkt 2 andra stycket). Sverige har hittills inte gjort detta.

Exportlicens får vägras för kulturföremål i rådsförordningens mening som omfattas av lagstiftning som skyddar nationella skatter av konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde i en berörd medlemsstat. Om det behövs skall den behöriga myndigheten ta kontakt med den myndighet som är behörig i den medlemsstat från vilket det aktuella kulturföremålet kommer (artikel 2 punkt 2 tredje och fjärde stycket).

En exportlicens gäller inom hela gemenskapen (artikel 2 punkt 3).

Medlemsstaterna skall förse kommissionen med en förteckning över behöriga myndigheter och kommissionen skall publicera förteckningen i Officiella tidningen (artikel 3).

En exportlicens skall uppvisas för det tullkontor som är behörigt att godta en tulldeklaration (artikel 4). Medlemsstaterna får begränsa antalet behöriga tullkontor i fråga om kulturföremål och skall underrätta kommissionen härom för publicering i Officiella tidningen (artikel 5).

Rådsförordningen innehåller därutöver bestämmelser om tillämpning av andra EG-regler i fråga om tullsamarbete och sekretess (artikel 6). Kommissionen skall bistås av en kommitté som består av företrädare för medlemsstaterna och har en företrädare för kommissionen som ordförande. Kommittén skall granska tillämpningen och förelägga kommissionen förslag till åtgärder. Kommissionen skall ta största hänsyn till kommitténs yttranden och underrätta kommittén om på vilket sätt yttrandet har beaktats (artikel 8).

Rådsförordningen innehåller också en förpliktelse för medlemsstaterna att besluta om de påföljder som skall tillämpas vid överträdelse av förordningen. Påföljderna skall vara tillräckliga för att främja efterlevnaden av bestämmelserna (artikel 9).

Kommissionen skall hållas underrättad om medlemsstaternas åtgärder enligt rådsförordningen och informationen skall vidarebefordras till de andra medlemsstaterna. Vart tredje år skall kommissionen framlägga en rapport för EU-organen. Rådet skall efter tre år granska rådsförordningens effektivitet och på förslag av kommissionen göra nödvändiga ändringar. Särskilt skall värdegränserna i förordningsbilagan revideras (artikel 10).

Kommissionsförordningen innehåller bestämmelser om förfarandet för ansökan inklusive en detaljreglering av det gemensamma licensformuläret. Den myndighet som är behörig att ge licens skall behålla ett exemplar av formuläret. Till tulldeklarationen skall fogas två exemplar. Det ena återställs efter kontroll och anteckning om exporten till exportören eller ombud. Det andra skall via det tullkontor där exporten faktiskt sker också tillställas exportören eller ombud, som i sin tur skall återställa exemplaret till den myndighet som gett licensen. Kostnaden för dokumentation, fotografier och för ett eventuellt företeende för behörig myndighet skall bäras av sökanden (artiklarna 1–8).

I artikel 9 finns viktiga materiella bestämmelser. En licens är giltig högst tolv månader från utfärdandedatum. Om en ansökan avser tillfällig licens, kan den behöriga myndigheten fastställa en frist, inom vilken kulturföremålet skall vara återinfört i den utfärdande medlemsstaten. Outnyttjade, förfallna licenser skall återställas till den utfärdande myndigheten.

2.3.5 Återlämnande av kulturföremål

Till följd av EES-avtalet har Sverige införlivat rådets ovan omnämnda direktiv 93/7/EEG om återlämnande av kulturföremål. Lagstiftningen (prop. 1994/95:74, KrU6, rskr. 100, SFS 1994:1523) har tagits in som 6 kap. KML och också föranlett ändringar i KMF (SFS 1994:1524).

De nya reglerna innebär i korthet att ett kulturföremål som efter utgången av 1994 olagligt – dvs. i strid med landets exportregler – har bortförts från en stat som ingår i EES (medlemsstaterna i EU samt Norge, Island och Lichtenstein) och som finns i Sverige, på begäran skall återlämnas till den staten (1 §).

Med kulturföremål avses föremål som betraktas som en nationalskatt enligt artikel 36 i Romfördraget och som tillhör någon av de kategorier som finns i bilagan till lagen. Denna bilaga är så gott som identisk med bilagan till rådsförordningen om export av kulturföremål, se avsnitt 2.3.4. Med kulturföremål avses även föremål som inte finns i bilagan, men som är en integrerad del av inventarierna hos en kyrklig institution eller en integrerad del av en offentlig samling och är upptagen i inventarieförteckningen hos ett museum, ett arkiv eller en bibliotekssamling (6 kap. 2 §).

Den återkrävande staten får väcka talan vid en allmän domstol (tingsrätt) mot den som innehar föremålet i Sverige. Sådan talan skall väckas inom ett år från det den återkrävande staten fick kännedom om var föremålet finns, dock senast 30 år från den olagliga bortförslin. Föremål från offentliga och kyrkliga samlingar får dock återkrävas inom 75 år (6 kap. 4 och 6 §§).

Tingsrätten får besluta om säkerhetsåtgärder enligt rättegångsbalken beträffande föremålet (6 kap. 5 §). Om föremålet skall återlämnas är den som innehar föremålet berättigad till ersättning av den återkrävande staten, om inneha-

varen visat vederbörlig omsorg och uppmärksamhet vid anskaffandet av föremålet och i fråga om hur föremålet förts bort från den återkrävande staten. Den som förvärvat föremålet genom arv, testamente eller gåva är berättigad till ersättning endast om den som föremålet förvärvats från skulle ha varit det. Ersättningsfrågan skall avgöras i målet om återlämnande (6 kap. 7 §).

Riksantikvarieämbetet är central myndighet för frågor om återlämnande (31 § KMF). Ämbetet får därmed hos tingsrätten begära tillstånd att genomföra undersökning hos någon för att söka efter ett olagligt bortfört kulturföremål. Om föremålet påträffas, får det omhändertas. Omhändertagandet kan prövas vid tingsrätten (6 kap. 8–13 §§). Kostnaderna för förfarandet får i huvudsak den återkrävande staten svara för (6 kap. 15 och 16 §§).

Frågor om äganderätten till ett återlämnat föremål avgörs enligt den återkrävande statens lag (6 kap. 17 §). Det betyder att ett beslut om återlämnande inte påverkar äganderätten; den kan mycket väl bli kvar hos den person som får avstå från möjligheten att inneha föremålet i Sverige. Å andra sidan är det också fullt tänkbart att en person som enligt svensk rätt erkänns som ägare på grund av t.ex. godtrosförvärv kan komma att förlora sin äganderätt vid en bedömning i ett land som inte erkänner godtrosförvärv. De svenska reglerna om godtrosförvärv har nyligen setts över av Godtrosförvärvsutredningen (Ju 1993:11) som avlämnat betänkandet (SOU 1995:52) Godtrosförvärv av stöldgoods.

2.3.6 Unescoöverenskommelsen om import av material för undervisning samt vetenskapliga och kulturella ändamål

Sverige ratificerade 1952 den år 1950 i Florens av Unescos generalkonferens antagna överenskommelsen om import av material för undervisning samt vetenskapliga och kulturella ändamål.

I överenskommelsen åtar sig de kontraktsslutande staterna att inte ta ut tull eller andra avgifter vid, eller i samband med, import av särskilt angivna varugrupper. Staterna skall bevilja införsel och utbyte av angivna artiklar och på allt sätt underlätta införsel för offentliga utställningar. Så långt möjligt åtar sig staterna också att främja fri omsättning av material för undervisning samt vetenskapliga och kulturella ändamål.

De varugrupper, vars införsel inte får hindras eller beläggas med tull eller andra avgifter är angivna i bilagorna A–E till överenskommelsen. I bilaga A återfinns böcker och andra publikationer, manuskript, noter, kartor och ritningar. I bilaga B upptas följande kategorier av konstverk: målningar och teckningar, grafik, skulpturer, samlarföremål avsedda för gallerier, museer och andra offentliga institutioner, samlingar och samlarföremål inom vetenskapliga discipliner som anatomi, zoologi, botanik, mineralogi, paleontologi,

arkeologi och etnografi samt *antikviteter*, varmed förstås föremål som är mer än 100 år gamla. En generell förutsättning för att handelshinder inte skall användas i fråga om konstverk är att importen inte sker för försäljningsändamål.

I bilagorna C–D upptas audiovisuella material, vetenskapliga instrument samt hjälpmedel för synskadade.

2.4 Skatteregler av betydelse för kulturegendomar och kulturföremål

Skatteförhållandena för innehavare av "kulturegendomar" varierar naturligtvis beroende på vad slags egendom det är fråga om, vilken verksamhet som bedrivs, i vilken form verksamheten är organiserad och vem som skall beskattas för förvärvskällan: en fysisk eller en juridisk person. På vissa kulturegendomar bedrivs kanske ingen verksamhet alls, t.ex. sådana som är bostäder för ägaren och hans familj, t.ex. en avstyckad mangårdsbyggnad. På andra samsas en näringsverksamhet med uppgiften att också bereda bostad för ägaren, t.ex. en bondgård eller herrgård. På vissa slutligen ingår kulturegendomen närmast som en ekonomisk belastning i en näringsverksamhet, t.ex. en nedlagd tillverkningsenhet inom en industrikoncern. De ekonomiska förutsättningarna för att vårda och underhålla egendomen kan vara mycket olika. Syftet med detta avsnitt är närmast att redogöra för de gällande skattereglerna i den mån de kan bedömas påverka förutsättningarna för vanligen förekommande slag av kulturegendomar.

2.4.1 Inkomstbeskattningen

Kommunal inkomstskatt betalas av fysiska personer och dödsbon och utgår för inkomst av näringsverksamhet och inkomst av tjänst.

Statlig inkomstskatt betalas av fysiska personer och dödsbon för inkomst av näringsverksamhet och av tjänst samt därutöver för inkomst av kapital. Juridiska personer utom dödsbon betalar statlig inkomsskatt för inkomst av näringsverksamhet.

Den som innehar en fastighet med fideikommissrätt inkomstbeskattas som ägare av fastigheten. Enligt lagen (1963:587) om inkomstbeskattning av fideikommissbo m.m. är ett sådant bo i beskattningshänseende att anse som oskiftat dödsbo, se vidare nedan.

Skattepliktiga inkomster kan uppkomma genom den skattskyldiges eget arbete och genom försäljning av varor och tjänster. Också genom avyttring av kapitalet i verksamheten kan skattepliktiga inkomster uppkomma vilka beskat-

tas enligt reglerna om realisationsvinst. Realisationsvinster beskattas såväl inom som utom en näringsverksamhet, i det senare fallet t.ex. när en bostad försäljs eller en lösöre tillgång avyttras.

Bostadsbeskattningen

En av målsättningarna med 1991 års skattereform var att åstadkomma en neutral bostadsbeskattning. Fastigheter delades in i privatbostadsfastigheter och näringsfastigheter. Inkomster av en näringsfastighet beskattas som inkomst av näringsverksamhet, medan eventuell inkomst av en privatbostadsfastighet beskattas som inkomst av kapital, dvs. endast statligt.

Som privatbostadsfastigheter räknas sammanfattningsvis småhus inrättade till bostad för en till två familjer med tomtmark enligt de närmare definitioner som anges i fastighetstaxeringslagen (1979:1152). Sålunda betraktas även taxeringsenheter på jordbruksfastigheter som privatbostadsfastigheter. Som privatbostad räknas småhus som till övervägande eller väsentlig del används, eller är avsett att användas för permanent boende eller som fritidsbostad för ägaren eller dennes familj. Under motsvarande förutsättningar räknas även bostadsrättslägenheter och liknande som privatbostad. Förhållandena vid ett kalenderårs utgång är avgörande för om bostaden skall räknas som privatbostad eller ingå i näringsfastighet. Det finns vissa fördröjningsregler för omklassificering, som inte behöver beskrivas här.

En följd av att inkomster som hänför sig till privatbostäder beskattas endast som inkomst av kapital är att avdrag endast får göras för utgifter som är hänförliga till samma inkomstslag, dvs. ränta, tomträttsavgäld och förvaltningskostnader. Med andra ord får avdrag inte göras för reparations- och underhållskostnader. Skattereformen medförde på denna punkt en ändring i fråga om bostäder i jordbruksföretag, som förlorade den avdragsrätt för nyssnämnda kostnader som funnits dithills. De negativa verkningarna av skattereformen för beståndet av privatbostäder på landet har beskrivits bl.a. i rapporten (SOU 1991:64) Att förvalta kulturmiljöer. I rapporten lades fram förslag innebärande att kulturhistoriskt värdefulla mangårdsbyggnader skulle hänföras till näringsfastigheter vilket i sin tur skulle medföra en återinförd avdragsrätt och en skyldighet att deklarerat för bostadsförmån.

Med tillämpning första gången vid 1995 års taxering har i 5 och 46 §§ kommunalskattelagen (1928:370) införts regler som ger ägare av privatbostäder på lantbruksenheter valfrihet i fråga om bostaden skall beskattas som privatbostad eller näringsfastighet. En förutsättning är att småhusets storlek uppgår till minst 400 kvadratmeter och det har nybyggnadsår före 1930.

Om en ägare väljer beskattning av bostaden som näringsfastighet får det bl.a. följande konsekvenser. Förmånsvärde av fri bostad skall påföras som intäkt. Värderingen av bostadsförmånen görs enligt 42 § kommunalskattelagen enligt ortens pris. Jämförelsen bör avse kallhyra. I prop. 1993/94:91

s. 22 framhålls att utgångspunkten därutöver bör vara en individuell bedömning som inte enbart grundas på bostadens yta. Försäkringsersättning för skada på mangårdsbyggnaden blir också skattepliktig och uttag av bränsle för uppvärmning av denna beskattas. Statsbidrag, t.ex. för byggnadsvård eller annan kulturmiljövård, torde också bli skattepliktiga.

Avdrag medges för löpande driftskostnader inkl. kostnader för reparationer och underhåll. Utgifter för anskaffande av byggnaden samt till- och ombyggnad dras av genom årliga värdeminskingsavdrag. Räntor avseende skuld nedlagd i mangårdsbyggnaden är avdragsgilla i inkomstslaget näringsverksamhet. Detta innebär att reduktion av skatt mot andra inkomstslag vid underskott ofta inte är möjlig. Vidare innebär beskattning som näringsfastighet att egenavgifter utgår. I fråga om fastighetsskatten blir det ingen beloppsmässig skillnad, men denna skatt är avdragsgill i näringsverksamheten.

Reglerna för beskattning av realisationsvinst som uppkommer vid avyttring av mangårdsbyggnaden är annorlunda jämfört med privat bostadsbeskattning. Medgivna avdrag för värdeminskning återförs till beskattning i näringsverksamheten. Detsamma gäller avdrag för värdehöjande reparationer under det aktuella och de fem närmast föregående beskattningsåren. Återlagda kostnader för värdehöjande åtgärder beaktas även vid realisationsvinstberäkningen.

Avskattningsreglerna träder i funktion inte bara då mangårdsbyggnaden säljs utan också då den överlåts benefikt, genom arv, bodelning och gåva, till någon som skall beskattas enligt reglerna för privatbostad. Detsamma gäller om ägaren väljer att övergå från beskattning av bostaden i näringsverksamhet till privatbostadsreglerna. En sådan övergång kan ju te sig fördelaktig under ett år då bostadsförmånsvärdet överstiger de avdragsgilla kostnaderna, t.ex. för reparation och underhåll, men kalkylen torde alltså i någon mån komplieras av att vissa poster skall återföras till beskattning.

En följd av att mangårdsbyggnaden läggs in i en näringsverksamhet är givetvis att övriga – ännu ej omnämnda – regler för beskattning av inkomst av näringsverksamhet blir tillämpliga. Om byggnaden bebos av den som driver jordbruksföretaget torde näringsverksamheten i regel anses aktivt bedriven, vilket medför att egenavgift skall påföras utöver kommunal och statlig inkomstskatt. Om ägarens arbetsinsatser inte uppfyller kraven för aktiv verksamhet, anses denna som passiv näringsverksamhet, och egenavgiften ersätts då med en särskild löneskatt som utgår efter ett lägre procenttal än egenavgiften. I båda fallen gäller att utgiften är avdragsgill. Om tillgångarna i förvärvskällan beräknade på visst sätt överstiger skulderna uppstår ett positivt fördelningsunderlag, vilket i sin tur medför att ägaren enligt reglerna om positiv räntefördelning kan begära att ett överskott i förvärvskällan till viss del beskattas som inkomst av kapital. Skatt på kapitalinkomst utgår endast som statlig inkomstskatt med 30 %, vilket är åtskilligt lägre än den beskattning som vilar på inkomst av näringsverksamhet (statlig och kommunal inkomst-

skatt plus egenavgift/löneskatt). Om å andra sidan fördelningsunderlaget blir negativt skall en viss del av underlaget beskattas i näringsverksamheten.

Vidare ges vid beskattning av näringsverksamhet möjlighet till avsättning till periodiseringsfond och till expansionsmedel. Med avsättningen till periodiseringsfond kan beskattningen uppskjutas under en femårsperiod, vilket ger en möjlighet att under denna tid utjämna överskott ett år mot underskott ett annat. Ett bra resultat under ett år kan med andra ord utan att beskattas föras över till ett kommande år, då t.ex. dyra reparationer behöver göras. Med avsättningen till expansionsmedel ges en möjlighet för företagare som är fysiska personer eller handelsbolag att få samma skattesats (för närvarande 28 %) som aktiebolag. Om verksamheten avyttras skall expansionsmedlen återföras till ordinarie beskattning.

I förarbetena till regeländringarna (prop. 1993/94:91 s. 19) avvisades den alternativa tanken att i stället för en återinförd avdragsrätt kompensera ägarna av ifrågavarande kulturhistoriskt intressanta, men kostnadskrävande byggnader genom att öka bidragsstödet för bevarande. Bidragsvägen borde enligt regeringens mening inte väljas med hänsyn till att detta kunde antas leda till ökat byråkratiskt krångel för ägarna och "rundgång" av pengar.

Tanken att generellt ändra skattereglerna för beskattning av mangårdsbyggnader på lantbruksenheter avvisades också. Visserligen skulle den lösningen ha den fördelen ur kulturpolitisk synvinkel att bevarandet även av andra kulturhistoriskt värdefulla miljöer inom jordbruket än de av slotts- och herrgårdskaraktär underlättades. Även andra skäl ansågs tala för detta alternativ. Regeringen var dock inte beredd att föreslå en sådan omfattande förändring, men ansåg det angeläget att återkomma till frågan. Den valda lösningen borde ta sikte på de större mangårdsbyggnader på lantbruk som taxerats som småhus och utgör slotts- och herrgårdsbyggnader med osedvanligt höga underhållskostnader. Dessa kunde vara ärvda byggnader som dimensionerats för väsentligt annorlunda förhållanden. För att inte komplicera skattesystemet borde reglerna konstrueras så att särregler behövs i så liten utsträckning som möjligt. Ägarna borde därför ges valfrihet i fråga om reglerna skulle tillämpas eller ej.

Vid riksdagsbehandlingen av propositionen underströks ytterligare att övervägandena i frågan om beskattningen av mangårdsbyggnader borde föras vidare (1993/94: SkU17).

Lösörebeskattning

Innehav av lösöre (som inte utgör lager i en rörelse) genererar endast i undantagsfall några löpande inkomster och föranleder därmed inte heller någon löpande beskattning. En följd av 1990 års skattereform var dock att avyttring av lösöre skall utlösa beskattning av realisationsvinst, oavsett hur lång tid ägaren

innehaft ett avyttrat föremål (tidigare var avyttringar skattefria efter fem års innehav).

En realisationsvinst beskattas som inkomst av kapital, dvs. endast vid den statliga inkomstbeskattningen. Skatten är 30 % av nettointäkten. Realisationsvinsten är priset vid avyttringen med avdrag för anskaffningskostnaden. När det gäller realisationsvinst vid avyttring av lösöre gäller förmånligare regler för personligt lösöre än för annan lös egendom (31 § lagen [1947:576] om statlig inkomstskatt). Med personligt lösöre avses egendom som använts av den skattskyldige för nyttobruk eller som prydnadsföremål. För sådan egendom kan den skattskyldige ta upp anskaffningskostnaden till 25 % av avyttringspriset, om han det vill. Vidare är avyttringar med en vinst upp till 50 000 kr per år skattefria. Sammantaget innebär detta att personligt lösöre kan avyttras utan beskattning för ett belopp av 66 666 kr per år. Förluster är inte avdragsgilla. Om lösöret däremot inte är personligt – som exempel kan nämnas andelar i konstkonsortier, tackor av ädelmetall eller smycken – beskattas en efter generella regler uppkommen realisationsvinst. I sådant fall torde förlusten också vara avdragsgill efter generella regler, vilket innebär att avdragsrätten endast kan unyttjas det år förlusten har uppstått.

Fideikommissobeskattningen

Som nämnts ovan behandlas ett fideikommissbo i skattesammanhang som ett oskiftat dödsbo. Det är därmed skilt i beskattningshänseende från en avliden fideikommissaries personliga dödsbo.

Särskilda regler har dessutom meddelats i lagen (1963:587) om inkomstbeskattning av fideikommissbo m.m. i syfte att underlätta bildandet och bevarandet av fideikommissaktiebolag. Sålunda skall skattepliktig realisationsvinst inte anses uppkomma genom överföring av en fideikommissfastighet till ett aktiebolag som bildas enligt avvecklingslagen i samband med aktieteckningen i detta. Detsamma gäller om bolaget avyttrar fastigheten eller den som fått aktier vid avvecklingen av fideikommisset avyttrar dessa. En sådan fastighetsöverlåtelse skall inte heller utlösa beskattning av medel på skogskonto.

Såväl fideikommiss som fideikommissbo kan på särskild framställning befrias från beskattning av inkomst av skogsbruk eller jordstyckningsrörelse enligt vissa närmare regler.

Ett sådant aktiebolaget kan också på särskild framställning få överta fideikommissets värdeminskningssavdrag för täckdikningsanläggningar och skogsvägar.

2.4.2 Förmögenhetsbeskattningen

Privatpersoner

Fysiska personer och dödsbon med skattemässig hemvist i Sverige samt familjestiftelser, dvs. stiftelser som har till ändamål att gynna medlemmar av viss släkt eller bestämda personer, beskattas för all den skattepliktiga förmögenhet som de vid beskattningsårets utgång ägt här i riket och utomlands (6 § lagen [1947:577] om statlig förmögenhetsskatt). Likställda med ägare är innehavare av fideikommiss i fast eller lös egendom samt sådana personer som utan att äga förmögenheten har rätt till avkastningen av den samt förmanstagare till livförsäkring med förfoganderätt till försäkringen.

Den skattepliktiga förmögenheten omfattar fastigheter, tomträtt, vattenfallsrätt och vissa andra rättigheter till fast egendom. Av lös egendom omfattas egendom som är avsedd för stadigvarande bruk i förvärvsverksamhet eller för att där omsättas eller förbrukas (djur, inventarier, lager m.m.), finansiellt kapital (obligationer, aktier, fondandelar m.m.), livförsäkringar utom pensionsförsäkringar samt egendom som är avsedd för ägarens och hans familjs personliga bruk och bekvämlighet och som bör ”hänföras till yttre inventarier, som ekipage, ridhästar, automobiler, motorcyklar, lustjakter, motorbåtar och dylikt, så ock smycken” och vars sammanlagda värde överstiger 1 000 kr.

Skattefria tillgångar är bl.a. möbler, husgeråd och andra inre lösören för den skattskyldiges och hans familjs personliga bruk samt konstverk, bok-, konst- och därmed jämförliga samlingar, såvida inte ägaren driver handel med dem eller yrkesmässigt håller dem tillgängliga för allmänheten.

Tillgångar och skulder värderas enligt särskilda regler. Fastigheter tas upp till taxeringsvärdet året före taxeringsåret. Tomträtter skall tas upp till det värde som rättigheten med hänsyn till villkor och återstående tid för upplåtelsen kan anses ha betingat vid en försäljning under normala förhållanden. Enligt stadgad praxis tas en tomträtt upp till det taxerade byggnadsvärdet, om ett sådant är åsatt. Fordringar, obligationer, aktier och andra värdepapper tas upp till 100 % av nominella värdet, 75 % av marknadsvärdet resp. inte alls enligt regler som inte beskrivs närmare här.

Av betydelse i detta sammanhang är att särskilda värderingsregler gäller för förmögenhet i förvärvskälla eller del i förvärvskälla i inkomstslaget näringsverksamhet som är hänförlig till jordbruksfastighet och rörelse (företagsförmögenhet). I den mån värdet av tillgångarna i förvärvskällan överstiger skulderna och andra avgående poster får förmögenhetsvärdet av förvärvskällan sättas ned till 30 % av det överskjutande värdet. Om förvärvskällan innehåller fideikommissrätt får nedsättning i stället göras till 20 %. Småhus som är inrättat till bostad åt en eller två familjer på lantbruksenhet får inräknas i företagsförmögenheten endast i de fall då huset används som bostad för ägarens eller arrendatorns arbetskraft. Om huset inte skall ingå i företagsförmögenheten får inte heller tillhörande skulder dras ifrån denna. Små-

husenhet till fideikommiss får alltid räknas in i företagsförmögenheten. Mark och byggnader som används för fritidsuthyrning till annan än närstående får under vissa förutsättningar – regelbundenhet, minst tre tomtplatser på samma ort m.m. – också räknas in i företagsförmögenheten, med avdrag för tillhörande skulder. Detsamma gäller vissa täkt- och exploateringsfastigheter.

Till följd av särskilda övergångsregler i lagen (1991:1850) om upphävande av lagen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt är företagsförmögenhet helt skattefri t.o.m. 1997 års taxering. Regeringen har i prop. 1995/96:97 s. 22 aviserat att den under år 1996 avser att redovisa ett förslag till ny förmögenhetsbeskattning.

För makar och barn sker skatteberäkningen gemensamt enligt vissa regler som inte återges här.

Juridiska personer

Vissa föreningar, samfund och stiftelser som inte undantagits från inkomstskattskyldighet är oinskränkt skattskyldiga för all förmögenhet inom och utom riket. Förmögenheten är inte beskattningsbar om den inte överstiger 25 000 kr. Skattesatsen är 0,15 %.

Familjestiftelser, dvs. stiftelser som har till ändamål att gynna medlemmar av viss släkt eller bestämda personer, förmögenhetsbeskattas enligt reglerna för fysiska personer.

Övriga juridiska personer är inte skattskyldiga till förmögenhetsskatt.

2.4.3 Arvs- och gåvobeskattningen

Arvsskatt

Arvsskatt utgår för egendom som förvärfvas genom arv eller testamente (1 § lagen [1941:416] om arvsskatt och gåvoskatt). Detsamma gäller arv och försäkringsbelopp som avstås från Allmänna arvsfonden. Enligt 24–27 §§ lagen (1994:243) om Allmänna arvsfonden får regeringen, eller efter regeringens bemyndigande Kammarkollegiet, avstå från arv i vissa fall. Bl.a. finns denna möjlighet i fråga om egendom som är av väsentlig betydelse från kulturhistorisk synpunkt eller från natur- och kulturvårdssynpunkt. Sådan egendom får avstås till en juridisk person som har särskilda förutsättningar att ta hand om den på lämpligt sätt och skatt utgår alltså på den juridiska personens förvärv.

Staten är befriad från arvsskatt. Det gäller även vissa trossamfund, akademier, stiftelser eller sammanslutningar med huvudsakligt ändamål att stärka rikets försvar, främja särskilt angivna gruppers behov eller främja vetenskaplig undervisning och forskning.

Skattskyldigheten inträder normalt vid arvlåtarens (testators) död. Om hela nyttjanderätten till en egendom tillfallit annan än ägaren inträder dock – utom i vissa undantagsfall – skattskyldigheten för ägaren först när nyttjanderätten upphör (s.k. framskjutet förvärv). I fråga om fideikommiss gäller att skattskyldigheten inträder när egendomen oförminskad övergår från en innehavare till en annan (7 och 8 §§).

Beräkningen av den skattskyldiges lott sker enligt lag och testamente eller enligt föreliggande arvskiftes- eller bodelningshandling. Det förekommer dock flera specialregler, t.ex. med avseende på belopp som utfaller på grund av förmånstagarförordnande på utmätningsfria kapitalförsäkringar eller sjuk- och olycksfallsförsäkringar. Gåvor som gets inom en tioårsperiod före skattskyldighetens inträde av den avlidne skall sammanläggas med arvs- eller testamentslotten. Motsvarande skall gälla lotter, för vilka skattskyldigheten på grund av framtida förvärv inträder senare.

Värderingen av egendomen sker i stort sett efter samma principer som anges i lagen om statlig förmögenhetsskatt. De särskilda lättnadsreglerna för företagsförmögenhet gäller också vid arvsbeskattningen, dock att den särskilda reduceringen för fideikommiss till 20 % i stället för 30 % inte har överförts. I fråga om värderingen av lösöre torde i regel de värden som redovisas i bouppteckningen – normalt återspeglade en mycket försiktig uppskattning av det värde som skulle inflyta vid en av boets avveckling föranledd, med tillbörlig omsorg skedd försäljning – godtas vid beskattningen. Beskattningsmyndigheten får dock om det finns särskild anledning förordna lämplig person att verkställa uppskattning av lös egendom till ledning för dess värdering. I fråga om fideikommiss som av någon anledning inte skall avvecklas vid innehavarens död gäller, enligt äldre rättsfall (NJA 1946:194), att värdet fastställs som det kapitaliserade värdet av nyttjanderätten.

Arvsskatt vid avveckling av fideikommiss

Vid avveckling av fideikommiss gäller särskilda bestämmelser, meddelade i förordningen (1963:588) om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss. Bestämmelserna ansluter till arvs- och gåvoskattelagen med vissa avvikelser. Anstånd med skattens betalning kan ges under avvecklingstiden. Skatten på efterträdarandelen skall utgå enligt den närmast före den 1 januari 1959 gällande tariffen i 28 § arvs- och gåvoskattelagen.

Gåvoskatt

Gåvoskatt tas ut för egendom inom och utom Sverige som ges bort av den som vid gåvotillfället var bosatt eller stadigvarande vistades i Sverige eller som var svensk medborgare eller gift med en svensk medborgare och hade

flyttat från Sverige mindre än tio år före gåvotillfället. Gåvoskatt tas också ut för gåvor som ges av en svensk juridisk person samt för gåvor av viss egendom oavsett vem som gett gåvan.

Från gåvoskatt är befriade samma mottagare som omfattas av arvsskattebefrielse samt dessutom kommuner, andra menigheter samt hushållningssällskap, stiftelser eller understödsföreningar med huvudsakligt ändamål att främja religiösa, välgörande, sociala, politiska, konstnärliga, idrottsliga eller därmed jämförliga kulturella eller eljest allmännyttiga ändamål eller att främja landets näringsliv, folketshusföreningar, bygdegårdsföreningar eller andra liknande sammanslutningar som har till främsta syfte att anordna eller tillhandahålla allmän samlingslokal. Endast juridiska personer är befriade från gåvoskatt. Befrielse kommer inte i fråga om givaren förbehållit sig nyttjanderätt eller avkastning av den bortgivna egendomen.

Vissa gåvor är skattefria. Det gäller gåvor av lösöre för gåvotagarens personliga bruk vars värde inte överstiger 10 000 kr per år, periodiskt understöd som är skattepliktig inkomst, vissa gåvor vid bodelning samt för andra gåvor i den mån deras värde inte överstiger 10 000 kr per år.

Om flera gåvor ges av samme givare räknas gåvovärdena under en tioårsperiod samman vid bestämmandet av skatten. För värderingen av gåvor gäller i huvudsak samma regler som vid arvsbeskattningen.

Arvs- och gåvoskattens storlek

Arvs- och gåvoskatt tas ut i tre olika klasser, beroende på förhållandet mellan arvlätare resp. givare och mottagare. Den för mottagaren mest förmånliga klassen I tillämpas för efterlevande make, sambo, barn, avkomling till barn, make och sambo till barn samt efterlevande make och sambo till avlidet barn. Till klass II räknas andra arvingar och mottagare än som avses i klass I och III. Till klass III hänförs närmare angivna juridiska personer, bl.a. kommuner samt stiftelser och understödsföreningar med välgörande ändamål (i huvudsak sådana som är befriade från gåvoskatt; tariffen gäller i sådana fall endast arvsskatt). Vid arvsbeskattningen gäller dessutom att vissa grundavdrag skall göras: för efterlevande make 280 000 kr, för annan mottagare i klass I 70 000 kr (vartill för omyndiga barn kommer 10 000 kr per år tills barnet blir myndigt) samt för mottagare i klass II och III 21 000 kr.

I vissa fall får dödsbo med tillstånd av beskattningsmyndigheten betala arvsskatt delvis genom att utfärda en räntelöpande, in-tecknad skuldförbindelse eller med aktier eller andra värdepapper.

Beskattningsmyndigheten får också i vissa fall medge anstånd med betalning av arvsskatt under högst tio år (under vissa omständigheter högst 20 år). Också i sådana fall skall en räntelöpande skuldförbindelse utfärdas med nöjaktig säkerhet.

Eftergift av arvs- och gåvoskatt

Enligt 57 § lagen om arvsskatt och gåvoskatt får regeringen i särskilda fall medge befrielse från eller nedsättning av skatt för historisk, vetenskaplig eller konstnärlig samling som på grund av förbehåll i testamente eller gåvohandling är avsedd att behållas samlad. Samma eftergiftsmöjlighet finns för fast egendom som tillagts någon med villkor att egendomen oförminskad skall övergå till en efterträdare, i den mån skatten bedöms inte kunna betalas utan men för något med egendomen förbundet allmänt intresse av kulturhistorisk eller annan art. Denna bestämmelse är tillämplig bl.a. på fideikommiss för den händelse att fideikommissförordnandet skulle förlängas enligt 6 § avvecklingslagen. Även vissa andra eftergiftsmöjligheter finns, t.ex. om egendomen förlorat i värde eller omfattas av dubbelbeskattning.

Enligt 58 a § får regeringen medge befrielse eller nedsättning av skatt om synnerliga skäl föreligger.

Med stöd av 10 § förordningen om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss får regeringen i särskilda fall medge befrielse från eller nedsättning av skatt för byggnad, trädgård, parkanläggning eller samling vars bevarande med hänsyn till egendomens historiska, vetenskapliga eller konstnärliga värde är av allmänt intresse.

Regeringen har endast i få fall beslutat om eftergift eller nedsättning av arvs- eller gåvoskatt, se vidare avsnitt 5.4.3.

2.4.4 Fastighetsbeskattningen

Beskattningen av löpande inkomster från fastigheter, t.ex. hyresfastigheter, jordbruks- och skogsfastigheter, sker enligt reglerna för beskattning av näringsverksamhet (avsnitt 2.4.1). Fastigheters förmögenhetsvärde beaktas vid förmögenhetsbeskattningen. Därutöver tas skatt ut enligt lagen (1984:1052) om statlig fastighetsskatt. Det gäller de fastigheter som vid fastighetstaxeringen betecknas som småhusenhet, hyreshusenhet samt lantbruksfastighet om det på lantbruksenheten finns småhus eller tomtmark för småhus. Skatten kan sålunda sägas vara en skatt på bostadsfastigheter, men fr.o.m den 1 juli 1995 omfattar skatteunderlaget även industrifastigheter.

Skattskyldigheten ligger på fastighetens ägare. Som ägare skall anses även den som innehar en fastighet med fideikommissrätt eller i annat fall besitter fastighet utan vederlag på grund av testamenteriskt förordnande, den som innehar fastighet med åborätt, tomträtt eller vattenfallsrätt, innehavare av så kallad ofri tomt i stad samt den som eljest innehar fastighet med ständig eller ärftlig besittningsrätt, innehavare av publikt boställe (beträffande kyrkliga löneboställen anses pastoratet som innehavare) samt vissa andra fysiska eller juridiska personer.

Fastighetsskatten beräknas för beskattningsår och jämkas efter kortare eller längre innehav än tolv månader. Skattesatsen är fr.o.m. det beskattningsår som börjar den 1 juli 1995 1,7 % av taxeringsvärdet på bostadsfastigheter, 1,0 % för kommersiella lokaler och 0,5 % för industrifastigheter. För nyare fastigheter (värdeår 1973 och framåt) utgår skatten dock bara med halvt belopp eller (värdeår 1977 och framåt) tas inte ut alls.

2.4.5 Mervärdesskatt

Beskattning enligt mervärdesprincipen bygger på att skatt skall tas ut i varje led i en produktions- och distributionskedja och att den av en företagare i ett led debiterade mervärdesskatten skall vara avdragsgill hos nästa företagare i kedjan. Först när en vara eller tjänst tillhandahålls någon som inte är skattskyldig till mervärdesskatt, och som därför inte har rätt att göra avdrag för den av leverantören debiterade mervärdesskatten, dvs. en konsument, uppkommer en reell skattebelastning.

Fastighetsområdet

På fastighetsområdet gäller särskilda förhållanden i fråga om mervärdesskatt. Omsättning och upplåtelse av fastigheter, dvs. bl.a. utarrendering och uthyrning är som huvudregel inte skattepliktiga verksamheter. En jordbrukare som hyr ut fritidshus på sin gård skall därför inte debitera mervärdesskatt och är följaktligen inte heller berättigad till avdrag för anskaffningar till huset.

Vidare gäller som krav för skattskyldighet att omsättningen av en vara eller tjänst sker i yrkesmässig verksamhet. Därmed avses enligt mervärdesskattelagen (1994:200) näringsverksamhet enligt definitionen i 21 § kommunal-skattelagen (1928:370) och enligt denna kan en privatbostadsfastighet eller en privatbostad inte ingå i näringsverksamhet. Det betyder att jordbrukaren, som i sig bedriver näringsverksamhet med yrkesmässigt tillhandahållande av varor och tjänster, inte får räkna in anskaffningar till privatbostaden i sin förvärvskälla. Han får därför inte göra avdrag för den ingående mervärdesskatten på sådana anskaffningar utan skattebelastningen kommer att stanna på honom. Anskaffningar till sådana byggnader som ingår i näringsverksamheten, som ladugård, stall och andra ekonomibyggnader, berättigar dock till avdrag för ingående mervärdesskatt.

Handel med begagnade varor, konstverk, samlarföremål och antikviteter

Om en konsument, som utan avdragsrätt betalat mervärdesskatt på en vara, på nytt för ut den i den kommersiella handeln, t.ex. genom att sälja den till en företagare som handlar med begagnade varor, är varan belastad med mervärdesskatt. När varan på nytt säljs skall säljaren redovisa mervärdesskatt på hela försäljningspriset. Om inga särskilda föreskrifter medför annat kommer varan sålunda att delvis ha beskattats dubbelt.

Från den 1 november 1995 införs nya, EG-anpassade regler rörande mervärdesbeskattningen vid handel med begagnade varor, konstverk, samlarföremål och antikviteter (prop. 1994/95:202). I samband därmed upphävs också de hittills tillämpade reglerna om avdragsrätt för s.k. fiktiv moms.

De nya reglerna är komplicerade och försedda med vissa valmöjligheter för de skattskyldiga. Det är här inte möjligt att beskriva annat än huvudlinjerna i det regelverk som fortsättningsvis skall gälla för bl.a. konst- och antikvitetshandeln och för auktionsföretagen.

Beskattningsunderlaget skall i princip utgöras av en säljares vinstmarginal (mervärdesskatten frånräknad). Auktionshandeln kommer – fast försäljningen där sker för annans räkning – att betraktas som återförsäljare. Vinstmarginalen kommer i praktiken, liksom hittills, att motsvaras av vad auktionsföretaget behåller som provision sedan köpeskillingen redovisats till säljaren.

Från skatteplikt undantas gemenskapsinterna förvärv av begagnade varor, konstverk, samlarföremål och antikviteter, om varorna har sålts av en skattskyldig återförsäljare och omsättningen har beskattats i det EG-land där transporten till Sverige påbörjats. Att varan förs in till Sverige utlöser alltså inte någon beskattning här.

Vidare skall vid import, dvs. införande från ett land utanför EG, av konstverk, samlarföremål och antikviteter skattesatsen vara 12 %. Med den reducerade skattesatsen avses att åstadkomma en ordning där det inte skall vara fördelaktigare för en inte skattskyldig person att förvärva sådana föremål från en skattskyldig återförsäljare i ett EG-land än att importera från ett tredje land.

2.4.6 Beskattning av stiftelser och ideella föreningar m.m.

Stiftelser

Juridiska personer, som t.ex. stiftelser, är skattskyldiga endast till statlig inkomstskatt; den kommunala beskattningen har upphört.

Många stiftelser har sådana allmännyttiga ändamål att deras skattskyldighet enligt reglerna i 7 § 6 mom. lagen om statlig inkomstskatt är begränsad till inkomst av näringsverksamhet som hänför sig till innehav av fastighet och till rörelse. För att en stiftelse skall hänföras till denna kategori skall den ha till huvudsakligt ändamål att stärka rikets försvar, främja vård och uppfostran av

barn, stödja undervisning eller utbildning, utöva hjälpverksamhet bland behövande eller främja vetenskaplig forskning. I praxis krävs att stiftelsen löpande använder ca 80 % av avkastningen till det allmännyttiga ändamålet. Familjestiftelser som har samma motsvarande ändamål bundet till viss familj, vissa familjer eller bestämda personer omfattas inte av den inskränkta skattskyldigheten.

Vissa stiftelser har en ännu mer gynnad ställning. Dessa räknas upp i 7 § 4 mom. lagen om statlig inkomstskatt. De beskattas bara för inkomst av näringsverksamhet som hänför sig till innehav av fastighet. I förteckningen anges akademier och studerandesammanslutningar med obligatoriskt medlemskap, sjömanshus, företagareföreningar och utvecklingsbolag som får eller fördelar statligt stöd till näringslivet, försäkringskassor, arbetslöshetskassor och personalstiftelser med författningsreglerad ställning samt en lång rad namngivna institutioner med anknytning till näringslivet eller allmännyttig verksamhet, t.ex. Nobelstiftelsen, Norrlandsfonden, Stiftelsen Sveriges Nationaldag, Svenska UNICEF-kommittén m.fl.

Till följd av 6 § 1 mom. lagen om statlig förmögenhetsskatt gäller att stiftelser m.m. som är skattebefriade enligt 7 § 4 mom. lagen om statlig inkomstskatt också är helt befriade från förmögenhetsskatt. Sådana stiftelser m.m. som är inkomstskattebefriade enligt 7 § 6 mom. betalar skatt på förmögenhet som nedlagts i rörelse.

Som framgått ovan är vissa stiftelser befriade från arvsskatt och en större grupp av stiftelser befriade från gåvoskatt.

Ideella föreningar

För ideella föreningar finns i Sverige ingen lagstiftning. De betraktas som juridiska personer om de har antagit stadgar, har medlemmar och företräds av en styrelse.

En ideell förening är enligt 7 § 5 mom. lagen om statlig inkomstskatt befriad från all annan inkomst än inkomst av näringsverksamhet som hänför sig till inkomst av fastighet eller rörelse under förutsättning att föreningen har till huvudsakligt syfte att – utan begränsning till vissa bestämda personers ekonomiska intressen – främja ändamål som anges i 7 § 6 mom. eller andra allmännyttiga ändamål som religiösa, välgörande, sociala, politiska, konstnärliga, idrottsliga eller därmed jämförliga kulturella ändamål. Dessutom måste föreningen i sin verksamhet uteslutande eller så gott som uteslutande främja de angivna ändamålen. Medlemskap får inte vägras någon om inte med hänsyn till arten eller omfattningen av föreningens verksamhet eller syfte särskilda skäl motiverar det. Föreningen skall också bedriva en verksamhet som skäligen svarar mot avkastningen av föreningens tillgångar.

Även inkomster från fastighet och rörelse kan vara skattefria om inkomsterna härrör från en fastighet som använts i föreningens verksamhet eller

från verksamhet som har naturlig anknytning till föreningens allmännyttiga ändamål eller som av hävd har utnyttjats som finansieringskälla för ideell verksamhet.

I den mån en ideell förening har skattepliktiga inkomster medges ett grundavdrag om 15 000 kr.

I fråga om förmögenhetsskatt gäller samma bestämmelser som för stiftelser som inte är familjestiftelser.

Uppgiftsskyldighet

Även i den mån stiftelser och ideella föreningar inte är skyldiga att lämna självdeklaration är de i regel skyldiga att lämna en särskild uppgift årligen till skatteförvaltningen. I denna skall redogöras för hur förutsättningarna för skattefrihet har uppfyllts samt för in- och utgående tillgångar och skulder och inkomster och utgifter under beskattningsåret.

Skattefria utbetalningar

Den som mottar medel från en skattebefriad stiftelse eller ideell förening kan också vara befriad från skatt. Det gäller enligt punkt 2 anvisningarna till 31 § kommunalskattelagen för utbetalningar från stiftelser som är skattebefriade enligt 7 § 6 mom. lagen om statlig inkomstskatt samt från föreningar som skall främja i samma moment angivna ändamål och uppfyller kraven för skattefrihet i 7 § 5 mom. samma lag, under förutsättning att utbetalningen sker för att främja det allmännyttiga ändamålet. Utbetalningar från familjestiftelser anses som skattepliktigt periodiskt understöd för mottagaren.

2.5 Bidrag

2.5.1 Statsbidrag för kulturmiljövård

Utän någon större grad av formell koppling till reglerna om skydd för kulturminnen i KML finns det ett stödssystem med bidrag till underlättande av vård och förvaltning av kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Enligt förordningen (1993:379) om bidrag till kulturmiljövård får i mån av tillgång till medel statsbidrag lämnas bl.a. till *ombyggnad, renovering och underhåll* av kulturhistoriskt värdefull *bostadsbebyggelse, vård* av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, vård av kulturlandskap och fornlämningar, vissa arkeologiska undersökningar och vissa informationsåtgärder.

Bidragen till åtgärder för kulturhistorisk bebyggelse – bostadshus och annan bebyggelse – lämnas endast för s.k. kulturhistoriska överkostnader, vari

inräknas kostnader för medverkan av särskilda sakkunniga vid utredning, projektering och utförande av arbeten. Bidrag för bostadshus får också lämnas för grundförstärkning.

Bidrag får lämnas endast om det kan antas att bebyggelsen kommer att bevaras för framtiden. Till byggnadsminnen och värdefull bebyggelse inom område som är av kulturhistoriskt riksintresse får bidrag lämnas med högst 90 % av överkostnaderna. För övrig bebyggelse av större kulturhistoriskt värde får bidrag lämnas med högst 50 % av överkostnaderna. Om det finns särskilda skäl kan dock RAÄ medge att större bidrag lämnas. Av anslaget för bebyggelse skall även ersättning som kan bli aktuell vid byggnadsminnesförklaring utbetalas.

Bidrag för vård av kulturlandskap och fornlämningar får lämnas till åtgärder som upprustning av äldre hägnader och överloppsanläggningar, inköp av stängsel, avverkning och röjning samt restaurering av ruiner.

De arkeologiska bidragen är av två slag. Dels kan bidrag utgå för arkeologisk undersökning m.m. i fornlämningsområden som berörs av kompletteringsbebyggelse för bostäder. Vissa särskilda förutsättningar måste föreligga, som att det rör sig om en fornlämning som saknar synligt märke ovan jord, att bebyggelsen är av större allmänt intresse och inte kan anpassas så att fornlämningen inte berörs samt att undersökningskostnaderna är stora.

Dels kan bidrag utgå till vissa arkeologiska undersökningar för arbetsföretag som föranleds av myndighets beslut eller annan tvingande omständighet, eller till arbetsföretag som är av begränsad omfattning och det är skäligt att företagaren avlastas kostnadsansvaret för undersökningen.

Bidragssystemet administreras av länsstyrelserna på särskilt bemyndigande av Riksantikvarieämbetet. Bidragsbeslut kan inte överklagas.

För budgetåret 1995/96 (18 månader) är anslaget *kulturmiljövård* 112 mkr. Av detta belopp har Riksantikvarieämbetet till länen fördelat 50 mkr till byggnadsvård inkl. planering, utredning och information, och 17 mkr till kulturlandskapsvård. För ersättning vid byggnadsminnesförklaring har för Riksantikvarieämbetets egna beslut reserverats 12,5 mkr.

Anslaget *kulturstöd* vilket avser ombyggnad av bostadsbebyggelse är på 240 mkr. Hela beslutsramen har fördelats på länen.

2.5.2 Jordbruksstöd

Genom Sveriges inträde i EU har stödet till jordbruket förändrats och byggt ut, delvis enligt helt andra principer än tidigare. Stödet är numera ett *arealstöd*, som är generellt för hela landet, men som utgår med ett varierande belopp beroende på normalavkastningen i regionen. Stödet kan högst uppgå till 3 700 kr per hektar. Krav ställs på att viss andel av marken läggs i träda. *Djurbidrag* utgår till köttproduktion i hela landet, och är avsett att täcka in-

komstbortfall genom lägre köttpriser som sammanhänger med EU-medlemskapet. Ett *kompensationsbidrag* samt ett *nationellt stöd* ersätter det gamla norrlandsstödet. Kompensationsbidraget kan också utgå till vissa mindre gynnade områden i södra Sverige. Det utgår i första hand för betesdjur.

Därtill finns *miljöstöd*, dels för bevarande av ett öppet odlingslandskap, som gäller för hela Sverige. Detta stöd kan utgå till slåttervall, betesvall och naturbetesmark, i Sydsverige med högst 800 kr per hektar för naturbetesmark. I Norrland är stödet förbundet med krav på att betesdjur hålls och kan i gengäld bli högre, högst 2 700 kr per hektar.

Miljöstöd kan också utgå till mer speciella ändamål, bl.a. till bevarande av biologisk mångfald och kulturvärden i slåtterängar och naturbetesmarker, och till bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet. Miljöstödet ersätter tidigare landskapsvårdsersättning och NOLA-ersättning. I stället för personliga avtal med brukarna utgår det speciella miljöstödet till ägarna efter ett schablonsystem där förekomsten och vården av värdefulla delar i kulturlandskapet som stengärdesgårdar, alléer, mangelgravar, fornlämningar och ogödslade slåttermarker är stödberättigade enligt ett poängsystem. Stödet kan också utgå till återställande av våtmarker och skyddszoner.

Ett landskap med många alléer, pilevallar och andra läplanteringar kan härigenom få ett betydande bidragstillskott.

3 Bakgrund

I detta avsnitt lämnas en relativt omfattande översikt över framväxten av regler i olika länder och naturligtvis särskilt Sverige för bevarande av kulturminnen i vid mening. I de flesta länder råder det en skillnad i olika avseenden mellan skyddsregler för fasta kulturminnen och rörliga kulturföremål. Diskussionen om regelsystemen har dock ofta förts från utgångspunkter som antingen varit gemensamma från början eller som i efterhand kan ses i ett sammanfattande perspektiv. I Sverige har det sålunda i samband med diskussionen om hur kulturvärdena skulle kunna säkras vid avvecklingen av fideikommissen också uppmärksamats i vad mån den lösa fideikommissiegendomen fortsättningsvis skulle kunna hållas samman.

3.1 Kulturminnesskyddets internationella rötter

3.1.1 Skyddet för antikens lämningar

Troligen kan man i alla rättsordningar av något format finna åtminstone något exempel på regler som syftar till att säkerställa att lämningar från en äldre tids skapande inte får förstöras utan vidare. Ett av de tidigaste, numera kända sådana exemplen kan hämtas från det sönderfallande romerska imperiet. Kejsare Majorianus utfärdade år 457, kort efter att Rom plundrats av vandalerna, ett edikt av innebörd att alla byggnader som uppförts för offentlig nytta och prydnad skulle vara fredade från antastelse. Statens bortrövade tillgångar skulle återlämnas. Om någonting behövde tas bort från fredade minnesmärken skulle det ske efter senatens prövning och i syfte att därmed kunna pryda eller återställa en annan offentlig byggnad. För domare eller rättstjänare som medgav otillåtna åtgärder utsattes i ediktet hårda straff.

Rom och dess betydande antika lämningar har sedan dess blivit föremål för uppmärksamhet i ett flertal regelverk. Stadens egna, första kodifierade statuter fastställdes 1363 och innehöll i artikel 191 ett absolut förbud mot att inom stadens område förstöra eller låta förstöra någon av dess antika byggnader. Senatorn tillhölls att beivra brott mot förbudet och varken senatorn eller någon annan kunde – vid äventyr av dryga böter – medge något undantag.

Sedan påvarna återkommit till Rom utfärdades nya regler i samma konserverande syfte, främst en bulla från 1462, i vilken föreskrevs förbud också mot utgrävning av antika relikier. Under Rafaels tid som custos över Roms byggnadsminnen vidtogs kraftiga åtgärder som i vissa fall fick riktas även

mot påvens egna ambitioner att undanröja äldre bebyggelse i syfte att förverkliga omgestaltningen av Petersdomen.

De påvliga reglerna riktade sig inte endast mot förstörelse av de fasta minnesmärkena. Så tidigt som i ett brev från Petrarca till stadsföreståndaren Cola di Rienzi från 1340 togs frågan upp om förbud mot att konstnärliga verk fördes ut ur staden, och i det nyssnämnda ediktet från 1462 bekräftades också denna aspekt av förbudet. Exportförbudet fördes vidare i edikt från både 1600- och 1700-talet och kom att utmejslas vidare i två edikt från början av 1800-talet. Det första av dessa, Doria-Pamphili-ediktet av 1802, förbjöd utförelse från Rom eller Kyrkostaten av statyer, reliefer eller liknande arbeten, föreställande människor eller djur och förfärdigade av marmor, brons, elfeben eller annat material, eller grekiska eller romerska målningar eller mosaiker eller etruskiska vaser samt ytterligare föremål enligt en lång lista över andra antika konstverk, avslutad med arkitekturfragment. Längre fram i ediktet förbjöds export även av konstverk från renässansen. Handel med de angivna föremålen fick ske fritt i Rom och med tillstånd inom övriga delen av Kyrkostaten. I artikel 17 ålades privata ägare till de föremål som ediktet omfattade att upprätta och inlämna förteckningar över egendomen, vid äventyr att föremål som inte togs upp på listan ansågs förverkade. Vid årliga inspektioner skulle tillses att föremålen inte hade skingrats.

I 1820 års Pacca-edikt upprepades i ännu mer utarbetad detalj de tidigare föreskrifterna. En särskild kommission för förvaltning och tillsyn av bestämmelserna inrättades. Den nyheten tillkom att om flyttning av kulturföremål från Rom till någon av Kyrkostatens provinser medgavs, så skulle en avgift om 20 % av det värde som kommissionen åsatt föremålet tas ut.

Kyrkostatens regler kom att få genomslag i andra italiska statsbildningar. De antika konstskatterna och de renässansskapelser som ofta tillkommit under inflytande av antikens ideal kom sålunda att omfattas av ett någorlunda enhetligt regelsystem på hela den italienska halvön. Detta system vilade på följande grunder. Skyldighet förelåg att inventera och förteckna föremål och samlingar. Staterna tillförsäkrade sig inlösen- eller förköpsmöjligheter. Export till främmande territorium medgavs i princip inte.

Sedan de italiska staterna förenats till ett konungarike år 1861 igångsattes arbete med att omvandla de olika regionala och lokala föreskrifterna till nationell lag, med bevarande dock av en regional förvaltningsorganisation. Ett 1872 framlagt lagförslag antogs inte förrän 1902. Den nya lagen förutsatte att ett nationellt inventarium upprättades, men detta arbete är än i dag långt från sin fullbordan. En reviderad lagstiftning antogs därefter år 1909. Den lagen omfattade såväl fast som lös egendom, men inte byggnader och konstverk av levande konstnärer eller yngre än 50 år. Offentlig och kyrklig egendom samt vissa sammanslutningars egendom förklarades inte kunna avhändas. Enskild egendom kunde också ställas under avyttringsförbud. De offentliga organen fick inlösen- och förköpsrätt. Det generella exportförbudet bestod, men till-

stånd kunde beviljas. Föremål som fick exportlicens kunde ändå förköpas. En progressiv exportavgift om 20–40 % av värdet togs ut.

3.1.2 Nationella självständighetssträvanden

En stor del av det territorium som en gång upptagits av den grekisk-romerska kulturkretsen låg sedan tidig medeltid under de turkiska sultanernas välde. När detta under 1800-talet började upplösas och ersättas av självständiga statsbildningar kom dessa också att driva en egen kulturskyddspolitik. I det år 1832 självständiga Grekland antogs 1834 en kulturminneslag, vari proklamerades att alla antika föremål i Grekland skulle anses som alla helleners gemensamma nationalegendom, om de vore utförda av det grekiska folkets förfäder. Däri inbegreps även tidig kristen konst och konst från medeltiden. Lagens skyddsinstrument utformades efter detta radikalt nationalistiska synsätt och kom alltså att vara långtgående i förhållande till privata ägarintressen. Dessa kan sägas ha reducerats till en rätt att inneha och – under uppsikt – vårda hela nationens egendom. Skyldighet för ägare att deklarerera sitt innehav och förbud mot export ingick som element i skyddsregleringen.

Behovet av en nationell kontroll kan sägas ha accentuerats av det stora intresse som västerländska arkeologer visade för antikens kultur från 1700-talet och framåt. Utgrävningar ställdes därför under tillståndsplikt och tillsyn. Detta skyddsinstrument förekom redan på ottomansk tid, men tillstånd beviljades liberalt och även export av fynden medgavs generöst, såvida det rörde sig om föremål från tiden *före* den muslimska erövringen. Ett exempel är den berömda Parthenon-frisen, som med tillstånd av den dåvarande ottomanska militärregeringen fördes till England i början av 1800-talet.

Egypten antog år 1879 en egen kulturminneslag, som i likhet med den grekiska byggde på en mycket stark nationell ambition att bevara kulturskat-terna i landet. Liknande lagstiftningar tillkom i de andra, tidigare ottomanska landområdena. I Turkiet självt skärptes lagstiftningen i slutet av 1800-talet till ett generellt verkande skydd mot såväl utgrävningar som export.

Den nationella reorganisation som följde på Versailles-freden ledde till att de nya europeiska staterna, t.ex. förbundsrepubliken Österrike, det självständiga Ungern, Tjeckoslovakien och de baltiska staterna antog sina egna kulturminneslagar.

3.1.3 De franska skyddsprinciperna

När den franska revolutionen bröt ut var landets enormt rika konstskatter samlade hos kungen, adeln och hos de kyrkliga och akademiska institutionerna. Den konfiskation och nationalisering som följde med revolutionen fick motsägelsetfulla effekter. Den emigrerande adeln hann föra med sig betydande föremål. Feodalismens minnesmärken skulle enligt uttryckligt dekret förstöras och dekretet verkställdes i stor omfattning. Samtidigt verkade särskilt tillsatta kommissioner för att inventera och skydda landets konstskatter. Grunden lades till de samlingar som numera återfinns på Louvren, Cluny-museet och Nationalbiblioteket.

Revolutions- och napoleonkrigen medförde betydelsefulla omflyttningar av kulturskatterna mellan Frankrike och de övriga inblandade länderna. Författare som Châteaubriand och Hugo pläderade för en reorganisation av det franska kulturskyddet. På 1830-talet inleddes åter arbetet med att systematiskt inventera och skyddsklassa kulturegendom. Arbetet inleddes med offentliga byggnader och andra fasta minnesmärken, men gick sedan vidare med privatägd fast egendom och småningom även rörliga kulturföremål. År 1841 tillskapades möjligheter att expropriera kulturegendom i skyddssyfte. 1887 antogs en mer omfattande kulturminneslag. Den ersattes 1913 av den fortfarande gällande lagen om historiska minnesmärken.

Det franska systemet kom sålunda redan under 1800-talet att bygga på en individuell bedömning av vilken egendom eller vilka föremål som bör skyddas. Egendomen "klassas", vilket innebär att den införs i registret över klassade föremål och att bestämda rättsverkningar knyts till innehavet och förvaltningen. Överlåtelse får inte ske utan föregående anmälan. Reparation, restaurering eller annan ändring kräver tillstånd. Export är förbjuden.

Sedan 1927 finns en komplementär klassning, benämnd inskrivning, med mindre långtgående verkningar gentemot ägaren.

I lagstiftning från 1920-talet har också bestämts att den franska konst- och antikvitethandeln skall stå under statlig auktorisation. Staten har förköpsrätt till föremål som säljs vid offentliga auktioner.

En särskild skyddslagstiftning finns för arkeologiska fynd. Denna fungerar oberoende av klassning.

Det franska systemet, särskilt klassningsprincipen, har fått efterföljare i många andra länder, t.ex. Spanien, Portugal, Rumänien och Estland. På byggnadsvårdens område kan man även räkna Danmark, Norge och Sverige till länder som påverkats av de franska idéerna.

En närmare redogörelse för nu gällande regler i Frankrike finns i avsnitt 4.6.

3.1.4 Storbritannien

Liksom i Frankrike har krig och inre oro haft stora konsekvenser för beståndet av kulturföremål i Storbritannien. En av historiens mest betydelsefulla konstsamlingar var den som sammanbragtes av kung Karl I. Den såldes ut av Cromwell. Imperietiden medförde att stora kulturskatter samlades i landet och att många betydelsefulla byggnadsverk uppfördes för att hysa samlingarna och deras innehavare. England har också genom sin långa och framgångsrika funktion som ett centrum för handel med konst- och antikviteter fungerat som en magnet i förhållande till omvärldens förråd av konstskatter.

Markägarnas starka ställning i det brittiska politiska systemet innebar länge att det fanns ett starkt motstånd mot statliga lagstiftningsinsatser. Först mot slutet av 1800-talet antogs lagregler i syfte att stärka kulturskyddet. Dessa innebar att ett ganska försiktigt arbete med att utvälja arkeologiska och arkitektoniska minnesmärken inleddes. Urvalet syftade mindre till att införa restriktioner för ägarna än till att vara underlag för statliga insatser till förmån för ägarnas egna frivilliga vård- och bevarandeinsatser. Sedermera kom mer omfattande program för inventering av fornminnen och byggnadsminnen att antas och mer bestämda rättsverkningar att knytas till de utvalda objekten.

En typiskt brittisk bevarandelösning för såväl fast som lös egendom representeras av National Trust, som ursprungligen bildades i början av detta sekel och vars status – med bl.a. skattemässiga fördelar – bekräftats i senare lagstiftning. National Trusts uppgift är att tillvarata sådan egendom med kultureller naturvärde som antingen donerats eller testamenterats till stiftelsen, eller som kunnat inköpas för donerade medel. I princip tas inte bara "tärande" delar av en kulturegendom emot; den "närande" delen bör också följa med donationen. Nuvarande ägare kan få sitta kvar med mer eller mindre inskränkt nyttjanderätt tills ett mer definitivt tillträde aktualiseras.

National Trust-idén har med större eller mindre likheter i förhållande till förebilden överförts till andra engelskspråkiga länder, bl.a. USA och Kanada.

Ett komplicerat förhållande uppstod under det sena 1800-talet med fortsättning fram till våra dagar mellan de engelska konstsamlarna och det ekonomiskt allt starkare USA. Oron för att landets konstskatter hotades av skingring ledde till att en fond, National Arts Collection Fund, bildades år 1903 för att säkerställa de statliga museernas möjlighet att förvärva konstverk.

I första hand för att motverka valutaspekulationer, men med verkan också för handeln med kulturföremål antogs 1939 tullagstiftning med krav på tillstånd för export av mer betydande kulturföremål. Lagstiftningen ger den ansvarige ministern ett stort mått av diskretion i fråga om omfattningen av exportprövningen. Systemet innebär att ministeriet – innan exportansökningsfrågan avgörs – ger en frist för museer och institutioner i Storbritannien att lämna inköpsanbud på det aktuella föremålet i nivå med ett pris som bedöms

skäligt av en särskild expertnämnd. Vägrar ägaren att sälja till det bedömda priset kan exportansökningen avslås. Säljer han faller givetvis exportproblemet. Framkommer inget skäligt anbud, anses exportansökningen inte kunna avslås.

Det brittiska systemet för exportprövning har utgjort direkt förebild för den exportreglering som antogs i Kanada år 1975 och senast i Danmark år 1987.

En närmare redogörelse för aktuella brittiska regler finns i avsnitt 4.8.

3.1.5 Socialistiska lösningar

Den revolutionära regering som tillträdde i Österrike efter habsburgmonarkins fall införde ett generellt förbud mot både export och överlåtelse av kulturföremål. Åtgärden var ett svar på en betydande utförsel i spåren av krigsårens omvälvningar, men den kunde i sin generella form inte upprätthållas. Överlåtelseförbudet avskaffades redan år 1923 och exportregleringen har mildrats åtskilligt.

I Sovjetunionen tillämpades också ett generellt exportförbud, som dock har kunnat genombrytas i vissa fall. Ett reglemente utfärdades 1928 av den sovjetiska tulladministrationen. Utlänningar kunde få exporttillstånd för föremål som inköpts i statens kontor för försäljning av antikviteter och detta organ självt var också undantaget från förbudet. Levande sovjetiska konstnärers verk kunde också få föras ut. I övrigt gällde i princip ett absolut exportförbud för arkeologiska föremål, ikoner från före 1700-talet samt andra antikviteter från före 1800-talet eller i vissa fall 1850. I senare exportordningar har tidsgränsen för föremålens ålder fästs vid årtal 1942.

Den sovjetiska ordningen kom också att påverka lagstiftningen i de stater som kom under dominans av Sovjetunionen under och efter andra världskriget. I flera fall lever dessa regler kvar ännu i dag, fastän den socialistiska egendomsordningen inte består.

3.2 Kulturminnesskyddets utveckling i Sverige

3.2.1 De tidigaste reglerna

Det kanske tidigaste exemplet på en författningsmässig reglering av skyddet för minnesmärken återfinns i 1571 års kyrkoordning, utarbetad av ärkebiskopen Laurentius Petri, antagen vid koncilium i Uppsala året därpå och sedermera bekräftad vid Uppsala möte år 1593. Författningen, som avsåg att reglera statsmaktens överhöghet över kyrkan, placerade ansvaret för kyrkobyggnaderna och kyrkornas inventarier på biskoparna och särskilda sysslo-

män. Dessa skulle svara för årliga inventeringar och ersätta de skador och brister som uppkommit genom försummat underhåll.

Tidpunkten då ett systematiskt inhämtande av kunskap om den svenska forntiden började kan väl inte säkert bestämmas. Den förste riksantikvariern Johannes Bureus fick redan 1599 i uppdrag att resa runt i landet för att uppteckna runstenar och det torde också ha varit han som på personligt uppdrag av Gustav II Adolf författade det memorial för riksantikvarierna – Bureus utsågs som en av tre – vilken utfärdades 1630. Denna författning innehöll en omfattande instruktion om eftersökning och dokumentation av ”dhe allehanda gamble monumenter och saker ... som fädherneslandet kan blifwa illustrerat medh”. Det med stor energi genomförda insamlandet av uppgifter om minnesmärken av olika slag fick en särskild betydelse för att belägga att den nya stormakten var grundad inte bara på skicklig krigskonst och diplomati, utan även på ett storslaget historiskt arv.

På initiativ av Magnus Gabriel de la Gardie inrättade Karl XI:s förmyndarregering 1662 en professur i antikviteterna i Uppsala. Förmyndarregeringen lät också år 1666 utfärda den första kulturminneskyddsförfattningen: ”Kongl: Majjt:s Placat och Påbudh Om Gamble Monumenter och Antiquiteter”. Där stadgades förbud mot att skada eller ändra fornlämningar av olika slag enligt en närmare uppräknig. Skyddet avsåg även de kyrkliga minnesmärkena: kyrkobyggnader, klosterbyggnader, gravvårdar och inventarier, se vidare avsnitt 3.2.3. Lämningarna var på detta sätt inte bara fredade; de skulle också vårdas. Konungen hävdade i plakatet överhöghet eller regalrätt till de forntida lämningarna, åtminstone de som fanns på krono- och skattejord. (Beträffande frälsejorden får saken anses mer oviss). Plakatet kan i detta hänseende anses vara grunden för det senare betraktelsesättet att fornlämningarna utgör ett slags servitut på marken till förmån för det allmänna.

3.2.2 Fornlämningar och fornfynd

Det regalrättsliga synsättet präglade också 1684 års plakat angående allehanda gammalt hittemynt och fynd uti guld, silver, koppar och metallkärl, samt andra rara stycken, som mycket uppfinnes och undandöljes. Plakatet återgick på medeltida regler, kodifierade i tjuvabalken i Kristoffers landslag. Enligt dessa skulle fynd, till vilka äganderätt inte kunde styrkas, anmälas och tillkomma kungen till två tredjedelar medan den återstående tredjedelen tillföll upphittaren (för bottenfynd gällde en hälftedelningsprincip som överensstämmer med romerskrättsliga regler).

I 1734 års lag förbättrades lösensumman för hembudspiktiga ädelmetallfynd till fulla värdet plus en åttondel (48 kap. 2 § missgärningabalken). Om kronan inte löste, tillföll fyndet upphittaren. Lagreglerna kompletterades och straffsanktionerades i en förordning av år 1755.

I 1828 års förordning angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande upprepades (med någon mindre utvidgning) de äldre bestämmelserna om hembudsplikt för fornfynd. De fasta fornlämningarnas skydd bekräftades också och preciserades med en ny uppräknig av lämningar som åtnjöt skydd. I denna författning reglerades också möjligheten för markägare att få tillstånd att ta bort fornlämningar, om dessa utgjorde hinder mot byggnads- eller odlingsföretag. En ersättningsrätt infördes för vägrade tillstånd. Vitterhetsakademien gavs rätt att besikta och dokumentera en fornlämning som skulle få tas bort.

1828 års förordning ersattes av en ny förordning (1867:71) angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande. I denna befästes det generella, och direkt på författningen grundade skyddet för fornlämningarna, samt reglerades ytterligare Vitterhetsakademins rätt att undersöka och dokumentera sådana lämningar som ändå med tillstånd skulle få tas bort. Reglerna om anmälnings- och hembudsplikt för fornfynd bestod i huvudsak oförändrade. En förordningsändring 1873 undantog bronsfynd från hembudsplikt. Genom ytterligare en förordningsändring (1886:19) moderniserades uppräknigen av skyddade fornlämningar och kompletterades med övergivna boplatslämningar.

I ett förslag (SOU 1922:12) till lag angående kulturminnesvård av den s.k. Fornvårdsminneskommittén föreslogs i stort oförändrade regler för fasta fornlämningar och fornfynd. Helt nya principer föreslogs däremot för skyddet av övriga lösa kulturföremål, varom en redogörelse följer i avsnitt 3.2.6. Förslaget genomfördes inte.

Ett nytt förslag framlades i betänkandet (SOU 1938:60) med förslag till reviderad fornminneslagstiftning m.m. Även i detta förslag föreslogs de bestående principerna föras vidare, men kulturskyddet stärktes i förhållande till markägarna. Ägares ersättningsrätt inskränktes. Dessutom föreskrevs att det arbetsföretag som skulle kunna föranleda att tillstånd lämnades till ingrepp i en fornlämning skulle svara för kostnaderna för särskild undersökning av fornlämningen eller för särskilda åtgärder för dess bevarande.

Fornfynd som påträffas i en fast fornlämning och som har samband med denna, förklarades i lagförslaget vara kronans egendom. Andra fornfynd, dvs. mer än 100 år gamla föremål som saknar ägare, och som påträffas utan samband med en känd fornlämning, skulle liksom tidigare tillfalla upphittaren. Denne skulle, också liksom tidigare, vara skyldig att anmäla och hembjuda fyndet till kronan, men endast om fyndet helt eller delvis bestod av guld, silver eller koppar.

Förslaget kom i allt väsentligt att genomföras i lagen (1942:350) om fornminnen. Regleringen i den lagen har sedermera – i refererade delar i stort sett oförändrad – influtit i 2 kap. KML. Det kan dock nämnas att gruppen anmälnings- och hembudspliktiga fornfynd utvidgats till att omfatta även fö-

remål av brons eller annan legering med koppar samt fynd som består av två eller flera föremål som kan antas ha blivit nedlagda tillsammans (depåfynd).

3.2.3 Kyrkorna och de offentliga byggnaderna

Som nämnts etablerades en viss statlig kontroll över kyrkobyggnader och kyrkliga inventarier i 1571 års kyrkoordning och bekräftades senare i 1666 års plakat och påbud. I 1686 års kyrkolag infördes bestämmelser som gjorde kyrkobyggnaderna beroende av kungligt tillstånd (27 kap. 1 §) och som innebar förbud mot avyttring av kyrkliga inventarier (26 kap. 6 §). Oavsett om bestämmelserna från början var avsedda att främja antikvariska intressen, kom de successivt att få en sådan betydelse. Inledningsvis utövades tillsynen över det kyrkliga byggnadsväsendet av landshövdingarna. I ett kungligt brev år 1759 utfärdades emellertid bestämmelser om granskning av kyrkobyggnaderna genom en central statlig myndighet. Genom 1776 års förordning om de publika byggnaderna lades tillsynen generellt över offentligt byggande på det år 1772 inrättade Överintendentsämbetet, medan besluten skulle stadfästas av Kungl. Maj:t. I förordningen ägnades också uppmärksamhet åt privatpersoners inventarier i kyrkorna (epitafier m.m.), så att sådana inventarier inte skulle tillåtas förfälska kyrkorummen.

Tillsyns- och tillståndsfunktionerna kom att delas så att främst de tekniska och ekonomiska frågorna handhades av Överintendentsämbetet medan den kulturhistoriskt inriktade kontrollen, särskilt med avseende på de kyrkliga inventarierna, lades på den 1786 reorganiserade Vitterhetsakademien, vari riksantikvarien var sekreterare ex officio.

I 1828 års förordning om forntida minnesmärken föreskrevs en allmän inventering av rikets kyrkor, vilken utfördes under de kommande två åren. I förordningen upprepades i huvudsak redan gällande regler om kyrkliga inventarier. Bestämmelserna utvecklades utan större saklig ändring i 1867 års förordning med samma namn. I 9 § upptogs ett förbud mot nedbrytning, förändring eller användning för annat ändamål av "äldre kyrkor" med tillhörande byggnader samt gravvårdar och andra fasta minnesmärken utan föregående prövning av Kungl. Maj:t. I 10 § förbjöds avyttring av rörligt gods utan kungligt tillstånd. Runstenar som hotades av nötning skulle flyttas, om nödvändigt med bistånd av Vitterhetsakademien. Kyrkklockor fick dock avyttras efter hembud till kronan och även omgjutras, om de först dokumenterades. Bestämmelserna gällde inte privatägda kyrkliga inventarier.

I en kungörelse 1913 föreskrevs att kyrkliga inventarier inte skulle få avföras ur det inventarium över befintlig löseegendom som enligt lag skulle finnas vid varje kyrka, utan medgivande av riksantikvarien.

Sammanfattande regler för både kyrkliga kulturminnen och offentliga byggnader i övrigt meddelades i kungörelsen (1920:744) med föreskrifter rör-

rande det offentliga byggnadsväsendet, vilken författning ersatte 1776 års förordning. Kungörelsen innehöll detaljerade regler för förberedelse och granskning av statliga och andra allmänna byggnadsprojekt och föreskrev att offentliga byggnader skulle vårdas och underhållas omsorgsfullt. Offentliga byggnader, som på grund av kulturhistoriskt eller konstnärligt värde var att betrakta som minnesmärken, fick ändras endast om det var nödvändigt och med respekt för byggnadens värde. Borttagna delar skulle bevaras på lämpligt sätt. Ritningar skulle insändas till Byggnadsstyrelsen (som 1918 efterträtt Överintendentensämbetet) och riksantikvarien. Det enligt dessa föreskrifter relativt svaga skyddet kunde dock skärpas genom att Kungl. Maj:t på förslag av Byggnadsstyrelsen bestämde att en offentlig byggnad skulle i egenskap av byggnadsminnesmärke åtnjuta särskilt därefter lämpad omvårdnad. Sådana byggnader skulle uppföras på förteckning och fick inte utan Kungl. Maj:ts tillstånd rivas, överlätas, flyttas, ändras eller användas till ändamål som förminskade dess värde. För slotten och andra särskilt kvalificerade byggnadsverk skulle slottsarkitekt förordnas. De första byggnadsminnesmärkena beslutades 1935, och en tryckt förteckning över dem utgavs samma år.

För de kyrkliga kulturminnena infördes genom 1920 års kungörelse en delvis ny reglering. Kyrkobyggnader, inbegripet kapell, gravkor, klockstaplar och församlingshus, samt utvidgningar av kyrkogårdar och begravningsplatser fick inte förberedas eller tas i bruk utan föregående samråd med Byggnadsstyrelsen och Riksantikvarien samt beslut av Kungl. Maj:t. Det samma gällde överlåtelse eller användning för annat ändamål av kyrkobyggnader. Ändring av byggnaden krävde Riksantikvariens tillstånd.

Bestämmelserna om kyrkliga inventarier omarbetades i förordningen (1942:929) angående vården av vissa kyrkliga inventarier. Förordningen innehöll en exemplifierande uppräknig av särskilt vanliga slags inventarier, som, oavsett om de befann sig i "kyrkas hus" eller på en kyrkogård, inte utan regeringens tillstånd fick överlätas till annan. Överlåtelseförbudet gällde inte privatägda kyrkliga inventarier. I varje församling skulle finnas förteckning över inventarierna. Inventering skulle ske vid kyrkoherdebyte och visitation. Inget föremål fick avföras från förteckningen utan riksantikvariens medgivande och inte heller repareras, ändras eller flyttas utan sådant samtycke. Kyrkoherden och kyrkvärdarna skulle väl vårda förtecknade föremål.

Under 1950- och 1960-talen ändrades eller påverkades regelsystemen på olika sätt. Bygglovsplikt infördes för kyrkobyggnader. Tillståndsplikten i vad avser kyrkogårdar och begravningsplatser överfördes till gravrättslagstiftningen och lades senare under länsstyrelserna. Kvar under Riksantikvarieämbetets prövning blev kyrkotomterna, ett nytt begrepp som avser områden runt en kyrka som inte är begravningsplats. Riksantikvarieämbetet övertog från Byggnadsstyrelsen helt den kulturhistoriskt motiverade tillsyns- och tillståndsfunktionen enligt 1920 års kungörelse. Riksantikvarieämbetet övertog också regeringens beslutsfunktioner beträffande kyrkorna.

I det sålunda förändrade regelsystem som med vissa ytterligare ändringar överfördes från 1920 års kungörelse och 1942 års förordning till KML fr.o.m. år 1989 hade Riksantikvarieämbetet sålunda det samlade ansvaret beträffande kyrkobyggnader, kyrkotomter och kyrkliga inventarier, medan länsstyrelserna hade ansvaret för begravningsplatserna och de inventarier som finns där. Byggnadsminnesmärkena enligt 1920 års kungörelse blev statliga byggnadsminnen enligt förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m.

3.2.4 Privatägda byggnader

Behovet av att skydda privatägda byggnader och andra arkitektoniskt värdefulla verk, som fortfarande var i bruk och alltså inte kunde anses skyddade enligt reglerna om fornlämningar, framhölls i Fornminnesvårdskommittens förslag till lag angående kulturminnesvård m.m. (SOU 1922:12). Icke statliga, mer än 50 år gamla byggnader och byggnadsdelar, vars bevarande bedömdes utgöra ett allmänt intresse skulle enligt förslaget kunna registreras av Kungl. Maj:t. För byggnader m.m. som inte tillhörde kommun eller landsting skulle för registrering fordras ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde. Registreringen skulle medföra viss tillståndsplikt för rivning och ändring av byggnaderna; för de privatägda byggnaderna inskränkte sig dock restriktionen till att motsvarande åtgärder inte skulle få utföras under en 90-dagarsperiod efter anmälan till riksantikvarien, som också skulle beredas möjlighet att undersöka och avbilda byggnaden i berörda delar. Förslaget kom aldrig att läggas fram för riksdagen.

Ett nytt förslag framlades av Kulturminnesvårdssakkunniga i betänkandet (SOU 1938:60) Reviderad fornminneslagstiftning m.m. Förslaget, som byggde på den motsvarande regleringen för naturminnen, var i likhet med denna beroende av att ägaren lämnade sitt samtycke till de inskränkningar i dispositionsrätten som skulle kunna beslutas.

Genom lagen (1942:354) om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader gavs länsstyrelserna möjlighet att med samtycke av både riksantikvarien och fastighetsägaren utfärda skyddsföreskrifter för kulturhistoriskt märkliga byggnader. Sådana föreskrifter fick innehålla att byggnaden inte utan riksantikvariens samtycke fick rivas, ombyggas eller förändras eller repareras. Även ett område däromkring skulle stå under motsvarande skydd. På grund av skyddsföreskrifternas servitutsliknande verkningar skulle dessa inskrivas.

Utan fastighetsägarens samtycke kunde sålunda inga skyddsföreskrifter beslutas. Denna ordning ändrades inte förrän genom lagen (1960:690) om byggnadsminnen. Genom denna lag blev det möjligt att – visserligen inte utan föregående förhandlingar med fastighetsägaren – ändå mot dennes vilja anta skyddsföreskrifter. Fastighetsägaren tillförsäkrades dock en rätt till ersättning

för den skada som kunde uppstå genom att pågående användning av byggnaden avsevärt blev försvårad genom skyddsföreskrifterna.

Byggnadsminnesreglerna har undergått vissa förändringar, bl.a. i det avseendet att länsstyrelserna övertagit riksantikvariens beslutsrätt i ärendena. Med vissa ytterligare ändringar överfördes reglerna i byggnadsminneslagen 1988 till KML.

Förvaltningsfrågorna för byggnadskomplex som slott, herrgårdar och industriminnen övervägdes av Utredningen om förvaltningen av vissa kulturmiljöer i rapporten (SOU 1991:64) Att förvalta kulturmiljöer. Utredningen föreslog vissa lättnader i bostads- och stiftelsebeskattningen samt ett underlåtande av stiftelsebildningar för bevarandeändamål. Inga förslag till ändrade skyddsregler framlades. Rapporten har inte remissbehandlats.

3.2.5 Fideikommissen

Svenska fideikommiss bildades främst under senare delen av 1600-talet och under 1700-talet. 1810 förbjöds stiftandet av fideikommiss i fast egendom och 1930 i lös egendom. De fideikommiss som då fanns berördes dock i princip inte av förbuden. Frågan om de bestående fideikommissens avveckling började diskuteras redan mot slutet av 1800-talet, medan följderna från kulturminnessynpunkt först synes kommit till uttryck i en skrivelse från riksdagen 1914, vari begärdes att frågan om fideikommissens avveckling skulle utredas. I skrivelsen erinrades om att fideikommissinstitutionen bidragit till att samlingar av historiskt, konstnärligt eller vetenskapligt värde kunnat hållas samman, och att detta var ett önskvärt förhållande som utredningen borde ägna särskild uppmärksamhet. Ett lagutkast framlades därefter 1919 som endast avsåg avveckling av fideikommiss i fast egendom och kapital och sådana inventarier som hörde ihop med brukandet av egendomen. Annan lösegendom skulle alltså kunna bestå som fideikommiss, och avvecklingen skulle därmed inte behöva hota kulturvärden.

Jordkommissionen behandlade avvecklingsfrågan för fideikommissen i ett principutlåtande år 1923 (SOU 1923:40). Kommissionen föreslog att försäljning av fideikommissjord inte bara skulle kräva statsmakternas godkännande, utan staten skulle också ha förköps- och inlösenrätt. Angående kulturvärdena framhöll kommissionen att fideikommissens mangårdar jämte omgivande trädgårds- och parkanläggningar från kultursynpunkt utgjorde en tillgång för nationen som krävde särskild omtanke av staten vid fideikommissens upplösning. Staten skulle vid sin granskning av försäljningsärenden granska köparens lämplighet, och av köpeskillingen när mindre viktiga delar av egendomen såldes skulle kapital kunnas avsättas till vård av de värdefullare delarna. I sista hand skulle staten kunna utöva sin inlösenrätt.

1935 avlämnades en promemoria (SOU 1935:50) med utkast till lag om avveckling av fideikommissen. Även i denna promemoria togs frågan om fideikommissens kulturvärden upp. Samlingarna och värdet av att de bibehölls i sin ursprungsmiljö uppmärksammades. Det allmännas åtgärder borde begränsas till de fall då det var fråga om särskilt värde från historisk, vetenskaplig eller konstnärlig synpunkt. Det borde också ligga i släktens intresse att egendomen inte skingrades. Lösningen i det enskilda fallet kunde variera, närmast aktuellt var bildande av stiftelser innefattande egendom och medel för egendomens vård.

Det allmänna skulle ha särskilda befogenheter i fråga om samlingar. Det påpekades att ändamålet med fideikommisset inte bara var ekonomiskt utan att det var just garantin för sammanhållande och vård som varit grund för att bilda fideikommiss. Föremålsbestånd hopbragta av tidigare generationer borde komma även framtida släktled till godo. Beträffande byggnader och parkanläggningar såg man större svårigheter att föreslå särskilda lösningar för bevarande. Dessa kunde inte urskiljas från den ekonomiska verksamheten och försökte man detta skulle resultatet lätt bli en övergång från en levande kulturmiljö till en musealt bevarad, svår att finna någon användning för. Byggnadsskyddet ansågs också som en del i ett större problem som gällde fasta kulturminnens skydd överhuvudtaget. Det föreslogs att för fideikommiss som innehöll värden av särskilt intresse från historisk, vetenskaplig eller konstnärlig synpunkt ett statligt organ skulle försöka finna samförståndslösningar för bevarande. Om samförståndslösningar inte kunde uppnås skulle tvångsvis stiftelsebildning kunna komma i fråga, omfattande samlingen och ett visst belopp för dess vård. Inlösen angavs också som en yttersta möjlighet.

Möjligheten att tvångsvis skydda samlingar fick avsevärd remisskritik. Vid den fortsatta beredningen inom Justitiedepartementet under 1940-talet av fideikommissfrågan underkändes idén om tvångsvisa stiftelser för förvaltning av samlingar, medan inlösenrätt ansågs böra finnas. Inlösensumman borde begränsas till den hembjudna egendomens saluvärde inom landet i odelat skick. Den 1942 tillkomna lagen om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader gav en möjlighet till frivilligt byggnadsskydd. Detta skydd föreslogs vid avveckling av fideikommiss kunna genomföras utan ägarens medgivande. För att få resurser för ett bevarande av den värdefulla egendomen föreslogs en avgift som skulle tas ut av alla fideikommiss som avvecklades. Avgiftsskyldigheten ansågs rimlig eftersom fideikommissavvecklingen tillförde intressenterna fördelar då de fick sin egendom med äganderätt. En avgift på 5 % diskuterades och beräknades ge en fond i storleksordningen 10 miljoner kr i dåtida penningvärde när alla fideikommiss avvecklats.

1952 tillkallade Kungl. Maj:t särskilda sakkunniga som under namnet Fideikommissutredningen avgav betänkandet (SOU 1959:40) Avveckling av fideikommissen. Efter remissbehandling och lagrådsgranskning framlade re-

geringen därefter i proposition 1963:5 förslag till en lag om avveckling av fideikommiss, vilket förslag antogs av riksdagen. Lagen, som trädde i kraft den 1 januari 1964, har beskrivits i avsnitt 2.2. I avsnitt 3.3 lämnas närmare uppgifter om hur avvecklingen av fideikommisen har framskridit.

3.2.6 Annan lös egendom än fornfynd och kyrkliga inventarier. Exportkontroll

Fornminnesvårdskommittén 1921

Fornminnesvårdskommitténs år 1921 avlämnade förslag (SOU 1922:12) till lag angående kulturminnesvård innehöll, som delvis beskrivits, ett system med skydd byggt på registrering av de minnesmärken och kulturföremål som av vetenskapliga eller andra grunder bedömdes vara särskilt betydelsefulla. Förslaget, som bl.a. innebar att registreringsbesluten skulle fattas av Kungl. Maj:t, genomfördes inte.

Sigurd Erixons förslag 1927

I en skrivelse till chefen för Ecklesiastikdepartementet anmälde intendenten vid Nordiska museet Sigurd Erixon i februari 1927 en omfattande, pågående utförsel av gamla allmogemöbler och andra äldre kulturföremål. Enligt Erixons mening kunde endast ett exportförbud vara verksamt för att hejda den ogynnsamma utvecklingen. I avvaktan på en permanent reglering i en kulturminneslag, borde exportförbudet införas snarast och gälla alla kulturföremål i vid bemärkelse som var äldre än 50 år.

Riksantikvarien utarbetade ett författningsförslag på grundval av Erixons till honom remitterade skrivelse. Förslaget innebar att kulturföremål som var äldre än 50 år inte skulle få exporteras utan tillstånd av en särskild licensmyndighet, men bl.a. Generaltullstyrelsen anförde betänksamhet från kontrollsynpunkt med ett så generellt utformat exportförbud.

1927 års kungörelse

En proposition (1927:249) utarbetades inom Handelsdepartementet med hemställan om riksdagens yttrande över en till propositionen fogad kungörelse (1927:129). Genom denna kungörelse infördes med verkan från den 7 maj 1927 till den 15 juni samma år förbud mot utförsel till utrikes ort utan Kungl. Maj:ts tillstånd av vissa kategorier kulturföremål som tillverkats före år 1860, nämligen möbler och husgeråd av trä, även i förening med annat ämne, byggnader och byggnadsdelar samt till byggnader hörande fasta in-

redningsföremål som friser, listverk, väggpaneler, hyllor, dörrar, fönster och fönsterkarmar, ornerade tak, takbräder eller takmålningar, kakelugnar, golvplattor, tillyxade stockar, bearbetade stenar, profilerat tegel, beslag och andra smiden, vägg- och studsarur i foder samt lösa urfoder. Exportförbudet gällde dock inte för föremål som ingick i personligt bohag för personer som flyttar från riket för att bosätta sig utomlands.

◉ Som framgått inskränkte sig den ursprungligen avsedda giltighetstiden för exportförbudet till drygt en månad. I propositionen anfördes att den starka efterfrågan på äldre svenska kulturföremål kunde bedömas vara helt tillfällig och framkallad av en övergående smakinriktning. Riksdagen uttalade att det från vissa synpunkter kunde vara angeläget att skyddet utsträcktes till att omfatta åtskilliga andra föremål som varit föremål för förslag från riksantikvarien. Den föreslagna regleringen kunde emellertid anses motsvara de mest aktuella kraven och kunde därför godtas. Riksdagen förutsatte emellertid att regeringen skulle följa utvecklingen samt företa de vidare åtgärder som kunde anses påkallade och möjliga (riksdagsskrivelse 1927:313).

Kungörelsens giltighetstid kom sedermera att förlängas, först till utgången av juni 1929 och därefter genom olika beslut fram till dess att den ersattes av lagen (1985:1104) om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål. Tillståndsbefogenheten överfördes dock från Kungl. Maj:t till riksantikvarien.

Kulturskyddssakkunnigas förslag 1930

På begäran av riksdagen tillsatte regeringen år 1928 en utredning. I direktiven erinrades om att tanken på inventering och registrering av kulturföremål hade samband med 1921 års Fornminnesvårdskommittés förslag i samma riktning. Utredningen borde studera hur ett registreringsförfarande kunde organiseras. Tanken på en utvidgning av det provisoriska exportförbudet borde också övervägas under hänsynstagande till den lojala handeln. Någon vidlyftig organisation borde inte byggas upp.

◉ Kulturskyddssakkunniga avlämnade i januari 1930 betänkandet (SOU 1930:3) Skydd för äldre kulturföremål innehållande ett förslag till lag om registrering av vissa äldre kulturföremål. En särskild registerkommission skulle avgöra frågor om inskrivning av kulturföremål i registret. Inskrivningsbara skulle vara kulturföremål av alla slag som funnits i riket sedan minst 60 år och som prövats vara av sådant konstnärligt eller historiskt värde att deras bevarande i riket måste anses vara av synnerlig vikt. På ansökan av ägaren skulle även yngre föremål få inskrivas.

◉ Inskrivningen skulle innebära att föremålet inte fick exporteras, förändras eller restaureras utan kommissionens tillstånd. Flyttades ett inskrivet föremål inom landet, skulle det anmälas.

◉ Överlåtelser till utländska intressen skulle också fordra tillstånd och därtill föranleda en exportavgift om 25 % av värdet; betalades den inte skulle överlå-

telsen vara ogiltig. Om överlåtelsestillstånd söktes, skulle kommissionen inom två månader kunna lösa föremålet till överenskommet pris för statens eller en svensk medborgares räkning. Byte mot likvärdigt kulturföremål skulle kunna beviljas; däremot inte gåva, annat än om det funnes synnerliga skäl. Restriktioner uppställdes också mot borttestamenterande av kulturföremål till andra utländska personer än arvsberättigade. En sådan testamentstagare skulle vara förpliktad att hembjuda föremålet till kommissionen. Brott mot reglerna skulle förskylla böter intill föremålets dubbla värde.

Exportavgifterna skulle användas för lösen av kulturföremål. De sakkunniga föreslog också lättnader i arvsbeskattningen för ägare av registrerade föremål.

Kulturskyddssakkunnigas förslag kritiserades under remissbehandlingen. Bl. a. ansåg vissa fackmyndigheter att det inte fanns behov av att genom registrering skydda de föremålsgrupper som berörde myndigheterna i fråga. Betänkandet föranledde inget regeringsförslag och avskrevs år 1937 utan åtgärder.

1964 års förslag

Som ett utflöde av arbetet med avvecklingen av fideikommissen tillsattes år 1963 en särskild utredare med uppdrag att överväga förbud mot utförsel av värdefulla konst- och kulturföremål och därmed sammanhängande frågor.

Utredningen (regeringsrådet Enar Eckerberg med experter) framlade i maj 1964 betänkandet (SOU 1964:22) Förbud mot utförsel av kulturföremål.

Utredningen fann att ett exportförbud borde inriktas endast på kulturföremål av sådant nationellt intresse att det vore av synnerlig vikt att föremålet skulle förbli i landet. Av tekniska skäl kunde det vara nödvändigt att under förbudet inbegripa även andra föremål, för vilka i sådant fall exportlicens skulle kunna beviljas. Exportförbudet borde vara förbundet med en rätt för den drabbade att påkalla inlösen, vilket påkallade särskilda finansiella insatser från statsmakterna. Utredningen avvisade tanken på en central registrering som en grund för utförsel förbudet med hänvisning till att en sådan vore alltför kostsam i förhållande till det relativt begränsade antalet kulturföremål som skulle omfattas och till att det ändå vore lätt att undanhålla föremål från en inventering.

Utredningens lagförslag omfattade brett angivna kategorier av kulturföremål som var mer än 100 år gamla. För dessa skulle utförsel inte få ske med mindre tillstånd lämnats av Nationalmuseum, Kungl. biblioteket, Riksarkivet resp. av Riksantikvarieämbetet. I vissa situationer skulle dock inte fordras tillstånd, t.ex. vid ägarens utflyttning, förvärv genom arv, testamente, bodelning eller gåva, eller om föremålet inte funnits längre tid i landet än under 50 år eller hade ett lågt ekonomiskt värde. Tillstånd skulle få vägras endast om föremålets bibehållande inom riket vore av synnerlig vikt. I sådana fall

skulle tillstånd ändå kunna beviljas, nämligen om föremålet inte skulle kunna lösas in, om sökanden förbundit sig att återinföra föremålet inom viss tid eller om föremålet föranmälts för auktionsförsäljning utomlands och hinder inte föreläge för svenska intressenter att ropa in det. Om exporttillstånd hade vägrats, skulle kulturföremålets ägare inom två månader kunna begära inlösen. Vid tvist om lösensumman skulle frågan avgöras av skiljemän.

Remissinstanserna godtog att ett ökat skydd mot utförsel av kulturföremål vore påkallat. Generaltullstyrelsen anförde emellertid betänkligheter rörande de praktiska möjligheterna att kontrollera efterlevnaden av så brett angivna föremålskategorier som utredningen hade föreslagit. Avsevärda hinder och besvär skulle kunna drabba varuutförseln och allmänheten.

I proposition 1965:58 anförde regeringen att den, särskilt med hänsyn till de från tullen anförda synpunkterna, inte var beredd att då lägga det framlagda förslaget till grund för nya bestämmelser. I avvaktan på slutligt ställningstagande borde emellertid medel ställas till förfogande för inköp av kulturföremål som riskerade att exporteras, om deras bibehållande inom landet skulle vara av synnerlig vikt. Riksdagen biföll denna hemställan. Med början budgetåret 1965/66 har årligen ett förslagsanslag på varierande belopp stått till förfogande för det nämnda ändamålet.

Kulturrådets förslag år 1979

Under 1970-talet aktualiserades på skilda sätt frågan om utförsel av kulturföremål i riksdagen. 1974 uppdrog regeringen åt Statens kulturråd att i samråd med Riksantikvarieämbetet och Nordiska museet göra en värdering av erfarenheterna av gällande ordning i fråga om utförsel av kulturföremål. Även i Nordiska rådet uppmärksammades utförselfrågorna. Rådet antog 1977 rekommendationer till regeringarna att vidta åtgärder för att lagstiftningsvägen skapa ett skydd mot utförsel samt att harmonisera lagstiftningsåtgärderna.

Kulturrådets nyssnämnda utredningsuppdrag (ordförande i den beredande arbetsgruppen justitierådet Ingrid Gärde Widemar) redovisades i september 1979 i rapporten (1979:5) Skydd mot utförsel av kulturföremål. I rapporten redovisades hur det då gällande utförselförbudet enligt 1927 års kungörelse hade tillämpats under perioden 1965–1978. Även medelsanvändningen på anslaget för inköp av vissa kulturföremål redovisades. Vissa uppgifter lämnades vidare om handeln med konst och antikviteter. Det kunde konstateras att utförselförbudet i viss utsträckning hade överträtts.

Kulturrådet föreslog som en utgångspunkt att föremål vars kvarhållande i landet vore av stor betydelse för det nationella kulturarvet inte skulle få föras ut från landet. Vida föremålsområden borde omfattas av tillståndsplikt för att därigenom underlätta för tullpersonal att känna igen föremålen. Vissa föremålsområden, som t.ex. frimärken, mynt, sigill samt ljud- och filmupptagningar borde inte omfattas av tillståndsplikt. Den generella åldersgränsen

borde sättas till 100 år, men för vissa kategorier föremål: samiska föremål, fotografier och arkivhandlingar, borde åldersgränsen sättas till 50 år, och för tryckta skrifter kunde gränsen sättas till år 1600, eftersom senare tryckta skrifter bedömdes redan finnas i de offentliga samlingarna. Någon värdegräns borde inte tillämpas.

En statlig inköpsordning för kulturföremål borde bestå, men administreras av en särskild delegation inom Kulturrådet. Delegationen skulle även ansvara för information om utförselförbudet och för att ansökningar om utförseltillstånd mottogs och vidarebefordrades till resp. tillståndsmyndighet. Till att fungera som sådana föreslogs Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Nordiska museet, Statens konstmuseer, Kungl. biblioteket samt Riksarkivet.

Kulturrådets förslag utformades i dels en lag om förbud mot utförsel av kulturföremål, dels en förordning med samma rubrik. Därutöver framlades förslag om instruktionsändringar för Kulturrådet för att därigenom inrätta delegationen för skydd mot utförsel av kulturföremål.

Vid remissbehandlingen av Kulturrådets rapport hälsades från de flesta håll med tillfredsställelse förslag om utökat skydd mot utförsel av kulturföremål. Bl.a. de juridiska instanserna var emellertid kritiska och efterlyste begränsningar och preciseringar i de föreslagna reglerna. Som skäl anfördes att den föreslagna regleringen innebar ett straffsanktionerat totalförbud mot export samtidigt som avsikten var att utförseltillstånd skulle beviljas i det övervägande antalet fall.

Proposition 1981/82:82

I prop. 1981/82:82 framlade regeringen ett starkt omarbetat förslag som betecknades som av väsentligt mindre genomgripande natur än vad Kulturrådet hade föreslagit. Regeringen angav som en utgångspunkt att fler grupper av kulturföremål än som omfattades av 1927 års kungörelse borde nås av skyddsbestämmelser. En på kommersiella grunder organiserad utförsel av värdefulla kulturföremål borde motverkas, men det reguljära kulturutbytet och utförsel som hade samband med personliga förhållanden skulle inte hindras. Tanken på en registrering av utförsel förbjudna föremål avvisades; lagstiftningen borde även fortsättningsvis bygga på att vissa kategorier kulturföremål borde omfattas av tillståndsplikt. Dock borde kretsen föremål vara trängre än vad Kulturrådet hade föreslagit för att inte en omfattande administration och väsentliga kostnader skulle uppkomma. Avgörande för tillståndsprövningen borde vara huruvida en risk funnes för utarmning av kulturarvet beträffande en viss grupp av kulturföremål. Kulturrådets förslag om åldersgränser godtogts, men ansågs behöva kompletteras av en värdegräns om 1 000 kr. Kulturföremål framställda i utlandet borde inte omfattas av tillståndsplikt förrän

denna fråga närmare utretts av Riksantikvarieämbetet. Avgifter borde tas ut för tillståndsförfarandet och tillfalla tillståndsmyndigheterna.

Regeringens förslag framlades efter granskning av Lagrådet i en lag om utförelse av vissa kulturföremål.

Kulturutskottet fäste i sitt betänkande (KrU 1981/82:20) särskilt avseende vid den från flera håll framförda åsikten att en blivande lag borde omfatta även i utlandet framställda föremål som är av stor vikt för vårt nationella kulturarv. Den utredning i denna fråga som regeringen hade aviserat borde enligt utskottet föreligga innan riksdagen tog ställning. Utredningen borde också omfatta frågor om nivån på en värdegräns och om lämpligheten att införa en statlig förköpsrätt. Riksdagen biföll utskottets hemställan (rskr.1981/82:213).

Riksantikvarieämbetets förslag år 1982

Regeringen uppdrog därefter i maj 1982 åt Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer att i samråd med Statens konstmuseer, Nordiska museet, Kungl. biblioteket och Riksarkivet framlägga dels de ändrings- och tilläggsförslag som riksdagen hade begärt, dels utredning om behovet av skydd mot utförelse av fornfynd.

Riksantikvarieämbetet redovisade utredningsuppdraget i november 1982 och föreslog sammanfattningsvis följande. Beträffande kulturföremål framställda i utlandet ansåg ämbetet att endast sådana föremål som förts in till Sverige före år 1840 borde omfattas av tillståndsplikt. I fråga om fornfynd fann ämbetet motiverat att föreslå en generell tillståndsplikt för "fornsaker": ett nytt begrepp som skilde sig något från fornfyndsbegreppet. I värdegränsfrågan ansåg ämbetet att två sådana gränser borde införas: en om två basbelopp som skulle vara knuten till bildkonst och konsthantverk samt den andra om en tiondels basbelopp, som skulle gälla för övriga angivna föremål. Ämbetet föreslog slutligen att staten enligt ett bifogat lagtextutkast skulle få utöva förköpsrätt vid försäljning på offentlig auktion av föremål som omfattades av skydd mot utförelse. Dessutom borde det göras möjligt för staten att lösa kulturföremål i fall där export borde medges därför att någon köpare inte kunde påträffas i Sverige.

Vid remissbehandlingen av Riksantikvarieämbetets promemoria framförde företrädare för auktions- resp. antikhandeln att en exportförbudslagstiftning egentligen inte behövdes eller i vart fall inte borde göras så långtgående som föreliggande förslag. Genom förändringar i mervärdesskattereglerorna borde i stället återinförelse av svenska kulturföremål till landet främjas. Beträffande utomlands framställda kulturföremål fick ämbetets förslag genomgående ett visst stöd, även om den meningen också framfördes att endast ett fåtal sådana föremål kunde anses vara av stor betydelse för det svenska kulturarvet. Ämbetets förslag rörande "fornsaker" fick viss uppslutning, medan meningarna beträffande värdegränserna var delade. De flesta remissinstanser tillstyrkte en

statlig förköpsrätt, medan några avstyrkte, i visst fall till förmån för att endast en lösenrätt skulle tillskapas.

Proposition 1984/85:179 och 1985 års lag om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål

I prop. 1984/85:179 anslöt sig regeringen i stort till de principer som angetts i den tidigare propositionen. Vissa föremålskategorier avgränsades i förhållande till tidigare förslag, och några ytterligare föremålskategorier lades till förslaget. Beträffande utomlands framställda kulturföremål byggde regeringens förslag på Riksantikvarieämbetets promemoria men innehöll några avgränsningar och preciseringar. En värdegräns om 50 000 kr borde uppställas för sådana föremål, liksom överhuvudtaget för föremål inom Statens konstmuseers ansvarsområde. Föremål som avsågs bli omfattade av en 50-årsgräns borde göras tillståndspliktiga endast om deras värde överstiger 2 000 kr. Förslaget om en statlig förköpsrätt ansågs vara för ingripande och fördes därför inte vidare. Ingen kommentar gjordes om behovet av inlösenregler. Utförselbud för "fornsaker" föreslogs inte; Riksantikvarieämbetets förslag ansågs inte möjligt att tillämpa. En avgiftsbeläggning av tillståndsförfarandet, så som hade föreslagits i den tidigare propositionen, ansågs tills vidare inte lämplig. Ett av Lagrådet granskat lagförslag framlades med det här i sammanfattning återgivna innehållet under rubriken Lag om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål.

Riksdagen biföll, dock med den ändringen att mynt och medaljer inte skulle omfattas av tillståndsplikt, regeringens förslag (KrU 1984/85:7, rskr. 76). Lagen (1985:1104) om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål trädde därefter – efter att ha föregåtts av sammanlagt sex olika utredningsförslag och två propositioner – i kraft den 1 juli 1986 och ersatte därvid 1927 års kungörelse, som ursprungligen skulle ha gällt endast till den 15 juni samma år.

1987 års kulturmiljövårdsproposition och 5 kap. KML

I budgetpropositionen 1987 (prop. 1986/87:100 bil. 12, s. 386) anmälde regeringen som sin avsikt att sammanföra kulturminnesvårdens speciallagstiftning i en samlad kulturminneslag. Ett förslag till en sådan lag lades fram i betänkandet (DsU 1987:9) Kulturminneslag – sammanförd och bearbetad lagstiftning om kulturminnen. Lagen om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturminnen föreslogs där med endast en mindre redaktionell förändring komma att ingå som ett femte kapitel i den nya lagen.

Regeringens förslag om en samlad lag lades fram för riksdagen i mars 1988 (prop. 1987/88:104). Vissa ytterligare redaktionella ändringar hade

gjorts. Dessutom föreslog regeringen att avgifter för att täcka kostnaderna i ärenden om utförelse skulle få tas ut.

Propositionens lagtextförslag föranledde två motioner med ändringsförslag. I den ena föreslogs en värdegräns om 1 000 kr på föremål inom Nordiska museets ansvarsområde; i den andra yrkades att en skyldighet skulle inskrivas om samråd med regionala kulturvårdande organ i vissa fall. Kulturutskottet avstyrkte bifall till de båda motionerna, liksom till motioner om utvärdering av den gällande lagen och om lägre mervärdesskatt vid införelse av kulturföremål (KrU 1987/88:21 s. 23). Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. trädde i kraft den 1 januari 1989, samtidigt som kompletterande föreskrifter för tillståndsförfarandet i förordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m. blev gällande. Föreskrifter om bl.a. avgifter antogs sedermera av Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer med verkan från den 1 januari 1990 (KRFS 1989:15).

3.2.7 Återlämnande av kulturföremål

Reglerna i 6 kap. om återlämnande av kulturföremål som olagligen har bortförts från en annan EU-stats territorium, vilka regler trädde i kraft den 1 januari 1995, har haft en viss motsvarighet i speciallagstiftning som gällde i Sverige från den 1 juli 1945 och slutligt upphävdes 1958. Lagstiftningen, som kom till uttryck i två lagar med förordningar om ikraftträdande och verkställighetsregler (SFS 1945:520–527, 559, 589 och 607) innebar i stark sammanfattning att egendom som härrörde från territorier som varit ockuperade av Tyska riket och Japan och som återfanns i Sverige kunde tas i förvar i avvaktan på anspråk och utredningar. En särskild myndighet, Flyktkapitalbyrån, inrättades för att säkerställa egendom och förvalta den, och en domstolsliknande nämnd, Restitutionsnämnden, anförtroddes uppgiften att avgöra anspråk på egendomens återställande till rätt ägare. Nämndens beslut om återställande kunde inte överklagas, men i fråga om ersättning kunde dess avgörande överprövas av domstol.

En förutsättning för återlämnande var att egendomen i fråga i strid med folkrättens regler hade blivit beslagtagen eller underkastad liknande åtgärder av ockupationsmakten eller för dess räkning. Detsamma gällde egendom som tagits från någon genom plundring som ockupationsmakten måste anses ansvarig för eller som berövats någon genom våld, hot eller annan orättfärdigt förfarande begånget av ockupationsmakten eller någon som tillhörde dess militära eller civila styrkor.

I prop. 1945:328 presenterades bakgrunden till den sedermera av riksdagen antagna lagstiftningen. Redan i januari 1943 hade de allierade makterna notifierat den svenska regeringen att de allierade avsåg att göra sitt yttersta för

att omintetgöra fientliga plundringsåtgärder på ockuperat område. De allierade förbehöll sig att ogiltigförklara alla rättshandlingar avseende plundrad egendom, även rättshandlingar som getts legala eller frivilliga former. Liknande notifieringar hade senare skett i februari 1944 (den s.k. Declaration of London) och i oktober 1944. I den sistnämnda noten hade begärts att de neutrala makterna skulle vidta omedelbara åtgärder för att hindra omsättning eller flyttning av egendom, inbegripet guld, pengar, och konstverk, som tillhörde regeringar för eller personer från ockuperade områden.

Den svenska regeringen stödde i propositionen principen om återlämnande till ursprungliga ägare i ockuperade områden sådan egendom som de orättmätigt hade berövats. Eftersom de allierade regeringarnas noter fått stor publicitet förmodades att förvärvare av sådan egendom var medvetna om det tvivelaktiga i sina förvärv. Förelåg ond tro var innehavarna skyldiga att återställa egendomen utan ersättning. Likväl kunde det, enligt propositionen, inte utslutas att det fanns personer som förvärvat egendomen i god tro. I sådana fall vore det mindre tilltalande om t.ex. ett museum i ett tidigare ockuperat land och som blivit berövat ett visst konstverk under ockupationen, skulle kunna återfå det endast mot lösen så som svensk rätt föreskrev i fråga om godtrosvärv. De svenska reglerna bedömdes i propositionen i internationellt perspektiv vara ovanligt tillmötesgående mot godtrosvärvare och skulle inte mötas av förståelse av berörda utländska intressenter. För att ett snabbt återställandeförfarande skulle vara möjligt, borde därför staten åta sig att betala ersättning till godtrosvärvare för deras egendomsförlust.

Lagstiftningen kom att få förlängd giltighet, men upphävdes i olika omgångar, den sista efter en överenskommelse med Förbundsrepubliken Tyskland 1956 (SFS 1957:41 och 42 samt 1958:281). Den hade då tillämpats i 67 fall av återlämnande och i 1 281 fall beträffande förvarstaggande av egendom.

3.3 Vissa uppgifter om fideikommissen och avvecklingen

3.3.1 Uppgifter om fideikommissen

Under perioden från 1810, då rätten att nybilda fideikommiss i fast egendom upphörde, till sekelskiftet då avvecklingsfrågan började aktualiseras, var antalet fideikommiss med innehav av fast egendom i stort sett oförändrat, strax under 200.

Fideikommiss kan dock förändra natur. Jordegendomar har bytts ut eller ersatts med stadsfastigheter eller kapital. Sådana försäljningar eller byten har alltid krävt Kungl. Majt:s godkännande. Ett fåtal fideikommiss har upphört genom exekutiv försäljning eller genom att ätten utslocknat. Under 1900-talet blev det mer vanligt att fast egendom i fideikommiss med Kungl. Majt:s tillstånd försåldes, varvid likviden blev kapitalfideikommiss. Helt nya fidei-

kommiss i kapital och lösegendom kunde bildas fram till 1931. Således försvann eller omvandlades ca 55 fideikommiss med fast egendom före avvecklingslagens tillkomst, dels i ett fåtal fall genom upplösning, dels genom att övergå till fideikommiss med enbart lösegendom och kapital.

Jordkommissionens betänkande (SOU 1923:40) innehöll vissa statistiska uppgifter, däribland en förteckning över de år 1910 aktuella fideikommissen. Den omfattar 162 innehavare av 155 fideikommiss i fast egendom. Antalet fideikommiss i fast egendom angavs till år 1923 ha minskat med 40 till 115. År 1920 var den totala arealen som ingick i fideikommiss 431 000 ha, varav åker 131 000 ha. Åkermarken var till största delen utarrenderad; endast 19 000 ha brukades av ägarna.

Betänkandet (SOU 1959:40) Avveckling av fideikommissen innehöll en omfattande statistik över fideikommissesegendomarna. Enligt denna fanns det år 1959 181 fideikommiss varav 124 med fast egendom. På de 110 fideikommiss som var jordbruksfastigheter fanns 142 huvudgårdar och över 3 000 undergårdar, nästan samtliga utarrenderade. Fideikommissens sammanlagda areal hade nu sjunkit till 331 000 ha mark, varav ca 90 000 ha åkermark och 183 000 ha skogsmark. Av åkermarken brukades 17 000 ha av ägarna, resten var utarrenderad. Fideikommissen drev även industriell verksamhet, främst i anslutning till jord- och skogsbruket.

I betänkandet namngavs ett antal fideikommiss med stort kulturhistoriskt värde, 18 med särskilt värdefulla huvudbyggnader och 5 med de mest värdefulla samlingarna. Skokloster ansågs ha en absolut särställning. Någon egentlig inventering utfördes dock aldrig. Den förteckning över fideikommissen som ingick i utredningen redovisar inte kulturhistoriska värden.

Inför utredningsarbetet gjordes dock vissa kvantitativa uppskattningar av omfattningen av de kulturhistoriska värdena. Sålunda föreligger en förteckning från 1956 som bygger på överväganden under 1940-talet inom Justitiedepartementet om fideikommissavvecklingen omfattande ”vissa fideikommiss av synnerlig kulturell betydelse”. Den tar upp 22 objekt.

En förteckning från år 1957 som bygger på innehavarnas egna uppgifter redovisar fideikommiss med fasta resp. lösa kulturvärden och innehavarens egen uppskattning av en årlig kostnad för deras vård. Förteckningen anger 97 fideikommiss med kulturhistoriska värden av vilka 10 endast angivits ha värdefullt lösöre.

3.3.2 Avvecklingslagen och dess förarbeten

Fideikommissutredningens betänkande (SOU 1959:40) Avveckling av fideikommissen ägnade frågan om bevarande av fideikommissens kulturvärden stor uppmärksamhet (s. 139 ff). Utredningen fann att det tvångsvisa sammanhållandet av egendom medelst fideikommissbandet verksamt torde ha bi-

dragit till att trygga kulturvärdenas bestånd. En avveckling skulle sannolikt medföra att de kapitaltillgångar av olika slag som som utgjort grundvalen för kulturföremålens underhåll kommer på olika händer, vilket försämrar underhållsmöjligheterna för de särskilt kostnadskrävande byggnaderna och parkanläggningarna. Åtgärder, som skulle kunna vidtas från det allmännas sida, torde behöva begränsas till sådana fideikommiss som utgjorde en enhetlig kulturmiljö. Lösa kulturföremål borde endast kunna skyddas i samband med bevarandet av byggnader och andra fasta minnesmärken och skyddet borde avse samlingar, inte enstaka föremål.

Utredningen fäste särskilt avseende vid den ekonomiska grundvalen för bevarandet av kulturvärdena. Staten saknade större anledning att engagera sig i fråga om fideikommissen än i fråga om annan privat egendom. I stället borde fideikommissmedel avsättas i bevarandesyfte. Avsättningen, som inte ansågs drabba fideikommissintressenterna på något för dem nytt eller obilligt sätt, borde ske till en till varje kulturbärande fideikommiss knuten fond. Denna borde göras så stor att avkastningen kunde täcka en väsentlig del av kulturvärdenas underhåll, men inte så stor att avsättningen skulle framstå som obillig mot fideikommissintressenterna. Utredningen avvisade tanken på en tvångsvis överföring av kulturellt värdefull egendom till särskilda stiftelser. I fråga om byggnader föreslog utredningen i stället att 1942 års lag om kulturhistoriskt märkliga byggnader borde göras tillämplig även i fall där ägarens samtycke inte förelåg.

Skyddet för den lösa kulturegendomen, som inte kunde omfattas av 1942 års nyssnämnda lag, borde i stället åstadkommas genom lämpliga villkor för stöd från de avsatta fondmedlen. Därtill föreslog utredningen frihet från arvs-skatt i fråga om kulturegendom som skulle bevaras, en frihet som skulle förverkas om samlingarna skulle tillfalla någon annan än byggnadernas ägare.

Fonden borde organiseras som en stiftelse med ägaren av kulturegendomen som destinatär. Hur mycket medel som i varje enskilt fall skulle avsättas, liksom stadgar för stiftelsen borde beslutas av Kungl. Maj:t efter beredning i en särskild fideikommissnämnd.

För det fall – Skokloster nämndes som exempel – att fideikommisset inte innehöll tillgångar som var möjliga att avsätta borde expropriationsmöjligheterna för fast egendom kompletteras med bestämmelser som gjorde det möjligt att inlösa även samlingar som tillhör fideikommiss.

I remissbehandlingen av utredningsförslaget ansågs från flera håll att tanken på en tvångsavsättning av medel inte stod i överensstämmelse med arvsrätten. Vidare anmärktes både från bevarandeföreträdare och från fideikommissariernas intresseorganisation på att utredningen underskattade de hotade kulturvärdena och inte redovisade underlag om deras omfattning. Enighet rådde i stort sett om att särskilda skyddsåtgärder krävdes, och att man måste ta sikte på att säkerställa de ekonomiska grundvalarna för kulturvärdenas underhåll.

Uppskjuten avveckling (förlängning av fideikommissförordnandet)

Den starka remisskritiken medförde att tanken på stödstitfelser fick falla. I propositionen tillvaratogs i stället, som framgått av avsnitt 2.2.2, angelägenheten av att fideikommisssegendomen i vissa fall inte splittrades genom de särskilda reglerna om aktiebolagsbildning (prop. 1963:5 s. 128, 156). Möjligheten att skydda byggnader och andra fasta anläggningar hade också kommit att förstärkas genom 1960 års byggnadsminneslag, vars tillämpning inte var helt beroende av att ägaren lämnat sitt samtycke. För den lösa egendomen borde dock – som utredningen föreslagit – finnas särskilda inlösenmöjligheter för samlingar (men inte för enstaka föremål). Som en kvarstående möjlighet att i yttersta undantagsfall behålla fideikommisssegendom odelad borde Kungl. Maj:t kunna meddela dispens från avvecklingstvånget (prop. s. 131). Även om befogenheten skulle komma att utnyttjas synnerligen sparsamt, borde den vara ägnad att underlätta från allmänna utgångspunkter önskvärda uppgörelser mellan fideikommissintressenterna. I riksdagsbehandlingen av lagen mjukades kraven på synnerlig sparsamhet upp något. (BevU L¹U 1963:2)

Större jord- och skogsegendomar

Utredningen hade, med utgångspunkten att en splittring av fideikommissens stora samlade skogsegendomar skulle innebära en allmänt sett skadlig kapitalförlust, föreslagit att "bygdegods" skulle kunna bildas och hållas ihop tvångsvis. Detta förslag underkändes under remissbehandlingen, och ersattes av dels speciella regler för inrättande av fideikommissaktiebolag, dels en inlösenrätt för egendomen om dess "...bevarande såsom en enhet är av betydande allmänt intresse..."(16 §). Kulturhistoriska skäl saknas i argumentationen, trots att utredningens diskussion om de ekonomiska förutsättningarnas, och därmed den sammanhållna förvaltningens betydelse för bevarandet i princip godtas i propositionen.

3.3.3 Avvecklingens genomförande*Avvecklingslagens tillämpning*

Sedan lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss (avvecklingslagen) trätt i kraft den 1 januari 1964 har genom Kungl. Maj:ts resp. regeringens och Fideikommissnämndens beslut 156 fideikommiss avvecklats. För 10 pågår avveckling.

Bestämmelsen i 6 § avvecklingslagen om förlängning av fideikommissurkundens bestämmelser har tillämpats i tre fall. Första gången var 1964 be-

träffande den s.k. *Gallierasamlingen*, ett lösörefideikommiss som förvaras på Stockholms slott. 1969 beslutades på delägarnas begäran att *Boo* fideikommiss i Närke skulle förlängas med motivet att det var ett betydande allmänt intresse att bevara den ekonomiska enheten odelad. Det tredje beslutet fattades den 24 augusti 1995 i fråga om *Fullerö* fideikommiss utanför Västerås med motivet synnerligt kulturhistoriskt värde som under rådande omständigheter inte kunde hållas samlat på annat sätt. Fulleröbeslutet kan ses som att en mer aktiv tolkning av avvecklingslagens förlängningsbestämmelse hädanefter kommer att tillämpas av regeringen.

Bestämmelserna i 16 § avvecklingslagen om inlösen av en egendom vars bevarande som en enhet är av betydande allmänt intresse, och 17 § om inlösen av samling av kulturhistoriska skäl har aldrig tillämpats, även om det flera gånger har diskuterats. I några fall har frivillig överenskommelse om inköp kunnat träffas. I andra fall har inlösen inte skett av ekonomiska skäl, t.ex. vid avvecklingen av *Wandås* fideikommiss i Kristianstads län. Frågan är fortfarande öppen om staten skall köpa eller lösa in en samling äldre måleri och ett arkiv från *Ericssbergs* fideikommiss i Södermanland. Här har Statens konstmuseer och Riksarkivet ansett att 17 § är tillämplig.

Planerad och förtida avveckling

I några fall har en avveckling kunnat ske i förtid, genom permutation. Ett exempel på detta, *Krapperup*, behandlas närmare i avsnitt 5.3.1.

Avveckling med medverkan av stat och kommun

Vid ett flertal tillfällen har hela eller del av fideikommissegendomen köpts av staten eller kommunen för att säkerställa ett bevarande. *Skokloster* såldes år 1967 till staten. Fideikommisset omfattade slottet, lösöre och ett arkiv. Försäljningen blev den slutliga lösningen på ett långvarigt problem som dels påtalats av Fideikommissutredningen, och dels föranlett en särskild Skoklosterutredning.

Västerås kommun har vid två tillfällen förvärvat fideikommiss av bevarandeskäl. *Tidö* köptes sålunda 1968 och såldes därefter vidare till den förre ägarens bror med förbehåll om byggnadsminnesförklaring och att de värdefullare inventarierna skulle ingå i en stiftelse. Stiftelsen har tre styrelseledamöter, företrädare för resp. Riksantikvarieämbetet, Västerås stad och ägaren av Tidö slott. Inventarierna står kvar på ursprunglig plats i slottet enligt ett 50-årigt nyttjanderättsavtal med ägaren. Stiftelsen får ekonomiskt tillskott av kommunen för vård m.m.

Vid avvecklingen av *Ängsö* mellan Västerås och Enköping togs frågan om inlösen upp, sedan avvecklingen inletts genom fideikommissariens död 1968.

Västerås kommun köpte godset med inventarier 1971. Efterträdaren trädde in som arrendator för jordbruket, och fick samtidigt nyttjanderätt till park och huvudbyggnad med viss underhålls- och visningsplikt. Kommunen överlät egendomen till Landstingets stiftelse för naturvård och friluftsliv, men den förvaltas av kommunen. Staten stödde kommunen med en del av köpeskillingen. Staten köpte dessutom genom Riksantikvarieämbetet Ängsöpokalen 1973, samt 1981 genom Riksarkivet Ängsökedjan och delar av Ängsöarkivet, varefter fideikommisset slutligt kunde avvecklas.

Bogesund utanför Vaxholm tvångsinlöstes år 1946 av staten på grund av vanskötsel.

Ytterligare avvecklingsexempel

Ett examensarbete i rättshistoria i Lund har nyligen, i december 1994, ägnats fideikommissavvecklingsproblematiken. Stefan Lindeborgs rapport "Kulturvärdenas bevarande vid avveckling av fideikommissen" redogör grundligt för sex avvecklingsfall och drar av dessa slutsatsen att de negativa effekter som redan Fideikommissutredningen påtalat infunnit sig, och att de medel som lagen anvisar för att ta tillvara kulturminnesvårdsintressena inte varit tillräckliga. Samhällsutvecklingen i övrigt och kulturminnesvårdens generella villkor framhålls som väsentliga. Effekterna på längre sikt när de normala villkoren i samhället såsom gängse arvsregler fått verka har ännu inte uppstått, och kan förväntas ge ytterligare negativa effekter. Av de refererade exemplen har Skokloster och Ängsö tidigare behandlats. De övriga skall här kort beskrivas.

Wanås speciella värde låg i en tavelssamling om 77 tavlor som betecknats som landets främsta i enskild ägo. Sedan fideikommissarien avlidit 1978 skiftades boet partiellt och tavelssamlingen lämnades tills vidare oskiftad. Förhandlingar skedde med staten om hur den skulle bevaras, men enighet uppnåddes inte om inlösenbeloppet. Regeringen beslutade 1980 att inlösen inte skulle ske, och samlingen skiftades slutligt. Ca 65 tavlor tillskiftades efterträdaren och finns fortfarande i slottsbyggnaden, men inga garantier finns för att de skall finnas kvar.

Skabersjö öster om Malmö har sitt största värde i slottsbyggnaden med dess yttre miljö, men interiörer och inventarier har också stort värde. Fideikommisset upplöstes 1980. Då arvingarna var många hade den sista innehavaren dessförinnan genom testamente sett till att huvuddelen av arvet skulle tillfalla efterträdaren. Genom att arvingar avstod från sina andelar underlättades ytterligare att bibehålla egendomen samlad. Fideikommissboet skiftades 1983 då någon åtgärd från det allmänna inte ansetts vara aktuell, och egendomen kvarstår i huvudsak oförändrad, vilket mycket får anses bero på förutseende och god vilja.

Vibyholm i Södermanland upplöstes 1990. Dess största värde ligger i en porträttsamling med 300 nummer, en del av dessa sedan länge förvarade på

Hörningsholm, en annan av släktens egendomar. Av lösöret var endast porträttsamlingen fideikommiss. Då delägarna deklarerade att deras avsikt var att porträttsamlingen skulle bevaras i släktens ägo avstod staten från att driva frågan om inlösen. 1994 skiftades boet och tavelnsamlingen kunde skiftas på en släktmedlem med avsikten att den skall bevaras på plats, möjligen genom att den så småningom överförs till någon form av stiftelse, för att inte nästa arvskifte skall bli ödesdigert.

Ericssberg i Södermanland är ännu inte slutligt avvecklat. Det har beskrivits som det näst efter Skokloster mest värdefulla från samlad kulturhistorisk synpunkt. Slottets yttre miljö, exteriör och interiör, inventarier, samlingar och arkiv var tillsammans av utomordentligt värde. Sedan den siste innehavaren avlidit 1988 har avvecklingen skett stegvis. 1991 bildades av den fasta egendomen ett fideikommissaktiebolag, varefter ett partiellt skifte av aktierna medgavs. Själva slottet är skyddat som byggnadsminne. 1992 medgavs skifte av lösöret varvid stora delar undantogs, arkivalier, bibliotek, mynt, möbler och konst. För dessa skulle någon form av bevarande, i sista hand inlösen övervägas. Efterhand uppgavs frågan för delar av inventariet, bl.a. möblerna och en kärna av föremål återstår för vilka de kulturminnesvårdande institutionerna och fideikommissboets företrädare är eniga om att det allmänna borde träda in. Enighet om köpeskillingen råder emellertid inte, och frågan är under övervägande. Av det lösöre och de samlingar som skiftats har betydande delar spritts, och den sammanhållna enheten *Ericssberg* har därmed lidit skada.

I en uppsats i *Släkt och hävd* 1983 redogör Bengt O T Sjögren för avvecklingen av *Onsjö* fideikommiss i Älvsborgs län. I fideikommisset ingick en värdefull porträttsamling. Innehavaren avled 1973, varefter egendomen såldes till Vänersborgs kommun som var intresserad av marken för exploatering. Kommunen hade i köpekontraktet förklarat sig villig att vårda herrgården, men den fick förfalla i brist på användning och brann slutligen 1982. Porträttsamlingen stals delvis 1974 och övrigt lösöre skingrades genom försäljning.

Förteckning över fideikommissen

Fideikommissnämnden har åt utredningen gjort en sammanställning ur de akter som bildats genom nämndens avvecklingsärenden sedan avvecklingslagen trätt i kraft den 1 januari 1964. Avsikten har varit att få en överblick över hur avvecklingsprocessen gått till och hur väl egendomar har kunnat hållas samman med avseende på de kulturhistoriska värdena efter en avveckling. Sammanställningen är enkel och skulle, för att ge en fullständig bild av vad som skett, kräva betydligt grundligare efterforskningar och genomgångar av kulturhistorisk sakkunskap, men den ger en antydning om de omvälvande förändringar som skett under det senaste seklet, av största betydelse för överväganden i bevarandefrågan. Sammanställningen ingår här som bilaga 2.

3.4 Särskilda frågor i skyddsdiskussionen rörande export av kulturföremål

I detta avsnitt belyses några huvudlinjer i diskussionen under 1900-talet kring frågorna om önskad utförelse av kulturföremål.

3.4.1 Skyddsbehov och urval. Registrering

I Fornminnesvårdskommitténs betänkande (SOU 1922:12 s. 7) framhölls att från vetenskaplig synpunkt vore varje föremål som bär vittne om mänsklig verksamhet och som stammar från ett svunnet kulturskede, förtjänt av uppmärksamhet från minnesvårdens sida. Emellertid vore en sådan omfattning av minnesvården praktiskt ogenomförbar. Kommittén föreslog därför, med direkt hänvisning till de utländska förebilder som referats i betänkandet, att ett registreringsförfarande skulle tillämpas även i Sverige. Undantagna från registreringskravet skulle dock de jordbundna lämningarna och fynden vara, eftersom egentligen samtliga sådana kunde anses vara så betydelsefulla att de borde bli föremål för myndighetskontroll. För forn lämningarnas och fornfyndens vidkommande föreslogs därför ett bibehållande av de äldre skyddsprinciperna med ett direkt genom lag föreskrivet skydd.

En förutsättning för registrering skulle vara att minnesmärket i fråga var äldre än 50 år och inte var ett verk av en levande person. Registreringens rättsverkan skulle vara olika beroende på minnesmärkenas art. För lösa kyrkliga minnesmärken avsågs gälla att dessa inte finge lösbrutas ur den miljö dit de hörde och inte skadas genom reparation eller förändringar. Lösa profana minnesmärken som tillhörde kommuner eller landsting skulle inte få föras ut ur riket eller avyttras till annan än ett museum eller förändras eller repareras utan riksantikvariens godkännande. Sådana registrerade minnesmärken som tillhörde andra än kommuner och landsting avsågs stå under förbud för ägaren att utan riksantikvariens tillstånd vidta vissa åtgärder förrän viss tid förflutit från det att anmälan gjorts hos denne.

Något på det akuta skyddsbehovet inriktat resonemang fördes inte i betänkandet. Förslaget ledde aldrig till något genomförande.

I Sigurd Erixons skrivelse 1927 (se avsnitt 3.2.6) anfördes som exempel på de hot som då framstod som överhängande, bl.a. att en antikhandlare uppsökt 600 gårdar i Norrland och att en speditiönsfirma uppskattat volymen utskeppade föremål mellan april 1926 och februari 1927 till ca 25 000 kubikfot. USA nämndes som mottagarland för en stor del av de utförda föremålen. Enligt skrivelsen bortfördes möbler av alla slag samt glas, silver, porslin, mynt, tenn, laggade stånkor och vävnader m.m.

Riksantikvariens förslag med anledning av Erixons skrivelse innebar att kulturföremål som var äldre än 50 år inte skulle få exporteras utan tillstånd av

en särskild licensmyndighet. Med kulturföremål förstods enligt förslaget byggnader, byggnadsdelar, fast inredning, möbler och övrig inredning, tidmätare, antika instrument, dräkter och dräktdelar, smycken, vävnader och spetsar, mynt och medaljer, manuskript på pergament, papper eller trä samt trycksaker från tiden före år 1600, leksaker, spel, musikinstrument, alla slags redskap och verktyg av trä, näver, skinn, ben, horn, sten eller metaller, alla slags äldre föremål av guld, silver, platina, tenn eller andra metaller eller av ben, horn, glas, porslin, fajans, lergods, sten eller trä samt målningar, skulpturer och teckningar av alla slag.

Kulturskyddsakkunniga ansåg sitt uppdrag vara inriktat på två problem (SOU 1930:3 s. 13). Dels gällde det att anordna skydd för ett relativt litet antal särskilt högvärdiga kulturföremål, ett *kvalitetsskydd*. Dels gällde det – så som också var inriktningen på det då gällande exportskyddet enligt 1927 års kungörelse – ett skydd för hela kategorier av föremål utan inbördes värdebedömning, ett *masskydd*. De sakkunniga anförde:

”Till syfte och innebörd finnes däremot otvivelaktigt ett visst inre sammanhang mellan de båda nu berörda åtgärderna för bevarande åt landet i önskad omfattning av dess äldre kulturföremålsbestånd. Kvalitetsskyddets förnuftiga syfte torde vara självklart. Det innebär att söka bevara åt våra efterkommande icke blott de förnämsta minnesmärkena av gångna tidens nationellt svenska konst- och kulturproduktion utan även de förnämsta verk av utländskt ursprung, som genom att i generationer ha funnits i landet inverkat på utvecklingen av vårt folks smak och med sin inneboende skaparkraft givit något av sitt liv och sin färg åt den nationella kulturalströmmen. Det gäller alltså i båda fallen att bevara åt landet verk, vilka fortleva genom tiderna med en viss bevarad kraft till insats i den fortsatta kulturutvecklingen. Vid sidan därav gäller det också verk av det dokumentariska eller personhistoriska värde, att intet folk med naturlig vördnad för sin historia frivilligt avstår från dem. Men jämväl bevarandet i centrala eller lokala museer eller, framför allt, ute i bygderna, bland de breda folklagren själva, av äldre kulturföremål även av blygsammare värde har sin lätt insedda betydelse, vilken längre fram i denna utredning skall närmare belysas. Det är ett önskemål att om möjligt varje gård ute i bygden har sitt eget kulturella utsäde, uppvuxet i den egna marken och naturligt anpassat efter dess beskaffenhet. Skyddet för massan av kulturföremål, rätt förstått, är sålunda icke blott en fråga om skydd mot utförsel ur landet, det är också en fråga om ett skydd mot dess förändring i alltför stor omfattning ut ur sin egen miljö. Men i den mån det blott är ett skydd mot utförsel ur landet, kräver detta masskydd uppenbarligen en komplettering och förstärkning i ett särskilt skydd för de förnämligaste och dyrbaraste föremålen vart i sin art, ett kvalitetsskydd. Det inses nämligen lätt, att även om tullkontrollen å ett exportförbud skulle vara relativt verksam, så är alltid risken störst att de bästa och viktigaste föremålen rinna ut. Hos tullpersonalen kan man ej förutsätta den speciella sakkunskap, som krävs för att på hela det ofantliga kulturområdet kunna skilja mellan ordinärt och extraordinärt, och det torde få anses uteslutet att för skyddet av äldre kulturföremål utöka personalen vid våra lokala tullanstalter med kulture experter. Emellertid är det just de

förnämsta föremålen som betinga de högsta prisen och därigenom fresta det egoistiska intresset att söka trotsa lag och lista sig igenom hinder. Finns det något håll i stängslet, så är det mest värdefulla som först tränger sig igenom. Det är därför som ett på särskilt sätt anordnat kvalitetsskydd har sitt värde även såsom en behövlig förstärkning åt ett befintligt massskydd.”

De sakkunniga som i betänkandet lämnade en omfattande redovisning av utländska rättsordningar rörande kulturskydd fann att de resp. principer som dessa angavs vila på av olika skäl inte skulle kunna överföras till Sverige. De italienska och franska systemen innefattade en alltför stark inskränkning i äganderätten eller krävde en för stor administrativ apparat för att det skulle vara försvarbart i förhållande till den effektivitet som kunde förväntas i tullkontrollen. Den engelska modellen ansågs alltför lite ingripande och krävde dessutom alltför höga statsanslag för inköp. De sakkunniga avvisade också den dåvarande norska modellen med en generell licensplikt för alla föremål över 100 års ålder och en licensprövning förlagd till vissa museer.

De sakkunniga föreslog att det redan inrättade massskyddet enligt 1927 års kungörelse skulle kompletteras med ett kvalitetsskydd som skulle åstadkommas genom att ett register byggdes upp över kulturföremål av alla slag vilka funnits i landet sedan minst 60 år och vars bevarande här måste anses vara av synnerlig vikt. Massskyddsaspekterna kunde – som man måste förstå betänkandet – anses tillgodosedda genom den gällande kungörelsen. Det skulle, främst av kontrollskäl, inte vara görligt att utvidga de föremålskategorier som angavs i kungörelsen ytterligare.

De sakkunniga uppmärksammade också behovet av skydd för hela kulturmiljöer:

”Särskild vikt måste läggas vid att de gamla kulturföremålen i möjligaste mån bevaras i den omgivning, med vilken de av ålder höra samman och där de äga en innebörd, som till större eller mindre del går förlorad därest de bortföras. Varje historisk helhet, som slites sönder, betyder en oersättlig förlust för vårt nationella kulturarv. Vår tid med dess rörliga befolknings- och egendomsförhållanden och dess starka ståndscirkulation utsätter för tillintetgörande gamla helheter, som ägt bestånd genom flera generationer, genom århundraden.

En alldeles särskild betydelse äga de samlingar av konstverk, företrädesvis porträtt, möbler och andra bohagsting, böcker, arkivalier m.m., som för närvarande förvaras på våra gamla släktgårdar, vilka i många led tillhör samma ofta historiskt märkliga familj. Dessa äga i sitt sammanhållna skick ett värde, som vida överstiger det sammanräknade värdet av föremålen tagna vart för sig. Därest exempelvis ett porträtt av en kanske obemärkt medlem av en släkt, därtill måhända ej av högre konstnärlig halt bortföres, kan detta synas oväsentligt. Men genom dess avlägsnande brytes en släktkedja och det är i närvarande stund omöjligt att säga vad förlusten av detta porträtt kan innebära för ärfthighetsforskningen och personhistorien. Beståndet av möbler på en gård ger besked om smaken, anspråken och till-

gångarna hos dess ägare under olika tider. Om samma möbler spriddes till samlingar och hem även inom landet, skulle de ej avgiva samma betydelsefulla vittnesbörd som helheten av dem gör, helst i förbindelse med de rum och inredningar, där de stått sedan långt tillbaka. De gamla biblioteken ge en konkret bild av det vittra och lärda intresse hos framfarna släktled och utgöra med sina originalupplagor, band, pärmstämplar och ex libris en källa till vår bildnings historia, som ej kan ersättas av kataloger och bouppteckningsinstrument med deras magra uppgifter. Arkiven kunna visserligen ofta nog finna sin lämpligaste förvaringsplats i en för forskare bekvämt tillgänglig institution, och man kan då intet ha att invända mot deras bortförande ur den ursprungliga miljön. Men de få ej skingras. Ett skingrat arkiv är icke längre ett arkiv. Till allt detta kommer ett pietets- och stämningssvärde, som icke går att i ord uttrycka. Det är betydelsefullt, att det finnes platser, där vårt förgångna träder oss till mötes, icke i museernas lärda och konstmässiga återuppbyggnad, men i en fortsatt levande tradition.

Det är i och för sig värdefullt, att hela inventariebestånd av angivet slag kunna hållas samlade och icke skingras. Men även om så sker, kan det icke anses tillfredsställande, att de avlägsnas ur de gamla byggnader, som hysa dem, och där de intaga samma platser, för vilka de anskaffats eller som iordningställt för dem. Man behöver blott tänka på rustkamrar eller gevärsluckor, på s.k. porslinskök, på bibliotekssalar, på "kinesiska" kabinett, för att inse hurusom de lösa föremålen och byggnaderna ofta äro oskiljaktigt förenade. Bevarandet av byggnader kan, i varje fall då det gäller organiska helheter av rikare eller enklare slag, icke lösgöras från frågan om bevarandet av inventariebeståndet såsom en helhet. I många fall äro dessutom utrymmen av den beskaffenhet och omfattning, som de gamla slotten och de stora herrgårdshusen erbjuda, och vilka icke stå till buds på andra håll, en nödvändig förutsättning för att samlingar och inventarier skola kunna behållas såsom en helhet.

På våra gamla släktgårdar ha under generationer bevarats kulturmiljöer, vilkas splittrande måste anses innebära en verklig förlust ur nationell synpunkt. I vår tid med dess ändrade egendoms- och livsförhållanden lösas allt oftare dessa gamla sammanhang, och inga band hålla de gamla föremålsbestånden tillhopa. Var och en av arvingarna i ett bo gör anspråk på sin andel, och det är fara värt, att delningen ofta nog kommer att ske efter sådana grunder, att den kanske tillgodoser arvet på en rättvis fördelning i lika lotter, men att just därigenom porträttserier, serviser, bibliotek, möblemang splittras på ett sätt, som gör dem inkompleta och berövar dem ett väsentligt historiskt och konstnärligt värde, bortsett från att det även förringar deras handelsvärde. Alltför ofta torde samlingarna helt enkelt få gå under klubban och skingras åt olika håll. Då de gamla godsens sålts ur slakten och deras jord styckats, komma slotten och herrgårdsbyggnaderna i många, kanske de flesta fall att stå obebodda, utsatta för vanvård och förfall. Deras väggfasta inredning torde ej sällan bliva bortbruten och avyttrad. Trädgårdar och parker tagas i anspråk för andra ändamål. I varje fall torde det knappast kunna påräknas, att de erhålla den dyrbara skötsel, som ensam kan hålla dylika anläggningar i stånd. Plundrade och vanvårdade hus med tomma fönsterrutor, förvildade trädgårdar och parker komma ofta

...nog att vara de enda minnena av vad som en gång varit säte för en ätt med ett frejdat namn i vår historia, av vad som var hela bygdens stolthet och en härd för materiell och andlig kultur.”

De sakkunnigas betänkande kom ungefär samtidigt som det s.k. fideikommissförbudet, dvs. förbudet mot att testamentera till ännu inte födda eller avlade arvingar, var på väg att införas även för lös egendom. Den möjlighet som sålunda återstod för att hålla kulturmiljöer samlade var att bilda stiftelse. Denna möjlighet borde, enligt betänkandet, ytterligare stimuleras av statsmakterna genom lättnad inte bara i arvsbeskattningen av samlingen utan även i beskattningen av den fasta egendomen.

Museerna borde inrikta sig på att samla endast sådana föremål som inte längre kunde bli kvar i sina ursprungliga miljöer. För att ge ökad stadga åt de många slags museer som fanns, upprättade de sakkunniga ett förslag till normalstadga för landskaps- och hembygds museer. Enligt förslaget skulle inte införlivade föremål få avyttras eller deponeras utan riksantikvariens medgivande. De sakkunniga hade funnit en konkret fara för att särskilt mindre museisamlingar kunde skingras. Museerna borde också ha en beredskap för att medverka till återbördande av kulturföremål till bygderna. De sakkunniga pekade på utvecklingen på det kyrkliga området under 1800-talet där museerna räddat hotade föremål från förstörelse och nu medverkade till att återföra en del till återställda kyrkor.

Inte heller denna utredning ledde till någon lagstiftning. Frågan om skydd för kulturegendomarna med deras bestånd av rörliga kulturföremål kom inte att närmare uppmärksammas i lagstiftningssammanhang förrän i samband med avvecklingen av fideikommisen.

Fideikommissutredningen fann 1959 att en avveckling skulle medföra svårigheter att bevara fideikommissens kulturvärden om inte särskilda åtgärder vidtogs. Sådana åtgärder finge dock begränsas till kulturvärden som hade den betydelsen att deras bevarande framstod som ett påtagligt allmänt intresse. Sådana intressen ansågs knutna till fideikommiss som inrymde en enhetlig kulturmiljö. Skyddet borde därför begränsas till föremål som kunde anses utgöra en del av en kulturmiljö. Beträffande lösa kulturföremål innebar detta att skyddet borde avse endast samlingar. Frågan om ett skydd för enstaka föremål tillhörde den allmänna kulturminnesvården och borde därför inte vidare studeras av utredningen.

Fideikommissmedel borde enligt utredningens i avsnitt 3.3.2 refererade förslag avsättas för framtida underhåll och staten borde ha inlösenrätt i fråga om samlingar.

Förslaget om särskilda fonderingar och stiftelsebildningar möttes av hård remisskritik, medan inlösenmöjligheten genomgående tillstyrktes. I Nationalmuseums remissvar framhölls att det ingalunda var tillfredsställande att enstaka kulturföremål inte skulle kunna skyddas. Museichefen befarade att lossade fideikommissband i förening med de högre priserna utomlands och

arvsbeskattningen skulle föranleda export av för landet omistliga konstverk. Andra remissinstanser påpekade att inlösenrätten inte skulle komma att gälla för kulturmiljön värdefulla föremål som inte ingick i fideikommisset. Det senare gällde t.ex. arkivhandlingar. Inlösenrätten borde omfatta även enstaka föremål.

Regeringen (prop. 1963:5 s. 123, 156) ansåg sig inte gentemot remisskritiken kunna framlägga något förslag om stödstiftelser. Möjligen kunde man nå samma resultat på andra vägar, t.ex. genom aktiebolagsbildning. Utredningens inlösenregler borde införas. Genom expropriationsmöjligheterna samt den 1960 införda möjligheten att byggnadsminnesförklara även utan ägarens samtycke fann regeringen att de fasta kulturvärdena inte behövde ytterligare skydd. I vissa fall kunde en möjlighet att kunna utfärda skyddsföreskriften även för kulturhistoriska samlingar framstå som en lösning, men erfarenheter borde vinnas av 1960 års lagstiftning innan någon sådan utvidgning övervägdes. Exportfrågorna borde särskilt utredas. I prop. 1963:23 föreslogs vissa lättnader i arvsbeskattningen i syfte att underlätta att fideikommissamlingar kunde hållas samlade.

Betänkandet (SOU 1964:22) Förbud mot utförsel av kulturföremål var ett resultat av den oro som kommit till uttryck vid behandlingen av ärendet om avvecklingen av fideikommissen för att väsentliga delar av landets rörliga kulturarv skulle komma att skingras. I betänkandet gjordes inte något försök att bedöma det aktuella exporthotet. Förslaget i betänkandet om en generell tillståndsplikt för relativt brett angivna kategorier av kulturföremål över 100 år gamla grundades på följande allmänna överväganden:

”Ett exportförbud utgör alltid en hämsko på den internationella samfärdseln och inkräktar tillika på den enskildes rätt att fritt disponera över sin egendom. Det är därför av vikt att ett sådant förbud varken tillgripes i andra lägen än då det bedömes vara ofrånkomligt eller göres mera omfattande och ingripande än oundgängligen är nödvändigt för att det skall fylla sin uppgift. Vad nu sagts äger giltighet även i fråga om kulturföremål. Måhända skulle det kunna hävdas att en exportreglering på detta område är särskilt betänkelig, när som följd av begränsningen av möjligheterna till återutförsel jämväl benägenheten att importera kulturföremål till Sverige kan befaras komma att minska och det kulturella utbytet med utlandet sålunda på ett väsentligt område löper risk att stagnera. Häremot må dock erinras, att de i flertalet kulturländer gällande exportförbuden på förevarande område redan omöjliggöra eller i varje fall avsevärt försvåra ett sådant ömsesidigt utbyte. Därest av ett antal länder flertalet tillämpar förbud mot utförsel av kulturföremål, måste för det eller de övriga risken vara stor att det inhemska beståndet av sådana föremål så småningom går förlorat till utlandet utan att kunna ersättas med andra likvärdiga föremål. Särskilt gäller det sagda i fråga om sådana konstverk och antikviteter m.m. som äro eftersökta och högt värderade på den internationella marknaden. Även den som ansluter sig till principen om det internationella varuutbytets frihet måste väl därför – om han tillika äger någon känsla för det svenska kulturarvet – tillstå att i den nu föreliggande situationen, särskilt tillspetsad ge-

nom beslutet om fideikommissens upplösning, ett förbud mot utförsel av kulturföremål är åtminstone i någon form av behovet påkallat.

Såsom framgår av översikten över utländsk lagstiftning på området kan ett exportförbud konstrueras på mångahanda sätt. Utformningen måste i hög grad vara beroende av det mål som man vill uppnå med förbudet.

När det gäller att söka slå vakt om landets kulturarv genom exportförbud, blir det främst fråga om att förhindra utförsel av sådana kulturföremål som på grund av sitt konstnärliga, historiska eller vetenskapliga värde äro av särskilt intresse för Sverige. Det kan därvid gälla alster av framstående konstnärlig skaparkraft, vilka övat inflytande på konsten eller eljest påverkat stil och smak här i landet. Det kan också vara fråga om föremål, vilka äro oupplösligt förknippade med händelser i vår historia eller vilka haft särskild betydelse för den vetenskapliga utvecklingen i Sverige.

Att ett exportförbud bör inriktas på att inom landet bevara kulturföremål, som på angivna eller andra sätt äro av nationellt intresse ur konstnärlig, historisk eller vetenskaplig synpunkt, torde näppeligen tarva någon närmare motivering. Å andra sidan synes tillräckliga skäl saknas att utforma en exportreglering så, att jämväl andra föremål än sådana av nyssnämnda slag mot ägarnas vilja kunna behållas inom landet. De fördelar, som härigenom möjligen kunde stå att vinna i något hänseende, skulle säkerligen mer än väl uppvägas av det avbräck, som skulle vållas det kulturella utbytet med utlandet. Lika värdefullt som det är för oss här i Sverige att hit förvärva kulturföremål från andra länder, lika värdefullt är det för oss, ehuru ur annan synpunkt, att föremål som äro produkter av vår inhemska kultur bli spridda till andra länder. På kulturens område bör ett givande och tagande länderna och folken emellan städse äga rum.

... Föremålets värde i något eller några av nämnda hänseenden skall med andra ord vara sådant, att det är av synnerlig vikt att föremålet kvarbliver i riket. En annan – och för exportförbudets konstruktion måhända avgörande – sak är, att det av tekniska skäl kan vara nödvändigt att under förbudet inbegripa även andra kulturföremål, därvid dock samtidigt bör öppnas möjligheter till undantag från förbudet genom licensgivning. Till denna och därmed sammanhängande frågor finnes anledning att återkomma i det följande. Här må blott erinras, att vår lagstiftning på området och tillämpningen av densamma icke behöver vara lika långtgående och restriktiv som lagstiftningen i vissa länder, t.ex. Grekland och Italien, vilkas inhemska konstskatter och antikviteter sedan lång tid tillbaka äro begärliga världen över och därför tidigare exporterats i stor utsträckning.”

Utredningens reglering var tänkt att kombineras med en inlösenrätt för den som inte beviljades exporttillstånd. Om medel inte kunde anskaffas till inlösen borde exporten inte förhindras.

För att förena effektivitet i skyddet med en smidig tillämpning sökte utredningen en lösning enligt följande:

”Ett tänkbart – och tidigare i Sverige diskuterat – sätt att förhindra utförsel av de kulturföremål, som anses omistliga för landet, är att införa dem i ett centralt register och samtidigt förbjuda utförsel av sålunda registrerade föremål. Till grund för registreringen kan läggas antingen resultatet av en

minutiös inventering av landets bestånd av kulturföremål eller endast vad som redan är känt av expertisen och vad som blir anmält frivilligt av vederbörande ägare. En inventering och registrering av landets bestånd av kulturföremål skulle emellertid, men hänsyn särskilt till de därmed förenade kostnaderna, knappast kunna rättfärdigas av ändamålet, nämligen att förhindra utförseln av ett relativt begränsat antal kulturföremål. Därtill kommer att sådana föremål i många fall lätt kunna undandragas en inventering, huru denna än är upplagd. Läte man registreringen endast avse kulturföremål vilka frivilligt anmälas till registrering eller vilka redan äro kända för expertisen, skulle kontrollen över att de värdefullaste föremålen kvarbliva i riket bli ännu bristfälligare än om registreringen hade föregåtts av en allmän inventering. Och ändock skulle det även i detta fall krävas en säkerligen omfattande och kostsam organisation för föremålens registrering och därmed sammanhängande uppgifter. Utredningen har därför kommit till den uppfattningen, att registreringsförfarande såsom medel att förhindra export av kulturskatter är behäftat med alltför många nackdelar.

Ett annat alternativ erbjuder det fristående exportförbudet. Eftersom syftet är att inom landet bevara de värdefullaste kulturföremålen, kan ett sådant förbud tänkas antingen omfatta samtliga eller vissa grupper av kulturföremål och vara förenat med licensgivning beträffande sådana föremål, vilkas kvarblivande i riket saknar nationellt intresse, eller avse allenast de egentliga skyddsobjekten. Att utforma exportförbudet på sistnämnda sätt låter sig dock i praktiken icke göra. Tullmyndigheterna skulle nämligen då på eget ansvar få bedöma värdet ur nationell synpunkt av de kulturföremål som anmälas till utförsel, en uppgift som helt faller utanför deras kompetens.

Det i Storbritannien tillämpade systemet på förevarande område utgör ett exempel på att ett generellt utförselförbud av praktiska skäl kan begränsas till vissa kategorier av kulturföremål och dessutom förses med undantag av allmän räckvidd på ett sådant sätt, att de med förbudet förknippade olägenheterna minskas utan att för den skull avkall behöver givas på förbudets effektivitet. I huvudsaklig överensstämmelse härmed synes det för Sveriges vidkommande ifrågasatta exportförbudet visserligen böra erhålla generell giltighet men förenas med möjlighet till licensgivning samt på lämpligt sätt begränsas till sådana grupper av föremål inom vilka de egentliga skyddsobjekten kunna väntas förekomma. Vad särskilt angår möjligheterna till begränsning av exportförbudets giltighetsområde är att beakta, att en begränsande effekt kan erhållas inte bara genom allmänna undantag utan även genom det sätt varpå de av förbudet omfattade föremålen beskrivas i författningen.”

Som nämnts lades utredningens betänkande inte till grund för något lagstiftningsförslag, men resulterade däremot i att statliga anslagsmedel ställdes till förfogande för inköp.

Kulturrådet utvärderade i sin rapport (1979:5) dels det rådande utförselförbudet enligt 1927 års kungörelse, dels den särskilda inköpsordningen. Man fann att den legala utförseln till övervägande delen avsåg möbler. Av föremålstyper som inte omfattades av tillståndsplikt enligt kungörelsen nämndes de svenska 1700-talsfajanserna och det folkliga bonadsmåleriet samt möbler

tillverkade efter 1859 som föremål för ett särskilt intresse från utlandet. En illegal utförsel av äldre allmogemöbler hade kunnat konstateras. Inköpsordningen ansågs inte ha gett tillräckligt skydd åt föremål som inte omfattades av tillståndsplikten för utförsel. Det saknades samordning mellan det särskilda anslaget och de medel som museerna kunde använda för ordinarie inköp. Inköpsordningen bedömdes ha haft mycket liten betydelse för att behålla föremål i landet.

Med anknytning till bevarandemålet resp. målet att främja internationella kontakter i 1974 års kulturpolitiska beslut anförde Kulturrådet följande:

”Kulturrådet ansluter sig till uppfattningen att utförselförbudet bör utsträckas till vissa föremålsgrupper som nu inte omfattas av sådant förbud.

Det kan i detta sammanhang uppstå en konflikt mellan å ena sidan målet att äldre tiders kultur skall tas till vara och levandegöras och å den andra sidan målet att främja de internationella kontakterna. Man måste därför då det gäller frågan om utförsel av kulturföremål finna lämpliga avvägningar mellan dessa mål.

Kulturpolitiken skall garantera att äldre tiders kultur tas tillvara och levandegörs. Det betyder bl.a. att föremål från äldre tider bevaras med bibehållen identitet. I den mån de ingår som viktiga delar i det svenska kulturarvet och belyser svensk kultur från gångna tider framstår det vanligtvis som angeläget att de behålls i Sverige, det är här de har sin naturliga plats och kan sättas in i sitt rätta kulturhistoriska sammanhang. Detta gäller inte enbart föremål med svenskt ursprung; många utländska föremål har också kommit att ingå i det svenska kulturarvet.

Bevarandemålet får emellertid inte leda till kulturell isolationism. Det svenska föremålsbeståndet präglas i allmänhet av en nationell särart men utgör en del av ett gemensamt europeiskt kulturarv. I denna mening tillhör det inte enbart Sverige. Det är av vikt att svensk kultur representeras utomlands på samma gång som det stora bestånd av utländska föremål som finns i Sverige berikar vår kultur.

Åtgärderna att skydda kulturarvet bör därför inte mekaniskt inriktas på att hindra utförseln av kulturföremål. Det ligger ett egenvärde i att kännedom om svensk kultur sprids utanför landets gränser.”

Beträffande utformningen av ett utförselförbud uttalade Kulturrådet:

”Utförselförbudet bör gälla föremål vars kvarhållande i landet är av stor betydelse för det nationella kulturarvet. De allmänt kulturhistoriska synpunkterna bör komma i första hand. Konstnärliga, vetenskapliga och historiska aspekter bör ingå i den sammanfattande värderingen. Sålunda kan t.ex. önskvärdheten av att historiska minnen o.d. bevaras i landet i vissa fall väga tungt.

Föremålens ekonomiska värde skall inte tillmätas betydelse i sammanhanget.

Man bör sträva efter att de kulturföremål som skyddas mot okontrollerad utförsel skall kunna ge en allsidig bild av vårt äldre materiella kulturarv. Det är därför av vikt att skyddet kommer att spänna över hela fältet av fö-

remålsgrupper från alla samhällsskikt. I första hand bör skyddet avse underrepresenterade grupper men bör självfallet omfatta även andra grupper som genom utförsel kan drabbas av icke önskad uttunning. Särskilt avseende bör därvid fästas vid sådana föremålsgrupper som har betydelse för att bevara helhetsbilden av den traditionella inredningen i svenska hem.

Ett föremåls kulturhistoriska värde är bl.a. beroende av dess ålder, material och ursprung. Av betydelse är också i vilket skick det bevarats, vilken miljö det representerar, om det är unikt och om det är typiskt för en försvinnande föremålskategori. Det är inte möjligt att i lag eller författningstext ange hur dessa faktorer i det enskilda fallet skall vägas samman vid bedömningen av om ett föremål bör bevaras i landet eller inte. Tillämpningen av förbudet måste överlåtas på kulturhistoriskt sakkunniga myndigheter som genom sin praxis vid behandlingen av ansökningar om dispens från utförsel förbudet närmare klarlägger förbudets omfattning i praktiken.

Också tullverkets behov av att förbudet utformas på ett sätt som låter sig tillämpas utan alltför stora olägenheter leder till att utförsel förbudet måste omfatta fler föremål än de som i praktiken bedömas bära behållas i landet. Det är exempelvis inte möjligt att införa ett utförsel förbud för svenska fajanser – vilka enligt Kulturrådets mening bör skyddas – utan att samtidigt förbjuda utförsel av övriga keramiska produkter. Man kan inte begära att tullverket skall kunna avgöra om en fajans är tillverkad i Sverige eller inte eller att verket skall kunna skilja fajans från annat keramiskt material. Om förbudet inskränks till svenska fajanser skulle tullverket i varje enskilt fall tvingas begära hjälp av antikvarisk expertis. Förbudet måste därför omfatta ett vidare område, nämligen keramik. Samma typ av svårigheter att gränsa av förbudet till vissa material, tidsperioder, tillverkare/konstnärer eller på annat sätt finns inom ett stort antal föremålsgrupper.”

Kulturrådet övervägde också om ett register över utförsel förbjudna föremål borde upprättas. Rådet fann att en sådan uppgift fordrade en riksomfattande inventering, som i praktiken vore omöjlig att genomföra och vars värde i allt fall inte skulle motsvara nedlagda resurser. En registrering av köpare vid auktioner skulle i och för sig kunna vara verksam, men fordrade också den en organisation och resurser som inte motiverades av förväntad effektivitet.

Remissvaren på Kulturrådets rapport föranledde regeringen att söka ytterligare avgränsningar och preciseringar av de föremålskategorier som föreslagits vara tillståndspliktiga. I prop. 1981/82:82 s. 9 anfördes:

”Liksom Kulturrådet anser jag att man bör sträva efter att skydda de kultur-föremål som är viktiga för att ge en allsidig bild av vårt äldre materiella kulturarv. Det är därför angeläget att skyddet kommer att spänna över hela fältet av föremålsgrupper från alla samhällsskikt. I första hand bör skyddet avse underrepresenterade kategorier av föremål. Ett föremåls kulturhistoriska värde är bl.a. beroende av dess ålder, material och ursprung. Av betydelse är också i vilket skick det bevarats, vilken miljö det representerar, om det är unikt och om det är typiskt för en försvinnande föremålskategori.

Det skulle i och för sig kunna övervägas att införa en lag som klart angav vilka kulturföremål som bör vara kvar i landet. Det är emellertid omöjligt att göra erforderliga preciseringar utan att det blir fråga om ett registreringsförfarande som direkt pekar ut föremålet i fråga. Att göra en registrering av detta slag skulle emellertid kräva en omfattande och kostsam inventering. En sådan lösning är därför inte möjlig.”

Principerna för utförselskyddet borde bygga på att vissa kategorier föremål som bedöms som kulturhistoriskt värdefulla är tillståndspliktiga.

”För de föremål som är av stor betydelse för det nationella kulturarvet kan prövningen medföra förbud mot utförsel medan i övriga fall tillstånd medges”...”En vidsträckt skyldighet att ansöka om tillstånd skulle ... leda till en omfattande administration och medför väsentliga kostnader. De regler som jag föreslår i det följande omfattar därför en betydligt mindre krets av föremål än vad kulturrådet har föreslagit.”... ”Föremål bör inte heller tas med om krav på tillstånd ... skulle bli alltför betungande för allmänheten sett i förhållande till skyddsvärdet.”

I den följande prop. 1984/85:179, som byggde på samma ambition att relativt specificerat redovisa omfattningen av tillståndsplikten i form av vissa föremålskategorier, föreslogs vissa ytterligare begränsningar. Många av de föreslagna föremålskategorierna angavs vara utvalda inte i första hand för att tillgodose museernas behov, utan för att säkerställa att det skall finnas ett tillräckligt antal föremål av ett visst slag kvar i landet.

Några väsentligt annorlunda tankegångar än de här sist redovisade har inte kommit till uttryck i senare förarbeten. I prop. 1987/88:104 gjordes emellertid i avsnittet om målet för kulturmiljövården uttalanden som i allmänna ordalag åter underströk behovet av att kulturmiljövården omfattar hela miljökomplex och sålunda bl.a. inriktar sig på bibehållande och utvecklande av en rik vardagsmiljö samt ger åskådningsexempel på levnadsvillkor och utvecklingstendenser, påminnelser om ortens historia, dess näringar och kulturella arv.

3.4.2 Avvägningen mot enskild rätt. Inlösen och förköp. Avgifter

I Fornminnesvårdskommitténs förslag 1921 fanns inga för enskilda personer särskilt betungande rådighetsinskränkningar. Vad som föreslogs var skyldighet att anmäla vissa åtgärder i förväg, t.ex. rivning och avyttring och sedan avvakta viss tid innan åtgärden i fråga vidtogs. Syftet var att bereda Riksantikvarieämbetet tillfälle att dokumentera den kulturhistoriskt intressanta egendomen. Någon ersättningsrätt för dessa fall föreslogs inte.

En gentemot enskild rätt hårdare inställning kom till uttryck i Kulturskyddssakkunnigas betänkande 1930. Registrering av kulturföremål skulle kunna ske mot ägarens vilja och medförde tillståndsplikt vid utförsel. Ville

ägaren sälja ett registrerat kulturföremål till en utländsk medborgare eller en svensk bosatt i utlandet fordrades också tillstånd; utan tillstånd skulle transaktionen vara ogiltig. Om tillstånd gavs, skulle det medföra skyldighet att betala *exportavgift* med 25 % av föremålets värde. Staten skulle i sådana fall också ha rätt att lösa in föremålet till angivet pris, med avdrag för exportavgiften, som ju inte heller vid en medgiven export skulle tillfalla föremålets ägare.

De sakkunnigas deklarerade avsikt med sina förslag var att överbrygga intressemotsättningarna mellan det allmänna och den enskilde. Fördelarna med förslagen för det allmänna skulle vara att med registreringssystemet bragtes under kontroll alla för landet intressanta försäljningar till utlandet. Genom exportavgiften skulle det allmänna tillföras medel som möjliggjorde inköp av föremål. För den enskilde tänktes registreringen ha en allmänt prishöjande effekt; avgiften karaktäriserades rent av som en "expertavgift". I förhållande till den värdesänkande effekt som den av riksdagen redan anvisade möjligheten att upprätthålla ett mer generellt förbud mot utförsel av kulturföremål innebar, fann de sakkunniga att deras förslag medförde en mycket ringa inskränkning i den enskildes äganderätt.

I förarbetena till avvecklingslagen för fideikommissen valdes att säkra bevarandemöjligheterna för egendomar och samlingar som borde bevaras i sin helhet genom inlösenregler. Något behov av ersättningsregler därutöver diskuterades inte.

I den utredning om förbud mot utförsel av kulturföremål som presenterades år 1964 (SOU 1964:22) utvidgades tanken på inlösen ytterligare med avseende på de lösa kulturföremålen. Utredningen fann (s. 41) att det inte borde fordras av en ägare av kulturföremål att han skall tvingas avstå från en försäljning till utlandet utan kompensation för den förlust som en försäljning på en begränsad marknad som Sverige säkerligen inte sällan skulle medföra.

"Den inskränkning av möjligheterna att nå köpstarka spekulanter på den internationella marknaden, som ett exportförbud medför, kunde också inverka i värdesänkande riktning vid handeln med föremål av ifrågavarande slag inom landet, något som skulle drabba även sådana säljare vilka icke själva tänkt vända sig till utländska köpare. Att det nationella intresset av att inom landet bevara vissa särskilt kvalificerade kulturföremål skulle tillgodoses på bekostnad av en viss grupp medborgare torde icke böra ifrågakomma och kan undvikas med den här förordade rätten att påkalla inlösen. Det bör också framhållas att denna rätt är ägnad att avsevärt minska frestelserna att söka ingå exportförbudet – en omständighet som torde vara av stor betydelse med hänsyn till svårigheterna att övervaka efterlevnaden av förbudet. – Om i brist på medel inlösen icke kan komma till stånd, synes den planerade exporten skäligen inte längre böra förhindras. Att i vart fall staten är redo att vid behov satsa betydande belopp på förvärv av kulturföremål blir sålunda av avgörande betydelse för exportförbudets effektivitet."

Utredningen resulterade som bekant inte i några exportregler utan endast i tillskapandet av en extraordinär statlig inköpsmöjlighet för exporthotade föremål.

I Kulturrådets rapport (1979:5) fördes ingen närmare diskussion om avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen. Rapportens lagförslag innehöll inget förslag om inlösenrätt eller motsvarande skyldighet för staten. Kulturrådet tänkte sig en relativt omfattande generell tillståndsplikt, som dock skulle innehålla också ganska omfattande undantag från den generella tillståndsplikten. Det från den enskildes synpunkt mest intressanta undantaget var det som medgav tillståndsfrihet för utförsel av personliga tillhörigheter i samband med bosättning utomlands. Dessutom tänkte sig Kulturrådet en generös tillämpning av tillståndskraven med beaktande av det kulturpolitiska målets främjande av internationella kontakter. Av intresse från enskild synpunkt var att rådet ansåg att utförseltillstånd i regel borde beviljas för föremål som förvärvats till någon i utlandet bosatt genom arv, testamente eller bodelning. Kulturrådet tänkte sig dessutom en avsevärd förstärkning av de statliga inköpsmöjligheterna.

Frågor om avvägningen av allmänna mot enskilda intressen i regleringen av frågor om utförsel av kulturföremål återkommer på flera olika sätt i 1980-talets förarbeten till den nu gällande lagstiftningen. En aspekt är hur mycket enskilda kan betungas med att söka tillstånd t.ex. för föremål med ringa ekonomiskt värde; den kommer att beröras i det följande. Något försök att generellt genomlysas problematiken allmänna kontra enskilda intressen förekommer inte. Som prövningskriterium har angetts endast stor betydelse för det nationella kulturarvet. Att det skulle finnas något utrymme för tillståndsmyndigheterna att väga in betydelsen för den enskilde av att export får ske har inte antytts.

På annat sätt kan man dock utläsa att vissa typer av enskilda intressen ändå skall kunna anses beaktansvärda. I prop. 1981/82:82 s. 22 föreslogs att regeringen i undantagsfall skulle få ge tillstånd även i fall där en utförsel inte bör medges på grund av ett föremåls stora betydelse för det nationella kulturarvet. Som exempel på sådana situationer angavs att en enskild person av ekonomiska skäl vore tvungen att sälja ett kulturföremål för vilket det inte funnes någon köpare i Sverige. Vidare nämndes att en utomlands bosatt person kunde ha fått ett föremål i gåva och det skulle anses stötande om inte utförsel finge ske.

Man kan därav dra slutsatsen att endast den omständigheten att ett föremål kan säljas utomlands för ett högre pris, inte ger utrymme för regeringen att utnyttja sin dispensrätt. Det är en inskränkning i äganderätten som inte förekommer för varor i allmänhet.

Kulturrådets förslag om förstärkta anslag och inrättandet av en särskild delegation inom rådet för att möjliggöra inköp av vissa kulturföremål avvisades i prop. 1981/82:82 s. 22 med hänvisning till det statsfinansiella läget.

Regeringen ansåg däremot att det särskilda anslag till regeringens disposition som funnits sedan budgetåret 1965/66 borde kvarstå.

Kulturutskottet ansåg gentemot regeringens uppfattning att möjligheten och lämpligheten att införa någon form av statlig förköpsrätt borde övervägas. Denna fråga kom därför också att överlämnas till Riksantikvarieämbetets utredning. Ämbetet föreslog att tillståndsmyndigheterna skulle ges förköpsrätt vid försäljning på offentlig auktion av föremål som omfattas av tillståndsplikt vid utförelse.

I prop. 1984/85:179 s. 24 anslöt sig regeringen till Göta hovrätts remissledes framförda invändning att en förköpsrätt skulle innebära en för ingripande åtgärd. Dessutom fordrades resurser som det statsfinansiella läget inte tillhandahöll. Det särskilda inköpsanslaget borde dock var kvar.

Frågan om uttag av *avgifter* för att finansiera prövningsförfarandet lanserades i prop. 1981/82:82 s. 20, efter framställningar från Riksantikvarieämbetet och Nordiska museet. I propositionen avvisades tankar emanerande från Kulturrådet på värderelaterade avgifter (alltför lika en skatt och administrativt betungande), men föreslogs i stället ett kostnadsrelaterat system, som dels bestod av en ansökningsavgift, dels av en tillståndsavgift för fall där tillstånd getts. Avgiftstanken övergavs dock – om än provisoriskt – i prop. 1984/85:179 s. 27, med hänvisning bl.a. till osäkerhet om hur de nya reglerna skulle återverka på antalet ansökningar. I prop. 1987/88:104 s. 68 återkom dock tanken, och KML kom att innehålla ett bemyndigande för regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer att besluta om avgifter för att täcka kostnaderna i ärenden om utförelse av kulturföremål.

3.4.3 Avgränsningen av tillståndsplikt. Föremålskategorier

Fornminnesvårdskommitténs förslag innebar för de lösa kulturföremålen vidkommande att register skulle föras i skilda avdelningar för *kyrkliga* resp. *profana* föremål som var mer än 50 år gamla och vars bevarande vore att anse som ett kulturhistoriskt intresse. Registrering skulle dock inte få ske av föremål som var verk av levande personer.

De första svenska utförelsereglerna i 1927 års kungörelse byggde dock, som framgått, på kategorimetoden. Kategorierna begränsades i förhållande till de tidigare förslagen av Sigurd Erixon och riksantikvarien så att tillståndsplikten kom att gälla för vissa byggnadsdelar och fasta inredningsföremål, möbler och andra föremål av trä samt vissa vägg- och studsarur.

Kulturskyddssakkunnige föreslog att registrering av föremål skulle få ske av föremål av alla slag, med följande exemplifiering: konstverk, möbler, textilier, arbeten i metall, keramik och glas, böcker och handskrifter.

I 1964 års utredning avvisades som bekant registermetoden till förmån för kategorimetoden, vilken dock borde föras med omfattande generella undan-

tag för undvikande av en alltför betungande ärendehantering. I förslaget togs upp följande kategorier: alster av bildkonst, konsthantverk och konstindustri, mer än 100 år gamla, i Sverige unika tryckta skrifter samt litterära och musikaliska manuskript, arkivhandlingar och mer än 100 år gamla handskrifter samt andra mer än 100 år gamla föremål av allmänt person- eller kulturhistoriskt intresse.

Kulturrådet förefaller inte ha ens övervägt registermetoden. Rådet fann det omöjligt att i detalj ange behovet av utförelseförbud för varje enskild föremålstyp eftersom underlag saknades för att bestämma hur stort eller värdefullt föremålsbeståndet var inom varje område. Övervägandena måste, enligt rådet, grundas på allmänna bedömningar av behovet av skydd för tämligen vida grupper av kulturföremål. Rådet utgick från den definition av begreppet kulturföremål som förekommer i 1970 års Unescokonvention (se avsnitt 4.1) och räknade därefter bort ett antal kategorier enligt konventionen som inte borde vara aktuella för svenskt vidkommande (frimärken, sigill, ljud- och filmupptagningar). Därefter definierade rådet olika kategorier inom de tilltänkta prövningsmyndigheternas resp. ansvarsområden.

Kulturrådets lagtextförslag gjorde ingen skillnad på svenska och utländska kulturföremål, varav följde att alla föremål inom kategorierna som passerat de föreslagna åldersgränserna omfattades av tillståndsplikt oavsett föremålets ursprung.

Som framgått kritiserades Kulturrådets förslag bl.a. på den punkten att kategorierna var för brett angivna, varmed ansågs följa en alltför omfattande ärendehantering och en alltför betungande kontroll.

Utländska kulturföremåls skyddsbehov ansågs i prop. 1981/82:82 inte ha fått en tillräcklig belysning. Riksantikvarieämbetet skulle därför utreda denna fråga. Ämbetet lade fram ett allmänt hållet förslag om att även föremål av utländskt ursprung som införskaffats för att ingå i en svensk kulturmiljö skall omfattas av tillståndsplikt, dock endast föremål som förts in före år 1840. Importen av utländska föremål ansågs ha avtagit under tiden därefter, bl.a. som en följd av svensk serietillverkning.

I prop. 1984/85:179 s. 16 godtogs den föreslagna tidsgränsen, men preciserades begreppet utländska föremål. Sålunda hänfördes föremål som kan antas ha framställts i utlandet av en svensk till gruppen svenska kulturföremål, liksom föremål som kunde antas ha framställts i Sverige av en icke-svensk. Med utländska kulturföremål avsågs sålunda av icke-svenskar i annat land framställda föremål. Vidare avsågs med Sverige landet inom nutida gränser, med den konsekvensen att skånska föremål från 1500-talet skulle anses som svenska, medan föremål framställda på 1700-talet i Finland av där bosatta personer borde räknas som utländska. Förslagen i prop. 1984/85:179 godtogs av riksdagen.

Beträffande olika kategorier av *svenska kulturföremål* har diskussionen av förklarliga skäl varit detaljerad. Diskussionens huvuddrag kan lättast återges

inom ramen för resp. tillståndsmyndighets ansvarsområde. Inom Riksantikvarieämbetets och Statens historiska museers ansvarsområde låg t.ex. byggnader, *byggnadsdelar och fast inredning*, som skyddades redan i 1927 års kungörelse och som föreslogs få fortsatt skydd såväl i Kulturrådets rapport som i prop. 1981/82:82. Enligt prop. 1984/85:179 s. 15 fanns det dock redan ett allsidigt urval byggnader i offentlig ägo och ett betydande antal säkrade genom byggnadsminnesförklaring. Dessutom förekom inte längre någon utförelse. Kategorin byggnadsdelar m.m. togs därför bort.

Kyrkliga inventarier som fanns som särskild kategori i Kulturrådets förslag ansågs i prop. 1981/82:82 inte lagtekniskt behöva tas upp som en sådan, eftersom föremålen i fråga väl täcktes av andra föreslagna kategorier. Frågan har inte återkommit på annat sätt än att Riksantikvarieämbetet angetts som tillståndsmyndighet för tillståndspliktiga föremål med ett kyrkligt ursprung.

Fornfynd – eller med internationell terminologi *arkeologiska föremål* – hade också tagits upp av Kulturrådet, men behövde enligt prop. 1981/82:82 inte heller regleras som särskild kategori. Frågan borde dock vidare utredas av Riksantikvarieämbetet.

Denna utredning ledde till förslag om att alla ”fornsaker”, varmed förstods alla föremål från fasta fornlämningar eller föremål som kan anses vara minst 100 år och som vid upphittandet saknade ägare, skulle vara tillståndspliktiga. Förslaget kritiserades som alltför vagt och Riksantikvarieämbetet frånföll det underhand. I prop. 1984/85:179 s. 25 ansågs förslaget inte vara tillämpligt och inget förslag om en självständig föremålskategori för arkeologiska föremål har därefter lagts fram.

Inom *Nordiska museets ansvarsområde* anvisade Kulturrådet följande föremålskategorier: a) möbler, husgeråd och annat bohag samt textilier, b) musikinstrument, c) instrument och apparater samt ur och andra föremål för tidsangivelse, d) dräkter och dräkttillbehör samt personliga prydnadsföremål, e) vapen och tillbehör till vapen samt fångstredskap, f) arbetsredskap, maskiner och transportdon samt g) föremål från samisk kultur.

I prop. 1981/82:82 ansågs Kulturrådets kategoriangivelse genomgående för vag. För föremål av de slag som ansågs falla inom Nordiska museets ansvarsområde specificerades föremålstyperna åtskilligt. Skrin lades till listan.

Ytterligare begränsningar föreslogs därefter i prop. 1984/85:179. Möbler, speglar och skrin föreslogs vara tillståndspliktiga. Kategorierna husgeråd, bohag och arbetsredskap begränsades till att omfatta dryckeskärl, seldon och textilredskap, om de är av trä och har målad eller skuren dekor. Kategorierna textilier och dräkter m.m. begränsades till folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil. I övrigt upptogs bonadsmålveri, golvr, väggur och bordsur samt signerade fajanser, musikinstrument, skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen, samt samiska föremål.

Inom *Statens konstmuseers ansvarsområde* föreslog Kulturrådet a) målningar, teckningar, skulpturer och konsthantverk samt b) fotografiska bilder

och negativ. Fotografierna sorterades utan närmare kommentar bort ur de senare propositionerna. Konsthantverk ansågs i prop. 1984/85:179 vara ett mycket vagt och vitt begrepp. Regeringen ansåg det bättre att precisera tillämpningsområdet genom att som kategori ange föremål av keramik, glas, guld, silver, brons och porfyr.

Beträffande föremål inom *Kungl. bibliotekets* ansvarsområde föreslog Kulturrådet följande kategorier: a) skrifter tryckta före år 1600 och b) svenska författares och tonsättares efterlämnade manuskript och andra arkivhandlingar. Åldersgränsen bestämdes med hänsyn till att senare tryckta skrifter redan finns i bibliotekets samlingar. I prop. 1981/82:82 lades till tryckta kartor och bilder samt handskrivna bokverk på pergament. Den senare bestämningen ändrades i prop. 1984/85:179 till handskrifter på pergament eller papper.

Vad slutligen gäller föremål inom *Riksarkivets* ansvarsområde föreslog Kulturrådet arkivhandlingar och handskrifter vara tillståndspliktiga. Rådet pekade på att skyddet för kommunala arkiv författningsmässigt var ofullständigt och att inget skydd alls fanns för enskilda arkiv, från vilka det förekom försäljningar av åtråvärda samlarobjekt. Definitionen ansågs dock oklar i prop. 1981/82:82 och ersattes med en kategori som omfattade icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter och räkenskaper samt handritade kartor och ritningar. Det förslaget ändrades inte i den följande propositionen.

I denna lades dock till en kategori, som kom att falla inom Nordiska museets ansvarsområde, nämligen tekniska modeller och prototyper samt vetenskapliga instrument. Därmed avsågs föremål av militär, maritim, flygteknisk eller allmän ingenjörsteknisk och vetenskaplig art (prop. 1984/85:179).

3.4.4 Avgränsning av föremålskategorierna. Ålders- och värdegränser

Fornminnesvårdskommittén sökte för de fasta fornlämningarnas och fornydendens del införa vissa ålderskriterier (slutet av 1500-talet, 1700-talet). För de övriga minnesmärken som kommittén behandlade föreslogs en generell 50-årsgräns, med det undantaget att inte heller äldre föremål skulle kunna registreras, om föremålet vore ett verk av en levande person.

I 1927 års kungörelse om utförselbud för kulturföremål valdes en fast åldersgräns. Kungörelsen fick inte tillämpas på föremål som tillverkats år 1860 eller därefter.

Kulturskyddssakkunniga föreslog att registrering skulle få ske av föremål som sedan minst 60 år funnits i riket. Även yngre föremål skulle kunna registreras, efter ansökan av föremålets ägare. Denna åldersgräns hade valts därför att den motsvarade den vedertagna tidsgränsen för två generationer. Om ett

föremål funnits i landet under denna tid, borde man, enligt de sakkunniga, kunna äga en grundad uppfattning om föremålets betydelse för landets kultur. Om ett föremål tillfälligt lämnat landet under 60-årsperioden, skulle det inte spela någon roll för registreringsbarheten.

1964 års förslag, som avsåg mer än 100 år gamla föremål inom angivna kategorier, grundades på den allmänt vedertagna definitionen på begreppet antikviteter, vilken bl.a. kommit till uttryck internationellt i 1950 års Unesco-överenskommelse om import av material för undervisning samt av vetenskaplig och kulturell karaktär (se avsnitt 2.3.6). 100-årsgränsen var knuten till ytterligare ett ålderskriterium. Oavsett föremålets ålder skulle exporttillstånd nämligen inte behövas om det kunde antas att föremålet inte funnits här i riket under längre tid än 50 år. Föremål som funnits här kortare tid, kunde i regel inte, oavsett sina övriga egenskaper, knappast sägas utgöra någon del av det svenska kulturarvet. Vissa föremålskategorier borde skyddas även om de inte uppnått 100 års ålder. Det gällde arkivhandlingar samt litterära och musikaliska verk. Till följd av kravet på 50 års befintlighet i riket, skulle dock gälla att även sådana föremål inte behövde exporttillstånd om de var yngre än 50 år.

Kulturrådet tog i sitt förslag också fasta på en 100-årsgräns, som vid den tidpunkten vunnit ytterligare internationell status genom antagandet 1970 av Unesco-konventionen om åtgärder för att förhindra och förbjuda olovlig import, export och överlåtelse av kulturföremål. För denna gräns talade också att den anslöt till lagstiftningen i Norge och Island och tillämpades för antikviteter vid införsel till riket (tulltaxenr 99.06). Emellertid borde, enligt Kulturrådet, vissa undantag göras för särskilda kategorier kulturföremål. Det gällde det samiska kulturarvet, som endast innehöll få föremål med en ålder av 100 år, fotografier och arkivhandlingar. För dessa kategorier föreslogs en 50-årsgräns. Vad slutligen gällde tryckta skrifter föreslogs en fast åldersgräns: år 1600. Skrifter från yngre datum kunde nämligen anses genomgående finnas i offentliga samlingar.

I prop. 1981/82:82 s. 14 anslöt sig regeringen till Kulturrådets uppfattning att den generella gränsen borde sättas vid 100 år och även i övrigt till Kulturrådets förslag med undantag från den generella åldersgränsen. Förslag från flera remissinstanser om att författares och tonsättares manuskript m.m. borde vara utförselskyddade redan från upphovsmannens död avvisades med hänvisning till svårigheter för Tullverket.

Den ordning som förordades i prop. 1981/82:82 vann anslutning i prop. 1984/85:179 s. 17 och genomfördes.

Värdegränserna introducerades i 1964 års betänkande, närmast efter brittisk förebild, som en metod att förhindra att för många äldre, men egentligen ointressanta föremål skulle behöva genomgå en tillståndsprövning. Enligt 1964 års förslag skulle värdegränsen för alster av bildkonst, konsthantverk och konstindustri vara 10 000 kr, men för bildkonstverk i form av hand-

teckningar och grafiska blad skulle, tillsammans med föremål av allmänt person- eller kulturhistoriskt intresse, värdegränsen vara 2 000 kr.

Kulturrådet ansåg att föremålens ekonomiska värde saknade betydelse och föreslog sålunda inte heller några värdegränser.

I prop. 1981/82:82 s. 15 föreslogs som generell regel att utförelse av föremål värda under 1 000 kr skulle vara tillståndsfritt. Det antogs att endast ett begränsat antal föremål kunde vara av stor betydelse för det nationella kulturarvet under denna gräns. Dessutom kopplades frågan ihop med den samtidigt lanserade tanken på ett avgiftssystem för utförelselansökningar.

Kulturutskottet fann att värdegränsfrågan borde övervägas ytterligare, och Riksantikvarieämbetet föreslog sedermera två skilda, basbeloppsrelaterade värdegränser (två resp. en tiondels basbelopp). För bildkonst (utom bonadsmålteri) och konsthantverk i ädla metaller borde den högre värdegränsen tillämpas, medan alla andra kategorier borde vara tillståndsfria under den lägre gränsen. Härigenom avsåg man att inte radikalt rubba förutsättningarna för den svenska auktionshandeln.

Förslaget vann inte anslutning i prop. 1984/85:179 s. 18. Vissa svenska föremål ansågs böra skyddas oavsett värde: tryckta skrifter, kartor och bilder, handskrifter på pergament och papper, dryckeskärl, seldon och textilredskap, folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil samt bonadsmålteri, möbler, speglar och skrin, golvur, väggur och bordsur, signerade fajanser, musikinstrument, skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen. För övriga föremålskategorier, främst bildkonst och konsthantverk samt utländska kulturföremål, borde gränsen sättas vid 50 000 kr. För föremål med åldersgränsen 50 år borde slutligen värdegränsen bestämmas till 2 000 kr. Med värde avsågs det aktuella saluvärdet, eller om ett sådant inte finns, det värde som i 23 § arvs- och gåvoskattelagen definierades som det pris föremålet kan antas betinga vid en med tillbörlig omsorg skedd försäljning. Lagen kom att utformas i enlighet med detta.

3.4.5 Andra sätt att avgränsa tillståndsplikten. Generella undantag

I 1927 års kungörelse förekom ett undantag från skyldigheten att för angivna föremål från tiden före 1860 söka utförelsetillstånd, nämligen för föremål som ingick i personligt bohag som medfördes vid bosättning i utlandet.

Detta generella undantag från tillståndsplikten återkom i 1964 års förslag. Där föreslogs dessutom vissa andra situationer i vilka det inte skulle behöva sökas om tillstånd. Utförelse som skedde från en offentlig institution och som avsåg föremål som inom viss tid skulle återinföras till riket, skulle vara undantagna, liksom utförelse som skedde efter förvärv genom arv, testamente, bodelning och gåva av någon utomlands bosatt person. Vidare var den tidiga-

re beskrivna åldersgränsen för föremål som funnits i landet kortare tid än 50 år samt de båda värdegränserna för bildkonst m.m. utformade som undantag från skyldigheten att söka utförseltillstånd.

Kulturrådet ansåg – med diskussion av invändningar framställda av Nordiska museet – i likhet med 1964 års utredning att tillståndsfrihet borde gälla vid utflyttning. Rådet föreslog också tillståndsfrihet för offentliga institutioners tillfälliga export av föremål. Dessutom föreslog rådet tillståndsfrihet för utländska föremål som funnits i Sverige i högst 100 år.

De numera gällande generella undantagsreglerna utformades i prop. 1981/82:82 s. 15 och har därefter kommit att stå sig.

Undantaget för tillfällig utförsel har utvidgats något i förhållande till tidigare förslag. Detta slags utförsel är tillståndsfri dels om den görs av en offentlig eller allmänunderstödd institution, dels om den sker i samband med offentlig kulturverksamhet. I det senare fallet kan utförseln tillståndsfritt göras även av en enskild person. I båda fallen gäller att föremålen skall föras tillbaka till Sverige. Också föremål som tillfälligt lånats in från utlandet är fria från tillståndsplikt när de skall återutföras. Som exempel på offentlig kulturverksamhet nämndes (prop. 1981/82:82 s. 16) att en musiker är engagerad för konserter utomlands för en kortare tid. Däremot ansågs inte en antikvitetsmässa vara att anse som offentlig kulturverksamhet.

Sammanhörande med frågan om kulturverksamhet, men utan att för den skull ha föranlett generellt undantag från tillståndsplikten, är regeln att tillstånd skall kunna beviljas även för föremål som har stor betydelse för det nationella kulturarvet, nämligen om föremålet förvärfvas av en institution i utlandet (prop. 1981/82:82 s. 16).

3.4.6 Förfarandefrågor. Tidsbegränsning, förhandsgranskning och decentraliserad handläggning

Fornminnesvårdskommittén föreslog att Kungl. Maj:t skulle besluta om registrering av kulturföremål. Dispens från det generella förbudet att inom en 60-dagarsperiod från anmälan föra ut ett registrerat kulturföremål ur riket skulle dock kunna ges av Riksantikvarieämbetet.

Enligt 1927 års kungörelse var det Kungl. Maj:t som kunde bevilja utförseltillstånd, men befogenheten kom 1937 att delegeras till Riksantikvarieämbetet. Kulturskyddssakkunniga föreslog att en särskild av Kungl. Maj:t utsedd registerkommission skulle besluta i frågor om registrering, om tillstånd till utförsel samt om inlösen av kulturföremål. Kommissionen borde vara knuten till Riksantikvarieämbetet och bestå av riksantikvarien som ordförande samt i övrigt av företrädare för föremålsansvariga museer, varvid nämndes Nationalmuseum, Nordiska museet och Livrustkammaren som självskrivna.

I 1964 års förslag var befogenheten att ge tillstånd till utförelse av kulturföremål fördelad på Nationalmuseum (bildkonst, konsthantverk, konstindustri), Kungl. biblioteket (tryckta skrifter, litterära och musikaliska manuskript), Riksarkivet (arkivhandlingar samt andra handskrifter än litterära och musikaliska manuskript) samt Riksantikvarieämbetet (andra föremål av allmänt person- eller kulturhistoriskt intresse). Det förutsattes att de fyra tillståndsmyndigheterna skulle samråda med andra myndigheter och experter för att inhämta den ytterligare sakkunskap som skulle kunna behövas i enskilda fall. Om en ansökan lämnades till fel myndighet, förutsattes också att den mottagande myndigheten skulle bistå med att "lägga saken till rätta."

Kulturrådet föreslog att utöver de nyssnämnda myndigheterna även Nordiska museet skulle få meddela utförelsetillstånd. Nordiska museet, som är en stiftelse, betraktades i sammanhanget som en myndighet. Tillståndsansökningar borde, enligt förslaget, dock göras centralt hos Kulturrådet, som genom den samtidigt föreslagna nya delegationen för skydd mot utförelse av kulturföremål, skulle lämna ansökningen vidare till behörig tillståndsmyndighet.

Kulturrådet föreslog också att meddelade tillstånd skulle gälla i ett år.

Det nu tillämpade förfarandet i ärenden om utförelsetillstånd tillkom i allt väsentligt genom prop. 1981/82:82 s. 18. Kulturrådets förslag godtogs inte helt. I stället för att ansökningar om utförelsetillstånd skulle lämnas in till Kulturrådet föreslogs i propositionen att Riksantikvarieämbetet även fortsättningsvis skulle vara den myndighet som skulle ta emot ansökningarna, men med den skillnaden att ämbetet – om föremålet i fråga inte låg inom ämbetets ansvarsområde – skulle överlämna ansökningen för beslut till den av ovannämnda tillståndsmyndigheterna som vore behörig för föremålet i fråga.

Kulturrådets förslag till *tidsbegränsning* av meddelade tillstånd ansågs inte tillräckligt underbyggt (prop. 1981/82:82 s. 19).

I prop. 1981/82:82 s. 21 diskuterades den *förhandsgranskning* som Nordiska museet sedan länge gjort. Någon reglering av en ordning med förhandsbesked ansågs inte önskvärd. Frågan har inte återkommit i de följande propositionerna (den har däremot därefter aktualiserats av tillståndsmyndigheterna).

Under remissbehandlingen av Kulturrådets rapport föreslog Länsmuseernas samarbetsråd en *decentraliserad handläggning* på så sätt att de regionala museerna borde få ta över huvudparten av de ärendeområden som lagen berör. Förslaget tillbakavisades i prop. 1981/82:82 s. 17 med hänvisning till rättsliga svårigheter med delegering till kommunala organ och vikten av en enhetlig praxis.

Tabell 1. Fideikommiss enligt förteckning bilaga 2. Tabellen anger deras karaktär vid avvecklingen resp., för icke avvecklade, nuläge, oktober 1995. För de som är under avveckling kan karaktären ha ändrats genom delavveckling. Av tabellen framgår dessutom fideikommissens ursprungliga karaktär.

Fideikommiss	avvecklade		kvarvarande		
		därav fidAB	därav fidAB	under avveckl.	
1 Med fast egendom och ev lösöre	60	1	35		5
2 Med enbart lösöre och ev. kapital och som tidigare haft fast egendom	14	2	13	4	1
3 Med enbart kapital och som tidigare haft fast egendom	39	3	20	4	3
4 Med lösöre och ev. kapital	10		8		1
5 Med enbart kapital	11		2		
6 Oredovisade	9				
Summa	143	6	78	8	10

Tabell 2. Fideikommiss enligt förteckning i bilaga 2 länsvis, avvecklade resp. kvarvarande, samt fideikommissaktiebolag.

Län	fidAB 1995	Avvecklade			Kvarvarande				därav under avveckl
		före 1964	1964-	summa	med fastigh.	med lösöre	med kapital	summa	
AB	2	3	25	28	5	4	6	15	5
C	2		8	8	4	1	1	6	
D	2		17	17	5	4	2	11	1
E	3	1	11	12	1	1		2	
F			7	7	2		1	3	
G					1		1	2	1
K					1			1	1
L			4	4	3			3	
M	3		9	9	6		3	9	
N		1	1	2					
O							1	1	
P			7	7	1		1	2	
R			4	4	1	1		2	1
S			7	7					
T	1		2	2	1	1	1	3	1
U	1		9	9	4	1	1	6	
X			2	2					
Ej län		1	25	25		6	5	11	
Sum	14	5	138	143	35	19	23	77	10

4 Internationella aspekter på kulturegendomar och kulturföremål

I detta avsnitt ges en översikt över konventioner som Sverige inte har anslutit sig till, men som har betydelse för den internationella regleringen av frågor rörande bevarandet av främst rörliga kulturföremål. Vidare lämnas närmare redogörelser för lagstiftningen i några länder, bl.a. de nordiska (utom Island) och de tre länder, som utredningen genom besök särskilt studerat.

4.1 1970 års Unescokonvention

Den 14 november 1970 antog Unescos generalförsamling konventionen om åtgärder för att förbjuda och förhindra illegal import, export och överlåtelse av kulturegendom. Konventionens rötter kan sökas tillbaka till Nationernas förbund och tiden efter första världskriget. Det dröjde därefter till 1960 innan Unesco beslutade att återuppta arbetet med en konvention som skulle både främja det internationella kulturutbytet och samtidigt förstärka ländernas möjligheter att säkerställa den kulturegendom som befinner sig på det egna territoriet. Konventionsarbetet präglades länge av de motsättningar som råder mellan s.k. ursprungsländer och mottagarländer i fråga om återställande av kulturegendom som under tidigare epoker kommit till de senare.

Konventionen fick i starten långsamt en bredare anslutning. USA var länge ointresserat, men anslöt sig 1983 som ett led i förbättringen av relationerna med de sydamerikanska grannstaterna. Konventionen har därefter fått ett ytterligare uppsving och hade vid utgången av 1993 ratificerats av 81 stater. Inom Västeuropa går gränsen mellan stater som har resp. inte har anslutit sig ungefär vid "limes". Storbritannien, Nederländerna och de nordiska länderna står utanför. Tyskland är inte heller anslutet och den östtyska ratifikationen från 1974 har upphört att gälla. I Frankrike har nationalförsamlingen sedan länge godkänt anslutning, men ratifikationsinstrumenten har inte blivit deponerade. Våren 1995 förklarade emellertid den franske kulturministern att ratifikationsproceduren skulle fullföljas. Portugal, Spanien, Italien, Grekland och Turkiet har alla ratificerat.

Den svenska regeringen har i september 1994 – efter långvariga överläggningar med de övriga nordiska länderna – bedömt att konventionen i dess nuvarande lydelse inte kan godtas från svensk synpunkt. Regeringen uttalade

dock som sin avsikt att efter samråd med de nordiska länderna i Unesco verka för en översyn av konventionstexten så att en anslutning möjliggörs på sikt.

I konventionens ingress uttalas att utbyte av kulturegendom mellan länder för vetenskapliga, kulturella och utbildningsfrämjande ändamål är av stort värde för alla folks kulturliv och befördrar ömsesidig respekt och förståelse. Det uttalas vidare att det är en väsentlig uppgift för varje land att skydda den kulturegendom som finns inom dess territorium mot stöld, lönnliga utgrävningar och otillåten export.

I artikel 1 anges vad som är kulturegendom i konventionens mening: egendom som av religiösa eller profana skäl är utpekad av en stat som betydelsefull för arkeologi, förhistoria, litteratur, konst eller vetenskap och som ingår i någon angiven kategori av föremål, närmare bestämt a) samlingar rörande fauna, flora, mineraler, anatomi och paleontologi, b) egendom som är knuten till historien (bl.a. vetenskaps-, teknologi-, militär- och socialhistorien) eller till personhistorien för nationella ledare, tänkare, vetenskapsmän och konstnärer samt till händelser av nationell betydelse, c) fynd från arkeologiska undersökningar, d) delar av minnesmärken eller från arkeologiska områden, e) mer än 100 år gamla antikviteter, t.ex. inskriptioner, mynt och präglade sigill, f) etnologiska föremål, g) konstnärliga föremål som I) bilder, målningar och teckningar gjorda helt för hand och på varje underlag och av alla slags material (dock ej industriell formgivning och handdekorerad fabriksproduktion), II) originalstatyer och skulpturer, oavsett material, III) originalgrafik, tryck och litografier, IV) konstnärliga originalcollage och -montage, oavsett material, h) sällsynta manuskript och inkunabler, gamla böcker, dokument och publikationer av speciellt intresse (historiskt, konstnärligt, vetenskapligt, litterärt m.m.), enstaka eller i samlingar, i) frimärken och stämpelmärken, enstaka eller i samlingar, j) arkiv, bl.a. ljud-, fotografiska och kinematografiska arkiv, k) möbler som är mer än 100 år gamla och gamla musikinstrument.

Begreppet kulturegendom dubbelexponeras i artikel 4 med en definition av vad som är varje stats kulturarv. Syftet är att knyta de kulturföremål vars fysiska uttryck angetts kategorivis i artikel 1 till ett visst lands kulturella arv, så att föremålets "hemvist" kan bestämmas. Ett lands kulturarv utgörs sålunda av föremål som a) skapats av landets medborgare eller inom landet av personer som är bosatta där, b) påträffats inom landet, c) förvärvats vid arkeologiska eller liknande undersökningsresor med vederbörligt tillstånd av ursprungslandet, d) förvärvats genom överenskommet utbyte, e) förvärvats genom gåva eller köp från ursprungslandet.

För att skydda kulturegendom mot illegal hantering skall staterna hålla sig med organ, vars uppgift är bl.a. att upprätta och ajourhålla en *lista över viktig offentlig och privat kulturegendom*, vars export skulle utarma det nationella kulturarvet. Listan skall grundas på en *nationalinventering* av kulturegendom (artikel 5).

I artikel 6 åtar sig staterna att *förbjuda export* av kulturegendom med mindre än den åtföljs av ett certifikat, som anger att export är tillåten. I artikel 7 föreskrivs att staterna skall *hindra museer* och motsvarande institutioner från att *förvärva* kulturegendom som exporterats olagligen från en konventionsstat och underrätta den staten om att sådan egendom saluhålls. Vidare skall staterna *förbjuda import* av kulturegendom som stulits från ett museum eller från ett religiöst eller profant offentligt minnesmärke eller liknande institution, förutsatt att egendomen visas tillhöra en sådan institutions inventarium. På ursprungsstatens begäran skall sådan kulturegendom *återlämnas* mot betalning av skäligen ersättning till en oskyldig köpare eller till någon som har giltiga anspråk på egendomen.

Artikel 8 innehåller åtagande att utfärda straffregler eller administrativa sanktionsregler för överträdelse av förbuden i artiklarna 6 och 7.

I artikel 10 åtar sig staterna att motverka flyttning av sådan kulturegendom som olagligen tagits från en annan stat samt att, så långt som bedöms lämpligt i varje land, förplikta antikhandlare att, vid straffansvar eller äventyr av administrativa påföljder, förteckna kulturegendoms ursprung, namn och adress på leverantör, beskrivning och pris på varje sålt föremål samt att underrätta köpare om ev. exportförbud.

Artikel 13 innehåller allmänna åtaganden om bl.a. åtgärder för att förhindra överlåtelser som kan främja olaglig import eller export, samt om att ägare skall tillåtas föra talan för att återfå förlorade eller stulna kulturföremål.

Konventionen innehåller totalt 26 artiklar, varav här beskrivits endast de som avser operativa verkningar. Övriga artiklar innehåller bl.a. deklARATIONER om det viktiga i att på olika sätt motverka illegal hantering av kulturegendom samt formella regler om ikraftträdande, ändring, rapportering m.m.

Den svenska regeringens invändningar mot konventionen avser särskilt förbudet i artikel 6 mot import av kulturföremål som stulits från museer och institutioner. Förbudet har ansetts alltför resurskrävande att övervaka.

4.2 Unidroit

Efter många års förberedelser och fyra expertmöten under tiden 1991–1993 antogs i juni 1995 i Rom en konvention om stulna och olagligt exporterade kulturföremål, utarbetad under ledning av det särskilda FN-organet Unidroit.

Konventionen är, som antyds av dess titel, uppdelad på ett avsnitt som reglerar återställande av stulna kulturföremål och ett annat som rör återställande av kulturföremål som exporterats illegalt. Med kulturföremål avses i konventionen föremål som på religiösa eller profana grunder är av betydelse för arkeologi, förhistoria, historia, litteratur, konst eller vetenskap och som tillhör någon av de kategorier som anges i bilaga till konventionen (artikel 2; bilagan överensstämmer med förteckningen i 1970 års Unescokonvention).

Beträffande *stulna kulturföremål* gäller generellt att de skall återlämnas. Med stulna jämställs föremål som blivit olagligt utgrävda eller olagligen behållits efter en laglig utgrävning. Återlämnandet skall begäras inom tre år från det att den som återkräver föremålet fick veta var och hos vem föremålet fanns, eller i vart fall inom 50 år från stölden. För föremål som är en del av ett minnesmärke, fornlämningsområde eller en offentlig samling gäller endast den treåriga preskriptionstiden. Återkrav av sådana föremål har alltså ingen absolut preskriptionstid men en konventionsstat får ändå begränsa denna till 75 år eller längre. Med föremål från offentliga samlingar likställs föremål som har religiös eller social betydelse för en folkstam eller ursprungsbefolkning (artikel 3).

Innehavaren av ett föremål som skall återlämnas är berättigad till skälig ersättning, förutsatt att han varken visste eller borde ha vetat att föremålet var stulet och kan visa att han iakttagit tillbörlig omsorg när han förvärvade föremålet. Utan inskränkning i innehavarens rätt, skall i enlighet med lagen i den stat där återlämnandet begärs, i första hand den som överlät föremålet till innehavaren krävas på ersättning. Den som betalar ersättning skall vara oförhindrad att kräva beloppet från någon annan person. Frågan om förvärvet skett med tillbörlig omsorg skall bedömas med hänsyn till omständigheterna vid förvärvet, inbegripet parternas karaktär, priset, om innehavaren använde skäligen tillgängliga register över stulen kulturegendom och annan upplysning som skäligen stod till förfogande, rådfrågade förmedlingar eller vidtog andra åtgärder som kunde begäras av en aktsam person under de rådande förhållandena. Innehavaren skall inte ha bättre rätt än den från vilken han ärvt föremålet eller eljest fått det utan ersättning (artikel 5).

Konventionen skall gälla för återkrav av föremål som antingen har stulits eller som påträffas i en konventionsstat sedan konventionen trätt i kraft där (artikel 10 [1]).

Illegalt exporterade kulturföremål skall kunna begäras återlämnade under förutsättning att bortförandet av föremålet från den återkrävande staten (endast stater har talerätt i denna del av konventionen) har medfört men i vissa närmare avseenden eller staten på annat sätt visar att föremålet har "significant cultural importance" för den. Återkrav skall framställas inom tre år från det återkravsstaten fick vetskap om var och hos vem föremålet fanns, eller i vart fall inom femtio år från den illegala exporten eller från den dag föremålet skulle ha återställts efter ett temporärt exporttillstånd (artikel 5).

Innehavaren av ett illegalt exporterat kulturföremål skall vara berättigad till skälig ersättning från återkravsstaten, förutsatt att han varken vetat eller bort veta vid sitt förvärv att föremålet hade exporterats illegalt. Man skall ta hänsyn till omständigheterna vid förvärvet, inbegripet avsaknaden av ett exportcertifikat som skulle ha krävts enligt lagen i återkravsstaten. I stället för ersättning kan innehavaren välja att behålla äganderätten till föremålet, eller att överlåta det mot eller utan betalning till en person i återkravsstaten. Kostna-

den för återtransport betalas av återkravsstaten. Innehavaren skall inte ha bättre rätt än den som han ärvt eller fått föremålet från (artikel 6).

Återlämnandeskyldigheten gäller inte om export av föremålet inte längre än illegal vid återkravstillfället eller om föremålet exporterats under upphovsmannens livstid eller inom femtio år från hans död, såvida inte föremålet förfärdigats inom en folkstam eller urbefolkning för traditionellt eller rituellt bruk (artikel 7).

Konventionen gäller bara för föremål som exporteras illegalt efter ikraftträdandet (artikel 10 [2]).

I artikel 13 (3) finns en bestämmelse som gör det möjligt t.ex. för EES-staterna att i stället för konventionen tillämpa EG-direktivet om återlämnande av kulturföremål i den utsträckning som överensstämmer med konventionen.

Konventionen antogs den 24 juni 1995 i Rom av tio stater och är öppen för undertecknande till den 30 juni 1996. Den träder i kraft sex månader efter det att den femte staten deponerat anslutningsinstrument.

4.3 Danmark

4.3.1 Byggnadsskydd

Den nuvarande bygningsfredningsloven, som är den tredje i ordningen, tillkom 1979 och trädde i kraft den 1 januari 1980. Byggnader uppförda före år 1536 är automatiskt fredade. Byggnader av väsentligt arkitektoniskt eller kulturhistoriskt värde, äldre än 100 år kan med tillhörande skyddsvärda närmiljö skyddas genom beslut av miljöministern. Även nyare byggnader kan sedan 1980 skyddas om de är av framträdande värde eller på grund av andra särskilda omständigheter, t.ex. rivningsrisk.

Totalt 3 600 objekt är fredade, omfattande ca 9 000 byggnader, varav ca 300 herrgårdar.

Skyddsföreskrifter utfärdas inte vid en bygningsfredning, utan skyddets omfattning framgår av lagtexten. Det omfattar en underhållsplikt för ägaren, och en plikt att begära tillstånd för åtgärder som är mer omfattande än underhåll. Tillstånd anses automatiskt beviljat om miljöministeriet inte inom tre månader tagit ställning till åtgärderna.

Fast inredning ingår i fredningen. Lösöre kan skyddas endast genom frivilliga avtal med ägarna. Avtal av detta slag kan i Danmark "tinglysas" dvs. skrivas in i fastighetsboken och får då giltighet som servitut bindande även för kommande ägare.

Fredning utlöser inte ersättningsrätt. Avslås en ansökan om rivning är dock staten skyldig att lösa egendomen, om det råder ett väsentligt missförhållande mellan dess avkastning och avkastningen på liknande egendomar utan rivningsförbud. Hänsyn tas i fallet herrgårdar till hela egendomen med

jord och skog. Om inlösenplikten aktualiseras av ägaren kan staten alltså lösa in hela egendomen, inte bara byggnaden. Lagen ser därmed bevarandet av helheten som väsentligt. Statens bygningsfredningsfond inrättad 1966 sköter inlösenärendena. Endast två herrgårdar har lösts in och då endast byggnad med park.

Inlösensskyldigheten gäller inte fredade byggnader som tillhör eller efter lagens ikraftträdande tillhört staten, kommuner, kyrkan, prästerskapet eller offentliga stiftelser. Den kan också bortfalla genom att ägaren godkänner särskilda bevarandebestämmelser.

4.3.2 Statliga stödinsatser för kulturegendomar

Byggningsfredningsloven innehåller bestämmelser som ger miljöministern fullmakt att ge statligt stöd till byggnadsarbeten på fredade byggnader. Bidragssystemet administreras av Skov- og Naturstyrelsen. Stödet kan också omfatta säkerställandet av inventarier i sådana byggnader, om inventarierna är av betydelse för den kulturhistoriska helheten eller har en särskild anknytning till den aktuella byggnaden. Stödet villkoras av att ägaren går med på tinglysning av en särskild bevarandedeklaration med innebörden att ägaren avser sig rätten att begära fastigheten inlöst. Sådana bevarandebestämmelser gäller för ca 40 % av de skyddade herrgårdarna.

Statens bygningsfredningsfond disponerar dessutom medel för förvärv av och lån till skyddad egendom. Lånen är ränte- och amorteringsfria under viss tid och villkoras i fall beloppet är större än 50 000 DKK av att ägaren avger en särskild bevarandedeklaration. Stöd ges inte till allmänt underhåll eller modernisering. Stödet kan också lämnas till att säkra att lös egendom blir kvar i den fredade byggnaden. Fonden kan också ge lån till värdefulla men icke skyddade byggnader.

Inkomstskattemässigt får avdrag göras för underhållskostnader för skyddade byggnader med verkligt belopp, inte enligt schablonregeln för bostäder 2 000 DKK. Detta kan ske enligt en av två principer, antingen med verkliga dokumenterade kostnader eller enligt "förfall-per-år"-systemet då en årlig kostnadsram fastställs med utgångspunkt i byggnadens storlek, byggnadsmaterial etc. I detta fall kan medel som inte tagits i anspråk ett år föras över till kommande år, dock inte till en kommande ägare. Avdraget får i det första fallet avse underhåll för att vidmakthålla byggnaden i det skick den hade vid förvärvet, inte för förbättringar. I det andra fallet får även förbättringar inräknas i den mån dessa ryms inom den fastställda ramen. För alla, även icke skyddade egendomar gäller att underhållskostnader för ekonomibyggnader får dras av. "Förfall-per-år"-systemet administreras av BYFO, Byggningsfredningsforeningen, som organiserar ägare till fredade byggnader.

Fastighetsskatt (kommunal i Danmark) skall inte betalas för skyddade byggnader om de omfattas av särskild bevarandedeklaration, innebärande att ägaren avsagt sig rätten att begära egendomen inlöst om han inte får tillstånd att riva byggnaderna. Befrielsen omfattar den bebyggda marken, gårdsplan och trädgård. För en större egendom har befrielsen således en begränsad betydelse. Skatten kan vara upp till 2,4 % av markvärdet. Företag får dra av skatten.

En utredning tillsatt av miljöministern lade 1987 fram Betænking om bevaringen av den Danske Herregård. Utredningen beräknade att det finns 500 till 600 herrgårdar i Danmark med framträdande bevarandevärde. 40 representativa herrgårdar hade valts ut för att ge underlag för statistik och konsekvensbeskrivning för förslagen.

Utredningen gjorde den bedömningen att herrgårdarnas bevarandevärde ännu i stor utsträckning bestod, men att de var hotade av svag ekonomi. Syftet med statliga insatser borde vara ett bevarande av herrgårdarna som kulturhistoriska och ekonomiska enheter. En översyn av skyddslagstiftningen föreslogs och en skiss till en herrgårdsmiljölag lades fram.

I inkomstskattehänseende framhölls avdragsrätt för kostnader för bevarandeåtgärder som den mest effektiva och direkt verkande åtgärden. Ägare till bevarandevärda huvudbyggnader borde i likhet med vad som gäller för fredade få en utökad avdragsrätt för underhåll i förhållande till det gällande schablonavdraget om 2 000 DKK per år. Underhåll av parker borde också berättiga till avdragsrätt. Skyddade byggnader borde få avdragsrätt för uppvärmning till grundvärme. Tillsyn och städning borde också betraktas som avdragsberättigat underhåll.

Förmögenhetsskatten borde reduceras genom att fastighetsvärdet räknas ned med 10–15 % utöver schablonen.

Arvs- och gåvoskattebefrielse borde kunna medges av finansministern, helt eller delvis, på förslag från miljöministern. För detta erfordras en genomgång av egendomarna för att slå fast bevarandevärde och de förpliktelser ägaren skall bindas vid genom avtal för att få skattebefrielsen.

Utredningen föreslog också underlättande av tilläggsförvärv av jordbruksmark för att stärka den ekonomiska basen för en egendom. Fonder eller institutioner borde också lättare kunna förvärva egendomar om detta gynnar bevarandet. Krav på tillstånd från miljöministern för avstyckning och försäljning av mark eller byggnader för att undvika att herrgårdarna förlorar sin ekonomiska bas förespråkades också.

Utredningen lade vidare fram förslag om en herrgårdsfond. Fonden borde få gynnsamma skatteregler, fritas från arvs- och gåvoskatt och få ett startkapital på 50 miljoner DKK från staten eller andra samt ett årligt statsbidrag om 5 miljoner DKK.

Ingenting av vad utredningen föreslagit har hittills genomförts.

En utredning 1990 om bygningsbevaring har sedermera lagt fram förslag om kommunala bevarandefonder som inrättas med statligt och kommunalt stöd. Staten bör enligt förslaget satsa 40 miljoner DKK per år. Befrielsen från kommunal fastighetsskatt för fredade byggnader föreslås avskaffad med motiveringen att den slår orättvist och innebär byråkrati. Den beräknade intäkten för kommunerna, 50 miljoner DKK per år, föreslås användas bl.a. för att bygga upp de nämnda bevarandefonderna. Bidrag föreslås bli inkomstskattebefriade generellt för bevarandevärda byggnader och inte som nu, enbart för fredade.

4.3.3 Export av kulturföremål

Den danska exportlagstiftningen för kulturföremål antogs så sent som 1986. Lagen om säkerställande av kulturvärden i Danmark omfattar privat egendom inom följande kategorier: 1) kulturföremål från tiden före 1660, 2) kulturföremål med ett värde om lägst 100 000 DKK och som är äldre än 100 år samt 3) fotografier med ett värde om lägst 30 000 DKK oavsett ålder. Lagen omfattar dock inte mynt och medaljer. Kulturministern kan, på förslag av Kulturvärdeudvalget och när det finns särskilda skäl, förordna att lagen skall vara tillämplig även på kulturföremål som annars inte omfattas.

Utförsel av kulturföremål som lagen gäller för till utlandet eller till Färöarna och Grönland fordrar tillstånd. Tillstånd får sökas endast av ägaren. Ägare eller arvingar är skyldiga att anmäla ägarbyten till Kulturvärdeudvalget.

Det är Kulturvärdeudvalget, bestående av riksantikvarien, rikarkivarien, direktören för Statens konstmuseum, överbibliotekarien vid Kungliga biblioteket samt ordföranden för Statens museinämnd, som avgör frågor om utförseltillstånd. En ansökan som inte behandlats inom tre månader, betraktas som beviljad, varom nämnden skall utfärda förklaring, såvida inte tidsutdräkten föranletts av att sökanden inte har efterkommit en begäran om att förete kulturföremålet för besiktning.

Utförseltillstånd skall beviljas om ägaren visar att föremålet tillkommit utanför Danmark och har införts till landet inom de senaste 100 åren, eller föremålet skall medföras som bohag vid ägarens bosättning utomlands.

Beträffande arkivalier kan tillstånd medges på villkor att föremålen kopieras.

Ett utförseltillstånd förfaller om det inte utnyttjas inom fem år.

Om en ansökan om utförseltillstånd avslås, lämnar Kulturvärdeudvalget ett anbud på förvärv av föremålet till det pris som kan nås vid en försäljning på den fria marknaden. Beloppet bestäms efter samråd med särskilt sakkunniga. Anbudet förfaller om ägaren inte har accepterat det inom tre månader. Förvärvade föremål tillförs ett museum efter udvalgets bestämmande. I särskilda fall kan föremålet bli kvar på den plats där det finns.

Utdvalget behandlar också ansökningar om licens enligt EG-förordningen om export av kulturföremål. Det förekommer ett 100-tal ansökningar om året, men avslag är aktuellt bara i ett eller två fall under ett år. Utdvalget följer utvecklingen på området huvudsakligen genom att ta del av auktionskataloger.

4.4 Finland

4.4.1 Byggnadsskydd m.m

1985 års byggnadsskyddslag ger länsstyrelserna befogenhet att – efter fastställelse av regeringen – skydda byggnader, byggnadsgrupper och bebyggda områden som har kulturhistorisk betydelse. Till en byggnad hänförs dess fasta inredning. Skyddsföreskrifter skall utfärdas rörande vad som behövs för att bevara det kulturhistoriska värdet. Skyddsbesluten skall anmälas till inteckningsregistret.

Ägare och nyttjanderättshavare till skyddade byggnader är berättigade till ersättning för skada som följer av att vederbörande inte kan använda byggnaden på sedvanligt sätt eller på sådant sätt som medför skälig nytta. Behöver ägaren vidta särskilda åtgärder enligt skyddsföreskrifterna skall staten ersätta kostnader som överstiger normala underhållskostnader.

Ägare kan beviljas bidrag för underhåll eller förbättring av byggnaden eller dess omgivning. Denna möjlighet står öppen även för ägare av inte skyddade byggnader, om bidragstagaren förbinder sig att bevara byggnaden. Som villkor kan ställas upp att allmänheten skall ha tillgång till området eller byggnaden.

Skattesubventioner förekommer inte i Finland.

Även om en byggnad inte är skyddad gäller att rivning eller ändring som berör fast inredning med gamla målningar, inskrifter eller arkitektoniska utsmyckningar inte får utföras utan föregående anmälan till museiverket.

4.4.2 Export av kulturföremål

Lagen om begränsning av utförsel av kulturföremål med tillhörande förordning trädde i kraft den 1 juli 1978.

Lagen gäller för följande föremålskategorier: 1) över 50 år gamla konstverk samt konstindustri- och konsthantverksprodukter, 2) andra över 50 år gamla föremål av allmänt kulturhistoriskt värde samt 3) föremål med anknytning till den nationella historien och bemärkta personer, värdefulla manuskript och vetenskapligt betydelsefulla samlingar oberoende av deras ålder. Kulturföremål av utländskt ursprung omfattas inte, om de inte under de se-

naste 70 åren varit minst 50 år i Finland. Utländskt ursprung anses föremål ha som är tillverkade, funna eller insamlade utomlands.

Om någon önskar föra ut en samling skall tillstånd sökas för samlingen och inte för enstaka föremål.

Museiverket får bevilja tillstånd till utförelse och delegera denna befogenhet till andra myndigheter, central- eller landskapsmuseer. Avslagsbeslut som meddelas per delegation skall underställas Museiverket och alla andra beslut skall rapporteras dit. Museiverket skall föra en landsomfattande förteckning.

Tillståndsmyndigheterna får granska föremål.

Tillstånd får inte beviljas om kvarhållandet av föremålet är viktigt ur konstnärlig, vetenskaplig, historisk eller eljest ur kulturhistorisk synvinkel. Har föremålets ägare viktiga personliga skäl för utförelsen eller föreligger eljest särskilda skäl, kan tillstånd likväl beviljas även i dessa fall.

Tillstånd skall beviljas om föremålet tillhör bohaget för en person som flyttar utomlands, om en utomlands boende person fått föremålet i arv eller avvittring, eller om den som tillståndet gäller förbinder sig att inom utsatt tid återföra föremålet till Finland.

Ett tillstånd gäller i två år om inte kortare tid har bestämts.

Sedan tillstånd har beviljats får tillståndsmyndigheten kopiera och fotografera eller på annat sätt undersöka föremålet så länge inte tillståndshavaren åsamkas oskäligt dröjsmål.

Tullverket har rätt att hänvisa vederbörande att söka tillstånd om en fråga om tillståndsplikt är oklar.

4.5 Norge

4.5.1 Fasta och lösa kulturminnen

1978 års lov om kulturminnen har ersatt bygningsfredningsloven från 1920. Lagen skiljer på automatiskt skydd och skydd genom beslut i särskilda fall. Automatiskt skyddade är ett antal angivna kategorier arkeologiska och andra kulturlämningar, bl.a. byggnader som är tillkomna före år 1537. Till en automatiskt fredad lämning hör ett skyddsområde inom 5 m från lämningen, intill dess att särskilt beslut fattas. Nyare byggnader, liksom andra nyare lämningar av alla slag kan fredas om de har arkitektoniskt eller kulturhistoriskt värde. Fredningen beslutas av Miljøverndepartementet och kan inkludera ett skyddsområde. Också hela kulturmiljöer kan fredas efter beslut av regeringen. Fredningsbeslut skall tinglysas.

Fredningsbeslutet, som kan kompletteras med mer detaljerade föreskrifter, omfattar fasta inventarier. När det finns särskilda skäl kan också större lösa inventarier omfattas; i sådana fall skall varje föremål specificeras.

Departementet kan ge dispens för ändringar. Om dispens ges med villkor som fördyrar arbetet är ägare eller brukare berättigad till hel eller delvis ersättning. Ägare och brukare kan också åläggas att underhålla byggnader som förfaller, såvida inte ägaren visar att han inte har råd. Departementet kan också ge bidrag till underhållskostnader.

Lagen innehåller också en avdelning med bestämmelser för lösa kulturminnen. Staten har äganderätt till föremål som saknar annan ägare inom följande kategorier: 1) Saker från före 1537 såsom vapen, redskap, kulturföremål, stenar, trästycken eller föremål av annat material med bilder, lösa byggnadsdelar, bohag, kyrkoinventarier, smycken, arkivalier, skelett och skelettdelar, 2) mynt från före 1650 och 3) samiska föremål av det slag som är nämnt under 1) och som är äldre än 100 år. Den som finner ett löst kulturminne är skyldig att anmäla det. Departementet beslutar om att ge upphittaren hittelön, som i fråga om föremål av guld eller silver inte får understiga 110 % av metallvärdet. Staten kan också överlåta föremålet på upphittaren eller markägaren. Motsvarande bestämmelser gäller också i fråga om mer än 100 år gamla skeppsvrak och tillhörande sjöfynd.

Skattemässigt gäller att ägare av fredade bostadshus kan begära avvikelser från schablonreglerna för beskattning av sådana hus för att därigenom få avdrag för underhållskostnader.

Särskilda regler rörande kulturföremål finns också i den norska lagen om godtroshöjning av lösöre från 1978. Lagen ställer som huvudprincip upp den s.k. indikationsprincipen, dvs. den som förvärvat lös egendom i god tro är skyddad mot tidigare ägares anspråk på att återfå egendomen utan ersättning. Från denna princip görs emellertid undantag dels för egendom som frånhänts ägaren genom stöld eller annat tillgreppsbrott, dels för konstverk, antikviteter eller museiföremål som är i offentlig ägo eller tillhör en privatsamling som är öppen för allmänheten. Sådan egendom kan ägaren således begära tillbaka om det sker utan onödigt dröjsmål. Ägaren behöver betala ersättning till den godtroende innehavaren bara om han själv kan lastas för att egendomen kom på avvägar.

4.5.1 Export av kulturföremål

De norska exportreglerna är intagna som § 23 i loven om kulturminnen. Följande föremålskategorier får inte föras ut utan tillstånd av Miljöverndepartementet: 1) Automatiskt fredade kulturminnen, 2) byggnader och byggnadsdelar samt andra föremål av konst-, kultur- eller personhistoriskt intresse som är äldre än 100 år, som skulpturer, målningar, mynt, arkivalier, manuskript, sigill och signeter, sällsynta tryck, möbler och annat bohag eller lösöre, dräkter, vapen och liknande, 3) samiska kulturminnen utan hänsyn till ålder samt 4) minnen av framstående personer utan hänsyn till ålder.

Miljöverndepartementet får utfärda verkställighetsföreskrifter. I dessa – som för närvarande är under översyn – förekommer en detaljerad lista över föremål som omfattas av tillståndsplikt. Miljöverndepartementet har dessutom förordnat att målningar, grafik, skulptur och andra konstföremål, *yngre än 100 år*, av särskilt framstående norska konstnärer och av framstående utländska konstnärer när konstverket har speciell anknytning till Norge, skall omfattas av tillståndsplikt. Departementet har delegerat befogenheten att meddela tillstånd till ett antal myndigheter, institutioner och museer i Oslo, Hamar, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim och Tromsø. Dessa får i sin tur vidaredelegera tillståndsbefogenheter till enskilda tjänstemän vid andra museer med vetenskaplig ledning.

Kopior av ansökningshandlingar och beslut i tillståndsärenden skall sändas till Riksantikvaren, som också är behörig att ta emot ansökningar för vidare befordran till rätt tillståndsmyndighet.

I syfte att nå en likformig praxis har departementet föreskrivit inbördes samrådsskyldighet för de inblandade myndigheterna.

Några bestämmelser som anger hur enskilda intressen skall vägas in vid tillståndsgivningen finns inte i kulturminneloven eller föreskrifterna.

4.6 Frankrike

4.6.1 Klassning av kulturegendom

I avsnitt 3.1.3 finns en bakgrundsbeskrivning av de franska skyddsprinciperna. Den ännu – låt vara med flera ändringar – gällande lagstiftningen är 1913 års lag om historiska minnesmärken, som – liksom i Nederländerna – har författningsmässiga kopplingar till skatte- och bidragssystemen.

Det starka skyddsinstrumentet i 1913 års lag är klassning (*classement*), dvs. ett urvalsbeslut med bestämda rättsverkningar. Klassning används för sådan egendom vars bevarande framstår som ett allmänt intresse. Såväl fast som lös egendom kan klassas. Vid klassning av en byggnad ingår en skyddszon inom en radie av högst 500 m från skyddsobjektet (området kan göras större). Egendom som inte bedöms behöva klassas i första hand men som anses ha ett tillräckligt högt historiskt eller konstnärligt intresse för att bevaras kan skrivas in i tilläggsregistret över kulturegendom (*l'inventaire supplémentaire des monuments historiques*).

Klassning beslutas – efter en omfattande beredning – av kulturministern. Om en privat ägare (eller en annan minister) motsätter sig klassning av egendomen, måste beslutet underställas den judiciella regeringsinstansen, *Conseil d'Etat*. Ägaren har rätt till ersättning för på visst sätt kvalificerade skador i förfoganderätten. Ersättningen bestäms av allmän domstol.

Inskrivningen i tilläggsregistret sker genom beslut av regionsprefekten. Beslutet kan överklagas administrativt, men ger inte rätt till ersättning.

Klassad egendom (objets classés) får inte förstöras, flyttas eller ändras utan kulturministerns godkännande. Lös egendom får inte heller exporteras. För tilläggsinskriven egendom (objets inscrits) gäller att tilltänkta ändringar måste anmälas fyra månader i förväg. Om kulturministern då inte beslutar om en interimistisk klassning får ändringen utföras.

År 1994 uppgick antalet klassade objekt till 130 000 medan ytterligare 80 000 objekt fanns på tilläggslistan. Av de klassade föremålen var ca 7 000 privatägda. Enligt uppgift är det sällsynt att privatägda objekt klassas utan att ägaren tagit initiativ till det själv och i vart fall krävs i de flesta fall att ägaren medger klassningen.

4.6.2 Statliga stödinsatser för kulturegendomar

Ägare till egendom som är klassad eller inskriven enligt 1913 års lag om historiska minnesmärken har laglig rätt till statsunderstöd för underhålls- och konserveringskostnader. För klassad egendom uppgår statens minimiandel till 50 % av kostnaden för nödvändiga arbeten. Någon övre gräns finns inte angiven, men ligger i praxis vid 80 % av kostnaden, vilken andel beviljas endast kommuner.

I fråga om tilläggsinskriven egendom är statsandelen lägre. Den får inte överskrida 40 % och ligger i praktiken oftast kring 10–20 % av kostnaden.

1913 års lag är vidare kopplad till vissa inkomstskattefördelar angivna i den allmänna skattelagen med tillhörande föreskrifter. Sålunda är kostnaderna för sådana reparations- och underhållsarbeten som inte täcks av statsbidrag till 100 % avdragsgilla. Statsbidrag är alltså en förutsättning för avdragsrätt för denna slags kostnader (vilket lär leda till att många gånger mycket små statsbidrag beviljas för att föranleda avdragsrätt). Även om statsbidrag inte beviljas, föreligger dock avdragsrätt för andra kostnader än de nämnda efter skilda principer beroende på om egendomen är öppen för besök av allmänheten eller inte. Om så är fallet får 100 % även av dessa kostnader dras av; i annat fall 50 %. Denna inkomstskattefördel kan beviljas även för annan egendom än klassad eller inskriven, men detta förutsätter en särskild överenskommelse godkänd av finansministern.

Genom lagändringar 1988 har också införts befrielse från arvs- och gåvoskatt i fråga om överlåtelse av fast och lös egendom av kulturhistoriskt värde. För denna skattefrihet krävs oavsett om egendomen är klassad eller inskriven en särskild överenskommelse rörande allmänhetens möjlighet att se den skattebefriade egendomen eller tillträde i övrigt, underhåll, utbildningsändamål m.m.

4.6.3 Export av kulturföremål

Som nämnts får kulturföremål som klassats enligt 1913 års lag om historiska minnesmärken inte exporteras (artikel 21). Förbudet är indispensabelt (så länge som föremålet förblir klassat). I artikel 16 i samma lag har föreskrivits att ägaren har rätt till ersättning för det intrång som klassningen medför och att ersättningen skall begäras inom sex månader. Längre ansågs denna bestämmelse inte ha någon praktisk tillämpning, men den senare rättsutvecklingen har visat att staten kan bli ersättningsskyldig med betydande belopp. I juni 1993 förklarade Tribunal d'Instance i Paris att ägaren av ett klassat verk av van Gogh var berättigad till ersättning för den skada som uppstått genom att tavlan i fråga inte kunde säljas på den internationella marknaden. Beloppet har senast i Cour d'Appel fastställts till 140 miljoner FRF, men domen har överklagats av staten.

Tvisten har föranlett lagförslag om att ersättningsrätten för klassning av lös egendom enligt artikel 16 i 1913 års lag skall upphävas, men regeringen har ännu inte lagt fram förslaget.

Vid sidan av det indispensabla förbudet för klassad egendom fanns intill 1993 generellt formulerade bestämmelser i 1941 års lag om export av konstverk, som innebar att möbler framställda före år 1830, bild- och skulpturkonst före år 1900 samt fynd från arkeologiska utgrävningar i Frankrike inte fick exporteras utan tillstånd. Någon ersättningsrätt fanns inte föreskriven i den lagen. (Liknande regler fanns också i 1979 års arkivlag.) Staten hade rätt att lösa in exportanmälda föremål till det pris som fanns angivet i anmälan.

I och med att EG-förordningen om export av kulturföremål trädde i kraft upphävdes 1941 års lag och ersattes med bestämmelser om kulturföremål i 1992 års lag om varor för vilka råder vissa omsättningsrestriktioner och om samarbetet mellan polis och tull. I den lagen föreskrivs att föremål som tillhör offentliga samlingar, som har klassats enligt 1913 års lag (eller 1979 års arkivlag) eller andra föremål som har ett stort värde för det nationella kulturarvet från historisk, konstnärlig eller arkeologisk synpunkt, skall anses vara nationalskatter. Kulturföremål som tillhör någon av kategorierna i Conseil d'Etats dekret (= EG-förordningens bilaga) får inte exporteras vare sig definitivt eller tillfälligt utan ett certifikat, som intygar att föremålet inte är en nationalskatt. Certifikatet gäller under fem års tid. Ett exportcertifikat får vägras endast för föremål som är nationella skatter och skall utfärdas för föremål som legalt importerats under de senaste femtio åren, förutsatt att föremålet inte har klassats.

En exportansökan får inte avslås utan att ett motiverat beslut sätts upp efter behandling i en särskilt inrättad kommission, bestående av företrädare för staten och kvalificerade personer och ledd av en medlem av Conseil d'Etat.

Även tillståndsbeslut skall motiveras. En sökande är skyldig att på begäran förete föremålet för tillståndsmyndigheten.

Om certifikat vägras, får en ny ansökan beträffande samma föremål inte prövas under tre år. Efter utgången av denna tid, får däremot certifikat inte

längre vägras, med mindre än att föremålet blivit klassat (eller blivit omhändertaget enligt regler för arkeologiska och marinarknologiska föremål).

För nationalskatter får tillfälligt exporttillstånd ges för att möjliggöra restaurering, expertbedömning, deltagande i kulturevenemang eller för deposition i en offentlig samling. Tillståndet får gälla för den tid som ändamålet fordrar. Innehavaren av föremålet är på begäran skyldig att förete föremålet efter utgången av tillståndstiden.

Sammanfattningsvis innebär alltså den nya regleringen ingen ändring för klassade föremål, som – liksom andra "oförytterliga" (inaliénable) föremål tillhöriga offentliga samlingar – aldrig får exporteras. Andra kulturföremål som omfattas av EG-förordningens kategoribilaga får inte föras bort från Frankrike utan ett certifikat. Ett avslagsbeslut innebär att staten har tre år på sig för att antingen klassa föremålet, med de ersättningskonsekvenser detta kan få, eller för att köpa eller på annat sätt komma överens med föremålets ägare om ett fortsatt bevarande i Frankrike. Sker inte detta, skall en ny exportansökan beviljas.

Eftersom de franska föremålskategorierna sammanfaller med EG-förordningens innebär certifikatprövningen samtidigt en licensprövning enligt förordningen.

Under 1993 gavs 2 136 certifikat och under 1994 2 409, de flesta inom kategorierna 1, 3, 4 och 14 enligt EG-förordningen. Certifikat vägrades under 1993 i elva fall, varav några sedermera beviljats tillfälligt certifikat och några sedermera förvärvats av museer. Antalet vägrade certifikat under 1994 var 10.

4.7 Nederländerna

4.7.1 Allmänt

Den centrala nederländska skyddslagen är 1988 års lag om monument och historiska byggnader. Den gäller för av människor byggda fasta anläggningar som är mer än 50 år gamla, vilka kan skyddas genom beslut av kulturministern. Lagen innehåller också grundläggande bestämmelser för det statliga stöd som regeringen meddelar närmare föreskrifter om. Skyddssystemet har under senare år decentraliserats så att kommuner som antagit egna skyddsförordningar efter samråd med riksmyndigheten beslutar om dispenser för rivning och ändring av skyddade anläggningar. Fyra femtedelar av kommunerna har antagit egna sådana förordningar. Förordningen ger kommunen dessutom möjlighet att själv besluta om att skydda byggnader och andra anläggningar.

År 1991 fanns drygt 43 000 skyddade objekt, byggnader eller anläggningar. Av dessa var 29 000 bostadsbyggnader, 2 200 kyrkor och 5 000 bondgårdar. Därtill kommer 23 000 kommunalt skyddade objekt.

Ett nekat tillstånd att riva eller ändra ett skyddat objekt kan endast i undantagsfall utlösa ersättningsrätt. En särskild kommitté skall pröva skäligheten hos ett framställt ersättningskrav, och det har i endast två fall under det senaste decenniet lett till att ersättning utdömts. En liberal tillståndsgivning för ändringar, täta samrådskontakter och en positiv attityd till skydd uppges vara skälen till att ersättningsfrågan sällan aktualiseras.

I den av nederländska parlamentet godkända kulturpolitiska planen för perioden 1993–1996 betonas i det avsnitt som behandlar kulturarvsfrågor betydelsen av urval. Tekniken har gjort det möjligt att bevara de bräckligaste material, men det är inte längre möjligt, framhålls det, att samla utan att välja. Statens ansvar omfattar att främja ett urvalsförfarande som bygger på kvalitet och variation och som är balanserat och inte känsligt för tillfälliga uppfattningar.

Urvalsfrågorna förs för museernas del (ca 850 totalt, varav 124 tillhör lokala organ, 48 är statliga och resterande är självständiga: stiftelser, föreningar och privata) för närvarande aktivt framåt i det s.k. Deltaprojektet, som nyligen beskrivits något närmare i Kulturdepartementets rapport SESAM – öppna museisamlingarna. Inom byggnadsvården pågår en liknande urvalsprocedur, som syftar till att identifiera objekt för ett nationellt register över byggnadsminnen ur det mycket större bestånd av byggnader och anläggningar som skyddas enligt 1988 års lag.

Ett annat element i politiken på kulturarvsområdet är den process varigenom de offentliga museerna görs till autonoma enheter vars statliga finansiering skall behandlas inom ramen för fyraårsplanerna på kulturområdet.

4.7.2 Statliga stödinsatser för kulturegendomar

Nederländerna är Västeuropas mest tätbefolkade land med åtföljande konkurrens om marktillgångarna. Traditionella kulturegendomar som slott och herrgårdar har haft särskilt svårt att upprätthålla en tillräcklig ekonomisk bas i jord- och skogsbruk för att täcka underhållskostnaderna. Under 1970-talet utformades ett understödssystem inom ramen för 1928 års lantegendomslag som innebar att privata ägare av egendomar med kulturhistoriskt värdefulla byggnader och parker kunde beviljas en 75-procentig nedsättning av förmögenhetsskatten för egendomen och av arvs- och gåvoskatt om de i gengäld gav allmänheten tillträde till egendomen, undantagandes privatbostad med en tillhörande hemfridszon. Systemet byggdes därefter på med avdragsrätt vid inkomstbeskattningen för restaurerings- och underhållskostnader samt med bidragssystem, först för parkrestaurering och sedermera också för byggnadsunderhåll.

De privata ägarna har slutit sig samman i organisationen Castellum Nostrum, som tillhandahåller av staten subsidierad trädgårdsarbetskraft till

hjälp för parkunderhållet, som därvid skall utföras enligt planer fastställda av jordbruks- och kulturministrarna.

Efter ändringar 1989 i 1928 års lantegendomslag gäller nu i sammandrag följande. Enligt 1 § denna lag är en lantegendom en egendom som är helt eller delvis bevuxen med skog, med eller utan mangårdsbyggnad eller andra byggnader som återspeglar egendomens stil, i den mån bevarandet av egendomens karaktärsegenskaper anses eftersträvansvärd från miljösynpunkt. En sådan lantegendom kan genom ministerbeslut kvalificeras för vissa skattefördelar.

Mera detaljerade definitioner av vad som krävs har getts i en regeringsförfordning av år 1990. Därav framgår bl.a. att med mangårdsbyggnad i detta sammanhang avses en ursprungligen befast herrgård eller ett slott eller residensbyggnad med flyglar samt omgivande trädgård eller park, synbart anlagd före år 1850. Egendomen måste omfatta minst fem hektar och vara bevuxen med åtminstone två år gammal skog. Även mindre egendomar kan komma i fråga, om mangårdsbyggnaden med park e.d. omfattar minst ett hektar och om det på egendomen finns en byggnadsminnesförklarad byggnad. En lång rad ytterligare kvalifikationer och undantag har föreskrivits.

De skattefördelar som numera tillhandahålls är hel befrielse från förmögenhetsskatt samt arvs- och gåvoskatt, under förutsättning att egendomen hålls öppen för allmänheten på vissa villkor. Även för öppethållandet har det i administrativ ordning fastställts synnerligen detaljerade föreskrifter, innefattande minimilängd för stigar och skyltning samt reglering av vilka partier som får stängas av med hänsyn till hemfriden eller särskilda krav på skydd. Skattefriheten skall omprövas vart tjugufemte år eller tidigare om öppenhetskraven inte längre tillgodoses. Även om egendomen inte är öppen för allmänheten tas skatt inte ut på mer än halva dess värde så länge som skogsavverkning (frånsett nödvändig trädfällning) inte förekommer.

Även lätnader i den lokala beskattningen tillhandahålls för de kvalificerade lantegendomarna.

Enligt uppgift har de statliga understödssystemen bidragit till att det de senaste två åren endast har förekommit avyttringar inom beståndet av lantegendomar från en privatperson till en annan.

Ett statligt stödssystem för restaurering av skyddade byggnader eller anläggningar finns också. 133 miljoner gulden fördelas årligen i bidrag till kommunala program för restaurering, underhåll och stadsförnyelse. Kommunerna behandlar ansökningar om bidrag och upprättar sexårsplaner för fördelning av de statliga bidragen, och även kommunala bidragsmedel. En fond ägd av kommunerna förmedlar sedan bidrag och subventionerade lån till enskilda samordnat till en totalfinansiering som förenklar genomförandet. Enskilda fastighetsägare får ofta ett reducerat stöd med hänsyn till att de också kan tillgodogöra sig skattelätnader.

4.7.3 Export av kulturföremål

Regler om exportkontroll har meddelats i 1984 års lag om bevarande av kulturföremål. Lagen är tillämplig endast på privatägda föremål som särskilt valts ut och förtecknats.

Lagens syfte är att främja bevarandet av vissa kulturföremål i gott bestånd i Nederländerna. Tillståndsplikt vid export är därför bara en av lagens rättsverkningar. Har ett föremål förtecknats är ägaren också skyldig att anmäla om föremålet flyttas. Däremot är han inte skyldig att begära tillstånd vid reparation eller konservering. Dock är han berättigad till statligt stöd för konserveringskostnader med upp till 60 % av kostnaden.

För att ett föremål skall förtecknas krävs att det uppfyller höga krav. Föremålet skall vara oersätligt och omistligt. I det senare ligger att föremålet skall framstå som en symbol för en händelse eller en person, att det utgör en länk i fullföljande av kulturhistoriska studier eller att det har betydelse för dateringen eller placering av andra föremål. Beslutet om förteckning fattas av kulturministern.

Några särskilda krav på förtecknade föremåls ålder har inte ställts upp. Ett exempel på modernare föremål som förtecknats är ett gatupositiv, som efter ett val mellan olika tänkbara motsvarande musikaliska exponenter för typiskt holländskt stadsliv, togs upp på förteckningen därför att det fanns avfotograferat på en i sig välkänd bild av hur befrielsen från tysk ockupation firades år 1945.

Totalantalet registrerade föremål uppgår nu till ca 1 250, varav en stor del föremål ingår i samlingar, särskilt från kyrkor samt ett bibliotek. Antalet individuellt förtecknade föremål är ca 185. Man kan därför säga att det är ett litet antal elitföremål som lagen gäller för.

Export av ett förtecknat föremål kräver som nämnts tillstånd, vilken fråga prövas av kulturministern. För att ett tillstånd skall kunna vägras definitivt fordras att staten inom åtta månader från avslagsbeslutet förvärvar föremålet till det värde föremålet kan ha på den internationella marknaden. Finns inget aktuellt värde för föremålet, värderas det. Värderingstvister regleras av domstolen i Haag.

Lagen, som trädde i kraft 1985, ifrågasattes i början genom ett tiotal överklaganden, men anses numera allmänt accepterad. Ansvarig för den praktiska tillämpningen är verket för bildande konst, med tjänsteställen i Haag och Groningen. Samma myndighet ansvarar också för licensgivningen enligt EG-förordningen om export av kulturföremål. Inom myndigheten handläggs frågorna av tillsynsavdelningen, som också svarar för bl.a. rikssamlingarna. Avdelningen fullgör sina uppgifter beträffande privatägda, förtecknade föremål bl.a. genom återkommande fysiska besiktningar och bidragsgivning för underhåll.

4.8 Storbritannien

4.8.1 Skydd av byggnader och miljöer

För en översikt över bakgrunden till det nuvarande brittiska systemet för bevarande av kulturegendomar och skydd mot export av kulturföremål, se avsnitt 3.1.4.

Få länder torde ha ett så omfattande byggnadsskydd som Storbritannien. Den speciella lagstiftningen på området: 1990 års Planning (Listed buildings and Conservation Areas) Act, står i nära samband med samma års Town and Country Planning Act och departementala riktlinjer i flera Planning Policy Guidances. Förfaranden och föreskrifter skiljer sig något åt mellan England, Wales, Skottland och Nordirland, men består i huvudsak av följande element. Cheferna för Department of the Environment resp. Department of National Heritage är ansvariga för planbeslut resp. beslut om byggnadsminnesförklaring (listing), efter en förberedande procedur som involverar och har sin reella tyngdpunkt hos lokala myndigheter och nationella expertmyndigheter (English Heritage i fråga om England). Conservation Areas får inrättas av lokala myndigheter.

En Conservation Area får omfatta såväl byggnader som andra anläggningar: torg, parker, kanaler m.m. Det finns numera ca 8 000 sådana Areas i Storbritannien, varav ca 7 200 i England. I förhållande till planlagstiftningens allmänna tillåtlighetsregler råder ett större mått av myndighetsuppsikt inom en Conservation Area. Byggrätter kan ställas under en närmare departementskontroll, vilket är fallet inom ca 1 000 områden. Den enskilde har ingen speciell rätt till ersättning för förlust av rättigheter inom en Conservation Area.

Det brittiska institutet för byggnadsminnesförklaring omfattar byggnader och liknande anläggningar inom tre klasser: den högsta omfattar ca 9 000 enheter, motsvarande ca 2 % av alla listed buildings, nästa klass ca 5 %. Totalantalet uppgår till ca 505 000, vilket motsvarar ca 3 % av alla byggnader i landet. Ungefär två tredjedelar av beståndet är bostadshus och ca 60 % befinner sig på landsbygden.

En listed building får inte rivras eller väsentligen ändras utan tillstånd av den lokala planmyndigheten. Denna skall samråda med den nationella expertmyndigheten. Ett avslag kan överprövas av departementschefen.

Ingen ersättningsrätt finns vid byggnadsminnesförklaringen. Däremot kan en vägran att senare medge en önskad ändring av byggnaden utlösa ersättningsrätt, om ändringen är tillåten enligt annan plan- och bygglagstiftning, eller om avslagsbeslutet har påverkat markvärdet.

4.8.2 Statliga stödinsatser för kulturegendomar

I rapporten (SOU 1991:64) Att förvalta kulturmiljöer finns en relativt utförlig redogörelse för brittiska institutioner för kulturmiljövård, inkl. National Trust och English Heritage. Utredningen vill hänvisa till denna. Vad som här följer är en närmare redovisning av några av de system som finns tillgängliga i Storbritannien för att underlätta privat förvaltning av kulturegendomar.

Lantbruket på större lantegendomar i Storbritannien bedrivs ofta av arrendatorer som bor i byar ägda av godset. Herrgården är byggd mer för representation och offentlighet än för familjeliv. En stor del, en tredjedel, av de brittiska herresätena har försvunnit genom åren, sedan världskriget har 400–500 rivits. Uppskattningsvis finns ett par tusen herrgårdar. Det finns ingen uppgift om hur många som är skyddade (listed).

De metoder som kommit till användning för statligt stöd är dels bidragssystem, som inte närmare kommer att beskrivas här, dels också skatteregler som syftar till att uppskjuta vissa beskattningsåtgärder så länge avsedda bevarandeförutsättningar uppfylls. Det är med andra ord fråga om skattesubventioner som är villkorade av att mottagaren gör en motprestation. Upphör prestationen förfaller också skatten (omräknad till aktuellt värde) till betalning. De motprestationer som begärs är att den bevarandevärda egendomen förvaltas på ett riktigt sätt och att den också hålls öppen för allmänheten på vissa villkor.

Utöver uppskovssystemet finns ett system för bildande av underhållsfonder (maintenance funds) som också har vissa skattemässiga fördelar knutna till att ett underhållsåtagande fullgörs.

För att bevara kulturföremål i Storbritannien har det slutligen gjorts möjligt dels att sälja föremål till museer och offentliga institutioner med realisationsvinstskattefördelar för säljaren och prisfördelar för köparen (Private Treaty Sales), dels också att betala arvsskatt genom överlåtelse av kulturföremål till staten (Acceptance in Lieu) efter ett särskilt gransknings- och värderingsförfarande som erbjuder fördelar för skattebetalaren.

Systemet med uppskjuten beskattning (Conditional Exemption) omfattar arvsskatt (Inheritance Tax) och kapitalvinstskatt (Capital Gains Tax). Tidigare fanns också en kapitalöverlåtelseskatt (Capital Transfer Tax) som i princip inte var möjlig att få uppskjuten, men som nu har upphört som beskattningsform och ersatts av arvsskatten.

Tre kategorier egendom kan bli föremål för skatteuppskov: 1) byggnader av synnerligt historiskt eller arkitektoniskt intresse med omgivande skyddszon och historiskt sammanhörande inventarier, 2) konstverk av museikvalitet och 3) mark av synnerligt värde av hänsyn till landskapsbild, historia eller vetenskap.

Byggnaderna i fråga bedöms av de kulturvårdande myndigheterna (English Heritage för England och motsvarande inrättningar för Wales och Skottland).

Om uppskov beviljas för enstaka konstverk, sker det på villkor att allmänheten kan beredas tillträde till föremålet. Föremålet registreras med uppgifter om upphovsman, utformning, proveniens m.m. Registret är tillgängligt för allmänheten på nationella konstinstitutioner i London, Edinburgh, Cardiff och Belfast. Tillträde till föremålet beviljas i regel inte direkt, utan sker ofta via ett i registret namngivet ombud för innehavaren.

Systemet med underhållsfonder förhåller sig på ett komplicerat sätt till systemet med uppskjuten beskattning. Underhållsfondssystemet tillkom 1975 samtidigt som kapitalöverlåtelseskatten infördes, och syftade till att befria kulturendomar på visst sätt från denna beskattningsform. Sedan kapitalöverlåtelseskatten ersatts av arvsskatt med uppskovsmöjligheter har det blivit mindre attraktivt att bilda underhållsfonder. Det finns numera knappt 100 sådana godkända fonder.

Den brittiska ordningen för stiftelser och fonder skiljer sig på väsentliga punkter från den svenska. Bl.a. kan brittiska stiftelser normalt inte bildas för evärdlig tid. Ett stiftelseförordnande gäller sålunda högst intill 25 år efter stiftarens död. Förmögenheten i en underhållsfond står också i ett visst samband med stiftarens egen förmögenhet, t.o.m. sedan den övergått till dennes successorer. Bl.a. kan stiftaren låna ur fonden på marknadsmässiga villkor. Efter sex år kan stiftaren återta kapital från fonden för sig eller sin familj, dock med avskattningskonsekvenser. Dessa kan dock i vissa fall också skjutas upp.

Kapitalbeskattningsmyndigheten (Capital Taxes Office) skall godkänna inrättandet av underhållsfonder – efter hörande av English Heritage m.fl. – och har en fortlöpande tillsyn, inkl. räkenskapskontroll. Myndigheten kan också i missbruksfall upplösa fonden med avskattningskonsekvenser.

Underhållsfonder kan bildas under stiftarens livstid eller genom testamenten. I det senare fallet finns vissa möjligheter för successorerna att påverka fondbildningen, vilket förklaras av att ett alternativ för dem kan vara att begära uppskov från arvsskatten. Den kulturendom vars bevarande fonden skall främja skall vara av samma slag som den som kan komma i fråga för uppskjuten beskattning, med det undantaget att underhåll av enstaka konstverk inte kan göras till föremål för fondbildning. Det går alltså inte att avsätta medel med lättnad i beskattningen för att konservera ens en mycket värdefull tavla.

De skattefördelar som står att vinna med underhållsfonder är i huvudsak knutna till arvsbeskattningen och kapitalvinstskatten. Ingen kapitalvinstskatt påförs sålunda när en godkänd fond bildas. Inte heller tas någon arvsskatt ut om fonden har bildats genom testamenten. Om kapitaltillgångar som tillförts en fond omsätts av fonden själv beskattas dock vinsten, men det finns ändå en begränsad uppskovsmöjlighet som fonden kan utnyttja i den mån stiftaren inte redan har gjort detta.

Beträffande inkomstbeskattningen är fördelarna mer begränsade. Fondens inkomster beskattas sålunda i princip på samma sätt som stiftarens, men det finns visst utrymme för fonden att bli beskattad enligt de lägre skattesatser som gäller för självständiga stiftelser. Om den kulturegendom som fonden i fråga är knuten till förvaltas som en näringsfastighet, dvs. i vinstsyfte, föreligger avdragsrätt för underhållskostnader för byggnader, parkanläggningar och kulturföremål.

För byggnadsminnesförklarade (listed) näringsfastigheter finns också avdragsrätt för mervärdesskatt på underhållskostnader. Det normala är annars att reparations- och underhållskostnader beskattas med full mervärdesskatt, dvs. för närvarande 17,5 %, medan vid ändrings- och ombyggnadsarbeten mervärdesskatten är reducerad till 0 %. Det diskuteras dock om reduktionen kan upprätthållas med hänsyn till EG-direktiv på området.

Ett bildande av en underhållsfond betyder också att fondens inkomster binds till vissa ändamål: underhåll av kulturegendomen eller allmänhetens tillträde till densamma, vidmakthållande eller förkovring av fondens egna tillgångar samt förvaltningskostnader.

4.8.3 Export av kulturföremål

Storbritannien har inte anslutit sig till 1970 års Unescokonvention. Konventionsåtagandena har ansetts inte vara fullt förenliga med landets ställning som ett av världens ledande centra för handeln med konst och antikviteter.

Den nuvarande exportordningen har sin grund i krigstidslagstiftning. Genom tullagstiftningen från 1939 infördes omfattande befogenheter för den ansvarige ministern (Secretary of State) att generellt kontrollera både import och export. Bakgrunden till att denna kontrollagstiftning kom att omfatta också kulturföremål var att man av valutaskäl ville motverka ett alltför stort flöde av konstverk till det kapitalstarka USA. Kontrollens omfattning har varierat under tiderna och bestäms av ministern, både genom särskilda Export of Goods (Control) Orders och genom besluten i enskilda ärenden.

År 1952 publicerades en kommittérapport (Export of Works of Art Etc.) som fått namn efter kommitténs ordförande, sedermera Lord Waverley, och som lade grunden till det nuvarande prövningssystemet med tre grundläggande kriterier för att föremål bör behållas i Storbritannien (The Waverley Criteria). Systemet, vars senaste författningsmässiga uttryck återfinns i The Export of Goods (Control) Order 1993 bygger på följande ännu aktuella grundstenar:

- staten har rätt att stoppa export, men endast om kulturföremålets ägare får ett inköpserbjudande på en rimlig prisnivå,
- kontrollen skall inskränkas till begränsade kategorier av mycket betydelsefulla föremål (alltså inget listsystem),

- särskilda ålders- och värdegränser, som numera med vissa undantag är 50 år resp. varierar mellan 6 000 och 119 000 GBP,
- för att ett föremål skall anses vara mycket betydelsefullt fordras att någon av följande frågor besvaras jakande (Waverley-kriterierna)
  - * är föremålet så nära knutet till vår historia och nationella liv att dess utförelse skulle vara en olycka?
  - * är föremålet av utomordentlig estetisk betydelse?
  - * är föremålet av utomordentlig vikt för studiet av en speciell gren inom konsthistorien, idé- och lärdoms-historien (learning) eller historien?
- en särskild Export Reviewing Committee skall bereda alla ärenden om ifrågasatt exportvägran.

Sedan EG-förordningen om export av kulturföremål trätt i kraft den 1 april 1993 har Storbritannien samordnat sitt eget system för exportkontroll med den licensprövning som följer av förordningen. Samordningen har kunnat ske utan stora ändringar i det interna systemet. Vissa värde- och åldersgränser har justerats och licensprövningen kan inte rymmas inom samma generella undantagsbestämmelser som gäller enligt de brittiska reglerna.

Systemet fungerar därefter sammanfattningsvis på följande sätt.

Föremål som är äldre än 50 år, men som inte når upp till fastställda värdegränser, har ett generellt utförelsetillstånd. För sådana föremål kan det dock föreligga skyldighet att söka EG-licens hos Department of National Heritage.

Ett antal företag i antikvitetsbranschen har fått befogenhet att exportera vissa typer av föremål utan prövning av departementet. De aktuella föremålstyperna är bl.a. föremål som importerats under de senaste 50 åren och manuskript under vissa värdegränser. Givetvis omfattar befogenheten inte föremål som omfattas av EG-licensplikten.

I andra fall där ett föremål finns på den lista som visar vilka föremålskategorier med ålders- och värdegränser som gäller för UK- resp. EG-licenser, skall licens sökas hos Department of National Heritage. Licensen måste sökas i en aktuell exportsituation, med adressatens identitet angiven. EG-licens krävs enligt listan för något annorlunda kategorier föremål än som omfattas av UK-licensplikt. Skillnaderna hänför sig bl.a. till att den generella åldersgränsen är 50 år enligt UK-reglerna, men 100 år för fler EG-kategorier samt att värdegränserna i vissa fall är högre i Storbritannien än enligt EG-bilagan. Som exempel kan nämnas att arkeologiska föremål med ursprung utanför Storbritannien oavsett värde omfattas av EG-licensplikt, medan Storbritannien åsatt sådana föremål en värdegräns av 39 600 GBP. Transportmedel är UK-licenspliktiga om de är mer än 50 år gamla och värda mer än 39 600 GBP, medan motsvarande EG-licensplikt inträder vid åldersgränsen 75 år (samma värdegräns). Målningar är licenspliktiga i båda systemen vid åldersgränsen 50 år, men värdegränsen som enligt EG-förordningen är 119 000 GBP, är i UK-systemet uppdelad på 6 000 GBP som gäller för porträtt av brittiska historiska personer, 119 000 GBP för målningar i olja och tempera och 39 600 GBP för övriga målningar (utom porträtten).

Om ett föremål som skall exporteras till ett land utanför EU omfattas av EG-licensplikt, men inte faller under motsvarande UK-licensplikt, anses föremålet inte som en brittisk nationalskatt och en EG-licens beviljas omgående. Detta gäller dock inte om föremålet kommit till Storbritannien illegalt från ett annat EU-land och är en nationalskatt för detta.

UK-licenspliktiga föremål bedöms av en av departementet utsedd expertrådgivare. Om denne inte har någon invändning mot utförseln, beviljas UK-licensen.

I ungefär 30–50 fall per år anser exportrådgivaren att föremålet bör behållas i Storbritannien. Utförselfrågan hänskjuts då till the Reviewing Committee on the Export of Works of Art. Kommittén, som består av ordförande och sju ledamöter, tar då ställning, i regel efter en fysisk besiktning av föremålet och ett sammanträde med berörda parter och ombud, till om föremålet är en nationalskatt, dvs. om det uppfyller något av Waverleys tre kriterier. Blir svaret negativt, beviljas licensen omgående.

Blir däremot svaret jakande rekommenderar kommittén att beslutet om licens uppskjuts under en tid, som normalt varierar mellan två och sex månader. Tidsfristen skall ge möjlighet för intresserade museer, institutioner eller privatpersoner att lämna inköpserbjudanden på föremålet i fråga. Ett skäligt marknadsvärde fastställs med hjälp av särskild värderingsexpertis. Har föremålet nyligen sålts godtas köpesumman om inget tyder på att den är konstruerad.

Efter utgången av fristen, som kan förlängas om detta kan medföra bättre förutsättningar att få fram tillräckligt bra bud, tar ministern ställning. Ägaren står inte under någon rättslig förpliktelse att sälja ens till budgivare som lagt sig i nivå med marknadsvärdet, men en vägran tas i beaktande av ministern på så sätt att den normalt föranleder ett avslagsbeslut. Ett sådant beslut anses i regel ha verkan under en tioårsperiod, såvida inte nya omständigheter tillkommer.

Systemets effektivitet beror alltså i hög grad på förmågan att i kritiska situationer få fram tillräckliga medel för inköp. Den frågan brukar vara föremål för stor uppmärksamhet i Reviewing Committees årliga rapport (ett mycket fylligt dokument med beskrivning av bedömda föremål och ansökningarnas handläggning). Att inköpserbjudanden kan komma från vem som helst som åtar sig att bevara föremålet i Storbritannien betyder givetvis inte att resurserna är oändliga. The National Heritage Memorial Fund, vars anslag efter 1985 länge var oförändrade, kan bidra med medel till museers eller institutioners förvärv, men det förekommer att samfinansiering också innefattar andra parter. En nyhet sedan 1994 är ett nationallotteri, vars avkastning förvaltas av the National Heritage Memorial Fund.

Ett inte typiskt, men mycket omskrivet ärende, vars turer belyser skilda delar av problematiken med exportkontroll rör statygruppen The Three Graces av den italienske skulptören Antonio Canova. Denne skapade verket år

1818 på uppdrag av hertigen av Bedford, som tidigare sökt förvärva en liknande skulptur av Canova, för placering i en särskild för gruppen byggd tempelliknande paviljong i anslutning till ett skulpturgalleri på Woburn Abbey.

1979 erbjöds de tre gracerna till brittiska staten som betalning för arvsskatt (Acceptance in Lieu, se föregående avsnitt) med 1,2 miljoner GBP, men erbjudandet avvisades. 1989 såldes gruppen för 7,6 miljoner GBP till Gettymuseet i Los Angeles och museet ansökte om exportlicens. Först ifrågasattes om inte gruppen utgjorde en del av det byggnadsminnesförklarade Woburn Abbey, men den ansvarige ministern fann att så inte var fallet. Beslutet ifrågasattes i domstol, men ändrades inte. Exportansökningen avslogs efter knappt ett år, sedan en privatperson interimistiskt erbjudit sig att köpa statygruppen. Den interimistiska placeringen kunde inte finansieras, utan de tre gracerna såldes på nytt till Getty, för samma summa som tidigare, och en ny exportansökan ingavs 1993. The Reviewing Committee fann att alla tre Waverley-kriterierna var uppfyllda, och behandlingen av ansökningen utsattes till 18 månader. När den tiden gått ut saknades fortfarande 1,8 miljoner GBP. Ministern bestämde ytterligare tre månaders uppskov. Detta beslut överklagades av Getty till domstol, men överklagandet togs efter behandling i två instanser inte upp till prövning i sak. Genom bidrag från ytterligare källor – pikant nog befann sig brorsonen till Gettymuseets grundare bland dessa – kunde till slut Victoria and Albert Museum och National Galleries of Scotland lägga ett samlat bud i sådan tid att exportansökningen kunde avslås.

De tre gracerna förblir alltså i Storbritannien och kunde under utredningens besök beskådas på Victoria and Albert Museum. Frågan om dess återförande till Woburn Abbey anses inte helt omöjlig att lösa.

Ur den fylliga statistik som redovisas i Reviewing Committees årsbok för 1993–94 kan följande återges (siffror i parentes anger närmast föregående år). Antalet licensansökningar var 5 595 (3 904), varav en ansökan kan avse ett flertal föremål. Antalet föremål som remitterades till expertbedömning var 6 885 (3 000) till ett totalt värde av 442 717 348 (675 323 197) GBP. Av antalet expertbedömda föremål bedömdes 24 (20) av Reviewing Committee, varav behandlingen utsattes för 17 (15). Ansökningar avslogs i 7 (7) fall och licens beviljades i 10 (8) fall. De nekade föremålens värde var totalt 9 979 800 (861 108) och licensföremålens värde 15 867 396 (21 600 011) GBP.

Antalet EG-licenser som beviljats utan expertprövning därför att föremålen i fråga legat under de värdegränser som gäller i Storbritannien uppgick till 1 981 (181, den siffran avser endast ett kvartal).

Det brittiska systemet har varit modellbildande för lagstiftning i vissa andra länder. I Canada infördes genom lagstiftning 1975 ett liknande, där dock värdekriterier och föremålskategorier anges i federal lag. Den danska exportlagen från 1986 bygger på samma grundtankar. Senast har högt uppsatta företrädare

re för fransk administration och museiväsende offentligt uttalat sympatier för en mer konsekvent fransk övergång till det brittiska systemet (The Art Newspaper januari 1995).

The Reviewing Committee har i sina årsrapporter förespråkat vissa begränsade reformer av systemet. Bl.a. föreslår kommittén att i vart fall utomlands bosatta ägare skall bli tvungna att sälja till en offentlig institution som erbjuder ett skäligt pris inom uppskovstiden, dvs. införandet av en lösenrätt, liknande den som finns i Spanien och Italien, låt vara begränsad till de klenoder som kan väljas ut enligt Waverley-kriterierna. Det har tydligen förekommit att ägare återkallar exportansökningar efter det att inköpsbud lämnats, vilket medför att ett museum eller liknande i onödan har lagt ner betydande resurser på att skrapa fram medel. Vidare föreslår kommittén att administrationen skall få befogenheter att besikta föremål, som kan misstänkas ha blivit illegalt exporterade. Ett nekande eller undvikande svar på en framställning om besiktning skulle tolkas som att en illegal export hade skett, och uppgifter om föremålet skulle spridas, vilket i sin tur skulle påverka priset på föremålet och vidare omsättningsmöjligheter. Ytterligare borde enligt kommittén en särskild värderingsmodell införas för fall då offentliga eller halvoffentliga institutioner säljer föremål ur sina samlingar till utlandet. Värderingen skulle i sådana fall baseras på det inhemska marknadspriset, inte det internationella. Kommittén pläderar slutligen också för ett fjärde Waverley-kriterium, som skulle vara tillämpligt på enstaka föremål från samlingar möjliga att återbörda till denna eller till sitt ursprungsställe.

En jämförelse mellan de brittiska och svenska systemen uppvisar likheter och skillnader. Skyddstekniken med föremålskategorier, ålders- och värdegränser i stället för förteckning av utvalda och studerade föremål är densamma. Vad som skiljer är synsättet på vilken slags föremål som skall omfattas av exportkontroll. Storbritannien skyddar genomgående modernare föremål än Sverige; det är fråga om kulturvärdet eller det rent estetiska värdet hos föremålen snarare än det kulturhistoriska värdet. Kategorierna är bredare formulerade, men omfattar på grund av de i vissa fall för svenska förhållanden mycket höga värdegränserna i förhållande till den potentiella totalmängden (som givetvis inte kan uppskattas i absoluta tal) betydligt färre föremål än de svenska kategoridefinitionerna. Sålunda torde den svenska tillståndsplikten för t.ex. alla mer än 100 år gamla möbler oavsett värde omfatta väsentligt fler föremål i absoluta tal än den motsvarande brittiska med värdegränsen 39 600 GBP, även med beaktande att brittiska möbler är licenspliktiga redan vid 50 års ålder. Ambitionsnivån i Storbritannien är att skydda vad som är omistligt, och därmed avses föremål som på grund av sin sällsynthet och begärlighet för samlare når mycket höga marknadsvärden, medan de svenska skyddsambitionerna är mer oberoende av marknadsvärde. Redan med gällande begränsningar omfattar dock den brittiska administrativa insatsen ca fyra gånger så många ansökningar per år som den svenska. Utred-

ningen frågade vid sitt studiebesök om den brittiska inställningen i fråga om föremål som representerade den folkliga kulturen och som är väsentliga för den svenska utförsellagstiftningen. Svaret blev att också sådana föremål i och för sig omfattades av skyddsambitionerna men att det fanns så många objekt att det varken var önskvärt eller praktiskt möjligt att kontrollera utförseln. Endast om sällsynthet och efterfrågan drev upp priserna över värdegränsen – i dessa fall 39 600 GBP – kunde en licensplikt anses motiverad.

5 Överväganden och förslag rörande kulturegendomar

Enligt direktiven skall utredningen se över avvecklingslagen beträffande fi-deikommiss så att återstående kulturegendomar som den lagen gäller för kan bevaras och hållas samlade. Vidare skall utredningen mer allmänt studera om stiftelser kan bildas för att dels bevara slotts- och herrgårdsmiljöer med tillhörande samlingar, dels även kulturegendomar av annat slag.

I uppdraget ingår inte uttryckligen att de ekonomiska villkoren för bevarande av kulturegendomar skall diskuteras. Vid överväganden om olika förvaltningsformers lämplighet kommer man dock ofrånkomligen in på denna fråga. Utredningen lämnar därför även vissa förslag till förändringar av de ekonomiska villkor staten bestämmer över.

5.1 Utgångspunkter för bevarande

I avsnitt 3 redogör utredningen för hur kulturmiljövårdens positioner succes-sivt har stärkts. Bevarandelagstiftningen tar i mycket hög grad sikte på bevarandet i rent fysisk mening. Bevarandet är i mycket avhängiga andra faktorer. Det finns anledning att noga studera ekonomiska, förvaltningsmässiga och andra förutsättningar för bevarande, så att inte en skyddslagstiftning blir meningslös eller svag sett i ett mer samlat samhällsperspektiv.

Utredningens utgångspunkt i det följande är att en kulturegendoms kul-turhistoriska värde är större i sammanhållet skick än vad som representeras av summan av delarna. Det är således också viktigt att överväga värdet av att egendomen ägs och förvaltas samlat, och att lösegendom förvaras samlat på sin ursprungliga eller hävdvunna plats.

En viktig fråga blir dessutom om, hur och i vilken grad samhället skall gynna ägande och samlad förvaltning av en kulturegendom. System som stödjer fastighetsägaren när han handlar på ett sätt som gagnar bevarandein-tressena blir viktiga. En aldrig så sträng bevarandelagstiftning kan i längden inte fungera om det inte finns incitament för dem som äger och förvaltar egendomen att handla i linje med samhällsintresset.

5.1.1 Vilka problem finns med att hålla olika slags kulturrendomar samlade?

Ett genomgående problem vid bevarande av en kulturrendom och kanske särskilt gods- och gårdsmiljöerna är – vilket direktiven också fäster uppmärksamheten på – svårigheterna att hålla dem samlade vid generationsskiften. Naturligtvis behöver inte alltid en sådan miljö tillhöra samma släkt i många generationer för att behålla ett kulturhistoriskt värde. En försäljning till en ny brukare med förståelse för bevarandebeståndet kan många gånger ge ett bra resultat även från kulturhistorisk synpunkt. Likväl ligger det ofta ett stort värde i en behållen släktanknytning, därför att just denna normalt ger den nuvarande innehavaren ett medfött och automatiskt intresse för bevarandefrågorna. Att ta tillvara detta intresse kan dock visa sig dyrt. Även om det vid ett generationsskifte visar sig möjligt att tillskifta ett av syskonen hela gården, så kan detta behöva ske till priset av avstyckning av småhus eller tomter, försäljning av betydelsefulla inventarier eller en påfrestning på en eventuellt föreliggande kompletterande bas för fortsatt verksamhet i form av värdepapper e.d. Svårigheterna återkommer sedan vid nästa arvsskifte.

Staten kan naturligtvis inte med frångående av arvsordningen styra sammanhållandet av kulturrendomar (även om fideikommisssegendomarna intar en särställning, som utredningen återkommer till). Det går sålunda inte att tvångsskifta en egendom till en son eller dotter med speciell lämplighet för bevarande. Vad som bör övervägas är om staten med andra åtgärder kan stimulera till ett bevarande på en hand och i samma släkt.

En viktig faktor för sammanhållande av en kulturrendom är dess förvaltningsstruktur. Ett vanligt problem i bevarandet av kulturmiljöer är att miljön genom att den får fler ägare/förvaltare successivt bryts ned och förändras. Även det omvända kan vara ett problem. En miljö som präglas av mångfald förvanskas genom en enhetlig förvaltning, antingen genom att den skapar en ny enhetlighet eller genom att den tidigare levande utvecklingen ersätts av en konstlad. Långsiktiga förändringar av detta slag är svåra att motverka. Erfarenheten visar att det i praktiken inte fullt ut går att undvika förändringar som beror på en förändrad förvaltningsstruktur, inte ens om noggranna bevaranderegler getts i skyddsföreskrifter. Förutsättningarna för ett bevarande förändras och styrningen blir vanligen mer komplicerad och resurskrävande. Skyddsföreskrifter kan inte heller göras orimligt detaljerade eller utformas så att alla tänkbara förändringar i framtiden skulle förutses. Ändrade förvaltningsförutsättningar tar sig ofta uttryck i olika fastighetsbildningsåtgärder.

Grundregeln är att fastighetsbildning skall ske så att fastigheter skall vara varaktigt lämpade för sitt ändamål (3 kap. 1 § fastighetsbildningslagen [1970:988]). Om en fastighetsbildningsåtgärd berör ett byggnadsminne skall skyddsföreskrifterna beaktas så att syftet med dessa inte motverkas (3 kap. 2 § andra stycket). Med skyddsföreskrifter kan dock inga bindande regler ges för fastighetsbildningen.

Fastighetsbildningslagen är numera relativt öppen när det gäller den ekonomiska bas som ett jordbruksföretag bör ha för att fastighetsbildningsåtgärder skall medges. Även annan verksamhet än jord- och skogsbruk får beaktas. Hänsyn skall tas till betydelsen av att värden av natur- och kulturmiljön främjas.

I den danska herrgårdsutredningen var den ekonomiska basen en central fråga som ledde till ett förslag om att fastighetsdelning som gällde herrgårdsmiljöer skulle prövas av miljöministern. Man föreslog också att tillköp av jordbruksmark under vissa förhållanden skulle gynnas för att stärka den ekonomiska basen för bevarandet.

Gods, gårdar, byggnadsmiljöer

Den historiska ekonomiska enheten är av stort intresse att bevara. Ett gods som förlorat tillhörande arrendegårdar och torp förlorar också i kulturhistoriskt värde. De enskilda delarna kan dock ofta fungera självständigt och bevaras på ett godtagbart sätt i fysisk mening, så att den historiska bilden kvarstår. Värre är det ofta med andra delar som spelat stor roll i helheten, t.ex. oanvändbara ekonomibyggnader och stora och svårskötta parker. Avstyckning av bostäder eller andra funktioner i en kulturregendom leder till förändringar i miljön, även om ambitionerna att bevara är höga. Dessutom präglas ofrånkomligen helhetsmiljön av den sammanhållna förvaltningen, den övergripande viljan som varit avgörande för vilken karaktär miljön fått.

För bevarandet är sålunda den sammanhållna förvaltningen av avgörande betydelse, och ofta att förvaltaren har en relation till miljön, en särskild förståelse för dess historia och dess egenheter och t.o.m. brister.

Inventarier som belyser hur byggnaden eller miljön används kan ha största betydelse för helhetsmiljöns värde. Det kan gälla inventarier som fortfarande är i bruk i sin miljö, men också inventarier som sparats mer eller mindre medvetet musealt, i många fall på platser i miljön som inte används så intensivt, eller som står bevarade som gårdsmuseer. Det kan i bondgårdsmiljö vara en bagarstuga som bevaras i en i övrigt fullt levande gård eller en ladugård på en gård som förlorat jordbruket till en granngård vid rationalisering. En sådan ladugård kan vara ett mer levande minnesmärke över jordbrukets ställning 1940 än som finns på någon hembygdsgård. Det kan vara en gård som från 1800-talets början haft två mangårdsbyggnader, och där den ena står kvar möblerad och i stort sett oanvänd sedan lång tid, en situation som inte är ovanlig, t.ex. i Hälsingland. I detta avseende liknar hälsingegårdarna herrgårdsmiljöer där bevarandet är avhängigt av att överytor och överloppshus finns kvar utan modern ekonomisk användning.

Dessa miljöer skiljer sig från museerna därigenom att de är fullt autentiska, knappast någonting har tillförts eller tillrättalagts. De förändringar som skett har varit ett led i den normala användningen. De är därigenom enastående

kulturminnen, av synnerligen stort dokumentariskt värde, och varje gång en sådan helhet skingras genom t.ex. ett arvsskifte går stora värden till spillo.

Ofta har dessa bevarade miljöer en speciell historia, som gjort bevarandet möjligt. Det kan vara egenartade arvsförhållanden, originella ägare eller andra omständigheter som gjort att inventarier inte skingrats, eller att en miljö kunnat bevaras utan andra förändringar än ibland ett tilltagande förfall.

Industri- och hantverksmiljöer

Bevarandet av industriminnen innehåller särskilda problem utöver de behandlade. Det är ofta fråga om stora och dyra anläggningar, som därför endast i få fall kan bevaras musealt. De är också ofta funktionellt byggda för sin speciella process, och är därigenom svåra att bevara och konservera sedan produktionen lagts ned. De kan vara ännu svårare att bevara om produktionen fortgår, med krav på rationalisering, förnyelse och om- och tillbyggnad. En återanvändning av en gammal industribyggnad innebär dessutom ofta stora konflikter med industriminnesbevarandet, då det i de flesta fall blir ett skal som bevaras, som säger ytterst lite om den verksamhet som bedrevs. Det blir då närmast en symbolisk form av bevarande, och en i och för sig värdefull kontinuitet i användningen av miljön.

I industriminnesvården handlar det ofta om än mer långtgående krav på bevarande. Det kan gälla bevarande av en processlinje, i vissa fall försedd med pedagogiska hjälpmedel för att göra den tydlig för besökaren. Det kan också gälla bevarande av en pågående produktion, bedriven i pedagogiskt eller kunskapsbevarande syfte. Gränsen mellan bevarande och fortlevnad kan här bli otydlig. Den är inte heller intressant på annat sätt än i diskussionen om vilka speciella villkor som skall gälla för bevarande.

Bevarande kan således i vissa fall handla om att stödja en verksamhet som annars inte skulle ha kunnat bedrivas. Vissa speciella bestämmelser för musealt bedrivna verksamheter kan också erfordras, som det kan vara svårt att acceptera från andra utgångspunkter. Konflikter är t.ex. tänkbara med arbetarskydds krav, miljöskydds krav m.m. Ett stöd till en musealt bedriven produktion kan också stöta på hinder från konkurrenssynpunkt, liksom andra subventioner. I detta fall är det särskilt tydligt då det just är produktionen som stöds.

Dessa frågor är svårlösta. Kvar står det faktum att det är viktigt att industriminnesvård kan bedrivas så att fungerande industriminnen kan bevaras, och att industriprocesser och hantverk bevaras i funktion av pedagogiska och kulturminnesvårdande skäl. En förutsättning är att det finns möjligheter att hålla samman industrimiljöer och inventarier osplittrade. En annan viktig fråga är att söka lämpliga organisationsformer som underlättar att ta till vara frivilliginsatser och som minimerar kostnader.

Riksantikvarieämbetet har i regleringsbrevet för budgetåret 1995/96 fått i särskilt uppdrag att ta fram ett långsiktigt handlingsprogram för industriminnensvården i Sverige. Uppdraget skall rapporteras senast 1 juli 1996 och skall avse bevarande, vård och långsiktig förvaltning. Kulturutskottet anför i betänkande 1994/95:KrU3 att uppdraget är angeläget och om möjligt bör påskyndas. I betänkande 1994/95:KrU4 behandlar utskottet en motion om lagligt skydd av en produktionslinje i drift. Utskottet anför att en lagreglering av detta slag skulle vara mycket ingripande och innebära att staten vore beredd att ta ett stort ekonomiskt ansvar, och hänvisar frågan och de överväganden den erfordrar till det nämnda uppdraget och till samarbetsorganet Industrihistoriskt Forum.

Arbetet med handlingsprogrammet har hittills inneburit att ett register över industriminnen utarbetats, som skall bilda underlag för avvägningar om det nationella ansvarets omfattning och förhållande till lokala insatser. De principiella frågorna om säkerställande, förvaltning, vård och finansiering har ännu inte tagits upp till behandling.

Samlingar, inventarier

En samling kan ha tillkommit som resultat av en verksamhet eller genom en avsiktlig målmedveten samlargärning. I det första fallet finns ett starkt samband mellan föremålen sinsemellan och med den byggnad eller miljö där de har sin historiska hemvist. Det kulturhistoriska värdet kan bestå i just detta samband, och föremålen som sådana kan ha underordnad betydelse.

En samling i egentlig mening kan även den ha kulturhistoriskt värde genom att den representerar en persons eller en epoks syn på samlade, eller ha en särskild kvalitet som samling. Det kan också vara fråga om en mer tillfällig samling där värdet i att den hålls samlad är mer praktiskt, föremålen är tillgängliga och lättövervakade, men samlingen som sådan skulle inte förlora så mycket på att enskilda föremål försvann eller byttes ut. Förvaringsplatsen för en sådan samling kan vara av mindre betydelse, så länge den är säker och helst tillgänglig.

För bevarandet av samlingar av olika slag finns det dock likartade problem. Samlingar tar ofta plats och kräver i varierande grad underhåll. Endast sällan är de dock av det slaget att de genererar några intäkter. En samling kan innehålla enstaka föremål av stort värde. Det blir frestande att finansiera utgifter genom försäljning av solitärer. Om en samling finns på en underhållskrävande fast egendom kan försäljningar ur den framstå som den enda praktiska kapitaldispositionen. Sålunda säljs en tavla för att 1700-talsfönstren skall kunna renoveras. Givetvis kan det också vara så att den som numera äger en samling inte uppskattar den i samma grad som en kulturhistorisk bedömning från allmän synpunkt skulle föranleda.

5.1.2 Hur kan det allmänna främja att kulturegendomar hålls samlade?

Statens och kommunernas möjligheter att främja bevarande av privat egendom kan påverkas både genom lagstiftning och genom olika ekonomiska och andra stödåtgärder. Lagstiftningsmetoden betyder ofta restriktioner för önskad användning eller förändring av egendomen, men utesluter inte för ägarna mer positiva insatser, som tillskapandet av smidiga förvaltningsformer. När det gäller stödåtgärder av annat slag har den svenska lösningen hittills varit inriktad på rena bidrag, medan man i många andra länder kommit att kombinera bidrag med skattesubventioner.

I fråga om ingripanden i rätten till egendom sätter 2 kap. 18 § regeringsformen upp förutsättningar och gränser. Sålunda är en förutsättning för expropriation eller andra förfoganden över egendom utan medgivande, liksom för inskränkning i användningen av egendom, att det finns angelägna allmänna intressen. Bevarandointressen kan vara sådana allmänna intressen, men är det givetvis inte i alla tänkbara fall. Det krävs särskilda kvalifikationer.

Vidare är den enskilde enligt grundlagen berättigad till ersättning för förlusten i alla fall när samhället tar egendom i anspråk, t.ex. genom expropriation eller inlösen enligt reglerna i KML och PBL. I fall där samhället visserligen inte förfogar över själva egendomen, men beslutar om inskränkningar i användningen av mark eller byggnader är den enskilde visserligen inte berättigad till ersättning för varje förlust, men samhällsorganen måste ändå täcka mer väsentliga ekonomiska skador för den enskilde med ersättning enligt bestämmelser som närmare anges i lag. Också sådana bestämmelser finns i KML och PBL.

Även om direktiven inte närmare berör resursfrågor är utredningen medveten om de synnerligen starka begränsningar som gäller för möjligheterna att genomföra förslag som innebär ökade statsutgifter eller minskade skatteinkomster. Utredningen vill därför inte föreslå några åtgärder som skulle kunna medföra ökade krav på ersättning från stat och kommun, större behov av förstärkning av bidragsanslagen eller svårberäknliga inkomstförsvagningar till följd av skattesubventionsregler. Inte heller vill utredningen föreslå någon regeländring som skulle kunna rubba den nuvarande balansen i ersättnings-systemet. Förenklingar i ersättningsreglerna för att förbättra situationen för kulturmiljövården föreslogs i PBL-utredningens betänkande (SOU 1994:36) Miljö och fysisk planering. PBL-utredningen har i maj 1995 fått tilläggsdirektiv (Dir 1995:90) att närmare utvärdera de ekonomiska konsekvenserna och konsekvenserna för kulturmiljövården av ändrade ersättningsregler.

Utredningens uppdrag är genom dessa begränsningar inriktat på utarbetandet av förslag till lösningar som kan ses som en försiktig utveckling av nuvarande regler och ekonomiska stödsystem.

Som framgått ovan kan problemen med att behålla kulturegendomar samlade hänföras både till en egendoms rörliga och lättavyttringsbara beståndsde-

lar, kulturföremålen, och till förvaltningen av den fasta egendomen med dess tillbehör. Utredningen inleder med en analys av möjligheterna att lagligen förstärka skyddet över sådan lös egendom som kan sägas naturligt ingå i ett kulturegendomskomplex.

5.2 Skydd för lösöre som ingår i en kulturegendom

För skyddet och bevarandet av en kulturegendom är ibland lösöret av största betydelse. I kulturminneslagen finns regler till skydd för vissa slag av lös egendom, t.ex. kyrkliga inventarier. I fråga om privatägda sådana inventarier inskränker sig dock det allmännas kontrollmöjligheter till att inventarierna skall finnas med i förteckningen över kyrkliga inventarier och att länsstyrelsen får besikta och tillfälligt omhändertaga föremål som löper allvarlig risk för skada. En privat ägare är däremot inte skyldig att söka tillstånd hos länsstyrelsen för flyttning och ändring av kyrkliga inventarier.

5.2.1 Skall skyddet omfatta annat än byggnadstillbehör?

När byggnadsminneslagen tillkom avgränsades i prop. 1960:161 vad som skulle kunna skyddas med lagen till "tillbehör till byggnaden". På s. 50 sägs: "I sådant hänseende torde som regel samma synpunkter göra sig gällande som då fråga är om tillbehör till fast egendom". Samma resonemang hade den föregående utredningen fört. Någon motivering eller närmare diskussion framfördes inte, vare sig i utredningen eller propositionen.

Frågan om skydd av lösa föremål i byggnader behandlades åter i proposition 1963:3 rörande avveckling av fideikommiss. Ett förslag om att utvidga byggnadsminnesskyddet så att skyddsföreskrifter även skulle kunna utfärdas för kulturhistoriska samlingar avvisades dock med hänvisning till att erfarenheter först borde vinnas av den då nya byggnadsminneslagens tillämpning.

I Riksantikvarieämbetets allmänna råd till kulturminneslagen, Byggnadsminnesförklaring (underrättelser från RAÄ 1991:3), behandlas frågan kortfattat med utgångspunkt i jordabalkens bestämmelser. Det torde vara fast praxis att endast sådana byggnadsdelar och sådan inredning som enligt jordabalkens regler är fast egendom kan omfattas av skyddsföreskrifter vid byggnadsminnesförklaring.

I fråga om kopplingen mellan vad som kan byggnadsminnesförklaras och jordabalkens regler kan följande anföras.

Enligt 2 kap. 2 § jordabalken hör till en byggnad fast inredning och annat varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller en del av denna. Denna karaktärisering följs av en exempli-

fiering av olika föremål: ledningar med kranar, kontakter, värmepanna, element, kamin, kakelugn, innanfönster, brandredskap, nyckel, badkar, spis, kylskåp, tvättmaskin, butikshyllor, sittplatser i en samlingslokal, utfodrings- och mjölkkningsanläggningar, kyl- och fläktsystem i en fabrikslokal m.m. Det är med andra ord fråga om anordningar som i regel är permanent fästa vid byggnaden och svåra att flytta, och där det framför allt är onaturligt att flytta föremålet, eftersom det uppenbart anskaffats för att tjäna och passa i en viss byggnad. Emellertid föreskrivs också i 2 kap. 4 § jordabalken att föremål som en nyttjanderättshavare eller annan än fastighetsägaren har tillfört fastigheten inte hör till denna, om inte föremålet och fastigheten kommit i samma ägares hand. En butiksinredning, spis eller kamin som satts in av en hyresgäst eller arrendator tillhör alltså inte automatiskt fastigheten och anses därför i sådana fall inte kunna byggnadsminnesförklaras med mindre fastighetsägaren förvärvar föremålet i fråga.

Skiljelinjen mellan fast och lös egendom enligt jordabalkens regler borde dock vara mindre relevant för en bedömning vad slags egendom som kan eller bör kunna skyddas genom en byggnadsminnesförklaring. En byggnad på annans mark som i juridisk mening är lös egendom, torde utan vidare kunna skyddas redan enligt gällande uppfattning. Detsamma borde kunna gälla för sådan egendom som enligt 2 kap. 2 § jordabalken är tillbehör till byggnad och i den egenskapen borde vara fast egendom, men som juridiskt inte är det därför att egendomen har tillförts byggnaden av någon annan än fastighetsägaren och inte därefter kommit i samma ägares hand.

Det finns också andra inventarier än byggnadstillbehör enligt den återgivna bestämmelsen som kan ha ett naturligt samband med byggnaden. Det kan t.ex. röra sig om en tavla föreställande byggnaden, måhända i en tidigare utformning, kartor över en gård i tidigare brukningsskeden, möbler som "alltid" stått i byggnaden eller som tillverkats speciellt för en viss plats i den. Det kan också gälla för inredning som trots att den står fritt utgör en formmässig del av ett fast inredningsparti eller har ett uppenbart arkitektoniskt samband med byggnaden. Det senare är vanligt i inredningar från sekelskiftet och jugendtid då den konstnärliga helheten i en inredning ofta innefattade dekorativa föremål, lika ofta löst inhängda som fast monterade. Sambandet är ofta påtagligt också hos konst som trots att den är löst upphängd uppenbart utformats för att finnas på just den aktuella platsen. Ett annat exempel kan vara armaturer som utformats särskilt för den plats den hänger på. Ett porträtt av en tidigare ägare kan vara angeläget att bevara i byggnaden. I en mer musealt präglad byggnad eller i en herrgårdsmiljö kan det också finnas speciella intressen att bevara större möbelbestånd, tavelamlingar, bibliotek, husgeråd, linne och liknande, vars förekomst i byggnaden fått hävd.

Enligt nuvarande byggnadsminnesbestämmelser är det dock uteslutet att skydda detta slags inventarier. Staten får helt lita på den privata ägarens eget intresse av att behålla sådana föremål. Att staten eller någon annan skulle

köpa föremålen för att bevara dem i en byggnad som bebos och förvaltas av en privatperson kan knappast annat än i undantagsfall vara en framkomlig väg.

Utredningen finner således att det finns ett med nuvarande regler inte tillgodosett behov att stärka skyddsmöjligheterna för lösöre som hör samman med ett kulturhistoriskt värdefullt komplex. Den gräns som i dag gäller mellan vad som är fast egendom resp. lösöre med utgångspunkt i jordabalkens bestämmelser om vad som är tillbehör till fast egendom erbjuder från kulturhistorisk synpunkt inte någon logisk eller naturlig avgränsning.

Utredningens ambition är dock inte att skydda en samling eller enstaka föremål som inte har ett starkt samband med den byggnad, park e.d. som skyddet beslutats för. Utredningen vill inte egentligen avlägsna sig från grundtan-ken i vad som är tillbehör till fastigheten, eller vad som naturligt kan uppfattas som en enhet kulturhistoriskt sett.

5.2.2 Utredningens förslag

I 3 kap. KML bör föras in regler som gör det möjligt att låta skyddsföreskrifterna vid byggnadsminnesförklaring omfatta lösöre, som väsentligen bidrar till byggnadsminnets kulturhistoriska värde. Föremålen skall förtecknas i skyddsföreskrifterna, som också skall ange var de skall förvaras, hur de skall underhållas och i vilka avseenden de inte får ändras. En förutsättning för lösöreskydd enligt detta förslag är att ägaren samtycker. En mindre justering av ansvarsreglerna bör göras.

Utredningen föreslår att en byggnadsminnesförklaring också skall få omfatta lösöre som har ett kulturhistoriskt nära samband med en byggnad eller anläggning. Verkningarna härav bör regleras i skyddsföreskrifterna på samma sätt som vård- och underhållsfrågor m.m. för själva byggnaden. Sålunda bör i skyddsföreskrifter anges hur föremålen i fråga skall förvaras, vårdas och underhållas samt i vilka avseenden de inte får ändras. I det senare ledet ligger att föremålen inte bör fysiskt få ändras genom ombyggnads-, restaurerings- eller reparationsarbeten som utförs utan kontroll.

Skyddsföreskrifter av detta slag är en ny form av åläggande för ägaren. Även om det här framställda förslaget inte bör innehålla restriktioner för möjligheterna att avyttra ett berört föremål skulle möjligheterna till överlåtelse i praktiken ändå bli starkt beskurna; det rör sig följaktligen om en ganska stark begränsning i rätten att förfoga över och använda föremålet i fråga. Även om regeringsformens ovan beskrivna regel om egendomsskydd inte explicit gäller lös egendom, är ändå restriktionerna och särskilt deras koppling till mark

eller byggnader av det slaget att frågan måste ställas om inte staten bör förvärva föremålet eller betala ersättning.

Med de begränsningar som utredningen ålagt sig själv konstaterar utredningen att lösöreskydd vid en byggnadsminnesförklaring bör komma i fråga endast om ägaren själv är villig att ålägga sig denna form av restriktion. Utredningen inser att detta är en stark praktisk begränsning av förslaget, men finner den ofrånkomlig. Erfarenheterna får visa om ett sålunda begränsat förslag kommer att få något genomslag. För att så blir fallet talar enligt utredningens mening det förhållandet att många ägare till byggnadsminnen har ett starkt intresse av egendomens fortlevnad som kulturminne och att de därför gärna inför kommande ägoskiftet medverkar till en förstärkning av skyddet även för lösa inventarier.

Om inventarierna är i skilda ägares händer, fordras givetvis samtycke av alla. Om byggnaden ägs av någon annan än inventariernas ägare, kan man inte heller undgå att fordra samtycke av den förre. Det torde vara lämpligt att samtycket ges skriftligen.

Kravet på samtycke måste av naturliga skäl omfatta även interimistiska beslut som rör inventarier enligt 3 kap. 5 § och beslut om anmälningsskyldighet enligt 3 kap. 6 §. I praktiken torde detta betyda att det aldrig blir aktuellt att fatta sådana beslut med verkan för rörliga inventarier.

Rättsliga följder

Utredningen övergår därmed till en näraliggande fråga, nämligen om skyddsbeslutets sakrättsliga och straffrättsliga verkan mot tredje man, dvs. borgenärer, nya ägare eller innehavare.

Det råder ju inga restriktioner i fråga om överlåtelse av byggnadsminnen och utredningens avsikt är ingen annan än att även skyddade inventarier bör kunna säljas, ges bort etc. till nya ägare eller tas i anspråk av en ägares borgenärer. Den omständigheten att byggnader och andra anläggningar normalt är fast egendom medan inventarier endast är det under de omständigheter som angetts ovan, medför emellertid skillnader i vad en ny innehavare kan förmodas känna till om beslutade restriktioner. I fråga om fast egendom skall det alltid finnas en anteckning i fastighetsregistret om att egendomen berörs av en byggnadsminnesförklaring (3 kap. 8 § KML). Därmed har en blivande innehavare anledning att ta reda på vilka skyddsföreskrifter som har utfärdats och får därmed kännedom om dessa berör inventarier. Finns inventarierna, som sig bör, kvar på egendomen, blir den nye innehavaren ansvarig för att skyddsföreskrifterna efterlevs även vad gäller dessa.

Har däremot de skyddade föremålen försvunnit från egendomen – något som en avträdande ägare eller förvaltare i och för sig straffrättsligt kan komma att ansvara för enligt reglerna i 3 kap. 18 § KML – torde det vara svårt att utkräva ansvar med nuvarande regler mot föremålens nye innehava-

re, såvida inte denne förvärvat dem med vetskap om skyddsföreskrifterna. Eftersom det inte heller finns någon registrerings skyldighet för lös egendom av det slag det här är fråga om är det också svårt att finna en utgångspunkt för en regel som skulle kunna göra en ny innehavare straffansvarig, eller skyldig att återställa föremålen. Det skulle givetvis föra för långt att införa en allmän skyldighet för förvärvare av lösöre att undersöka om egendomen omfattas av skyddsföreskrifter.

Det kan också tänkas fall där föremål avyttras medan de ännu befinner sig i eller på byggnadsminnet. Inte heller i sådana fall torde det dock vara möjligt att införa en undersökningsplikt. Utredningen konstaterar därför att möjligheterna att säkerställa efterlevnaden av skyddsföreskrifter beträffande lösöre naturligen inte är lika goda som för fast egendom.

Utredningen har övervägt en annan metod att förstärka skyddet för den lösa egendomen, nämligen att i jordabalken förändra den juridiska naturen hos lösöre som omfattas av en byggnadsminnesförklaring till fast egendom i form av byggnadstillbehör. Förutom att en sådan ändring givetvis inte kan beta föremålen i fråga deras karaktär av flyttbara ting, skulle en sådan ändring få svåröverskådliga sakrättsliga verkningar. Denna metod har därför inte övervägts vidare.

Förteckning

Vad som skyddas måste vara entydigt angivet, vilket lämpligen sker genom en förteckning som skall tillhöra skyddsföreskrifterna och vara en precisering av vad beslutet gäller, på samma sätt som en karta används för att redovisa ett områdesskydd. På förteckningen måste ställas kravet att föremålen entydigt kan identifieras och att deras rätta placering framgår. Förteckningen kan också användas för andra syften, dokumentation av försäkringsskäl eller andra skäl, vårdplanering etc.

Tillsyns- och ansvarsfrågor

Skydd av lösa föremål ställer större krav på tillsyn än vad som gäller för byggnadsminnen enligt dagens regler. Det faktum att föremål kan flyttas bort i strid med skyddsföreskrifterna kan aktualisera att länsstyrelsen utnyttjar inspektionsrätten enligt 3 kap. 9 § i fler fall än i dag. Det skulle också kunna diskuteras om det kan vara motiverat med en uttrycklig rätt för länsstyrelsen att omhänderta föremål som utsätts för vanvård.

Utredningen har dock stannat för att nuvarande ansvars- och tillsynsbestämmelser – utöver en förtydligande ändring i 18 § – inte behöver ändras utan att de på ett godtagbart sätt täcker även ansvars- och tillsynsfrågan vad gäller lösa föremål.

För ett gott samarbete kring föremålens tillsyn och vård talar att skyddsåtagandet vad gäller lösöre har uppstått frivilligt från ägarens sida. Det är viktigt att tillsynen också får en stödjande innebörd i form av en expertgenomgång av byggnader och föremål för att konstatera skador och vårdbehov. Om länsstyrelsens arbete sker på detta sätt kan det också uppmuntra ägares villighet att ta på sig ett vidare skydd för lösöre.

Ersättnings- och inlösenfrågor

Att utredningens förslag förutsätter ägarens medgivande gör det givetvis överflödigt att överväga några ersättningskonsekvenser. Inte heller kan det förutsättas att någon inlösen-situation behöver regleras i vad avser lösöre som omfattas av skyddsföreskrifter. Det är inte ens teoretiskt tänkbart att en ägare som anser att en byggnadsminnesförklaring av hans fasta egendom skulle medföra synnerligt men för användningen av fastigheten, medan han däremot skulle medge lösöreskydd. Det finns därför inte heller anledning att uppehålla sig vid frågor om hur en inlösen-sättning för lösöre skulle beräknas, om inlösen skulle påfordras av ägaren.

Däremot kan övervägas om statens egna inlösen-möjligheter är tillräckliga. Expropriationslagen omfattar endast fast egendom och särskilda rättigheter. Vid en expropriation av ett byggnadsminne enligt 2 kap. 8 § expropriationslagen (1972:719) skulle därför lösöret inte kunna förvärfvas tvångsvis. Denna fråga får dock anses ha så liten praktisk betydelse att utredningen lämnar den utan vidare ställningstagande. Frågan om inlösen m.m. av lösöre i fideikommiss behandlas separat i avsnitt 5.5.3.

Lagteknisk lösning

Skyddsbeslut i fråga om rörliga inventarier till en byggnad eller anläggning får ses som ett ibland aktuellt komplement till en byggnadsminnesförklaring. Det är inte fråga om en självständig "byggnadsminnesförklaring" av inventarierna. Därför fordras det inte heller att inventarierna i sig skall bedömas som kulturhistoriskt synnerligen märkliga, utan det kriteriet gäller byggnadsminnet som helhet, inbegripet inventarierna. I praktiken kommer märklighetsbedömningen även fortsättningsvis att avse i första hand byggnaden eller anläggningen som sådan, men fall där bevarade inventarier kan vara avgörande för bedömningen av helheten är givetvis tänkbara.

Regleringen i detalj av hur ett byggnadsminne vårdas och underhålls och vilka ändringar som inte kan tillåtas utan särskild prövning sker genom skyddsföreskrifterna som utfärdas särskilt för varje byggnadsminne. Det är därför följdriktigt att även inventarieskyddet tas upp i skyddsföreskrifterna.

Den lagliga grunden bör föreskrivas i 3 kap. 2 § KML som ett nytt andra stycke av följande lydelse:

Lösöre som väsentligen bidrar till ett byggnadsminnes kulturhistoriska värde får också skyddas genom att förtecknas i skyddsföreskrifterna. Det skall därvid anges var sådant lösöre skall förvaras, hur det skall underhållas och i vilka avseenden det inte får ändras.

Termen "lösöre" används för att avgränsa dessa föremål från sådana föremål som i egenskap av tillbehör till en byggnad eller fastighet är fast egendom och som därmed redan i dag kan skyddas, om så erfordras utan ägarens medgivande.

Paragrafens nuvarande andra stycke flyttas och blir ett tredje stycke. Det förhållandet att skyddsföreskrifter för inventarier inte får utfärdas om inte ägaren gett sitt medgivande uttrycks lämpligen i ett nytt andra stycke till 3 §:

Om skyddsföreskrifterna skall omfatta sådant lösöre som avses i 2 § andra stycket fordras samtycke av ägaren.

En ytterligare ändring i 3 kap. bör för tydlighets skull införas i 18 § första stycket 1.:

1. ...i strid med meddelade skyddsföreskrifter river eller på annat sätt förstör ett byggnadsminne *med förekommande lösöre* eller ändrar det utan tillstånd enligt 14 § eller utan iakttagande av villkor för sådant tillstånd eller...

5.3 Förvaltningsformer för att främja sammanhållna kulturendomar

Utredningen diskuterar i detta avsnitt, utan att lägga fram förslag, olika förvaltningsformer för att främja långsiktigt bevarande. Den nya stiftelselagstiftningens krav och hur de kan tillgodoses i bevarandesyfte analyseras. Sammanhållande av egendom kan åstadkommas på flera sätt. I de fall ansvaret ligger på en enskild ägare är det givetvis denne som avgör vilka förvaltningsformer som används, men lösningarna kan behöva kompletteras med byggnadsminnesförklaring eller kommunala bevarandebeslut. Särskilda organ för bevarandeinsatser diskuteras och vissa exempel beskrivs.

En redan vanlig form för förvaltning av kulturendomar är stiftelser. Utredningen om förvaltning av vissa kulturmiljöer anförde (SOU 1991:64 s. 124):

”Den metod som rent faktiskt skulle kunna utvecklas ... är att överföra egendomen till en stiftelse, vars syfte just är att långsiktigt säkra värden och bevarandet av de kulturhistoriska värdena.

Detta är inom familj/släkt ett mycket drastiskt steg, eftersom det innebär ett uppgivande av äganderätten och därmed arvsrätten.

Skälen för en familj att föra över egendomen till en sådan stiftelse skulle närmast vara att man finner att det är enda sättet att bevara den miljö man har stark önskan att bevara; den miljö vari familjtraditionen består”.

Den föregående utredningen tänkte sig således en ordning där kulturegendomen skulle överföras till stiftelser, vilka förhandlas fram mellan ägarna och regeringen utifrån en grundmodell där allmänna intressen har majoritet i styrelsen, ägarfamiljen behåller en långsiktig nyttjanderätt gentemot stiftelsen och denna är befriad från skatt på grund av att den bedriver kvalificerad kulturmiljövård.

Lösningen förutsatte att stiftelsen kan beviljas förvärvstillstånd enligt jordförvärvslagen (1979:230). Sådant tillstånd kan enligt 5 § ges bl.a. om särskilda skäl föreligger och det förefaller inte som något orimligt antagande att en av regeringen godkänd stiftelselösning skulle accepteras som ett skäl för förvärvstillstånd.

Lösningen förutsatte också att kvalificerad kulturmiljövård accepteras som ett skäl för skattebefrielse. Stiftelse- och föreningsskattekommittén tar i sitt nyligen publicerade betänkande (SOU 1995:63) Översyn av skattereglerna för stiftelser och ideella föreningar – i enlighet med sina direktiv – avstånd från tankar på att utvidga de ändamål som enligt nuvarande regler för stiftelser av det slag som här kan vara fråga om knyter skattefriheten till främjande av vetenskaplig forskning. Utredningen anför att kulturminnesvård redan inryms i vad som hänförs till vetenskaplig forskning och att – med något undantag – begreppet som sådant inte orsakat större gränsdragningsproblem vid den praktiska tillämpningen.

Betydelsen av vad kommittén i övrigt anför och föreslår beträffande stiftelsebeskattningen skall diskuteras senare. Denna utredning vill emellertid erinra om utgångspunkterna i avsnitt 5.1.2, nämligen att det inte framstår som meningsfullt att förorda lösningar som medför svårberäknliga skatteförluster. Utredningen vill därför inte föra förslaget om en vidgad generell skattebefrielse för stiftelser som äger och förvaltar kulturegendomar vidare. Det kan dock finnas andra åtgärder på skatteområdet som har en mer begränsad och direkt riktad effekt. Till denna fråga återkommer utredningen också i det följande.

Inledningsvis finns också skäl att påpeka det i och för sig självklara att kulturegendomar som har egen bärkraft som företag i det längsta får fungera utan offentlig inblandning i förvaltningen. Att företaget ägarmässigt skall hållas samlat på en hand skall inte vara ett självändamål, utan bara eftersträvas när det är en förutsättning för egendomens långsiktiga bevarande eller där det finns ett specifikt kulturminnesvärde i ägarförhållandena.

Det finns samägda kulturegendomar där bevarandepgifter klaras utan problem. Bolagsformer kan också vara ändamålsenliga när antalet ägare bli för stort för att en effektiv förvaltning skall kunna åstadkommas direkt inom ägarkretsen. Även föreningsformen används med framgång vid förvaltning av en del kulturegendomar, låt vara att sådana egendomar mer drivs av ideellt intresse än av ekonomiskt. Men bolags- och föreningsformen kännetecknas av att det inte finns något offentligt inflytande över verksamhetsformer och förvaltningsinriktning. Egendomens samlade bevarande kan då inte anses långsiktigt säkerställt, om dess fysiska bevarande inte har säkerställts på annat sätt, t.ex. genom byggnadsminnesförklaring eller genom bevarandebeslut enligt PBL.

Statens uppgift bör ändå inte vara att generellt förespråka en eller flera förvaltningsformer, utan att verka för att de värdefullare egendomarna på lång sikt kan leva vidare som samlade egendomar utan att uppoffringar av kulturhistoriska värden skall behöva ske. Ägaren eller ägarformen är i detta sammanhang en mindre viktig fråga, även om det också kan ligga ett kulturhistoriskt värde i en ägarkontinuitet. Utredningen ser som sin uppgift att söka identifiera ett antal konkret föreliggande problem och formulera relativt snäva lösningar, som ägarna i första hand själv bör undersöka lämpligheten av för sina egendoms vidkommande. Dessa lösningar kan kombineras med små doser av ekonomisk stimulans, i huvudsak inom ramen för nuvarande statligt engagemang.

Det är viktigt att stimulanssystemet utformas så att det framstår som attraktivt för ägarna själva att välja dessa lösningar. Först om det i uppsplittringen av kulturegendomar finns antydda problem som inte ägarna själva behärskar, finns det anledning för staten att använda mer ingripande metoder. Som en yttersta statlig möjlighet att säkerställa egendomarnas kulturella värden finns redan i dag möjligheten att expropria. Denna utväg har endast i några enskilda fall använts i Sverige, men den behöver inte vara så resurskrävande som i förstone kan förmodas. I många, särskilt engelskspråkiga länder används ett system med s.k. revolving funds, som momentant förvärvar kulturegendomar för att – ibland efter upprustning i egen regi – sälja vidare till nya privata intressenter. Den offentliga kapitalbindningen i förvaltningen av kulturegendomar kan på detta sätt hållas på en måttlig nivå.

Direktiven ger dock anledning att särskilt belysa frågan om överföring av kulturegendom till stiftelser och utredningen inleder med en analys av stiftelselagens regler.

5.3.1 Kulturegendomar under stiftelseförvaltning

Stiftelselagen (1994:1220) som gäller från 1 januari 1996 anger ramarna för nybildning av stiftelser och för deras förvaltning. Stiftelser som skall fungera väl för bevarande av kulturegendom ställs enligt den nya lagen inför följande förutsättningar.

Förmögenhetsöverföring

I 1 kap. 2 § stiftelselagen anges att en stiftelse bildas genom att egendom avskiljs för att varaktigt förvaltas som en självständig förmögenhet för ett bestämt ändamål. S.k. reversstiftelser godtas inte enligt den nya lagen, dvs. stiftelsens enda tillgång får inte vara en fordran på stiftaren själv.

Om det redan från början framstår som klart att stiftelsens förmögenhet enbart utgör en kulturegendom som, genom att den avskilts som stiftelse inte kan generera eller omvandlas i likvida medel eller på grund av kulturhistoriska överkostnader inte kan förvaltas så att den blir självbärande, uppstår problem med att uppfylla kravet på varaktigt ändamål. Någon offentlig förhandskontroll avseende dessa förhållanden förekommer visserligen inte, men det är uppenbart att en stiftelselösning som inte är ekonomiskt livskraftig över en längre tid inte tjänar något hållbart bevarandesyfte.

Å andra sidan innebär just detta att en stiftelse bildats för ett bevarandeändamål att det finns en stark och långsiktigt syftande bevarandevilja, och därmed att medel lättare kan kanaliseras till bevarandet än om en stiftelse inte bildats. Vid bedömningen om en stiftelse är bildad för ett varaktigt ändamål får dock inte hänsyn tas till löften om framtida tillskott. Lagens krav på garantier för varaktighet är ändå inte särskilt högt ställda. Som exempel på fall där kravet på varaktighet inte uppfylls anges föreskrifter som innebär att verksamhet endast kan bedrivas under en kortare tid, t.ex. två eller tre år (prop. 1993/94:9 s. 106). Om stiftelsens ändamål är bevarande och förvaltning av en kulturegendom som åtminstone har en viss avkastning borde därmed det formella varaktighetskravet inte vara något stort problem. Å andra sidan finns det inte någon anledning från bevarandesynpunkt att verka för stiftelsebildningar som kan uppstå i samband med att en olönsam del t.ex. i en godsförvaltning avskiljs. Att en "tärande del" avskärs från en "närande" kan ge upphov till sådana anslagsberoende konstruktioner som stiftelselagen numera inte erkänner som stiftelser.

En stiftelse som bedriver näringsverksamhet är enligt 7 kap. stiftelselagen likvidationsskyldig när stiftelsekapitalet är förbrukat eller utmätning skett utan resultat. Varken en sådan stiftelse eller en stiftelse som inte bedriver näringsverksamhet kan heller undgå konkurs och upplösning när skulderna inte längre kan betalas.

En förvaltning av en kulturendom i stiftelseform är därför inte möjlig när verksamheten är beroende av kontinuerliga tillskott. Utredningen om verksamheter som är beroende av statligt stöd föreslår i konsekvens härmed i betänkandena (SOU 1994:147) Former för statlig verksamhet och (SOU 1995:93) Omprövning av statliga åtaganden att staten och kommunerna skall avveckla sina engagemang i de s.k. anslagsstiftelserna och att den verksamhet sådana stiftelser i dag bedriver principiellt bör drivas i myndighetsform, aktiebolagsform eller som ideell förening. I principiell överenstämmelse med utredningens förslag har regeringen genom prop. 1995/96:61 föreslagit riksdagen att godkänna riktlinjer för verksamhetsformer för statlig verksamhet.

Endast statens och kommunernas egna kulturendomar kan förvaltas i myndighetsform. För övrig egendom framstår således bolagsformen och föreningsformen som de enda realistiska om driften är beroende av kontinuerliga tillskott. Garantier för tillskott är en fråga som får lösas genom särskilda avtal eller beslut. Även egendomens långsiktiga bevarande får i detta fall regleras genom avtal, eller genom skyddsföreskrifter enligt kulturminneslagen.

I den mån kulturendomsstiftelser bör bildas med någon form av statligt engagemang framstår det som nödvändigt att dessa redan från början förses med förmögenhet av sådan art och storlek att stiftelsen kan vara självbärande. Detta utesluter inte att staten även i dessa fall bör kunna bidra med en insats som är normal i andra bevarandesammanhang, t.ex. med byggnadsvårdsbidrag för större renoverings- eller restaureringsinsatser av tillfällig natur.

Det kan alltså inte vara främmande för en kulturendomsstiftelse att driva näringsverksamhet, antingen denna bedrivs på kulturendomen själv, som fallet i regel är på slotten och herrgårdarna, eller i någon annan form som ger tillskott till kulturendomen. Krapperupstiftelsen är ett exempel på en stiftelse med en sådan kompletterande ekonomisk bas och som är självbärande.

Stiftelsens ändamål

I förhållande till bevarandet av kulturendomen kan en stiftelse utformas olika och ställa olika funktioner i centrum. Stiftelseförordnandet kan styra detta på en rad olika sätt:

- Binda en förmögenhet som tillförsäkrar kulturendomen en långsiktigt rimlig ekonomi för vård. Egendomen behöver inte ingå i stiftelsen.
- Garantera egendomens långsiktiga vård och sådan verksamhet ("vetenskaplig forskning"), att skattefrihet kan erhållas.
- Garantera ett kulturhistoriskt riktigt bevarande genom att stadgarna anger att egendomen inte får delas eller splittras, och på vilket sätt den skall bevaras.
- Garantera ett kulturhistoriskt riktigt bevarande genom att lämplig expertis knyts till stiftelsens styrelse.

- Underlätta finansiering av ett bevarande genom att knyta stiftare och andra till sig som kan antas ha långsiktig intresse och långsiktig förmåga att ekonomiskt stödja ett bevarande.

Stiftelsen kan ha andra ändamål, men dessa får då inte vara motstridiga bevarandemålet, och i fråga om skattefrihet inte utformas så att ändamål som omöjliggör skattefrihet ingår, t.ex. att gynna enskild person eller släkt.

Stiftelsens stadgar

Vilka är kulturminnesvårdens krav på innehåll för att stiftelsen skall anses "låsa in" egendomen på ett godtagbart sätt? Av stiftelseförordnandet skall kulturminnesvårdssyftet framgå. Det är naturligtvis ett önskemål att egendomen skyddas genom byggnadsminnesförklaring i de delar detta är möjligt med hänsyn till lagens utformning. Det förenklar hanteringen att följa ett fungerande regelsystem. Om egendomen inte skyddas som byggnadsminne och inte heller genom planbestämmelser enligt PBL, bör skyddet och den önskade värden vara preciserade genom skydds- och skötselregler som knyts till stiftelsens stadgar.

Även vad som skall hända med egendomen om stiftelsen får så allvarliga ekonomiska problem att likvidation måste ske behöver övervägas. Ett överlåtelse-, intecknings- och utmätningsförbud för viss egendom kan visserligen skrivas in i stiftelseförordnandet. Verkan av ett sådant förbud torde vara att den egendom som förbudet omfattar inte kan utmätas. En stiftelse som skall fortsätta sin verksamhet efter konkurs torde dock inte vara fri från betalningsskyldighet för kvarvarande skulder, varför överlåtelse- eller utmätningsförbudet kan vara tämligen illusoriskt. En avveckling kräver permutation varvid stiftelsens ändamål så långt det är möjligt skall tillgodoses.

Ändring av stadgarna

Stiftelseförordnandet skall innehålla uppgifter om stiftelsens ändamål. Ändamålet kan indelas i syfte, verksamhetsföremål och destinatärskrets. Ändring av stiftelsens ändamål kräver godkännande av Kammarkollegiet enligt reglerna för permutation.

Om stadgarna skall innehålla bestämmelser av typen skyddsföreskrifter för ett byggnadsminne kommer således önskemål om eventuella avsteg från dessa bestämmelser att kräva Kammarkollegiets godkännande enligt reglerna för permutation. Eftersom det är fråga om bestämmelser som syftar till att upprätthålla egendomens kulturhistoriska värde, bör Kammarkollegiet i permutationsärendet höra länsstyrelsen som kulturhistorisk expertmyndighet. Prövningen kan härigenom komma att väga in samma omständigheter som

gäller för sådan ändring av byggnadsminne, som får medges av länsstyrelsen om det finns särskilda skäl.

Stiftarens krav på förordnandet

Stiftaren kan i vissa fall vilja utforma förordnandet så att han kan behålla så mycket inflytande som är förenligt med önskan att uppnå maximala förmåner för stiftelsens förvaltning, skattefrihet, bidrag m.m. utan att stiftelsen för den skull blir en sådan familjestiftelse inrättad endast till förmån för bestämda fysiska personer som stiftelselagen endast i begränsad grad är tillämplig för. Ett viktigt intresse för stiftaren kan vara att balansera och fördela släktens inflytande på ett rättvist sätt, och att tillförsäkra den möjlighet att bebo och besöka egendomen.

Det måste också anses naturligt att stiftaren ställer krav på vissa motprestationer från det allmänna vars intressen stiftelsen tjänar, t.ex. subventioner av något slag som på något sätt bekräftar att det allmänna erkänner det ömsesidiga intresset av att stiftelsen kommer till stånd.

Det blir här fråga om en balansgång mellan stiftarnas intressen och allmänna intressen, en balansgång som kan komma att resultera i olika lösningar i specifika fall.

Tillsyn

Genom att länsstyrelsen är tillsynsmyndighet både enligt 9 kap. stiftelselagen och KML finns goda förutsättningar att tillgodose eller administrera även den kulturminnesvårdande tillsyn som bör förekomma för en stiftelse som har uttalat kulturminnesvårdande mål.

Exempel: Krapperup

Krapperup var fideikommiss inom släkten Gyllenstierna till 1967 då en stiftelse bildades genom gåvobrev från släktens huvudman, friherre Gustaf Gyllenstierna. Gåvobrevet utfärdades med förbehåll för att stiftelsen skulle vara befriad från gåvoskatt samt att den skulle vara begränsat skattskyldig.

Stiftelsens ändamål är att främja barns och ungdoms vård och fostran, lämna understöd åt behövande ålderstigna sjuka och lytta samt att främja vetenskaplig forskning. Uttryckligen sägs att högst 10 % av avkastningen får gagna medlemmar av släkten Gyllenstierna. Av förordnandet framgår vidare att egendomen inte får försäljas, och anges hur egendomen innefattande park, borg och inventarier skall vårdas och att detta skall ske under erforderlig sakkunskap. Vissa särskilt angivna interiörer skall behållas i huvudsak oförändrade med inventarier och samlingar.

Stiftelsens styrelse består enligt förordnandet av fem personer varav två företräder släkten. Skandinaviska Enskilda banken i Helsingborg, Skånes jordägarförbund och Fysiografiska sällskapet i Lund skall ha varsin styrelseledamot.

Krapperrup är ett exempel på stiftelse där stiftelseurkunden noga beskriver hur egendomen skall bevaras. Där står också att förvaltningen skall ske under medverkan av expertis, men formell expertis finns inte företrädd i styrelsen. Krapperrupstiftelsen har en avsevärd förmögenhet (ca 70 mkr) utöver fastigheter och inventarier. Dess förmåga att verka för sitt ändamål är avhängigt detta. I storleksordningen 1–1,5 mkr avsätts för stiftelsens ändamål årligen utöver värden av egendomen.

5.3.2 Ett alternativ: stödstiftelse

Sannolikt är det endast i undantagsfall aktuellt för en ägare eller ägarfamilj att överföra en självbärande eller t.o.m. vinstgivande kulturegendom till en stiftelse. I vissa fall kan säkert en ägare ha anledning att bilda en familjestiftelse med syfte att även fortsättningsvis främja ägarkretsen eller särskilda destinatarer. Naturligtvis kan även en familjestiftelse vara väl ägnad att bevara kulturegendomen och det är också möjligt att företrädare för kulturmiljövården som erbjuds delta i en sådan stiftelses styrelse kan tillföra värdefulla råd eller bidra på andra sätt. Även här kan föreskrivas att egendomen inte får säljas eller in-tecknas. Det krävs då alltid permutation för att sälja eller in-teckna egendomen. Vidare krävs alltid permutation för att ändra ändamålet eller upplösa stiftelsen. Utgör egendomen verksamhetsföremålet krävs också alltid permutation för att sälja denna även om det inte finns ett direkt försäljningsförbud i stiftelseförordnandet. Familjestiftelsen utesluter genom sitt syfte att gynna en släkt eller familj, och genom att styrelsemajoriteten företräder släkten, skattefördelar.

Ett alternativ till att föra över själva kulturegendomen till en stiftelse kan dock vara att bygga upp en stödorganisation, t.ex. i stiftelseform för att i denna skapa tillskottsresurser för förvaltningen av en kostnadstung kulturegendom. Insamlingsstiftelser, som regleras i 11 kap. stiftelselagen, är befriade från kravet på avskiljande av en tillräcklig kapitalbas när de bildas, men förvaltas och sköts i övrigt på i stort sett samma sätt som huvudformen av förmögenhetsägande stiftelser.

Exempel: Grönsöö

Ett intressant exempel på en stiftelse som inte bara är en stödstiftelse utan dessutom fullgör väsentliga bevarandeinsatser i egen regi är Grönsöö Kulturhistoriska Stiftelse. Grönsöö herrgård ligger i Uppland nära Enköping,

och är en synnerligen välbevarad herrgårdsmiljö med park och lösöre av hög klass. Ägarkretsen har här behållit huvudägarskapet och kontrollen över godsets fasta egendom genom ett aktiebolag, Grönsöö Säteri AB, i vilket även stiftelsen äger aktier. Genom regler om hembudsskyldighet i bolagsordningen är de nuvarande aktieägarna tillförsäkrade fortsatta kontrollmöjligheter.

Den lösa egendomen, de väl dokumenterade kulturhistoriska samlingarna av lösöre, har inte tillförts stiftelsen, utan ett annat aktiebolag, AB Grönsöö Museum, i vilket stiftelsen äger en minoritetspost av aktier och där den fortsatta kontrollen på motsvarande sätt är garanterad genom en hembudsklausul i bolagsordningen. Stiftelsen har dock i ett avseende ett avgörande inflytande över museiaktiebolaget; det fordras ett enigt beslut vid en bolagsstämma där samtliga aktieägare är företrädare för avyttring av kulturhistoriskt värdefull egendom.

Stiftelsens ändamål är att genom förvaltning av gåvor till stiftelsen främja vetenskaplig forskning och kulturminnesvård, i första hand kring Grönsöö och i andra hand annan forskning och kulturminnesvård av nationellt intresse. Familjen har en särställning i styrelsen genom två ledamöter och en suppleant, men inte majoritet, om de tre ledamöter och en suppleant som företräder allmänna intressen förenar sig. De tre ledamöterna utses av länsstyrelsen, länsmuseet resp. Riksantikvarieämbetet.

Skattemässigt har godtagits att stiftelsen skall vara begränsat skattskyldig till statlig inkomstskatt. Gåvor till stiftelsen är fria från gåvoskatt.

Grönsöömodellen innebär således att ägarfamiljen genom två aktiebolag behåller ägandet och förvaltningen av jord- och skogsbruksrörelsen och de kulturhistoriska samlingarna. Stiftelsen har dock vetorätt mot försäljning ur samlingarna. Herrgården och parken är skyddade som byggnadsminnen.

Stiftelsen skall bygga upp kapital genom att ta emot gåvor, men har också i egenskap av ägare av 1 500 B-aktier mot familjens 500 A-aktier rätt till motsvarande andel i förekommande utdelningar från Grönsöö Säteri AB. Stiftelsen har av det allmänna fått ett grundkapital, från regeringen 200 000 kr och från landstinget 200 000 kr. Dessutom har stiftelsen erhållit 500 000 kr från Stiftelsen framtidens kultur.

Skattefriheten torde innebära att stiftelsen kan lämna bidrag till underhåll av vetenskapligt värdefulla delar av egendomen. Genom att stödja forskning bidrar stiftelsen också aktivt till bevarandearbetet med anknytning till Grönsöö.

Det allmänna har således bidragit med ett betydande belopp till att bygga upp stödstitfelsen. Det rör sig om engångsbelopp som på detta sätt ges en långsiktig nytta, och genom stiftelsens skattefrihet ges ett ökat värde. Det kan ifrågasättas om inte ordinarie bidragsmedel i vissa situationer med fördel skulle kunna kanaliseras till stiftelser med bestämda och av det allmänna uppmuntrade mål, att disponeras för egendomens vård och därmed samman-

hängande syften. Detta skulle kunna leda till en mer långsiktig planering av vårdinsatserna samt en minskad bidragsbyråkrati.

5.3.3 Aktiebolag för långsiktigt bevarande

Ett aktiebolag är inte som en stiftelse bundet vid ett visst ändamål och förfogar inom de ramar som aktiebolagslagen (1975:1385), bolagsordningen och styrelsen själv sätter upp över sitt kapital och sin fasta egendom. Ett undantag är fideikommissaktiebolag vars bolagsordning skall underställas regeringens godkännande. Syftet härmed är att säkerställa att de allmänna intressena skall kunna tillvaratas även efter fideikommissets avveckling.

I ett aktiebolag kan man genom att i bolagsordningen ta in bestämmelser om hembudsplikt till förmån för aktieägarna vid överlåtelse av aktier i bolaget förhindra ändringar i ägarkretsen och därigenom bevara bolagets identitet. Man kan också i bolagsordningen införa regler om hur styrelsen utses och därigenom indirekt verka för att bolagets verksamhet inte förändras. Vidare kan bolagsordningen innehålla regler om överlåtelseförbud för viss egendom i bolaget.

Aktiebolagsformen kan sålunda tjäna angelägna bevarandesyften i situationer då ett breddande av ägarskapet kan vara den bästa lösningen för en fortsatt samlad förvaltning, t.ex. vid ett arvskifte. Man måste dock vara medveten om att ändrade ekonomiska förhållanden lätt kan påverka aktiebolagets förmåga att hålla egendomen samlad och att regler i bolagsordningen relativt lätt kan ändras.

Om bolaget skall lösa ett långsiktigt bevarandeproblem bör således den förvaltade egendomen skyddas som byggnadsminne eller på annat sätt. Den av utredningen föreslagna möjligheten att även skydda lös egendom som skall förvaras i byggnaden eller i miljön bör öka möjligheterna att ge egendomen ett lämpligt avvägt skydd. Detta bör också vara i linje med de ursprungliga aktieägarnas intresse då de får förmodas vilja uppnå ett långsiktigt skydd, verkande över flera generationer.

5.3.4 Ideell förening för långsiktigt bevarande

Åtskilliga kulturegendor ägs och förvaltas redan i dag av ideella föreningar, såsom hembygdsföreningar, industriminnesföreningar, järnvägsmuseiföreningar och många andra. Föreningens långsiktighet i förvaltningen styrs av föreningens stadgar, och dess ekonomi. Stadgarna kan lätt ändras genom majoritetsbeslut av föreningens medlemmar, och ekonomin är vanligen beroende av årliga tillskott, även detta från medlemmarna. Inte heller för

en ideell förening kan således en långsiktighet garanteras om egendomen inte ges ett lagligt skydd. Genom att föreningen i sin verksamhet ofta ställer just värden och användningen av sin kulturegendom i centrum och medlemmarna stödjer föreningen just för detta ändamål finns det en relativt stor trygghet och långsiktighet i föreningsformen, även om denna långsiktighet inte är tvingande.

5.3.5 Nationell stiftelse

Frågan om inrättande av en nationell stiftelse för förvaltning av kulturmiljöer aktualiseras med en viss regelbundenhet. Vanligen brukar man hänvisa till National Trust och dess framgångsrika arbete i England sedan nära ett sekel. I tider av besparingar i fråga om offentliga utgifter stärks önskan att bredda ansvaret för kultur och bevarande, genom bolagisering och genom att engagera näringslivet i sponsoravtal. En nationell stiftelse torde ha andra förutsättningar än en myndighet att attrahera intresse och kapital från näringslivet. Det finns också en rad uppgifter som inte nödvändigtvis behöver skötas av myndigheter, utan som med fördel kan läggas på andra typer av huvudmän. Sålunda finns det skäl som talar för inrättandet av en stiftelse eller en organisation av annat slag som skulle kunna ta ett betydande ansvar för vissa kulturegendomar.

Utredningen har framhållit det personliga ansvaret för en kulturegendom som en viktig förutsättning för dess bevarande. En egendom som får en mer anonym ägare eller förvaltare förändras med nödvändighet, även om denna förvaltare är exemplariskt sakkunnig och har tillgång till all tänkbar expertis. Detta behöver inte vara fel. I vissa fall handlar det om så stora värden att en sådan förvaltning är den riktiga. Egendomen bör i viss mening bli museum. I andra fall finns ingen naturlig förvaltare kvar; egendomen har små förutsättningar att leva vidare utom t.ex. som potentiellt turistiskt besöksmål utan några förutsättningar att bära sina egna kostnader. Den största svårigheten kan vara att finna – eller uppfinna – en fungerande förvaltare. För våra industriminnen är detta en vanlig situation.

Det är emellertid utredningens uppfattning att det även i denna situation är mycket viktigt att söka huvudmän lokalt, eller i några fall regionalt. Det finns flera exempel på framgångsrika sådana organisationer, som mobiliserat lokala krafter och som lyckats få det stöd från berörda kommuner, länsmyndigheter och även av företag som behövs för att driva en kontinuerlig verksamhet.

En nationell stiftelse eller annat organ skulle enligt utredningens uppfattning ha sitt berättigande, men således inte i första hand genom att långsiktigt äga och förvalta egendom. En sådan uppgift kan i de fall det är fråga om ett omfattande statligt engagemang ske i myndighetsform, t.ex. genom Statens fastighetsverk. Stiftelsens främsta roll skulle vara att på ett friare sätt än en

myndighet kan göra arbete med ekonomiska medel för bevarande av kulturarvet, inte bundet till det bestånd staten långsiktigt skall äga och förvalta. De former som då kan diskuteras blir olika om stiftelsen skall arbeta med insamlade medel eller med statsmedel. Olika inriktningar att diskutera kan vara

- att kanalisera direkt ekonomiskt stöd till olika projekt,
- att bedriva egna riskprojekt inom fastighetsförvaltning och restaurering,
- att bedriva forsknings- och utvecklingsverksamhet samt
- att bedriva informationsverksamhet, levandegöra och "marknadsföra" kulturarvet.

Verksamheten kan vara mer eller mindre inriktad på fonduppbyggnad, genom medel från näringsliv och andra typer av sponsorer och givare.

Centralt i verksamheten bör sättas just detta att stiftelsen (eller annan lämplig verksamhetsform) kan agera friare och på ett annorlunda sätt än en myndighet. Att t.ex. snabbt kunna använda fonderade medel för att köpa en kulturegendom och sedan vid ett lämpligt tillfälle och på ett lämpligt sätt kunna sälja denna egendom vidare sedan skyddet av egendomen är långsiktigt tryggt skulle vara en aktiv bevarandeinsats som en myndighet normalt inte kan genomföra. En sådan verksamhet skulle kunna utföras med begränsade resurser eftersom ett köp med följande försäljning medför en tidsbegränsad likviditetspåfrestning och frågan om eventuella ersättningspåverkande skyddsföreskrifter löses innan egendomen säljs vidare. Stiftelsen eller motsvarande skulle också genom det förtroende den förutsätts förvärva kunna ta emot en egendom som gåva för att sedan skydda den och medverka till att den överförs till annan huvudman som kan ta ett långsiktigt ansvar för bevarandet. Stiftelsen skulle kunna engagera sig i restaureringsinsatser dels om dessa är ett naturligt led i förmedlingen av egendomen, eller också är av den arten att de inte kommer till stånd utan direkta insatser av det allmänna. Det bör då ske i fullt samförstånd med lokala myndigheter och institutioner då det inte bör vara fråga om att bygga upp konkurrerande verksamhet, utan snarare en verksamhet av mer experimentell och utvecklande natur. Stiftelsen skall självfallet utnyttja lokala organisationer – och stödja dem – där de finns.

Frågan om stiftelsen bör kunna ge bidrag till vårdinsatser är avhängig frågan om en stiftelse av det diskuterade slaget kan få in medel att använda till bidragsgivning från andra än staten. Om det är möjligt att bygga upp en fond av medel från t.ex. näringslivet, eller att finna en förmedlande roll för detta ändamål bör det inte vara en främmande verksamhet. Det ligger dock närmare till hands att tro att sådana medel hellre riktas till konkreta projekt av olika slag.

Slutligen vad gäller informations-, forsknings- och utvecklingssidan är det inte enligt utredningens mening ändamålsenligt att bygga upp en parallell organisation för detta till den nuvarande. Läns museerna är eller kan utvecklas till välfungerande informationsorgan. De har kapacitet och kompetens att ta initiativ till större projekt i fråga om forskning, utbildning, information och

opinionsbildning inom kulturmiljöområdet. De finansiärer som finns inom området är dock otillräckliga. En nationell stiftelse kan också ha en sådan roll, men det bör inte vara en primär uppgift. Det finns också ideella föreningar på riksnivå som mer naturligt bör ha en sådan roll.

Några förebilder?

Några exempel på förvaltningslösningar och på andra sätt att ta tillvara kultur-egendomsintresset utanför myndighetsfären följer nedan utan anspråk på att de valda är de mest framstående eller representativa.

Som exempel på en "revolving fund" kan nämnas *Historic Boston Incorporated (HBI)*. Denna association bildades 1960 kring ett konkret rivningsprojekt i Bostons historiska stadskärna. Genom att samla ihop mer än 100 000 dollar och anskaffa en hyresgäst till en bokhandelsbyggnad från 1718 som avsågs bli ersatt av ett parkeringsgarage, lyckades intresserade medborgare rädda byggnaden och lägga grunden till den nuvarande verksamheten. Denna består i att fungera som en privat partner till staden Bostons Landmark Commission, som har vissa planerings- och tillståndsbefogenheter under staten Massachusetts lagstiftning. HBI lånar upp och samlar in medel samt tillhandahåller teknisk kompetens för bevarande av hotade kulturbyggnader. Man medverkar också med affärsmässiga upplägg av fastighets-transaktioner, vilka kan inkludera en speciellt amerikansk juridisk konstruktion, s.k. preservation easement. Denna konstruktion innebär att den som vill bevara en byggnad skaffar sig en servitutslikande rätt att hindra rivning av en byggnad, vilken rättighet har verkan även mot framtida förvärvare. HBI kan också köpa fastigheter för upprustning och vidareförsäljning. Den ursprungligen räddade byggnaden har man dock behållit och använder som kontor för verksamheten tillsammans med den hyresgäst som då trädde till.

Stiftelsen Norges Kulturarv tillkom 1993 med Opland fylkeskommune som initiativtagare och stiftare. Avsikten är att stiftelsen skall utvecklas och medstiftare tillkomma, både offentliga och från näringslivet. Åtta kommuner, två fylkeskommuner och tre företag har hittills ingått som medstiftare. Stiftelsen förvaltar en fond som i startkapital fått 10 miljoner norska kr av regeringen. Målet är att fonden skall omfatta 100 miljoner norska kr. Stiftelsen har en vänförening. Stiftelsen har också bildat ett aktiebolag för att kunna bedriva näringsverksamhet. Stiftelsen genomför enstaka vårdprojekt, bygger upp lokala "vernesentra" och gör framför allt informationsinsatser. Någon förvaltning av egendom förefaller inte vara avsedd. Verksamheten har under 1994 kostat drygt 2 miljoner norska kr, som täckts med bidrag från regeringen och Oplands fylkeskommune. En svårighet i uppbyggnaden har varit att fylkeskommunerna inte ställt upp som bidragsgivare och medstiftare i den omfattning som förutsatts.

Foreningen till norske fortidsminders bevaring är världens äldsta fornminnesförening; den firade sitt 150-årsjubileum 1994. Föreningen har ca 7 000 medlemmar. Den ser som sin huvuduppgift att bedriva kulturminnesinformation, i första hand om byggnadsvård, bl.a. genom att ge ut en tidskrift. Ett årligt bidrag från Miljöverndepartementet med 1,9 miljoner norska kr stödjer föreningens allmänna verksamhet. Föreningen äger och förvaltar 39 kulturegendomar, däribland flera av de norska stavkyrkorna, av vilka några är stora turistmål. Störst är Borgund med 50 000 besökare per år. Kostnaderna för egendomsförvaltningen täcks genom inträdesavgifter och medel från en mindre fond. Föreningen får också statsbidrag från Riksantikvaren för detta ändamål, 1994 beviljades ca 500 000 norska kr till vård av sju egendomar.

Historic Houses Association organiserar engelska privata ägare till historiska hus, främst herrgårdar, villor trädgårdar etc. som är av den storleken att förvaltningen är ett särskilt problem. Föreningen har en rådgivande riktad verksamhet till husägare i både tekniska och ekonomiska frågor, och särskilt sådant som har med visning och försäkring att göra. Föreningen verkar också som påtryckare och opinionsbildare. Årligen ordnas en mäsas för varor och tjänster av skilda slag. Föreningen har ca 1 300 medlemmar, och en vänförening med ca 10 000 medlemmar.

BYFO, den danska bygningsfredningsforeningen bildades 1978 som en sammanslutning av ägare och förvaltare av fredade byggnader, med syfte i första hand att ta tillvara ägarnas ekonomiska intressen, bibehållen skattebefrielse etc. Föreningen har en särställning i det att den administrerar "Forfald-per-år"-systemet för skatteavdrag för fredade byggnader.

5.4 Statligt stöd

I detta avsnitt diskuteras de skattevillkor som gäller för bevarande av samlad kulturegendom, och de stödformer som skulle kunna utvecklas i anslutning till dessa. Utredningen har ålagt sig stor restriktivitet, mer med anledning av det ekonomiska läget än av övertygelse om att stödåtgärder med anknytning till skattesystemet inte är lämpliga. Det är viktigt att statens signalsystem till medborgarna inte innehåller motsägelser, och att skatteregler inte innehåller sådana inslag som kan uppfattas som stridande mot andra statliga mål. Ett förslag som gör det möjligt att betala av arvs- och gåvoskatt genom underhållsinsatser för kulturhistoriskt värdefull egendom läggs därför fram. Dessutom föreslås att bidrag enligt förordningen (1993:379) om bidrag till kulturmiljövård skall få lämnas till vård av inventarier som omfattas av en byggnadsminnesförklaring.

5.4.1 Bostadsbeskattningen

I avsnitt 2.4.1 konstaterades att riksdagen vid behandlingen av de nya reglerna om avdragsrätt för reparations- och underhållskostnader för mangårdsbyggnader som är uppförda före 1930 och är större än 400 kvadratmeter ansett att övervägandena beträffande beskattningen av denna typ av bostäder borde föras vidare (1993/94:SkU17 s. 12 och 22). Det var även regeringens uppfattning att det var angeläget att återkomma till frågan om hur man skulle verka för bevarande av kulturhistoriskt värdefulla miljöer inom jordbruket, även om man vid detta tillfälle begränsade sig till den anförda reformen (prop. 1993/94:91 s. 19).

Den kritik som förekommit mot de nya reglerna är inriktad dels på att det finns mindre byggnader som också borde omfattas av avdragsrätt, dels på att avdragsrätten är helt oberoende av om det är kulturhistoriskt riktiga åtgärder som utförs, dels – i någon mån – på att ingen prövning har skett av det kulturhistoriska värdet av den byggnad som avdragsrätten avser. Med andra ord har kriterierna ansetts vara alltför schablonmässiga, och inte ansetts rätt träffa den krets reformen var avsedd för.

Utredningen har förståelse för kritiken. Samtidigt inser utredningen att det inte är lätt att hitta ett system, som förenar nyttan av en kulturhistorisk förprovning av de åtgärder som skall berättiga till avdrag med ett rimligt mått av administrativ enkelhet. En tanke som förordats bl.a. av Utredningen om förvaltningen av vissa kulturmiljöer (SOU 1991:64 s. 160) är att alla byggnader som är av beskaffenhet att bedömas som särskilt värdefulla enligt 3 kap. 12 § PBL skulle vara kvalificerade för avdrag. Det finns vissa skäl för en sådan lösning. Då dessa byggnader inte får förvanskas måste underhållet ske på ett visst sätt, som inte alltid är det billigaste. Den överkostnad som fastighetsägaren därför måste underkasta sig är en kostnad för åtgärder som påfordras av det allmänna. Det finns emellertid svagheter i systemet. De byggnader som är särskilt värdefulla enligt PBL 3:12 har i allmänhet inte inventerats eller redovisats i några officiella register, och en fall-till-fall-bedömning är en så pass främmande uppgift för skattekontrollen att den inte skulle vara möjlig att genomföra inom ramen för den årliga deklarationsgranskningen. Omfattningen av avdragsrätten, de sammanhängande administrativa problemen, samt det skattebortfall avdragsrätten skulle innebära kan inte heller överblickas. Dessutom hindrar inte heller ett sådant kvalitetskrav att fel sorts åtgärder utförs, t.ex. att olämpliga färg- eller andra byggnadsmaterial väljs, då ingen kontroll finns av att avdragsrätten utnyttjas för kulturmiljövårdande åtgärder.

En variant på denna tanke som är administrativt mer hanterlig, och som inte skulle medföra samma svårberäknade konsekvenser är att begränsa utvidgningen av avdragsrätten till endast sådana byggnader som är byggnadsminnesförklarade. Därmed blir det en klart avgränsad kategori byggnader som omfattas, och en grupp byggnader där ägarnas skyldighet att underhålla och vårda byggnaderna på ett kulturhistoriskt korrekt, och i många fall kost-

nadskrävande sätt har blivit fastställd. En sådan lösning skulle också ha en positiv effekt därigenom att det allmänna signalerade ett ansvarstagande för dessa skyddade byggnader. Den skulle därmed kunna medföra en ökad beredvillighet hos fastighetsägarna att få sina byggnader skyddade. Man kan dessutom förutsätta att ägare av byggnadsminnen genom en mer utvecklad tillsyn och kontakt med länsstyrelsen ofta har en god uppfattning om vilka metoder och material som bör väljas. Även mot denna tanke är dock vissa invändningar möjliga. Det torde finnas åtskilliga byggnader som inte är byggnadsminnen men för vilka det kan åberopas att de har motsvarande kulturhistoriska värde. Också sådana byggnader kan vara i stort behov av underhåll och det kan befaras att önskade åtgärder inte kommer att utföras utan avdragsrätt. Det kan framstå som omotiverat att sådana byggnader inte skulle få del av gynnsamma skatteregler när staten i andra sammanhang är beredd att stödja dem, t.ex. med byggnadsvårdsbidrag.

En annan lösning skulle kunna vara att avdragsrätten gjordes beroende av ett intyg från länsstyrelsen om att nedlagda kostnader varit kulturhistoriskt motiverade. Denna lösning, som skulle kunna ha den fördelen att den leder till en dialog i förväg mellan den byggnadsvårdande expertisen och fastighetsägarna, förutsätter emellertid att länsstyrelserna är beredda att göra ett antal besiktningar varje år inför deklarationstidpunkten för att konstatera det som skall intygas. Denna modell kräver också vissa närmare överväganden om hur en ägare som inte anser att länsstyrelsen har haft skäl för ett avstyrkande skall kunna få denna sin uppfattning prövad inom skatteförfarandet. Utredningen anser sig inte ha funnit tillräckligt bra svar på de frågor som modellen föranleder för att kunna förorda den.

Utredningen anser sig därför inte kunna lägga fram något alternativt förslag för att undgå nackdelarna med nuvarande system. Frågan bör dock hållas öppen för vidare överväganden.

5.4.2 Förmögenhetsbeskattningen

En översyn av reglerna för förmögenhetsbeskattning är under arbete inom Finansdepartementet (prop. 1994/95:25). I avvaktan på att detta arbete redovisas har utredningen inga synpunkter att anföra.

5.4.3 Arvs- och gåvobeskattningen

Regeringens dispensrätt

Lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt (AGL) innehåller dispensregler som innebär att regeringen under vissa förutsättningar kan befria från eller

nedsätta arvs- och gåvoskatt. Bestämmelserna finns i 57 § a (historisk samling), 57 § b (fideikommiss m.m.) samt i 58 a § ("synnerliga skäl"). En genomgång av regeringens dispensärenden vad gäller egendom med kulturhistoriskt värde har gjorts avseende de senaste tio åren.

Under den undersökta tidsperioden har dispens enligt 57 § a AGL (historisk samling) medgetts i tre fall. Alla tre ärendena avser stiftelser eller ideella föreningar som mottagare av arv, och arvet har omfattat en samling eller en värdefull byggnad som stiftelsen eller föreningen haft till uppgift att skydda och vårda, samt medel för att utföra vården. I två av fallen har egendomen testamenterats, i ett rör det sig om arv som Allmänna arvsfonden beslutat att avstå ifrån. Ett fall har avslagits, en konstsamling som testamenterats och som inte ansetts ha tillräckligt kulturhistoriskt värde.

57 § b avser bl.a. arvsskatt inom ett fideikommiss, således i fall där förlängning av fideikommiss medges. Sådan skatt kan efterges eller nedsättas om skattebetalningen skulle äventyra ett allmänt intresse av kulturhistorisk eller annan art. Bestämmelsen har inte tillämpats under tioårsperioden.

När det gäller 58 a § (synnerliga skäl) finns endast ett fall med anknytning till kulturhistoriskt värde, ett avstående från Allmänna arvsfonden av en fastighet samt penningbelopp till en hembygdsförening. Arvsskattebefrielse medgavs.

Utredningens överväganden

Det ovannämnda översynsarbetet rörande förmögenhetsbeskattningen torde syfta till förändringar vad gäller arvs- och gåvobeskattningen i förenklande riktning. Med tanke på att beskattningen av arv resp. gåvor har särskild betydelse för möjligheterna att hålla en kulturegendom samlad vid generationsskiften och vid överföring av egendom vill utredningen kraftigt betona att arvs- och gåvoskattesystemen i framtiden måste vara så utformade att de inte äventyrar det starka allmänna intresset av att bevara kulturegendomar. Trots den kommande översynen vill utredningen ändå redovisa vissa förslag för att minska skattebelastningen för möjliggöra mindre skadeverkningar på kulturegendom vid generationsskifte.

Utredningen om förvaltningen av vissa kulturmiljöer föreslog i sitt betänkande (SOU 1991:64 s. 160–161) ett fonderingssystem för arvsskatt:

"I vissa andra europeiska länder finns olika typer av skattelindring gällande arvs- och gåvoskatt för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. I Storbritannien finns dessutom ett system som innebär skatteförmåner för underhållsfonder som byggs upp till förmån för kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Enligt min mening borde ett system som kombinerar dessa olika typer av skatteförmåner införas i Sverige. Systemet skulle innebära att arvs-/gåvoskatt visserligen tas ut, men så att säga återförs till egendomen ge-

nom att beloppet får gå in i en särskilt inrättad underhållsfond som är knuten till egendomen.

Denna skatteförmån bör enligt min mening förbehållas de mest värdefulla objekten och därför bara vara begränsad till egendomar som rymmer byggnadsmminnesförklarade miljöer, där kravet måste ställas att den centrala herrgårdsmiljön med huvudbyggnaden ingår bland det som omfattas av skyddsbestämmelserna. Systemet bör avse arvsskatt som tas ut i samband med arvskiften avseende sådana miljöer eller gåvoskatt i den mån generationsskiftet genomförs som gåva innan arvskiftet är aktuellt. Krav bör uppställas på upprättande av långsiktig underhållsplan i samband med beslut om omvandling av arvs-/gåvoskatt till underhållsfond. Man bör överväga att införa en regel som säger att en sådan underhållsfond åter kan omvandlas till skatt om underhållsplanen inte följs och miljön därigenom inte får tillräckligt underhåll eller om försäljning sker av egendomen inom en viss tid från generationsskiftets genomförande. Med den typen av regler kan systemet betraktas som en uppskjuten beskattning som under vissa förutsättningar kan omvandlas till skattebefrielse.

Ianspråktagandet av sådana underhållsfonder bör ske efter samråd med och godkännande av resp. länsstyrelse och kunna avse de delar av miljön som omfattas av skyddsbestämmelserna.”

Eftersom hotet mot en sammanhållen förvaltning av kulturegendomar typiskt sett knyter sig till generationsskiften, förefaller det ändamålsenligt att söka mildra den skattebelastning som aktualiseras just i denna situation. Det finns visserligen många sätt att förbereda generationsskiften på som syftar till att undvika en alltför stor påkänning av arvs- eller gåvoskatt. Det kvarstår ändå som ett problem dels att sådana förberedelser i vissa fall inte har vidtagits med åtföljande ogynnsamma skattesituation för de efterkommande som saknat möjlighet att påverka situationen och nu står inför en komplicerad förvaltningsuppgift, dels också att några av de mest skyddsvärda egendomarna är så pass stora att skattebelastningen i absoluta tal blir mycket påfrestande. Detta gäller särskilt om den kumuleras med den belastning som tillkommer om en huvudarvinge skall lösa ut andra arvingar från egendomen.

Utredningen är därför – trots sin restriktiva inställning till att urholka skattesystemet – beredd att förorda en lösning som innebär att arvs- och gåvoskatt i särskilda fall skall kunna reserveras för kulturhistoriska överkostnader i samband med underhållsåtgärder på en kulturegendom som den skattskyldige övertar. Det gäller dock att hitta en lösning som är lätt att administrera både för myndigheterna och den enskilde och som samtidigt tillgodoser behovet av kontroll och återställande av beskattningsläget, om de frigjorda medlen inte används på avsett sätt.

5.4.4 Utredningens förslag rörande arvs- och gåvoskatt

Anstånd skall få medges under högst tio år från skattens fastställande med den arvs- eller gåvoskatt som belöper sig på fast egendom som är förklarad som byggnadsminne enligt 3 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m., eller som enligt intyg av länsstyrelsen i det län där den fasta egendomen finns är av beskaffenhet att enligt nämnda lag kunna bli byggnadsminnesförklarad. Ränta skall tas ut på anståndsbeloppet. Den skattskyldige skall ha rätt att under anståndstiden, dock högst en gång per år, få avräkna som betalning av skatt och ränta styrkta kostnader för reparation och underhåll av den fasta egendomen, om länsstyrelsen intygar att kostnaderna varit kulturhistoriskt motiverade överkostnader. När anståndstiden har löpt ut är återstående skatt och ränta förfallen till betalning. Om den fasta egendomen dessförinnan övergått till annan ägare än den skattskyldige är det skattebelopp och den ränta som återstår vid övergången, eller den tidpunkt då bindande avtal om överlåtelsen kom till stånd, förfallen till betalning senast sex veckor efter övergången eller överlåtelsen.

Med viss blick på de modeller som valts i Storbritannien finner utredningen att lösningen bör sökas i ett system med uppskov av skattebetalningen. Arvsskatt skall visserligen i de flesta fall förskottas av ett dödsbo (som måhända därefter upphör att fungera), men den egentliga skattskyldigheten åvilar arvingar eller testamentstagare med utgångspunkt i den lott som fastställts för dem. Man kan därför tänka sig en modell där dödsboet eller den skattskyldige under vissa förutsättningar skulle kunna beviljas ett tidsbestämt anstånd med betalningen för en lott i vilken det ingår en på visst sätt bestämd kulturegendom.

I 55 § AGL finns regler om anstånd som i fall av svårigheter för dödsboet att omsätta tillgångar i likvida medel gör det möjligt att dela upp skatten på tio (i undantagsfall 20) årliga betalningar. Den skattskyldige skall lämna en räntelöpande skuldförbindelse på beloppet och dessutom ställa nöjaktig säkerhet (om inte förvärvet avser nyttjanderätt).

Utredningen föreslår en regel som innebär att den som ärver eller mottar som gåva en egendom som är byggnadsminne, eller som länsstyrelsen vid en särskild prövning finner kan bli föremål för byggnadsminnesförklaring/byggnadsvårdsbidrag, skall kunna få anstånd med hela skattebeloppet under tio år från skattens fastställande. Anstånd skall sökas hos beskattningsmyndigheten inom den tid som anges i 55 § 3 mom. AGL, dvs. inom fyra veckor från skattens fastställande.

När tiden för att söka anstånd i fråga om arvsskatt går ut är det mera sällan klart vem av de skattskyldiga som skall ha den egendom som är byggnads-

minnesförklarad eller motsvarande på sin lott. Om det inte finns något testamente som föreskriver hur lottläggningen skall ske och inte heller någon bodelning eller något arvskifte som anger vem av de skattskyldiga som förvärvat den anståndsgrundande egendomen, bör dödsboet få söka om anstånd. Anståndsbeloppet bör motsvara vad som vid en proportionering av behållningen belöper på byggnadsminnet eller motsvarande. Utredningen vill i sammanhanget också erinra om att det enligt 17 § AGL finns särskilda möjligheter till anstånd med att fastställa skatten i situationer där de skattskyldiga vill åberopa en handling som visar hur boet delats.

Ett beslut om anstånd med betalningen av skatten bör medföra skyldighet att utfärda en räntelöpare skuldförbindelse enligt 55 § 3 mom. Skuldförbindelsen skall därefter enligt utredningens mening under tioårsperioden kunna betalas av genom styrkta kostnader för reparation och underhåll av den egendom som berättigade till anstånd. I den mån dessa kostnader under perioden uppgår till beloppet för förbindelsen inkl. ränta, bortfaller betalningsskyldigheten. Eftersom betalning av arvsskatt inte är avdragsgill från inkomstskattepliktiga intäkter (20 § kommunalskattelagen [1928:370]) berättigar inte heller reparations- eller underhållskostnader i denna situation till avdrag, oavsett hur skattesituationen ser ut för den aktuella fastigheten.

Kostnaderna skall, för att vara avräkningsbara mot skatt och ränta, vara tillstyrkta av länsstyrelsen. Länsstyrelsen skall tillämpa samma bedömningskriterier som gäller för byggnadsvårdsbidrag enligt förordning (1993:379) om bidrag till kulturmiljövård. En avräkning skall få göras en gång om året.

Om egendomen övergår till ny ägare, bör återstående skattebelopp och ränta som huvudregel förfalla till betalning. Däremot bör inte bodelning och skifte i ett dödsbo som beviljats anstånd anses som ett ägarbyte och alltså inte medföra att anståndet förfaller.

Med tanke på att generationsskiften ibland sker successivt genom förfaranden som innefattar gåva, och arvsskatteberäkningen skall ske med hänsyn till föregående gåvor, finner utredningen det motiverat att ett motsvarande anstånds-förfarande skall kunna tillämpas även på gåvoskatt.

Utredningen föreslår att den tänkta anståndsmöjligheten med åtföljande bortfall av skatt tas in som ett 7 mom. av 55 § AGL:

Utöver vad som sägs i 1 mom. får beskattningsmyndigheten eller överrätten under högst tio år från skattens fastställande medge anstånd med den arvs- eller gåvoskatt som vid en proportionell fördelning belöper sig på fast egendom som är förklarad som byggnadsminne enligt 3 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m., eller som enligt intyg av länsstyrelsen i det län där den fasta egendomen finns är av beskaffenhet att enligt nämnda lag kunna bli byggnadsminnesförklarad. Bestämmelserna om ränta i 2 mom. samt bestämmelserna i 3–6 mom. skall vara tillämpliga. Den skattskyldige har rätt att under anståndstiden, dock högst en gång per år, avräkna som betalning av skatt och ränta styrkta kostnader för reparation och underhåll av den fasta egendomen, om länsstyrelsen intygar att

kostnaderna varit kulturhistoriskt motiverade överkostnader. När anståndstiden har löpt ut är återstående skatt och ränta förfallen till betalning. Om den fasta egendomen dessförinnan övergått till annan ägare än den skattskyldige är det skattebelopp och den ränta som återstår vid övergången, eller den tidpunkt då bindande avtal om överlåtelsen kom till stånd, förfallen till betalning senast sex veckor efter övergången eller överlåtelsen.

Beslut om vägrat anstånd kan överklagas, dock inte på samma sätt som andra arvs- och gåvoskattebeslut enligt 60 §, utan med stöd av 21 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken (NJA 1989 s. 526).

Förslaget om en ny grund för anstånd påverkar inte de nuvarande dispensreglerna i 57 och 58 a §§ AGL. Som framgått av ovan lämnade redovisning har dispensmöjligheten hittills endast rört stiftelser och ideella föreningar.

5.4.5 Fastighetsbeskattningen

Riksdagen har under våren 1995 beslutat dels att höja fastighetsskatten för småhusenheter och hyreshusenheters bostadsdel från 1,5 % till 1,7 %, dels att återinföra skatt på hyreshusenheters kommersiella lokaldel med 1 %, dels att införa skatt på industrifastigheter med 0,5 % av taxeringsvärdet, allt med verkan från det beskattningsår som påbörjas den 1 juli 1995 eller senare, dvs. i de flesta fall från den 1 januari 1995.

Förslag om fastighetsbeskattning av lantbruks- och skogsbruksenheter har däremot inte genomförts. Situationen för de flesta typer av kulturegendomar på landet är sålunda oförändrad. Däremot skärps beskattningen för hyreshus, dvs. fastigheter med fler bostadslägenheter än två.

Stiftelse- och föreningsskattekommittén har i sitt slutbetänkande (SOU 1995:63) Översyn av skattereglerna för stiftelser och ideella föreningar lämnat förslag till reglering av dessa juridiska personers fastighetsskatteförhållanden. De omständigheter som föreslås leda till skattefrihet vid inkomstbeskattningen (se avsnitt 5.4.7) föreslås utgöra grunden för befrielse att betala fastighetsskatt enligt en viss ändrad reglering i fastighetstaxeringslagen (1979:1152) rörande skattefria fastigheter m.m.

Utredningen finner inte anledning till något förslag på detta område.

5.4.6 Mervärdesskattningen

I fråga om mervärdesskatten kan noteras att de nya reglerna om uttag av skatt inom resp. utom EU bör göra det mer attraktivt att utomlands förvärva och till Sverige införa kulturföremål. Utredningen hälsar detta med tillfredsställelse.

Den omständigheten att en privatbostad enligt 21 § kommunalskattelagen aldrig kan ingå i näringsverksamhet och innehavet av en sådan bostad därmed inte heller kan anses som yrkesmässig verksamhet är fundamentalt för den svenska mervärdesbeskattningen. Att konstruera ett undantag från denna princip för vissa slag av privatbostäder med kulturhistoriskt värde som bl.a. Sveriges jordägareförbund föreslagit, skulle vara lika svårt som att finna lämpliga avdragsregler vid inkomstbeskattningen, se avsnitt 5.4.1. Utredningen anser sig därför föranledd att avstå från denna uppgift.

5.4.7 Stiftelse- och föreningsbeskattningen

Stiftelse- och föreningsskattekommitténs nyligen avlämnade förslag (SOU 1995:63) innebär inte någon utvidgning av skattefriheten för stiftelser med anknytning till kulturegendom. För att sådana stiftelser skall kunna åtnjuta in-skränkt skattskyldighet fordras enligt förslaget liksom hittills att syftet är att främja vetenskaplig forskning och att detta ändamål också fullföljs intill åtminstone 80 % av avkastningen bedömd under en femårsperiod.

Kommitténs förslag innehåller emellertid vissa förändringar och preciseringar i fråga om vilka inkomster som skall medräknas vid bedömningen av fullföljdskravet. Med avkastning förstås i detta sammanhang den löpande avkastningen på stiftelsens kapital samt realisationsvinster som uppstår vid omplacering av detta kapital. Realisationsvinster har hittills inte beaktats vid bedömningen av fullföljdskravet, men enligt förslaget skall alltså realisationsvinster som ligger inom det skattebefriade området beaktas.

I kapitalavkastningen inräknas sålunda enligt kommitténs förslag normalt inte inkomst (löpande avkastning och realisationsvinster) av egentlig näringsverksamhet, vilken verksamhet under alla förhållanden är skattepliktig. Emellertid kan det tänkas att stiftelsen bedriver näringsverksamhet för att främja ett skattebefriat ändamål och att detta ändamål dominerar näringsverksamheten. Också ett överskott av sådan kvalificerad näringsverksamhet skall vara skattebefriat (inkl. realisationsvinster), om 80-procentskravet uppfylls.

Slutligen bör inte heller skattefria tillskott i form av gåvor och donationer till stiftelsen anses som avkastning, eftersom dessa normalt inte görs för att täcka stiftelsens löpande kostnader utan för att stärka dess kapitalbas.

Som framgått av avsnitt 2.4.6 finns det stiftelser som beskattas endast för sådan inkomst av näringsverksamhet som hänför sig till fastighet, de s.k. katalogsubjekten. Kommittén föreslår en begränsning av antalet av de stiftelser som pekats ut i den aktuella bestämmelsen (7 § 4 mom. lagen [1947:576] om statlig inkomstskatt), men kompletterar förslaget med en särskild dispensregel. Enligt denna skall regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kunna befria en juridisk person som inte uppfyller kraven för skattebefrielse från skattskyldighet. Det skall kunna ske om den juridiska personen

1) i sin verksamhet tillgodoser ett väsentligt allmänintresse, 2) intar en sådan särställning att skattebefrielsen är starkt önskvärd från allmän synpunkt och 3) om befrielsen har väsentlig ekonomisk betydelse för den juridiska personen och 4) inte kan antas medföra snedvridning av konkurrensen. Skattebefrielsen skall kunna lämnas helt eller delvis för vissa inkomster och gälla högst fem taxeringsår i följd.

Kulturarvsutredningen har anledning att ta ställning till det tidigare förslaget från Utredningen om förvaltningen av vissa kulturmiljöer om en generell skattebefrielse för stiftelser som bedriver kvalificerad kulturmiljövård. Även om en sådan skattebefrielse givetvis skulle kunna främja bevarandet av kulturegendomar på ett mer direkt sätt än dagens regler med deras knytning till forskningsinsatser, måste det dock konstateras att ett nytt begrepp "kvalificerad kulturmiljövård" är svårt att avgränsa på ett sådant sätt att skattefriheten inte också skulle kunna användas till mer perifera ändamål inom kulturmiljövården eller till rent missbruk. Att inom den vanliga skattekontrollens ram avgöra vilka stiftelser som bedriver kvalificerad kulturmiljövård låter sig knappast göra. Kontrollen skulle sannolikt behöva byggas ut med en medverkan av länsstyrelserna som i och för sig genom den tillsyn av stiftelser de bedriver borde ha möjlighet att granska även detta. Vad en sådan medverkan skulle innebära resursmässigt är svårt att kvantifiera, samtidigt som ett sådant beroende av en extern bedömning inte ingår i gängse teknik vid skattegranskning. Det finns dessutom en viss risk för att en generell skattefrihet för kvalificerad kulturmiljövård skulle leda till de svårberäknliga försvagningar av skatteintäkterna som kan innebära att förslaget blir ogenomförbart.

Mot bakgrund av de direktiv som gällde för Stiftelse- och föreningsskattekommittén och dess nyligen avlämnade förslag till ytterligare preciseringar i den ordning som redan gäller, finner utredningen det inte möjligt att föra den tidigare utredningens förslag vidare. Utredningen accepterar alltså att stiftelser som skall främja kulturmiljövård på något sätt måste göra det i sådana former att det också kan anses att ändamålets främjande av vetenskaplig forskning är tillgodosett.

Stiftelse- och föreningsskattekommittén har emellertid lagt fram ett annat förslag som kan ha betydelse i sammanhanget, nämligen den nyss beskrivna dispensregeln. Denna är givetvis avsedd att användas med stor restriktivitet och med den för näringsidkande stiftelser starkt verkande inskränkningen att konkurrensen inte får snedvridas. Ändå finns det i denna bestämmelse ett visst utrymme för att i särskilda fall befria stiftelser och andra juridiska personer med ändamål att förvalta kostnadskrävande men kvalificerat allmänintressanta kulturegendomar från skatt helt eller delvis. Beslut av denna art som fattas av regeringen torde inte medföra några svårkontrollerade verkningar för skattesystemet i övrigt.

Dispensregeln skulle därför kunna användas som ett instrument för att i vissa fall stimulera till stiftelsebildningar för förvaltning av kulturegendomar.

Det förefaller inte uteslutet att en ägare eller ägarkrets som står inför svårigheter med sammanhållandet av en egendom inför ett generationsskifte skulle kunna finna dispensmöjligheten intressant.

En svaghet med den föreslagna dispensmöjligheten från det nu anlagda perspektivet är att den är tidsbegränsad till högst fem år. Stiftelse- och föreningsskattekommittén har dock föreslagit att regeln skall tolkas så att dispens kan ges på nytt.

För att besluta om dispens torde regeringen ha anledning att ställa krav på bestämda motprestationer. Skattefriheten bör således vad gäller fast egendom begränsas till sådan egendom som skyddas enligt KML. Kanske bör också krävas, som gäller i en del andra länder i motsvarande situation, att egendomen i någon omfattning hålls öppen för allmänheten. Någon tvekan om stiftelsens mål får inte finnas. Ändamål som syftar till att gynna enskild släkt eller person får alltså inte förekomma, eller måste på ett betryggande sätt avgränsas inom stiftelsen. Dock måste det, för att göra stiftelseformen attraktiv för stiftare och donatorer, (och särskilt om stiftelsen skall fungera som ersättning för ett avskaffat fideikommiss) finnas möjlighet att binda förvaltningen av egendomen till en släkt, och att reglera förhållandena i övrigt på ett för slakten acceptabelt sätt.

5.4.8 Förslag rörande bidrag till kulturmiljövård

Förordningen (1993:379) om bidrag till kulturmiljövård ändras genom tillägg till 2 och 5 §§ så att bidrag får beviljas till vård av sådant lösöre som förtecknats i skyddsföreskrifter vid byggnadsminnesförklaring.

Statens bidrag till vård av kulturhistoriskt värdefulla byggnader regleras i förordning (1993:379) om bidrag till kulturmiljövård. Bidrag till byggnadsvård får lämnas till kulturhistoriskt motiverade överkostnader om det kan antas att bebyggelsen kommer att bevaras för framtiden (2–5 §§). Bidrag till vård och upprustning av parker får utgå även om detta inte uttryckligen framgår av förordningen. Vård av lösöre har normalt inte ansetts bidragsberättigad utom i fråga om kyrkliga inventarier.

Bidragsmedel till byggnadsvård utgår ur två skilda ramar, dels till bostadsbebyggelse och dels till byggnadsvård generellt. Ur den senare ramen får medel också beviljas till utredning, projektering och information. Bidragssystemet finns mer utförligt refererat i avsnitt 2.5.1.

Den av utredningen föreslagna möjligheten att skydda visst lösöre gör det rimligt att bidrag skall kunna utgå till vård av sådant lösöre. Skyddat lösöre bör inte i bidragshänseende betraktas annorlunda än annan inredning eller

andra byggnadsdelar. Frågan om vad som är kulturhistorisk överkostnad bör ses i förhållande till vilka inskränkningar i föremålets användning och förvaring men också vilka inskränkningar i användbarheten hos de skyddade utrymmena skyddsföreskrifterna medför.

5.5 Fideikommiss

Fideikommissinstitutet strider mot det i dag etablerade synsättet om förbud mot att träffa ekonomiska dispositioner till förmån för icke födda, och givetvis mot av samhället godtagna arvsprinciper. Frågan om avveckling av fideikommissen har drivits sedan sekelskiftet, men först 1963 antogs lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss som gav förutsättningarna för den målmedvetna avveckling som skett sedan dess. Enligt lagen som beskrivits i avsnitten 2.2, 3.2.5 och 3.3 inleds avvecklingen när den som innehade fideikommisset vid lagens ikraftträdande avlider.

5.5.1 Fideikommissnämndens erfarenheter av lagens tillämpning

Fideikommissnämnden har i skrivelse till regeringen 16 mars 1994 överlämnat till utredningen 27 oktober 1994 lämnat synpunkter på avvecklingslagen och de möjligheter att ta till vara kulturminnesintressena den erbjuder. Fideikommissnämndens erfarenheter som de framförts i skrivelsen och under utredningsarbetet kan sammanfattas i följande punkter.

- Bildande av fideikommissaktiebolag har som systemet tillämpats inte säkrat att egendom bevaras samlad.
- Inlösen av samling har aldrig skett, trots att det i flera fall varit angeläget. Utan tillräckliga ekonomiska medel är inlösenregler uddlösa.
- Förstärkningen av efterlevande makes arvsrätt medför ökade svårigheter för generationsskifte.
- Trots att en permutation av ett fideikommiss till en stiftelse för fortsatt bevarande ligger nära fideikommissets ursprungliga ändamål, framstår det som osäkert om en sådan permutation står i överensstämmelse med avvecklingslagen. I vart fall innebär den en ändring i arvingarnas rättigheter.
- Nämnden ifrågasätter slutligen om inte frivillig stiftelsebildning genom ändring av avvecklingslagen skulle införas som ett alternativ till en avveckling.

Utredningen skall enligt direktiven överväga de frågor som tagits upp i Fideikommissnämndens skrivelse.

5.5.2 Nuläge

Enligt den av utredningen på underlag av Fideikommissnämndens register utarbetade tabellbilagan, finns totalt 78 fideikommiss fortfarande kvar. Av dessa är 10 under avveckling. Antalet kvarvarande fideikommiss är dock något osäkert. En del kan i själva verket hänföras till flera fideikommissurkunder som samregistrerats då de har samma efterträdare, och därför skall avvecklas samlat. Det kan till och med finnas fideikommiss som ännu är okända, men detta torde endast vara fallet för fideikommiss som omfattar kapital och/eller lösöre. Av de registrerade fideikommissen innehåller 35 fast egendom, i de flesta fall en eller flera jordegendomar, medan 3 endast innehåller en stadsfastighet. I 21 fideikommiss finns lösöre, medan de resterande 22 endast omfattar kapital.

Åtskilliga av de fideikommiss som enbart omfattar lösöre eller kapital har tidigare också haft en jordegendom eller annan fastighet, men sedan fått tillstånd att sälja denna till efterträdaren eller till annan. Detta kan ha inträffat som en inledning till en planerad avveckling, men vanligast är att egendomen ansetts som en sämre penningplacering än den önskade varför försäljning godtagits. 33 fideikommiss som i dag består av enbart lösöre och/eller kapital har sålunda ursprungligen även omfattat fast egendom. I åtta fall ingår i fideikommisskapitalet aktier i ett fideikommissaktiebolag som äger fast egendom som tidigare ingått i fideikommisset. Ett av aktiebolagen har gått i konkurs. Ytterligare sex fideikommissaktiebolag finns, men i dessa fall har fideikommissen avvecklats. Den fortsatta framställningen avser enbart sådana fideikommiss där bevarandet av kulturegendomen kan påverkas genom tillämpning av avvecklingslagen, således fideikommiss i vilka ingår fast eller lös egendom.

Kulturhistoriska värden i kvarvarande fideikommiss

Kvarvarande fideikommiss med fast egendom, samlingar och lösöre med utomordentligt stora kulturhistoriska värden är *Biby**, *Boo*, *Fullerö**, *Koberg*, *Sandemar**, *Sjöo*, *Trolle Ljungby** och *Övedskloster**. För dem torde någon form av aktiva åtgärder från det allmännas sida anses oundgängliga. Dessa fideikommiss är sedan länge kända för sina framträdande värden. De som försetts med asterisk utpekades således redan i Fideikommissutredningen 1959 som värdefulla på grund av deras karaktärsbyggnader.

Stora värden återfinns i åtskilliga av de övriga kvarvarande fideikommissen, såväl innefattande fastigheter som enbart lösegendom. Även för många av dessa kan det bli aktuellt med åtgärder för att bevara egendomen samlad vid en avveckling. En närmare mer fullständig inventering och dokumentation av fideikommissen och deras inventarier är givetvis högst angelägen att genomföra, inte minst med hänsyn till de förändringar som är att vänta.

Sturefors i Östergötland är vad gäller fastigheten fideikommissaktiebolag, och i *Bystad* i Närke är hela egendomen fideikommissaktiebolag. Här har bolaget ett särskilt ansvar för att de kulturhistoriska värdena inte skingras.

Av de tio fideikommiss som är under avveckling har flera betydande kulturhistoriskt värde. *Erstavik* vid Saltsjöbaden har synnerligen stora kulturhistoriska värden. Något tillstånd att skifta egendomen har ännu inte lämnats. Efterträdaren har nyligen ansökt om att fideikommissförordnandet skall bli förlängt enligt 6 § avvecklingslagen. Stora värden finns också i *Johannishus* i Blekinge och *Stora Ek* vid Mariestad, även om visst lösöre i det senare fallet sålts. *Ericssberg* i Södermanland och *Segersjö* i Närke är i huvudsak skiftade. I dessa fall återstår vissa samlingar för vilka staten överväger inköp eller inlösen.

5.5.3 Utredningens allmänna slutsatser

Under de drygt 30 år som gått sedan avvecklingslagen tillkom har avvecklingen fortskridit planenligt. Att detta skett till priset av att stora kulturvärden skingrats var förutsett och i viss utsträckning oundvikligt. Samhällsutvecklingen i övrigt har gått i samma riktning och inneburit en avsevärd omvandling av kulturmiljön och skingring av egendom. Avvecklingslagen gav det allmänna vissa möjligheter att i speciella fall ta tillvara dessa värden. Samtidigt speglar lagen i fråga om kulturmiljövård en 60-talssyn, som till skillnad från dagens begränsar sig till elitmonument. Tillämpningen av lagen har dessutom av olika skäl varit defensiv vad gäller kulturmiljöfrågorna. En praxis har tidigt etablerats, och någon mer principiell debatt som skulle kunna ändra denna praxis har inte förts, även om åtskilliga enskilda fall har uppmärksamrats. Genom ett mer samspelt arbete mellan de medverkande parterna skulle kanske ett bättre resultat kunnat ha uppnåtts även med den nuvarande lagstiftningen, men detta hade säkert också krävt en större beredskap att satsa ekonomiska medel för inlösen när detta aktualiserats.

Ett viktigt problem synes den långt utdragna avvecklingsprocessen i flera fall ha varit. Fideikommissintressenterna har i vissa fall ställt krav på delavveckling av ett fideikommiss, t.ex. i fråga om kapital, vilket sedan försvagat möjligheterna att bevara samlingar osplittrade.

Särskilt framstår svårigheten att genom lagens tillämpning bevara en helhetsmiljö som tydlig. I de fall där ingripande av staten diskuterats har detta efterhand kommit att begränsas till objekt eller samlingar som i sig, som avgränsad del haft synnerligt värde, men fideikommissegendomar där värdet legat i att helheten haft ett mycket stort värde utan att någon enskild del kunnat framhävas som unik har i mindre grad kunnat komma i fråga för åtgärd. Fideikommissnämnden har haft att behandla remissyttranden från specialiserade expertmyndigheter och förefaller ha fått mindre hjälp att bedöma egendomar

som helheter, och har följaktligen haft mindre stöd för att handla i de situationerna.

Detta är emellertid ett känt och svårbemästrat problem även för kulturmiljövärden i allmänhet. Sammansatta värden bestående av mer eller mindre svårdefinierade samband och helheter är svåra att skydda mot alla de hot samhällsutvecklingen bjuder. Problemet måste dock uppmärksammas och det talar ytterligare för behovet av ett samlat aktivt arbete från myndigheterna.

En viktig förutsättning för ett framgångsrikt bevarandearbete är således att resurser kan sättas på förberedande insatser för att stödja ett frivilligt bevarande. Antalet kvarvarande fideikommiss är nu så litet att det bör vara möjligt att med hjälp av vissa lagändringar och erfarenheter från några framgångsrika bevarandeinsatser aktivt försöka planera avvecklingen av de värdefullaste fideikommissen så att egendomen överlämnas till någon ny långsiktig förvaltningsform som kan tillgodose både delägarnas och det allmännas intressen. Då detta inte av olika skäl kan genomföras bör i de mer angelägna fallen fideikommissförordnandet förlängas.

Helt avgörande är givetvis att försöka finna former som kan vinna allmänt stöd från delägarna. Långsiktigt bevarande måste med nödvändighet innebära bindningar för ägarna, men detta måste kombineras med sådana förutsättningar i övrigt att det uppfattas som en rimlig del i ett fungerande avtal mellan parterna. Samtidigt finns i de flesta fall ett mycket starkt släkt- och ägarintresse av att egendom inte skingras, och detta intresse skall givetvis stödjas av det allmänna, när det förenas med allmänna intressen. Ett bevarande av en kulturmiljö är beroende av ett stort mått av ägarintresse om förvaltningen skall kunna ske på ett framgångsrikt sätt.

Planerad avveckling

En samlad genomgång av de kvarvarande fideikommissen har fördelen att den i förväg ger en uppfattning om hur det allmänna kommer att agera i det enskilda fallet, och ger förutsättningar för ägarna att agera med utgångspunkt i detta. Utredningen skall i första hand föreslå lösningar som kan ersätta fideikommissens fördelar för kulturmiljövärden vid en avveckling. Mycket talar för att förtida "avveckling" av ett fideikommiss genom stiftelsebildning bör eftersträvas i de fall där betydande kulturvärden står på spel. Allmänna synpunkter på stiftelsebildning lämnas i avsnitt 5.3.1 och 5.3.2. Det gäller att finna en lämplig form för förvaltning av egendom och förmögenhet som tillgodoser både delägarnas och det allmännas intressen. Om skattefrihet eftersträvas ställer också detta särskilda krav på stiftelsens ändamål. Detta diskuteras i avsnitt 5.4.7.

Det allmänna intresset av ett långsiktigt bevarande av en egendom kan säkras genom en ändamålsstyrd förvaltning i en stiftelse eller i en kombination av förvaltande bolag och en stiftelse som garanterar det långsiktiga målet. Det

framstår som angeläget att stiftelsens ändamål eller bolagsordning har föreskrifter som innebär att skyddet för den fysiska miljön blir lika starkt som vid byggnadsminnesförklaring. Detsamma bör gälla värdefullt lösöre som skall ingå i stiftelsen eller bolaget. Utredningen vill även erinra om sitt förslag att skyddsföreskrifter vid en sådan byggnadsminnesförklaring skall få omfatta även kulturhistoriskt värdefullt lösöre, se avsnitt 5.2.

Större jord- och skogsegendomar

Enligt 16 § avvecklingslagen kan fast egendom vars bevarande som en enhet är av betydande allmänt intresse lösas in. Detta synes aldrig ha varit aktuell för tillämpning. I flera av de fall som nu är aktuella skulle mycket stora statliga resurser erfordras. Dessutom skulle svårlösta frågor uppstå om hur egendomen skulle förvaltas vidare efter en inlösen.

Mot bakgrund av den ringa tillämpbarheten av den här aktuella inlösenbestämmelsen och att den endast indirekt kan användas för att säkerställa sammanhållandet av kulturvärden, lämnar utredningen utan vidare kommentarer den möjlighet till offentligt ingripande som bestämmelsen ger utrymme för.

Inlösen av samlingar

Fideikommissnämnden har framfört att inlösen av värdefulla samlingar inte skett då medel saknats vid det tillfälle inlösen varit aktuellt. Inlösen enligt 17 § avvecklingslagen sker efter regeringsbeslut, liksom i fall där inlösen enligt expropriationslagen skall komma till stånd.

Det finns enligt utredningens mening två svårigheter som är förbundna med den här aktuella inlösenregeln. Den ena är att inlösenbehovet knappast är budgeterbart. När regelns tillämpning någon gång har aktualiserats har det i regel varit fråga om inlösen av en samling med mycket högt inte bara kulturhistoriskt, utan även ekonomiskt värde. Det har därför i regel blivit särskilt svårt att i uppkommande fall finna ett tillräckligt ekonomiskt utrymme inom ramen för de löpande statsutgifterna.

Den gängse lösningen på detta problem är fondering av medel. I dagens ekonomiska situation finner utredningen det inte vara meningsfullt att föreslå någon sådan lösning. Det skulle också vara svårt att påvisa ett på erfarenhetsgrund stående starkt behov av förstärkta inlösenmöjligheter.

Detta förhållande torde sammanhänga med den andra svårigheten med inlösenregeln för kulturhistoriskt värdefulla samlingar. En samling som skall lösas in från ett fideikommiss har rimligen sin kulturhistoriskt givna förvaringsort just på den egendomen. Genom en inlösen endast av samlingen kommer alltså denna och egendomen i övrigt i olika ägares händer. Detta talar

enligt utredningens uppfattning för att bestämmelsen även fortsättningsvis kommer att vara av ringa nytta för att säkerställa ett kulturhistoriskt meningsfullt bevarande.

Bestämmelsen har dock kvar en funktion i det fall det är ett starkt kulturhistoriskt intresse för staten att förvärva en samling som står under risk att skingras, och ingen annan lösning erbjuds. Den bör därför inte upphävas.

5.5.4 Förslag rörande förlängning av fideikommissförordnande

Regler tas in i 1 och 6 §§ avvecklingslagen som innebär ett undantag från avvecklingsbestämmelserna för kulturhistoriskt särskilt värdefulla fideikommiss. Dessa skall inte avvecklas förrän deras långsiktiga bevarande i sammanhållen form tryggats på annat sätt.

Bestämmelsen om förlängning av fideikommissförordnande i 6 § avvecklingslagen har tillämpats endast tre gånger. Som nämnts ovan skedde det senast i augusti 1995 då regeringen beslöt att Fullerö fideikommiss skulle bestå under efterträdarens livstid. Beslutet motiverades med att egendomen hade synnerligt kulturhistoriskt värde som inte borde skingras, och att det för närvarande inte fanns förutsättningar för en uppgörelse mellan intressenterna som garanterade en samlad framtida förvaltning.

En enkel lösning på problemet att hålla samman återstående kulturhistoriskt värdefulla fideikommiss kan sålunda förefalla vara att låta dem bestå. Denna lösning står ju redan till buds enligt 6 § avvecklingslagen och den ger regeringen en möjlighet att efter utredning genom Fideikommissnämndens försorg besluta om en sådan åtgärd för kortare eller längre tid. Frågan kan därmed ställas om utredningen kan nöja sig med en rekommendation till regeringen att utnyttja möjligheten att förlänga vissa kvarvarande fideikommiss.

Det framstår dock som uppenbart att denna enkla lösning inte kan tillgripas generellt. En generell sådan lösning skulle strida mot det helt dominerande ändamålet med avvecklingslagen och mot de förarbetsuttalanden som grundlagt nuvarande mycket restriktiva praxis. Det kan inte komma i fråga att utan riksdagens godkännande för en hel grupp av återstående fideikommiss ändra lagens klart avsedda innebörd.

Till denna ståndpunkt bidrar också att förlängningsmodellen innebär ett betydande ingrepp i de förväntningar som den nuvarande fideikommissariens arvingar kan ha gjort sig och den ekonomiska planering som kan ha förekommit inför avvecklingen av ett fideikommiss. Man kan i och för sig diskutera om en förlängning innebär något egentligt ingrepp i egendomsrätten ef-

tersom ju ingen arvinge kan ha något rättsligt krav i fråga om den tidpunkt då hans arvsrätt skall inträda, men oavsett detta framstår ändå följderna av en fideikommissförlängning som så påtagliga för de berörda enskilda, att åtgärderna även av detta skäl bör ha lagstöd. En förlängning kan betyda att alla de nuvarande arvingarna blir arvlösa. Efterträdaren mottar visserligen genom en förlängning enbart en nyttjanderätt, men gynnas ändå på ett sätt som knappast varit förutsett.

En annan svårighet med förlängningsmodellen är att den i praktiken är beroende av att efterträdaren är villig att ta på sig en roll som fastighetsförvaltare som han kanske inte alls har förberett sig på. Förutom egen villighet bör vederbörande besitta ett rimligt mått av kompetens för uppgiften. Därutöver bör resurser finnas eller kunna erbjudas för de renoverings- eller underhållsarbeten som kan bli aktuella i samband med att en ny generation tar över egendomen, flyttar in i böningshuset eller på annat sätt vill ordna upp egendomen efter egna intentioner.

Även i fråga om de mest värdefulla fideikommissen måste man därför ha en betydande lyhördhet för den tillträdande generationens önskemål och förutsättningar. Det torde inte kunna komma i fråga att regeringen utan efterträdarens samtycke förordnar om en förlängning av ett fideikommiss.

Med dessa reservationer vill utredningen ändå tillstyrka en försiktig, och efter omständigheterna i varje särskilt fall anpassad beredskap att pröva förlängningsmodellen i fler fall än som hittills varit aktuellt. Det framstår som angeläget att förlängningslösningen kan vara en av flera tillgängliga metoder för att fortsättningsvis hålla samman de värdefullaste fideikommissen.

Grundtanken bör vara att fideikommissen förr eller senare skall avvecklas, men att processen inte skall forceras så att betydande kulturvärden riskerar att skadas. För de värdefullaste fideikommissen bör avveckling sålunda inte ske förrän ett långsiktigt skydd för egendomen kommit till stånd i annan form.

Det lagstöd som utredningen funnit angeläget att skapa för den utvidgade tillämpning av förlängningsbestämmelsen i 6 § skapas bäst genom att lagens inledande bestämmelse (1 §) med dess generella påbud om avveckling av fideikommiss kompletteras med ett andra stycke som anger när en avveckling inte skall godtas.

Fideikommissegendom med särskilt kulturhistoriskt värde skall dock inte avvecklats förrän ett långsiktigt bevarande av dessa värden tryggats på annat sätt.

Därutöver bör 6 § ändras och moderniseras språkligt enligt följande.

Har fideikommissegendom särskilt kulturhistoriskt värde eller finns andra synnerliga skäl får regeringen förordna att fideikommissurkundens bestämmelser skall gälla tills vidare eller tills en i beslutet angiven innehavare avlider.

Kriteriet för ett regeringsbeslut om en förlängning ändras därmed från "synnerligt" till "särskilt" kulturhistoriskt värde. Ändringen är avsedd att ge regeringen en något vidare handlingsram än som får antas ha varit avsedd vid lagens tillkomst.

De ytterligare skäl som vid lagens tillkomst ansågs komma i fråga för förlängning av ett fideikommissförordnande var främst risk för att ortens näringsliv och ortsbefolkningens utkomst skulle äventyras genom att fideikommissegendomen delades upp. Detta skäl har i dag mindre aktualitet, men en undantagsbestämmelse bör ändå finnas kvar för sådana fall. I dessa fall torde det dock räcka att förlängning skall kunna medges endast om synnerliga skäl föreligger.

5.5.5 Förslag rörande fideikommissaktiebolag

Reglerna för fideikommissaktiebolag i 31–34 §§ avvecklingslagen ändras så att tillståndsprovningen och befogenheten att godkänna ändringar i bolagsordningen läggs på Fideikommissnämnden i stället för på regeringen. Regeringen skall dock, på samma sätt som vid permutation, besluta i ärenden som rör mer betydande värde eller fråga om större vikt från allmän synpunkt. Reglerna förenklas också.

Enligt propositionen till avvecklingslagen hänvisas i första hand till aktiebolagsbildning för att undvika splittring av stora fideikommissegendomar. Fideikommissaktiebolag kan enligt 31 § avvecklingslagen bildas av fideikommissinnehavaren som enda aktieägare och således innan en avveckling har inletts. Detta är en lösning för den fideikommissarie som vill sträva efter att egendom bevaras i sammanhållet skick trots att fideikommisset skall upphöra.

Ett aktiebolag kan också bildas sedan avvecklingsskedet inletts av fideikommissboet, och kan då enligt 33 § företrädas av efterträdaren ensam, vilken därigenom bereds ökade möjligheter att verka för att egendomen hålls samman. Enligt prop. 1963:5 s. 149 ff är de speciella reglerna för aktiebolagsbildning i första hand avsedda för större egendomar för vilka det är ett allmänintresse att de hålls samlade. För att underlätta att egendom hålls samlad genom aktiebolagsbildningen finns därför särskilda regler om inkomstskattebefrielse i lag (1963:587) om inkomstbeskattning av fideikommissbo m.m.

En ensam person kan numera enligt 2 kap. 1 § aktiebolagslagen (1975:1385) stifta ett aktiebolag, varför undantagsregeln för antalet stiftare i 32 § första stycket avvecklingslagen kan upphävas. En annan ändring som

aktiebolagslagen genomgått är höjningen av det lägsta tillåtna aktiekapitalet. Det numera gällande kravet att aktiekapitalet skall uppgå till minst 100 000 kr kan knappast heller vålla några svårigheter.

Enligt 34 § avvecklingslagen skall bolagsordningen i ett fideikommissaktiebolag fastställas av regeringen, och ändringar kräver medgivande av regeringen om inte annat föreskrivits i bolagsordningen. I propositionen angavs vad som borde finnas med i bolagsordningen. Där anges bl.a. att den bör innehålla en bestämmelse om att bolagets fasta egendom inte får avyttras utan Kungl. Maj:ts medgivande. Regeln tillkom när Kungl. Maj:t var permutationsmyndighet. Anledningen till att en sådan reglering ansågs nödvändig torde ha varit dels att fideikommissurkunderna alltid innehöll förbud mot försäljning och pantsättning, dels att möjligheterna att bilda aktiebolag kommit till just för att hindra splittring av egendomen.

I de bolagsordningar som kommit till efter det att avvecklingslagen trätt i kraft och som fastställts av Kungl. Maj:t eller regeringen anges att det krävs Länsstyrelsens tillstånd att inteckna eller försälja den fasta egendomen. Detta torde från början ha varit en delegation av Kungl. Maj:ts permutationsrätt. På vilka grunder Länsstyrelsen skall göra en sådan prövning och om sådan beslut går att överklaga finns inte reglerat.

Det finns därför risk att fideikommissaktiebolagets egendoms massa och däri ingående kulturendom successivt kan utarmas genom försäljning. Dessutom saknas sanktionsmöjligheter om regeln överträds av bolaget.

Regeln i 34 § avvecklingslagen gör det också möjligt för regeringen att genom bestämmelser i bolagsordningen för fideikommissaktiebolag förhindra oönskade ändringar i ägandeförhållandena för bolaget. Sålunda tas regelmässigt in hembudsklausuler när regeringen ger tillstånd till bolagsbildningen. För att ändra en hembuds föreskrift i en bolagsordning krävs ett nytt regeringsbeslut.

Enligt utredningens mening är den rådande ordningen mindre lämplig. Uppgifterna att lämna tillstånd till överföring av fideikommiss egendom till ett aktiebolag och fastställande eller ändring av en bolagsordning i samband därmed samt att ge bolaget tillstånd till inteckning eller överlåtelse av egendom är uppgifter som kan ha samma betydelse som frågor som prövas enligt permutationslagen. Enligt permutationslagen är Fideikommissnämnden permutationsmyndighet i fråga om fideikommiss. Om ärendet avser egendom av mer betydande värde eller om det annars uppkommer fråga av särskild vikt från allmän synpunkt skall Fideikommissnämnden med eget yttrande överlämna ärendet till regeringen. Samma ordning borde enligt utredningens mening genomföras för frågor som rör fideikommissaktiebolag.

Vid prövning av bolagsordningsfrågor skall nämnden givetvis tillse att vederbörliga garantier finns för att bolaget inte utan starka skäl avyttrar kulturhistoriskt värdefull egendom. Detta kan ske t.ex. genom att bestämmelser tas in i bolagsordningen att överlåtelse eller belåning av fast eller lös egendom

inte får ske utan nämndens tillstånd, och att prövning skall ske på samma grunder som vid permutation.

Alla regler i en bolagsordning har inte den karaktären att de behöver prövas av Fideikommissnämnden. När bolagsordningen första gången godkänns av nämnden bör dock anges i vilka avseenden bolagsordningen därefter inte får ändras utan nämndens medgivande.

De nuvarande reglerna och särskilt uttalandena i förarbetena (prop. 1963:5 s. 152 f) reglerar med stor tydlighet hur fideikommissaktiebolag kan bildas antingen genom stiftandet av ett nytt bolag eller genom överföring av ett redan bildat "skrivbordsbolag". Någon större betydelse för frågan om bolagsordningens innehåll kan utredningen inte finna att förfarandet vid bolagsbildningen har. Reglerna torde därmed kunna förenklas och ta sikte på de garantier för en sammanhållen förvaltning som skall gälla i det bolag som avses ta emot fideikommissegendom och – om avvecklingen inte har inletts – vars aktier skall vara fideikommisskapital.

Frågor om förvärv av jordbruks- och hyresfastigheter kräver normalt tillstånd enligt resp. förvärvslagstiftning. Särskilda förutsättningar krävs därvid för att juridiska personer, som t.ex. ett fideikommissaktiebolag skall beviljas förvärvstillstånd. Enligt punkt 4 övergångsbestämmelserna till jordförvärvslagen (1979:230) skall dock den lagen inte tillämpas på egendom som utgör fideikommiss eller ingår i fideikommissbo under avveckling, om förvärvet sker genom tillskott i samband med teckning av aktier. I 28 § avvecklingslagen finns en regel som innebär att regeringens tillstånd ersätter prövningen enligt förvärvstillståndslagstiftningen under avvecklingen. Utredningens förslag att i första hand Fideikommissnämnden skall vara behörig att pröva aktiebolagsärendena bör emellertid medföra att föreskriften att regeringen skall ge förvärvstillstånd bör upphävas. Den prövning av frågan om tillskott till bolaget som Fideikommissnämnden föreslås få utföra med skyldighet i vissa fall att överlämna frågan till regeringen bör vara tillräcklig. Utredningen utgår från att det inte skall behöva uppkomma någon olägenhet från de synpunkter som förvärvslagstiftningen skall skydda

Utredningen föreslår att 31 § avvecklingslagen ges följande lydelse:

Fideikommissnämnden får medge en innehavare av ett fideikommiss att överlåta fideikommissegendom till ett aktiebolag, om denne äger eller tecknar samtliga aktier i bolaget. Aktierna och annat vederlag skall därefter förvaltas som fideikommisskapital.

Även ett fideikommissbo får överlåta egendom till ett aktiebolag. Boet får därvid företrädas av efterträdaren.

32 § bör ges denna lydelse:

Vid överföring av egendom från ett fideikommiss eller fideikommissbo enligt 31 § skall bolagsordningen fastställas av Fideikommissnämnden och innehålla bestämmelse att bolagsordningen i de avseenden som nämnden anger får ändras endast med nämndens medgivande.

De här föreslagna lagändringarna kan knappast ges något genomslag i fråga om redan fastställda bolagsordningar, såvida inte vederbörande bolag självt tar initiativet till motsvarande ändring. Emellertid torde de resonemang som utredningen här har fört, särskilt genom de hänvisningar som gjorts till avvecklingslagens förarbeten, kunna vara till vägledning för länsstyrelserna vid deras fortsatta befattning med frågor som underställs dem av fideikommissaktiebolagen.

5.5.6 Förslag om överföring av fideikommissegendom till stiftelse

Fideikommissnämnden föreslås få medge innehavare av ett fideikommiss att till en stiftelse överföra sådan fideikommissegendom som har ett särskilt kulturhistoriskt värde, om syftet därmed är att bevara egendomens värden i sammanhållet skick. Till stiftelsen bör också få överföras egendom som ger denna en ekonomisk bas. I stiftelseförordnandet skall intas de bestämmelser som behövs för att egendomen skall skyddas och vårdas samt för att hindra att den skingras.

Frågor om permutation av fideikommiss har under lång tid avgjorts av regeringen med stöd av förordningen den 3 april 1810, huruledes rättelse och förklaring uti gjorde fideikommissförfattningar må sökas, samt vad i avseende på fardag av fideikommissegendom kommer att iakttagas. Numera gäller enligt permutationslagen (1972:205) att bl.a. fideikommissförordnande kan permuteras om det på grund av ändrade förhållanden inte längre kan iakttas, om förordnandet blivit uppenbart onyttigt eller uppenbart stridande mot utfärdarens avsikter eller om det föreligger annat särskilt skäl. Permutationsfrågor rörande fideikommiss prövas av Fideikommissnämnden. Om ärendet avser ändring av en ändamålsbestämmelse för egendom av mer betydande värde eller om det i ärendet förekommer fråga av särskild vikt från allmän synpunkt, skall nämnden med eget yttrande överlämna ärendet till regeringen för avgörande.

Permutationslagen tillkom främst för att möjliggöra att permutationsärenden prövades av annan än regeringen och det förutsattes att den praxis som regeringen etablerat skulle tillämpas av prövningsmyndigheterna. Vid permu-

tationsärenden som gäller fideikommiss brukar det oftast inte föreligga några ändrade förhållanden, i vilket fall permutation endast kan medges om det finns något annat särskilt skäl.

Försäljning av fideikommissegendom har godtagits av Fideikommissnämnden resp. regeringen om köpeskillingen lagts till kapitalet, och egendomen inte ansetts böra bevaras odelad, av t.ex. kulturmiljöskäl. Vid åtminstone fem tillfällen har regeringen medgivit att all eller huvuddelen av den fasta egendomen efter permutationsbeslut sålts till efterträdaren för föregående års taxeringsvärde. I ett fall såldes även en lösöresamling till efterträdaren. Syftet har varit att underlätta ett generationsskifte och därmed bibehålla egendomen samlad.

Permutation till förmån för bevarandeintresset har i flera fall förekommit. Genom ett permutationsbeslut år 1940 medgav Kungl. Maj:t att innehavaren fick skänka *Tynnelsö* slott i Södermanland, nära Strängnäs till Vitterhetsakademien, och i ett beslut år 1968 att huvuddelen av *Krapperups* fideikommiss i nordvästligaste Skåne bestående av bl.a. slott med parkanläggningar samt jordegendom fick skänkas till en stiftelse med ändamål att bevara egendomen, bedriva vetenskaplig forskning och stödja enskilda personer.

År 1993 medgav regeringen i ett permutationsbeslut att lösöre som tillhörde *Wärnbergs* fideikommiss vid Norrtälje fick överlåtas till en stiftelse benämnd Oxenstiernska Familjestiftelsen. I denna ingick även föremål som inte varit fideikommiss. Syftet med stiftelsen var att samla egendom som hade värde för familjen.

Regeringen har alltså redan i viss utsträckning beträtt den väg som anvisas utredningen i direktiven, nämligen en möjlighet att få överlämna fideikommissegendom till en stiftelse. Det finns också vissa uttalanden i förarbetena till avvecklingslagen som pekar i motsvarande riktning. I prop. 1963:5 s. 157 talas det om att det för vården av kulturföremål finns anledning för det allmänna att ställa sig positiv till "att fideikommissinnehavare vill utnyttja möjligheten att förfoga över viss del av fideikommissegendomen genom testamente för att tillgodose ifrågavarande ändamål". Möjligheten att befria från arvs- och gåvoskatt i denna situation påtalas också.

Med tanke på att en sådan överföring av egendom dock nu saknar uttryckligt stöd i avvecklingslagen och att Fideikommissnämnden funnit det i någon mån ovisst om en sådan stiftelsebildning är förenlig med syftet med avvecklingslagen, bör i denna lag införas bestämmelser som uttryckligen medger en sådan egendomsöverföring. Detta kan vara befogat också av det skälet att de egentliga permutationsgrunderna – att förordnandet på grund av ändrade förhållanden inte längre kan iakttas eller blivit onyttigt eller stridande mot utfärdarens avsikter – inte föreligger.

Att överföra fideikommissegendom till en stiftelse ligger nära den redan existerande möjligheten att tillskjuta fideikommissegendom till ett aktiebolag. Överföring av egendom kan när det gäller aktiebolag ske antingen på den nu-

varande innehavarens initiativ eller sedan denna avlidit och avvecklingen sålunda inletts. I det senare fallet kan avvecklingen fortsätta genom fördelning av aktierna i bolaget.

Man kan inte bortse från att en överföring av fideikommisssegendomen till stiftelse kan föranleda konflikter med arvingarna. Om den nuvarande innehavaren skulle ta initiativet bör detta dock inte bedömas på annat sätt än om vederbörande förfogade över sin egen förmögenhet i livstiden. Arvingar i allmänhet kan sålunda inte hindra en presumtiv arvlåtare från att ge bort all sin egendom. I ett fideikommiss kan givetvis innehavaren inte genom gåva överlåta fideikommisssegendom, men det som hindrar honom från detta är fideikommissförordnandet, inte arvingarnas presumtiva rättigheter. Om en gåvoöverföring till en stiftelse medges genom permutation berörs inte därmed arvingarnas rättigheter annorlunda än om en presumtiv arvlåtare skänker bort den blivande kvarlåtenskapen. En stiftelse av det här avsedda slaget ligger i själva verket fideikommisset nära i fråga om ändamål och rättsverkningar. Situationen är inte så olik den som skulle uppstå om fideikommissförordnandets tillämpning genom ett beslut i förtid skulle ha förlängts.

Annorlunda måste man emellertid bedöma den situation som uppstår i och med att innehavaren avlider. Om avvecklingen redan inletts och fördelningsreglerna i 7 § avvecklingslagen skall ligga till grund för skiftet av fideikommissboet kan följande inträffa. Om innehavaren förordnat om stiftelsebildningen i sitt testamente gäller för det första att testamentet är överksamt i förhållande till efterträdaren (prop. 1963:5 s. 177). Denna har alltså rätt till sin hälftenandel utlagd på huvudgården m.m. I förhållande till övriga arvingar blir verkställigheten av förordnandet beroende av om en efterlevande make eller bröstarvingar klandrar eller begär jämkning av testamentet för att få ut sina arvs- eller laglotter. I ett sådant fall kan det vara mycket svårt att genomföra en stiftelsebildning av här avsett slag, i vart fall på ett sådant sätt att stiftelsen tillförs kapital i den utsträckning som krävs för en fortsatt samlad förvaltning.

Föreligger inte något testamente med föreskrift om stiftelsebildning blir denna helt och hållet beroende av om delägarna i fideikommissboet avstår från sina rättigheter eller på annat sätt kan komma överens om att överlåta boet till en stiftelse.

När en fideikommisssegendom överlämnas till ett aktiebolag gäller enligt 33 § avvecklingslagen att efterträdaren ensam kan företräda fideikommissboet. Denna regel torde dock inte kunna överföras till att gälla vid en överlåtelse av egendom från boet till en stiftelse. Övriga delägare i fideikommissboet kan vid en aktiebolagsbildning få ut sina arvslotter i form av aktier. Detta kan självfallet inte ske vid en överlåtelse till en stiftelse, varför de övriga delägarnas ställning måste beaktas på ett annat sätt än i aktiebolagsfallet.

Om fideikommissbodelägarnas rättigheter kränks genom att egendom överlämnas till en stiftelse mot deras vilja skulle detta enligt utredningens

uppfattning vara liktydigt med en sådan tvångsöverföring som enligt 2 kap. 18 § regeringsformen kräver ersättning för förlusten. Det finns inte anledning att anta att en lagregel som skulle göra en sådan tvångsöverföring möjlig mot ersättning, skulle komma att tillämpas i större omfattning än nuvarande inlösenregler i avvecklingslagen.

En annan sak är att i en situation där bodelägarna inte kan ena sig om en lösning som tillgodoser de kulturhistoriska intressena regeln i 6 § om en förlängning av fideikommisset någon gång kan komma att framstå som ett alternativ.

Utredningen finner sålunda att avvecklingslagen bör innehålla speciella bestämmelser som gör det möjligt för fideikommissinnehavaren att med tillstånd få bilda en stiftelse där ändamålet är att bevara egendom av allmänt intresse, och där stiftelsen genom sin ändamålsbeskrivning åtar sig att långsiktigt skydda och vårda egendomen. Någon regel i fråga om en motsvarande möjlighet för fideikommissboet torde inte behövas, eftersom boet inte hindras av fideikommissförordnandet från en motsvarande förmögenhetsdisposition, om delägarna vill företa den.

Av samma skäl som Fideikommissnämnden föreslås bli behörig att avgöra frågor om tillstånd m.m. vid överlåtelse av fideikommissegendom till aktiebolag, bör nämnden också göras behörig att pröva frågor om överföring av fideikommissegendom till en stiftelse. Det bör dock påpekas att stiftelsefrågorna enligt utredningens bedömning normalt kommer att röra egendom av mera betydande värde eller andra angelägenheter av större vikt från allmän synpunkt, varför ärendena sannolikt ändå måste avgöras av regeringen. Ett samverkande skäl till att regeringen får befattning med ett ärende av detta slag kan vara att frågor om särskilt beslut om skattefrihet, i enlighet med vad Stiftelse- och föreningsskattekommittén har föreslagit blir aktuella i ärendet (se avsnitt 5.4.7).

Utredningen föreslår att en ny lydelse av 33 § avvecklingslagen införs enligt följande:

Fideikommissnämnden får medge en innehavare av ett fideikommiss att till en stiftelse överföra sådan fideikommissegendom som har ett särskilt kulturhistoriskt värde samt annan fideikommissegendom, om syftet därmed är att bevara egendomens värden i sammanhållet skick. I stiftelseförordnandet skall intas de bestämmelser som behövs för att egendomen skall skyddas och vårdas samt för att hindra att den skingras.

Förvärvstillstånd enligt jordförvärvslagen behövs inte vid tillskott av lantbruksgenom till en stiftelse.

5.5.7 Förslag om Fideikommissnämndens uppgifter

Fideikommissnämnden bör ta aktiv del i frågan om bevarande av fideikommissens kulturvärden, såväl före som efter den tidpunkt då avvecklingen inleds. Nämndens beslut i fråga om att överföra egendom till aktiebolag eller stiftelse bör kunna överklagas. I sådana frågor som rör egendom av betydande värde eller har särskild vikt från allmän synpunkt bör nämnden med eget yttrande överlämna ärendet till regeringen.

Fideikommissnämndens huvuduppgifter framgår av 18–20 §§ avvecklingslagen. Med permutationslagen år 1972 kom nämndens uppgifter också att omfatta frågor som rör fideikommissen före avveckling.

Nämndens agerande i permutationsärenden kan ha stor betydelse för bevarandet av kulturvärden och för en kommande avveckling. Nämnden har på sätt och vis två uppgifter, dels att före avvecklingen vid prövning av permutationsärenden se till att fideikommissets ändamål inte undergår oacceptabla ändringar, dels att under avvecklingen tillse att lagens regler om kulturhistorisk hänsyn m.m. upprätthålls.

I några fall har nämnden givit tillstånd att använda fideikommisskapital till kulturhistoriskt betingade vårdåtgärder som inte kunnat finansieras på annat sätt. *Övedskloster* i Skåne har fått använda medel ur fideikommisskapitalet till underhåll av park, på *Sjöö* i Uppland har ett kapell upprustats på samma sätt. I fråga om *Sjöö* har nämnden också genom att avslå en begäran att sälja ett kulturföremål tagit ställning för ett bevarande av en kulturhistorisk helhet. Men nämndens uppgift enligt avvecklingslagen före avvecklingstillfället är begränsad, och den har inga möjligheter att ta egna initiativ avseende fideikommiss som inte står under avveckling.

Utredningen föreslår som framgått enligt ovan att Fideikommissnämnden får utökade uppgifter. Av de föreslagna lagändringarna följer att nämnden bör ges ett större ansvar för att avvecklingen av fideikommiss sker utan att kulturvärden skadas. Detta är också i linje med den utökning av nämndens uppgifter som tillkom med permutationslagen. Nämnden har enligt sin instruktion en kulturhistoriskt sakkunnig ledamot. De utvidgade arbetsuppgifter som föreslås kräver dock ett intensifierat nära samarbete med kulturminnesvårdande expertmyndigheter, inte bara på riksplanet utan även med länsstyrelserna. Den initiativverksamhet för en planerad avveckling utredningen förespråkar bör vila på Fideikommissnämnden, men utföras i direkt samarbete med expertmyndigheterna.

Det kan vara lämpligt att formuleringen om nämndens uppgifter i 18 § moderniseras, och dess uppgift uttrycks mer nyanserat. "...främja avvecklingen

genom rådgivande och vägledande verksamhet..." bör således ersättas med "...genom rådgivning och egna initiativ verka för att lagens syften fullföljs".

Vissa följdändringar i det avsnitt i avvecklingslagen som avser Fideikommissnämnden erfordras också i konsekvens med övriga föreslagna lagändringar. Det gäller nämndens här föreslagna roll som tillståndsmyndighet i frågor om överföring av fideikommissegendom till aktiebolag eller stiftelse. Då utredningen föreslår att nämnden skall kunna besluta i dessa ärenden enligt 31–33 §§ avvecklingslagen bör regler om överklagande införas i 19 §. Nämnden bör också i sådana ärenden, i likhet med vad som gäller enligt permutationslagen i fråga om fideikommiss, vara skyldig att hänskjuta ärendet till regeringens prövning om ärendet avser mer betydande värden eller i övrigt är av större vikt. Enligt utredningens bedömning torde de flesta ärenden om stiftelsebildning vara av denna karaktär, vilket dock inte hindrar att i första hand nämnden bör ta ställning i frågan.

5.5.8 Förslag i skattefrågor

Befrielse från arvsskatt vid avveckling av fideikommiss kan medges enligt en dispensbestämmelse i förordningen (1963:588) om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss. Bestämmelsen bör förtydligas så att den tillämpas när en kulturhistoriskt värdefull egendom i samband med avvecklingen ges ett långsiktigt skydd.

Utredningens förslag aktualiserar också några skattefrågor.

Vid förlängning av ett fideikommissförordnande enligt 6 § avvecklingslagen torde reglerna i 8 § andra stycket och 24 § AGL bli tillämpliga. Dessa innebär att efterträdaren inte beskattas för äganderätten till fideikommissegendomen utan för det kapitaliserade värdet av den nyttjanderätt som tillkommer honom som ny fideikommissarie. Någon anledning till särskild kommentar rörande detta förhållande finner utredningen inte.

Om fideikommisset däremot enligt huvudprincipen skall avvecklas gäller i fråga om arvsbeskattningen förordningen (1963:588) om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss. I förordningen finns en dispensregel för att underlätta sammanhållande av kulturhistoriskt värdefull egendom även vid en avveckling. 10 § första stycket förordningen lyder: "Konungen äger i särskilda fall medgiva befrielse från eller nedsättning av skatt enligt denna förordning för sådan byggnad, trädgård, parkanläggning eller samling, vars bevarande med hänsyn till egendomens historiska, vetenskapliga eller konstnärliga värde är av allmänt intresse."

Dispensregeln synes hittills inte ha tillämpats. En ansökan har dock nyligen inkommit till regeringen avseende Erstaviks fideikommiss.

En minimiförutsättning för att en stiftelsebildning av det slag som diskuteras i avsnitt 5.5.6 skall vara attraktiv och fungera sedan avvecklingen inletts torde vara att staten efterger den arvsskatt som kan uppkomma genom att efterträdare och övriga arvingar avstår från arv till förmån för stiftelsen, dvs. genom ett sådant villkorligt avstående från arv som inte medför befrielse från skatt för den som avstår.

Eftergift av arvsskatt i den dispensgrundande situationen har utöver den ekonomiska betydelsen en inte obetydlig psykologisk betydelse. Med skattebefrielsen anges att samhället ändå tar ett visst delansvar i bevarandet. Förordningen har giltighet enbart vid avveckling av fideikommiss. Eftersom relativt få fideikommiss återstår är en generös tillämpning av dispensmöjligheten av begränsad statsfinansiell betydelse. Utredningen anser det särskilt angeläget att arvsskattedispens ges för egendom som byggnadsminnesförklaras, men även fall där en egendom får ett långsiktigt skydd på annat sätt enligt avvecklingslagen, dvs. övergår till fideikommissaktiebolag eller en bevarandestiftelse bör efter regeringens prövning i det enskilda fallet kunna föranleda skatteeftergift. För att säkerställa en tillräcklig kapitalbas för ett långsiktigt vårdåtagande bör dispensmöjligheten också utvidgas till att omfatta tillgångar som på ett förpliktigande sätt avsatts för detta ändamål.

Utredningen föreslår följande formulering av 10 § 1 stycket:

Om fideikommissegendom blivit föremål för byggnadsminnesförklaring enligt 3 kap. 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. eller på liknande sätt skall förvaltas med ett långsiktigt skydd för egendomens kulturhistoriska värden får regeringen på ansökan av fideikommissbo eller någon skattskyldig besluta om befrielse från den skatt som belöper sig på den kulturhistoriskt värdefulla egendomen. Befrielsen får även avse kapital som på ett förpliktigande sätt avsatts för vård eller underhåll av egendomen.

Vidare föreslår utredningen att de skattelättnader som föreskrivits i lagen (1963:587) om inkomstbeskattning av fideikommissbo i fråga om realisationsvinst och intäkter från jord- och skogsbruksfastigheter efter det sådan egendom överförs till ett fideikommissaktiebolag, skall bli tillämpliga också vid en motsvarande överlåtelse till en bevarandestiftelse. Detta kräver en ändring i lagen, lämpligen utformad som en ny 3 §:

Vad som sägs i 2 § skall gälla också i fall där en fideikommissfastighet med tillstånd enligt 33 § lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss överförs till en stiftelse.

6 Överväganden och förslag rörande utförelse av kulturföremål

Utredningen skall enligt direktiven utforma ett system som underlättar en parallell tillämpning av de svenska reglerna om utförelse av kulturföremål med EG-förordningen om export av kulturföremål, t.ex. när det gäller kategoriindelningen av tillståndspliktiga föremål. Även andra tekniska anpassningsfrågor skall övervägas, liksom det förslag till lagändringar som tillståndsmyndigheterna överlämnade till regeringen i februari 1992. Översynen skall inte ha till syfte att anpassa de svenska reglerna till den gemensamma EG-nivån, men inte heller utan starka skäl fjärras från EG-reglerna.

När utredningens direktiv tillkom hade folkomröstningen om Sveriges anslutning till EU ännu inte hållits.

6.1 Vilken inverkan har EG-rätten?

I det följande används denna *terminologi*: export = transport över den yttre gränsen för EU, dvs. till "tredje land", bortförande = transport över inre gräns, dvs. gräns till en annan medlemsstat, utförelse = transport över antingen yttre eller inre gräns.

6.1.1 Artikel 36 i Romfördraget och EG-reglerna om export resp. återlämnande av kulturföremål

Den inre marknaden har i artikel 7 a i Romfördraget definierats som ett område utan gränser där fri rörlighet för varor, personer, tjänster och kapital är säkerställd enligt bestämmelserna i fördraget. Enligt artikel 36 i fördraget får medlemsländerna som ett avsteg från den fria rörligheten för bl.a. varor upprätthålla förbud eller restriktioner avseende import, export eller transitering som motiveras av hänsyn till allmän moral, allmän ordning, allmän säkerhet, skydd för människors och djurs hälsa och liv eller växters bevarande, *skydd för nationella skatter av konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde* eller skydd av industriell eller kommersiell äganderätt. Sådana förbud eller restriktioner får dock inte utgöra vare sig ett medel för godtycklig *diskriminering* eller en *förtäckt begränsning* i handeln mellan medlemsstaterna.

I och med genomförandet den 1 januari 1993 av den inre marknaden upphörde i princip gränskontrollerna för varutransporter mellan medlemsstaterna. Den rätt som medlemsstaterna fortfarande har att upprätthålla förbud och restriktioner mot utförsel av nationella skatter enligt artikel 36 innebär inte en obegränsad rätt att upprätthålla sådana förbud och restriktioner genom gränskontroller.

För att kompensera denna förutsedda motsättning i regelsystemet hade EG-kommissionen redan 1989 tagit initiativ till riktlinjer för att förena principen om fri rörlighet för kulturföremål med skyddsbehovet för nationella skatter (COM[89] 594 final, 22 November 1989). Riktlinjearbetet resulterade i att förutsättningar skapades för ett samarbete mellan medlemsstaterna i två avseenden.

Genom EG-direktivet om återlämnande av illegalt bortförda kulturföremål har som kompensation för borttagandet av gränskontrollerna tillkommit en möjlighet för ett medlemsland att från ett annat återfå kulturföremål som i strid mot ett förbud mot utförsel förts över gränsen till det senare landet (återlämnandedirektivet gäller även i förhållande till EES-länderna Norge, Island och Lichtenstein).

Genom EG-förordningen om export av kulturföremål har vidare skapats ett gemensamt kontrollsystem för att vid gemenskapens yttre gräns kunna stoppa föremål som utan tillstånd av resp. medlemsstat avses bli exporterat till ett land utanför gemenskapen (exportreglerna gäller även gentemot EES-länderna Norge och Island).

Beträffande det närmare innehållet i de båda EG-rättsakterna, se avsnitt 2.3.4. Samarbetet kan fungera endast om medlemsstaterna är ense om vilka slags föremål som skall kunna stoppas vid den yttre gränsen resp. återlämnas från ett medlemsland till ett annat. Genom förordningen och direktivet har skapats en förteckning över de kategorier av föremål som avses. För de flesta av kategorierna gäller att de individuella föremålen skall vara minst 50 år gamla och ha ett värde överstigande vissa angivna värdegränser.

Vad är en nationell skatt?

Att det på detta sätt har tillskapats en gemensam kategoriförteckning i fråga om föremål som skall kunna återlämnas eller stoppas vid den yttre gränsen innebär inte att EG-rätten därmed innehåller en gemensam definition av vad som är en nationell skatt i den mening som artikel 36 av Romfördraget innehåller. Det är uttryckligen angivet såväl i förarbetena till både direktivet och förordningen (COM[91] 447 final – SYN 382, 10 February 1992) och i resp. regelverks ingress att det är medlemsländerna förbehållet att upprätthålla sina egna definitioner av vad slags föremål som för varje land är nationella skatter.

För att ett föremål skall omfattas av direktivet om återlämnande krävs alltså dels att föremålet enligt ett medlemslands uppfattning tillhör dess nationella skatter, dels att föremålet tillhör någon av kategorierna i resp. regelverk och har passerat de ålders- och/eller värdegränser som anges där. Ett föremål kan sålunda både vara en nationell skatt för en medlemsstat och samtidigt ändå inte möjlig att återkräva efter ett illegalt bortförande, t.ex. därför att dess ekonomiska värde inte är tillräckligt högt. Givetvis kan också det omvända vara fallet: att föremålet uppfyller kategorikraven, men att dess återlämnande ändå inte bör påfordras därför att föremålet inte är viktigt för det förfördelade landets nationella kulturarv.

Situationen är likartad, men inte fullt identisk, enligt exportförordningen. Licensplikten som sådan omfattar alla föremål inom de angivna kategorierna, även om det är uppenbart att alla föremål som ryms inom kategorierna inte kan vara nationella skatter för något av medlemsländerna. Systemet bygger ju på att det är just nationalskattsegenskapen som skall bedömas vid licensprövningen och att en sådan prövning inte lämpligen kan göras vid själva utförseltillfället på varje tullstation vid gemenskapens yttre gräns. Att licensprövningen omfattar alla föremål inom kategorierna är *ett* motiv för de relativt höga värdegränserna; prövningen skulle annars omfatta en ohanterlig mängd föremål.

Systemet bygger givetvis på att licens *vägras* endast för sådana föremål som befins vara nationella skatter. Samarbetet innefattar på denna punkt något nytt i det att det inte endast är utförsellandets nationalskattskriterium som har betydelse för licensprövningen. Om föremålet i fråga är en nationalskatt för något *annat* medlemsland, skall detta också beaktas (artikel 2.2 tredje stycket i förordningen).

Av det sagda framgår att det är en missuppfattning vad som någon gång gjorts gällande i den svenska diskussionen om EG-reglerna att dessa skulle inskränka våra egna möjligheter att *definiera* vilka föremål vi önskar behålla i Sverige. Varken förordningen eller direktivet innehåller någon sådan harmoniseringsambition. Det som påverkats genom EG-anslutningen är våra möjligheter att vid de inre gränserna, t.ex. landgränsen mot Finland och i hamnar och på flygplatser med trafik på Danmark, Tyskland eller något annat medlemsland, *kontrollera* efterlevnaden av ett svenskt förbud mot utförsel av kulturföremål.

Kortfattat kan sägas att kontrollerna vid den inre gränsen enligt nu gällande svensk rätt skall vara *selektiva*, dvs. baserade på en form av misstanke (indikation) som dock kan vara lägre än "anledning att anta", den i andra sammanhang gängse lägsta formen av misstanke för straffrättsliga ingripanden. Rena stickprov torde inte få förekomma. Betydelsen av kontrollförfarandet skall diskuteras särskilt.

EG-rätten har dock en överordnad betydelse för definitionerna av vilka kulturföremål som får omfattas av förbud eller restriktioner mot utförsel från

Sverige i det att definitionerna inte får vara vidare än vad artikel 36 ger utrymme för. Restriktioner som inte har stöd i artikel 36 kan prövas av EG-organen. Det är sålunda teoretiskt tänkbart att EG-kommissionen eller domstolen skulle kunna ingripa mot tillämpningen av ett alltför långtgående svenskt utförselsförbud avseende kulturföremål. Något motsvarande ingripande har ännu inte förekommit mot någon medlemsstat och omfattningen av nationalskattsbegreppet har inte heller på annat sätt varit föremål för domstolens prövning.

En på visst sätt besläktad fråga har dock varit föremål för prövning. Italien tog tidigare vid export av kulturföremål ut en avgift som var progressiv i förhållande till exportföremålets värde. EG-kommissionen ansåg att avgiften var en enligt artikel 16 i Romfördraget förbjuden tullavgift. Den italienska regeringen genmålde att kulturföremål inte utgjorde varor i den mening som ligger i artikel 9 i Romfördraget. EG-domstolen (Mål 7/68, Kommissionen mot Italien, [1968] ECR 423) underkände denna ståndpunkt. Att avgiften hade en kulturpolitisk motivering fråntog den inte karaktären av tullavgift enligt artikel 16 och även kulturföremål fick alltså, enligt domstolen, anses som varor. Domstolens uttalande i själva avgiftsfrågan kommer att diskuteras senare.

Den italienska regeringen anförde i målet också att avgiften skulle ses som en sådan handelsrestriktion som avsågs i artikel 36, men hade inte framgång heller med detta argument. Domstolen ansåg att en avgift som föll under artikel 16 inte utgjorde en sådan restriktion som artikel 36 medgav undantag för i förhållande till artiklarna 30 och 34.

Som framgår prövade EG-domstolen inte räckvidden av nationalskattsbegreppet enligt artikel 36, i och med att de italienska åtgärderna över huvud taget inte ansågs vara berättigade enligt denna artikel. I avsaknad av vägledande uttalanden av domstolen om den närmare innebörden av begreppet "nationella skatter" kan Kulturarvsutredningen endast söka bedöma sannolikheten för att de nuvarande svenska utförselreglerna – eller de regler utredningen skulle vilja föreslå i deras ställe – skulle vara alltför omfattande för att vara förenliga med artikel 36.

Vad som vid en översättning från originalspråken är iögonenfallande är ordet skatt, som ger associationer till något ekonomiskt mycket värdefullt eller till något särskilt utvalt eller exklusivt (och ibland undangömt). Skulle Romfördraget därmed ge utrymme endast för restriktioner beträffande föremål som prissätts mycket högt på marknaden, är unika eller mycket sällsynta (eller eventuellt finns i skyddat förvar)?

Den svenska språkliga associationen – som i viss mån har motsvarighet i originalspråken – förefaller emellertid inte särskilt bärande vid en tolkning av fördraget. Vikt torde i stället läggas vid andra tolkningsfakta, som den ursprungliga avsikten och de tillämpningar som senare kommit att utformas med hänsyn till artikel 36.

I den kommenterande litteraturen har följande uttryckts om tolkningsutrymmet i artikel 36:

”Community law doubtless imposes an outer limit to the scope of justification. It would be incumbent on a member state to demonstrate why the item in question possesses such an importance that it goes beyond mere high artistic quality and impinges on the cultural or historical heritage of the nation. High value, an economic matter, is insufficient. Finally, in accordance with the familiar general rules of interpretation under Article 36, any attempt to rely on this justification will be scrutinized carefully in order to ascertain that a member state is not laying false claim to an alleged cultural item that it wishes to retain simply because the product is a scarce resource.” (Weatherill, Stephen & Beaumont, Paul, *EC Law*, 1993, s. 416).

Kommentarens framhållande av en restriktiv prövning av tillåtligheten av restriktioner bör ses i ljuset av andra meningerna av artikel 36 med dess betoning av att godtycklig diskriminering och förtäckta handelsbegränsningar inte kan godtas. Enligt EG-domstolens grundsatser måste i och för sig fördragsenliga restriktioner också vara proportionerliga i förhållandet mellan restriktionens omfattning och det intresse som skall skyddas. Utförselförbud som kan antas rikta sig t.ex. mot ett visst antikvitetshandelsföretag kan därför komma att underkännas som diskriminerande, liksom sannolikt restriktioner som framstår som alltför generella i förhållande till det individuella kulturvärde som föremål inom de utpekade föremålskategorierna av potentiella nationalskatter rimligen bör ha. Man skulle t.ex. kunna tänka sig att ett utförselförbud som riktar sig mot all utförsel av föremål av guld, eller alla prydnadsföremål av glas/kristall oavsett ålder och värde vore alltför vidsträckt.

I fråga om hur kulturvärdena bör vara angivna i den nationella lagstiftningen har EG-organen dock ingen kompetens. Om kulturvärdena i någon uppfattbar form verkligen har angetts i den nationella lagstiftningen torde det inte vara sannolikt att EG-domstolen anser sig kunna underkänna denna.

Utförselrestriktioner för kulturföremål har lång tradition i de flesta medlemsländerna. De uttryckliga tillkännagivandena i direktivet och förordningen att medlemsstaterna behåller full kompetens i fråga om tolkningen av artikel 36 ger naturligtvis ett starkt stöd för att EG-domstolen inte kommer att överpröva deras uppfattningar om vad som är nationalskatter, så länge de inte utnyttjar sin handlingsfrihet till att använda diskriminerande restriktioner eller förtäckta begränsningar i den normala varuhandeln.

Beträffande ledet ”nationell” bör också observeras att vissa medlemsländers exportordningar skyddar äldre föremål oavsett vilken nationell kulturell hemvist de numera kan anses ha. Gränser och statsbildningar i Europa har ju varit skiftande under århundradena och det är snarare den omständigheten att ett föremål funnits länge på samma plats inom en medlemsstats nuvarande

gränser än upphovsmannens nationalitet som är bestämmande för kulturvärdet av föremålet för staten i fråga.

Om sålunda ledet ”nationell” måste ges en flexibel tolkning, finns det lika mycket som talar för att detta gäller också ledet ”skatt”, särskilt som detta med den ovan citerade kommentarens ord bör rensas från sin rent ekonomiska betydelse.

I den svenska diskussionen om inriktningen av utförselkontroll har alltsedan 1920-talet förekommit delvis motstridiga målsättningar: å ena sidan en inriktning mot föremål som är sällsynta eller genom sin märklighet är förtjänta av ett *kvalitetsskydd*, å den andra strävandet att åstadkomma ett *massskydd* för hela gårdsmiljöer med deras kulturella ”utsäde”. Det är väl den senare aspekten av de svenska skyddsambitionerna som särskilt förtjänar att diskuteras i förhållande till artikel 36 i vad avser nationella skatter.

En påminnelse om massskyddsambitionen kan man finna i den generella tillståndsplikten enligt 5 kap. 4 § 2. d) KML för export av alla över 100 år gamla möbler, speglar och skrin, oavsett värde. Visserligen är avsikten långt ifrån att export bör vägras för alla eller en stor del av de föremål som ingår i denna kategori; ett exportförbud bör även i fråga om dessa föremål beslutas endast för de bästa. Genom kategoridefinitionen kommer dock bokstavlingen massvis med föremål att omfattas av tillståndsplikt, även om antalet inte kan specificeras närmare. Av det totala antalet ansökningar om exporttillstånd utgörs uppskattningsvis 80–85 % av möbler. Det rör sig därmed uppskattningsvis om ca 1 100–1 200 föremål om året. För dessa vägras exporttillstånd i 30–40 fall per år. Huruvida denna tillståndsplikt är lämpligt avgränsad med betraktande av antalet vägrade tillstånd i förhållande till antalet prövade ansökningar kan givetvis diskuteras och en sådan diskussion skall föras senare. Med tanke på att just denna föremålskategori utgör en så väsentlig del av inredningen av kulturhistoriskt skyddsvärda byggnads- och boendemiljöer, och att den har betraktats på detta sätt ända sedan införandet av den svenska utförselregleringen 1927, lär det dock knappast kunna sättas i fråga att regleringen är förenlig med artikel 36.

I sammanhanget kan erinras om att vissa av föremålskategorierna i förordningen och direktivet också är på motsvarande sätt vida och underställda licensplikt oavsett värde hos de enskilda föremålen. Det gäller mer än 100 år gamla arkeologiska föremål och delar från söndertagna monument, inkunabler och mer än 50 år gamla handskrifter, noter och arkiv. I den mån EG:s eget regelsystem innehåller vida definitioner av vad som kan vara nationalskatter bör givetvis en motsvarande flexibilitet tillåtas i medlemsstaternas egen regelgivning.

6.1.2 Den inre marknaden och kontrollsystemen

Kontrollen vid den inre gränsen

Den territoriella gränsen har givetvis inte upphört att existera i och med den svenska anslutningen till unionen, men däremot den svenska tullgränsen till övriga medlemsstater. Svensk lag gäller oförändrad inom svenskt territorium såvida den inte upphävts eller tagits över av EG:s regler. Möjligheten att kontrollera efterlevnaden av svenska bestämmelser vid gränspassage är således beroende av EG-rättens bestämmelser om genomförandet av den inre marknaden och upphävandet i samband därmed av tullgränserna inom unionen. Det får anses i någon mån osäkert i vilken takt genomförandet har skett och fortsätter inom unionen (SOU 1994:131 s. 56).

Den hittillsvarande svenska kontrollen av exportregleringen för kulturföremål är baserad på föreskrifter i olika författningar med skild status. Författningsstödet finns dels i 5 kap. KML med utfyllande föreskrifter i 23–30 §§ KMF och RAÄ:s föreskrifter (KRFS 1989:15), dels på tullagstiftningen (tullagen [1987:1065], från den 1 januari 1995 ersatt av tullagen [1995:1550]), med förordning och myndighetsföreskrifter, dels på lagen (1960:418) om straff för varusmuggling (varusmuggningslagen).

De kontroller som skett med stöd av den äldre tullagen har i vissa fall inte behövt bygga på misstanke om brott; man har med stöd av 63 § kunnat utföra stickprovskontroller efter ett rent slumpmässigt urval. Denna möjlighet har getts en motsvarighet i 57 § nya tullagen. Befogenheterna enligt den nya tullagen gäller dock endast vid *yttre* gräns.

Enligt en övergångsbestämmelse till den nya tullagen skall dock 63 § gamla tullagen fortsätta att gälla bl.a. kulturföremål enligt KML som förs ut ur landet till ett EU-land, om utförseln står i strid med ett förbud eller sker med stöd av tillstånd som föranletts av vilseledande uppgift. Detta medför att vid gränspassage *selektiva* kontroller får användas gentemot personer som väljs ut på grund av riskprofiler, tulltjänstemännens yrkeserfarenhet m.m. Att välja ut personerna *rent slumpmässigt* bör däremot inte ifrågakomma vid den inre gränsen (prop. 1994/95:34 s. 111).

Straffregler

Såväl enligt de gamla som de nya gränskontrollreglerna kan en kontroll ge en höjd grad av misstanke som kan leda till att en förundersökning inleds och slutligen till att den misstänkte åtalas och döms för brott mot varusmuggningslagen. Som huvudregel förverkas därvid den vara som varit föremål för smugglingsbrottet. Det kan även förekomma att hjälpmedel som använts vid brottet förverkas.

För varusmuggling skall bl.a. den dömas som utan att ge det tillkänna hos vederbörlig myndighet från riket utför gods som inte får föras ut (1 § varu-

smugglingslagen). Som varusmuggling bedöms också dels att någon förfogar över gods i strid med en förutsättning som meddelas i ett tillstånd (t.ex. om gods inte återinförs till landet efter utgången av ett tidsbegränsat utförseltillstånd), dels att någon vilseleder en tillståndsmyndighet att medge utförsel och därmed föranleder att godset förs ut i strid med förbud. Påföljden är i fråga om smuggling av kulturföremål böter eller fängelse i högst två år, vid grovt brott högst sex år (4 och 6 §§). Även försök till varusmuggling är straffbelagt. Däremot är det inte kriminaliserat att förbereda varusmuggling av kulturföremål. Förberedelse är straffbar endast såvitt gäller narkotika (8 §).

När en person vid *utförsel av en vara* har gjort sig skyldig till ett fullbordat varusmugglingsbrott och befinner sig på andra sidan den svenska territorialgränsen är möjligheten att beivra brottet och att åter komma i besittning av godset beroende av sådana många gånger ovissa förutsättningar som om gärningen är straffbelagd i det land vederbörande befinner sig och om godset fortfarande är i dennes besittning. Först om vederbörande inom preskriptionstiden återvänder till Sverige med godset finns säkra förutsättningar för lagföring och förverkande av egendomen. Möjligheterna att beivra en förestående illegal utförsel medan vederbörande ännu befinner sig i Sverige är därför av största intresse.

För att någon skall kunna dömas för ett inte fullbordat varusmugglingsbrott fordras att den s.k. försökspunkten har uppnåtts. Med försökspunkten avses den tidpunkt där planeringen slutar och utförandet av brottet påbörjas. Det är ofta svårt att precisera när försökspunkten är passerad. För att ett straffbart försök skall föreligga krävs enligt 23 kap. 1 § första stycket brottsbalken att någon har påbörjat utförandet av ett visst brott, utan att detta kommit till fullbordan, och att fara har förelegat för att handlingen skulle leda till brottets fullbordan eller sådan fara har varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter. I lagförarbetena (NJA II 1942 s. 248) sägs bl.a. att i de fall då försökspunkten förläggs till en tidigare handling än den sista enligt brottspanen, måste man göra den begränsningen att den handling det är fråga om skall vara avsedd att något så när omedelbart följas av eller stå i nära samband med den handling varigenom brottet skall fullbordas, för att försökspunkten skall anses överskriden.

I praxis har stor vikt fästs vid om det funnits möjlighet för den misstänkte att ändra sig även efter det att han har påbörjat en transport men ännu inte nått till fullbordan av smugglingsbrottet (se NJA 1954 s. 406 och NJA 1991:332). Ett säkert konstaterande att någon gjort sig skyldig till försök till varusmuggling kräver därför i praktiken att vederbörande ertappas vid gränsen eller i nära samband med en förestående gränspassering.

Kontrollen av att kulturföremål inte illegalt har förts ut ur landet har inte varit en prioriterad uppgift för Tullverket. Någon tillförlitlig statistik över Tullverkets engagemang på området har inte gått att få fram. Intervjuer med tullmyndigheter pekar dock mot att ett tjugotal utredningar rörande misstänkta

brott gjorts sedan 1992. Antalet fällande domar i anledning av dessa utredningar kan skattas till ett tiotal.

Det relativt sett stora antalet förfrågningar till främst Nordiska museet under årens lopp tyder på att tulltjänstemännen varit observanta i fråga om befarad illegal utförsel av kulturföremål.

EU-gränskontrollutredningens överväganden

I betänkandet (SOU 1994:131) Skyddet vid den inre gränsen har EU-gränskontrollutredningen föreslagit att varusmuggningslagen i fråga om gränsen mot andra medlemsländer skall ersättas med en särskild lag om straff för olovlig införsel eller utförsel över EU-gräns. Olovlig utförsel av kulturföremål omfattas av den föreslagna lagen, som har likheter, bl.a. i fråga om straffskalorna, med varusmuggningslagen. Liksom enligt denna avses tvångsmedel få användas i vissa situationer, som alla består i att någon form av misstanke om brott föreligger. Vissa kvalificerade tvångsmedel, som bl.a. kroppsvisitation, skall – också i principiell likhet med varusmuggningslagen – få användas endast om en person eller postförsändelse finns i trakterna invid rikets landgräns eller kuster eller i närheten av eller inom en flygplats eller annat område som har trafikförbindelse med ett medlemsland.

Gränskontrollutredningen konstaterar (s. 237) att kontroller vid den inre gränsen som sker med stöd av misstanke om brott inte strider mot kraven på fri rörlighet. Anslutningen till EU innebär därför ingen förändring när det gäller tullens och polisens möjligheter att ingripa vid misstanke om smuggling. Vad däremot gäller kontroll som inte grundas på brottsmisstanke finner utredningen (s. 271) att dess förslag om ändrade kontrollbefogenheter leder till avsevärda förändringar för tullens del:

”De omfattande kontrollbefogenheter som utövas med stöd av bestämmelser i tullagstiftningen kommer till allra största delen att försvinna medan vissa betydelsefulla förändringar inträder såvitt gäller det brottsbekämpande arbetet.

Förändringarna såvitt avser tullens allmänna kontrollverksamhet är i korthet följande:

- möjligheterna att företa tullkontroll försvinner,
- rätten att begära upplysningar försvinner,
- rätten att hejda fordon begränsas till de fall där det föreligger misstanke om brott,
- rätten att begära att få ta del av räkenskapshandlingar och liknande upphör,
- möjligheten att utan brottsmisstanke undersöka transportmedel, containrar, lådor m.m. försvinner,
- möjligheten att undersöka handresgods utan brottsmisstanke försvinner,
- möjligheten att genomföra generella kontroller begränsas till vissa situationer där det finns misstanke om brott.

De nu nämnda befogenheterna, som inte längre kommer att kunna utövas vid den inre gränsen, är samtliga knutna till principerna om tullplikt och anmälningsskyldighet.

När det gäller tullens brottsbekämpande verksamhet innebär förändringarna i korthet följande:

- inga rättsliga förändringar såvitt gäller spaning och underrättelsetjänst,
- särskild, generell kontroll får förekomma vid misstanke om viss kvalificerad brottslighet,
- kontroll av försändelser får förekomma i syfte att uppdaga brott,
- sänkt misstankegrad beträffande beslag och husrannsakan.

Utan att redovisa några egna lagförslag förordar utredningen vidare

- att tullen ges utökade möjligheter att få uppgifter om flygpassagerare m.fl.,
- att tullen efter mönster i förslag från Polisrättsutredningen ges möjlighet att hejda fordon och andra transportmedel i syfte att ingripa mot någon person eller att undersöka transportmedlet.”

När det gäller polisens befogenheter att ingripa vid brott mot särskilda regleringar av införsel och utförsel vid den yttre gränsen inträder, enligt EU-gränskontrollutredningens uppfattning, inte några egentliga förändringar, i annan mån än att polisens befogenheter när den i vissa fall biträder tullen ändras på samma sätt som tullens befogenheter.

EU-gränskontrollutredningen finner således att kontrollverksamheten vid den inre gränsen i hög grad kommer att vara inriktad på brottsbekämpning snarare än reguljär kontroll av resande. Mot denna bakgrund föreslår utredningen vissa kompensatoriska åtgärder för att förhindra att avsaknaden av systematiska kontroller vid de inre gränserna får negativa konsekvenser för brottsutvecklingen. Utredningens förslag är i första hand inriktade på bekämpning av narkotikahandel och illegal vapenhandel. Sålunda föreslås utvidgad spaningsverksamhet på färjor, i hamnar och på flygplatser, vilken verksamhet sannolikt kan göras mer motiverad och effektiv när den riktar sig mot illegal införsel till Sverige än mot utförsel från landet. Vidare nämns det samarbete inom unionen som är under uppbyggnad både på polissidan (Europol) och på tullsidan, bl.a. i form av olika ADB-register.

EU-gränskontrollutredningen drar – utifrån en jämförelse med de begränsningar som vidlåder den hittills gällande tullkontrollen – den sammanfattande slutsatsen att skyddsnivån vid den inre gränsen med beaktande av olika kompensatoriska åtgärder bör kunna ligga på i huvudsak samma nivå som i dag. Enligt utredningens uppfattning är det också troligt att skyddsnivån på sikt efter hand som samarbetet och de internationella kontakterna utvecklas bör kunna ligga på en högre nivå. Den internationella kriminaliteten torde, enligt utredningen, inte kunna bekämpas på ett effektivt sätt utan ett långtgående internationellt samarbete.

"Makulering" av tillstånd

I 8 § Riksantikvarieämbetets och statens historiska museers föreskrifter (KRFS 1989:15) Tillstånd för utförsel av vissa äldre kulturföremål har stadgats att när ett kulturföremål förs ut ur landet skall tillståndsbeslutet uppvisas för tullmyndigheten som förser beslutet med anteckning om att utförsel har skett. Bestämmelsen motiveras av att tillståndet härigenom inte skall kunna användas igen för att föra ut ett snarlikt föremål. Föreskriften gäller i och för sig fortfarande, men den torde inte vara straffsanktionerad. Den som åsidosätter skyldigheten att vid gränsen till ett EU-land uppvisa ett tillstånd till utförseln torde därför inte drabbas av någon påföljd.

Någon statistik över den faktiska utförseln och antalet företedda tillstånd förs inte av tullen.

6.1.3 Förbudet mot exporttullar och avgifter

Den fria rörligheten för varor inom EU bygger på att unionen är en tullunion inom vilken alla tullar på import och export samt alla avgifter med motsvarande verkan skall vara förbjudna mellan medlemsländerna och att en gemensam tulltaxa gentemot tredje land skall införas (artikel 9.1 i Romfördraget). Förbudet mot tullar och avgifter med motsvarande verkan förs vidare i artiklarna 12 och 16, i den senare med ett uttryckligt påbud till medlemsstaterna att avskaffa tullar och avgifter med motsvarande verkan vid export senast vid utgången av år 1961. Givetvis betyder detta att sådana pålagor inte därefter kan införas.

Som framgått av avsnitt 2.3.3 tas med stöd av KML, KMF och RAÄ:s föreskrifter ut en avgift om 200 kr för behandlingen av ansökningar om exporttillstånd. Avgiften tas ut oberoende av om ansökningen avslås, bifalls eller avvisas. Frågan uppkommer om denna ordning är förenlig med EG-rätten. Denna fråga är komplicerad och kräver en närmare genomgång.

Det kan inledningsvis konstateras att varken råds- eller kommissionsförordningen innehåller några uttryckliga bestämmelser om avgifter för att täcka kostnaderna för prövningsförfarandet inför utförsel av tillståndspliktiga kulturföremål. I artikel 6 i kommissionsförordningen finns dock en regel som ålägger sökanden att bära kostnader för dokumentation av kulturföremålet och dess eventuella uppvisande för myndighet. Det ligger nära till hands att därav dra den slutsatsen att andra avgifter inte bör tas ut av sökanden. Detta kan dock endast gälla vid prövning av EG-licensfrågor. Vad som är tillåtet vid den prövning enligt staternas egna lagar som får ske med stöd av artikel 36 i Romfördraget framgår däremot inte.

Eftersom EG sålunda inte – vid sidan av de nämnda reglerna i kommissionsförordningen – meddelat särskilda regler om avgifter, blir det av avgö-

rande intresse hur Romfördraget som sådant har tolkats i fråga om de inledningsvis nämnda förbuden mot tullar och avgifter med motsvarande verkan.

I avsnitt 6.1.1 redogjordes för EG-domstolens dom i det första av flera mål mellan EG-kommissionen och Italien om avgifter på export av kulturföremål. Trots domen, som innebar att varken en värderelaterad eller mindre administrativ avgift fick tas ut, upphävde Italien inte ordningen med exportavgifter. I ett efterföljande mål (Mål 18/71, Eunomia de Porro mot Italienska republikens undervisningsministerium [1971] ECR 811) förklarade EG-domstolen efter remiss från en italiensk domstol att artikel 16 har direkt tillämplighet gentemot både medlemsstater och deras medborgare samt skapar individuella rättigheter som de nationella domstolarna och myndigheterna måste respektera. Avgiftsbestämmelserna saknade därför verkan.

De italienska avgifterna kom slutligen en tredje gång under domstolens prövning på begäran av kommissionen (Mål 48/71, Kommissionen mot Italien, [1972] ECR 529). Därvid underkändes den italienska regeringens invändning att avgiftsreglerna inte hunnit upphävas i den ordning som den italienska författningen föreskrev.

Domstolen hade redan från början i serien av mål mot Italien uttalat att med avgifter med motsvarande verkan avses

”any pecuniary charge, however small and whatever its designation and mode of application, which is imposed unilaterally on domestic or foreign goods by reason of the fact that they cross a frontier, and which is not a customs duty in the strict sense, constitutes a charge having equivalent effect within the meaning of Articles 9, 12, 13 and 16 of the Treaty, even if it is not imposed for the benefit of the State, is not discriminatory or protective in effect and if the product on which the charge is imposed is not in competition with any domestic product.”

Även om den svenska avgiften om 200 kr får anses som blygsam, så kan detta förhållande ensamt inte medföra att avgiftsuttaget är förenligt med Romfördraget.

Som framgick ovan underkände EG-domstolen också den italienska ståndpunkten att möjligheten att tillämpa handelsrestriktioner enligt artikel 36 skulle berättiga avgiftsuttaget. Denna linje har domstolen vidhållit och utvecklat i andra mål, bl.a. Bauhuis mot Nederländerna (Mål 46/76, [1977] ECR 5) i vilket framhölls att artikel 36, även om den inte hindrar den enligt artikel 36 tillåtna veterinärhygienska och livsmedelshygienska kontroll vid utförsel av nötkreatur och svin som det var fråga om i målet, likväl inte kan tolkas så att den öppnar möjlighet för att ta ut avgifter i samband med sådan kontroll av importerade eller exporterade varor i avsikt att täcka kostnaderna för kontrollen. Domstolen ansåg det nämligen inte oundgängligen nödvändigt att ta ut avgifter för att utöva den i artikel 36 medgivna befogenheten och ansåg att avgifterna sålunda var ägnade att utgöra ett handelshinder inom gemenskapen.

Inte heller ett fortsatt svenskt uttag av ansökningsavgift kan således motiveras med att Sverige även fortsättningsvis har rätt att upprätthålla tillståndsplikt för utförsel av kulturföremål med stöd av artikel 36.

Vad som möjligen skulle kunna motivera ett fortsatt svenskt avgiftsuttag är det förhållandet att avgiften inte tas ut vid själva utförseln, utan är avsedd att täcka administrativa kostnader för den förprovning som är nödvändig för att behålla värdefulla kulturföremål i landet. Ett sådant avgiftsuttag skulle möjligen också kunna försvaras därför att tillståndsmyndigheterna utför en tjänst åt den som vill föra ut föremålet. Domstolen har i princip uttalat att en avgift med motsvarande verkan som tull kan vara förenlig med Romfördraget, men bara om den som saken rör uppnår en bestämd, faktisk och individuell fördel genom tillhandahållandet av tjänsten (Mål 63/74, *Cadsky mot Istituto nazionale per il Commercio Estero*, [1975] ECR 281). Ett sådant synsätt skulle sannolikt kunna upprätthållas endast om avgiften togs ut för *beviljade* tillstånd.

Emellertid har också liknande motiveringar prövats av EG-domstolen, åtminstone i fråga om avgifter för provning av *importlicensansökningar*. I målet Tyskland mot Kommissionen (mål 52 och 55/65, ECR 179) anförde Tyskland som grund för att ta ut mängdrelaterade administrativa avgifter vid import av kött och andra livsmedelsprodukter att importören därigenom tillfördes förvaltningstjänster. Tjänsten i fråga var en tillåtelse att saluhålla varorna i Tyskland. EG-domstolen fann att tillståndsprovningen inte medförde vare sig några direkta eller indirekta fördelar för varorna, och underkände därmed uttaget av avgifter (en vidare diskussion och rättsfall finns återgivna i EU-Karnov, Köpenhamn 1993).

Utredningen finner sålunda vid en tolkning av EG-rätten övervägande skäl tala för att det inte längre är tillåtet att i den EG-interna handeln ta ut en avgift i syfte att täcka kostnaderna för utförselprovningen av kulturföremål.

6.1.4 Utredningens slutsatser och förslag

EU-anlutningen har inte minskat Sveriges möjligheter att definiera vilka kulturföremål som inte får lämna landet utan tillstånd eller ange vilka kriterier som bör föranleda att tillstånd vägras till utförsel. Däremot har den fria rörligheten och avskaffandet av tullkontroll inom den interna marknaden minskat möjligheterna att övervaka att tillståndspliktiga kulturföremål inte förs ut illegalt till en annan medlemsstat. Övervägande skäl talar dessutom för att Romfördraget inte medger ett fortsatt uttag av avgifter för provning av frågor om utförseltillstånd inför utförsel till ett annat medlemsland. Kompensatoriska åtgärder som inte strider mot EG-rätten bör införas för att motverka en illegal utförsel av

kulturföremål. Vid revision enligt 70 § tullagen (1995:550) bör en tullmyndighet få kontrollera om utförsel av kulturföremål till annat EU-land förekommit i strid med denna lag. För sådan kontroll skall bestämmelserna i tullagen om revision gälla i tillämpliga delar. Den nuvarande skyldigheten att uppvisa utförseltillstånd för tullmyndighet vid passage av gränsen till ett EU-land bör upphävas.

EU-anslutningen har inte minskat Sveriges möjligheter att definiera vilka kulturföremål som inte får lämna landet utan tillstånd eller ange vilka kriterier som bör föranleda att tillstånd vägras till utförsel.

Genom EG-förordningen och direktivet har emellertid tillkommit vissa problem för tillämpningen i det att många föremål som omfattas av tillståndsplikt vid utförsel från Sverige inte omfattas av det samarbete som etablerats mellan medlemsstaterna genom regelverket. Detta gäller t.ex. så gott som alla möbler som förekommer i den svenska handeln, eftersom de endast undantagsvis omsätts till summor som ligger över EG:s värdegräns för möbler, 427 000 kr. Om en möbel under värdegränsen påträffas i ett annat medlemsland ger direktivet inte någon möjlighet att begära dess återlämnande (om inte möbelen tillhör en offentlig samling). Om möbelen i fråga skulle exporteras till tredje land via ett annat medlemsland berörs den inte heller av licensprövningen vid det senare landets yttre gräns.

Föremålskategorierna enligt EG-reglerna och särskilt de värdegränser som knutits till dem borde därför ändras för att bättre tillfredsställa svenska intressen. Denna fråga ligger dock utanför Kulturarvsutredningens uppdrag. En revision av EG:s föremålskategorier skall ske under 1996 och utredningen förutsätter att regeringen därvid uppmärksammar frågan.

Någon negativ påverkan på möjligheterna att vid Sveriges del av den *yttre* gränsen kontrollera att utförselreglerna efterlevs har EU-inträdet inte inneburit. Annorlunda är situationen vid den *inre* gränsen. Trots EU-gränskontrollutredningens slutsats att kontrollnivån blir oförändrad eller på sikt t.o.m. högre vid den inre gränsen än före EU-anslutningen, förmodar Kulturarvsutredningen snarare att kontrollmöjligheterna för kulturföremål kommer att försämrats. Visserligen har kontrollmöjligheterna varit ganska små även med det tidigare tillämpade systemet. Detta sammanhänger med att det är svårare att kontrollera utförsel än införsel. Vid olaga införsel befinner sig i regel både varan och gärningsmannen vid upptäckten på svenskt territorium och kan nås av straffrättsliga och andra åtgärder. Vid olaga utförsel är situationen normalt den omvända. Förhållanden ger anledning att undersöka vilka s.k. kompensatoriska åtgärder som kan vara förenliga med EG-rätten och som gör det möjligt att även fortsättningsvis upprätthålla ett rimligt mått av kontroll över att kulturföremål inte förs ut ur landet på ett sådant sätt att det svenska kulturarvet hotas.

Kompensatorisk åtgärd 1: Kriminalisering av förberedelse till smuggling av kulturföremål?

Ett fullbordat utförselbrott är, både enligt varusmuggningslagen och enligt den lagstiftning som kan förutses bli tillämplig vid den inre gränsen, av lätt insedda skäl svårt att beivra, åtminstone i de fall där både föremål och gärningsman befinner sig utomlands under förundersökning och lagföring. Försöksbrott är, och föreslås också i fortsättningen vara straffbart, men ett åtal kräver i praktiken att upptäckten sker antingen vid gränsen eller nära inför gränspassagen, där endast misstankebaserad kontroll numera i princip får sättas in. Den tidigare ordningen har medgett slumpbaserade kontroller vid denna typ av gränspassage. Även om den statistiska sannolikheten att upptäcka brott med de tidigare stickprovskontrollerna varit liten, får det antas att själva möjligheten att slumpvis kontrollera haft en inte oväsentlig allmänpreventiv effekt. Denna effekt har sålunda numera fallit bort och inte ersatts med någon annan mer generell risk för påföljd. För att i någon mån kompensera bortfallet av de slumpbaserade kontrollmöjligheterna med deras preventiva effekt har utredningen övervägt att föreslå att förberedelse för olovlig utförsel av kulturföremål kriminaliseras för att därigenom göra det möjligt att ingripa mot planerade utförselbrott vid ett tidigare stadium än som följer av den nu gällande kriminaliseringen av försöksbrott.

Utredningen har ändå funnit att tillräckliga skäl inte finns för ett sådant förslag. Som framgick av avsnitt 6.1.2 är frågan om när försökspunkten inträder generellt besvärlig att bedöma inom straffrätten. Det förefaller ovisst om det skulle bli lättare i praktiken att avgöra när en straffbar förberedelse av illegal utförsel av ett kulturföremål påbörjas och i vilka fall straffbarheten ändå skulle bortfalla med hänsyn till den misstänktes möjlighet att avbryta det planerade utförselbrottet än vad det nu är att bedöma vilka förfaranden som kan straffas som försöksbrott. Med hänsyn till dessa svårigheter framstår det inte som meningsfullt att framlägga något förslag i den antydda riktningen.

Kompensatorisk åtgärd 2: Uppgiftsskyldighet för handeln?

Utredningen har övervägt en annan kompensatorisk åtgärd för att förstärka möjligheterna att ingripa mot planerade utförselbrott. Med dagens regler finns inga uppgifter hos myndigheterna om vilka personer eller företag som köper kulturföremål av det slag som ofta exporteras. Om sådana uppgifter funnes tillgängliga får man förmoda att köparna inte skulle föra ut tillståndspliktiga kulturföremål utan att först ha fått vederbörligt tillstånd. Från denna utgångspunkt skulle det kunna övervägas en skyldighet för åtminstone dem som yrkesmässigt handlar med konst- och antikviteter att lämna uppgifter till myndigheterna om till vem i vart fall de kulturhistoriskt viktigaste föremålen har överlåtits. En sådan uppgiftsskyldighet skulle också kunna ge tillståndsmyn-

digheterna en för deras verksamhet nyttig inblick både i vad slags föremål som säljs och hur ofta detta sker. I den mån integritetskänsliga uppgifter skulle förekomma, skulle dessa kunna skyddas med sekretess.

Utredningen har emellertid kommit till den slutsatsen att en sådan uppgiftsskyldighet inte bör införas. Det skulle vara svårt att på ett meningsfullt sätt avgränsa vilka slags föremål som skulle omfattas. Hanteringen av uppgiftsskyldigheten skulle leda till ett visst merarbete både hos företagen och hos myndigheterna. Man kan inte heller bortse från möjligheten att de som köper föremål som omfattas av uppgiftsskyldigheten skulle kunna lämna felaktiga uppgifter om sin identitet, eller att riktiga uppgifter snabbt skulle kunna bli inaktuella genom vidareförsäljningar.

Kompensatorisk åtgärd 3: Möjlighet att företa räkenskapskontroll?

En annan form av kompensatorisk åtgärd som bör övervägas är att införa en rätt för en behörig myndighet att utföra räkenskapskontroll hos företag som är verksamma inom handeln med kulturföremål.

I den tullagstiftning som gällde före den 1 januari 1995 finns bestämmelser om räkenskapskontroll av företag i import- och exporthänseende. Dessa bestämmelser har kunnat tillämpas utan misstanke och har gett tullverket möjligheter att i efterhand uppvisa överträdelser av in- och utförelsestrukturer.

Den tullagstiftning som infördes den 1 januari 1995 gäller transaktioner över yttre gräns, varför tullens kontrollmöjligheter i fråga om interna EG-transaktioner har bortfallit. Övergångsvis gäller dock fortfarande de gamla bestämmelserna i vad avser kontroll av krigsmateriel och strategiska produkter, där det huvudsakliga tullkontrollarbetet bedrivs genom räkenskapskontroll.

På jordbruksområdet finns en ordning som medger tillsyn och kontroll av efterlevnaden av EG:s förordningar om jordbruksprodukter. Enligt 6 § lagen (1994:1710) om EG:s förordningar om jordbruksprodukter har tillsynsmyndigheten rätt bl.a. att få tillträde till områden och utrymmen som används vid hantering av jordbruksprodukter samt att på begäran få upplysningar och handlingar som behövs för tillsynen.

Det finns alltså regler som medger en efterhandskontroll av regelefterlevnaden även i vad avser den EG-interna handeln med vissa varor. Detta slags kontroll innebär inte något ingrepp i varuflödet över den inre gränsen och står därför inte i strid med principen om fri rörlighet för varor.

Utredningen finner att en motsvarande typ av kontrollmöjlighet i fråga om handeln med kulturföremål, om den t.ex. riktas mot bokföring och annat underlag hos företagen, skulle kunna avslöja illegal utförelse i enskilda fall och därigenom också få en inte obetydlig allmänpreventiv verkan. Utredningen föreslår därför att en särskild regel om kontroll i fråga om handeln med kulturföremål införas.

Kontrollbefogenheterna bör anförtros tullmyndigheterna, som har erfarenhet av liknande verksamhet på andra områden och som fortfarande utför motsvarande kontroller avseende illegal export till tredje land. Det framstår som lämpligare att välja en reglering som återinför tullens befogenheter att göra räkenskapskontroller även med avseende på illegal utförsel av kulturföremål till andra EU-länder, än att välja den andra här beskrivna modellen för kontroll av jordbruksprodukter. Det avgörande skälet för denna ståndpunkt är att tullagen redan innehåller tillräckliga bestämmelser för förfarandet och att det för kulturföremålens del inte behövs så vida kontrollbefogenheter som anges i lagen om EG:s förordningar om jordbruksprodukter. Utredningen föreslår sålunda att det i 5 kap. KML förs in en regel med följande lydelse.

Vid revision enligt 70 § tullagen (1995:550) får en tullmyndighet kontrollera om utförsel av kulturföremål till annat EU-land förekommit i strid med denna lag. För sådan kontroll skall bestämmelserna i tullagen om revision gälla i tillämpliga delar.

Skyldigheten att uppvisa tillstånd vid den inre gränsen?

En mindre ändring av det svenska regelsystemet bör därtill göras. Skyldigheten enligt 8 § Riksantikvarieämbetets föreskrifter att uppvisa ett utförseltillstånd för tullen vid själva utförseltillfället kan i och för sig framstå som motiverad även vid bortförsel till EU-länder, i varje fall mot bakgrund av den bristande möjligheten att från sådana länder återfå illegalt bortförda föremål som ligger under de värdegränser som gäller enligt återlämnandedirektivet. Genom uppvisandeskyldigheten skulle en viss möjlighet att följa utvecklingen behållas.

Som nämnts har uppvisandeskyldigheten det bakomliggande motivet att ett givet tillstånd inte skall kunna utnyttjas fler gånger för snarlika föremål. Det skall nämligen antecknas på beslutet att utförsel har skett innan detta återställs till den som för ut föremålet.

Utredningen kommer senare i betänkandet att föreslå att tillstånden tidsbegränsas till ett år. Därmed inskränks möjligheten till dubbelutnyttjande av tillståndsbeslut. Uppvisandeskyldigheten framstår efter en sådan åtgärd närmast som en ren ordningsföreskrift. Med tanke på att tullnärvaro inte alltid kan garanteras på platser där inre gräns passeras kan det också bli betungande för den enskilde att uppfylla skyldigheten. I förhållande till andra medlemsstater måste en sådan skyldighet anses gå utöver vad som kan motiveras som en befogad gränsformalitet. Uppvisandeskyldigheten bör därför avskaffas såvitt avser den inre gränsen. I fråga om passage av den yttre gränsen torde följande av tullagen att vederbörliga tillstånd skall uppvisas. Bestämmelsen kan alltså även i detta avseende tas bort.

Möjligheten att ta ut avgifter

Frågan om möjligheten att ta ut avgifter för tillståndsprovningen har flera aspekter. Den som utredningen främst upprätthållit sig vid är om EG-rätten medger staterna att ta ut administrativa avgifter för att täcka kostnader för tillståndsprovningen vid bortförande av kulturföremål till en annan medlemsstat. Därtill kommer vid export över den yttre gränsen frågorna om möjligheten att ta ut motsvarande avgifter vid EG-licensprovning enligt rådsförordningen och om, i den mån tillstånd fordras endast enligt de svenska reglerna, tullunionsreglerna skulle innebära ett hinder mot avgiftsuttag.

Avgiftsfrågan inrymmer också en lämplighetsbedömning: är det ändamålsenligt med tanke på de syften som bär upp utförselkontrollen att betunga allmänheten med avgifter? Till denna aspekt återkommer utredningen i avsnitt 6.6.2.

I fråga om avgift för tillståndsprovning vid bortförande till ett annat medlemsland har utredningen undersökt hur avgiftsfrågan behandlats vid annan svensk tillståndsgivning inför in- eller utförsel i den EG-interna handeln efter den svenska unionsanslutningen. Krigsmaterielinspektionen tar ut avgifter på givna utförseltillstånd till EU-land, men anser sig ha stöd för detta i det förhållandet att handel med krigsmateriel generellt är undantagen från gemenskapsrätten enligt artikel 223 i Romfördraget. Kommerskollegium och Jordbruksverket har – i den mån en licensplikt undantagsvis fortfarande varit förenlig med EG-rätten – generellt ändå tagit bort avgifterna. Jordbruksverket har i ett fall kvar avgifter i förhållande till annat medlemsland, nämligen vid införsel av hund eller katt. Verket anser sig ha stöd för detta i att artikel 10 i direktivet EEG/65/1993 uttryckligen förklarar handeln med sådana husdjur vara underställd nationella bestämmelser.

Utredningen har ovan funnit övervägande skäl tala för att EG-rätten inte medger att det nuvarande avgiftssystemet fortsätter. Visserligen synes inte EG-domstolen ha prövat något fall med förutsättningar som helt överensstämmer med de som gäller för den svenska tillståndsprovningen, men de avgjorda målen är ändå så pass likartade att det finns en stor risk att svenska avgiftsregler skulle angripas av EG-kommissionen och underkännas av domstolen. Om en sådan situation skulle uppstå, kan en konsekvens också bli att uppburna avgifter skall betalas tillbaka. En sådan omgång vore givetvis mycket olycklig.

Beträffande EG-licenserna vid export av kulturföremål till tredje land talar, som framgick ovan, kommissionsförordningens bestämmelser närmast emot att avgifter får tas ut. Inget annat medlemsland synes heller ta ut en avgift för licensprovningen. Utredningen anser inte att Sverige har någon anledning att välja någon annan väg.

Vad slutligen gäller möjligheterna att ta ut avgift vid export till tredje land av kulturföremål som berörs endast av de svenska bestämmelserna om tillståndsplikt har utredningen inte kunnat finna att EG-rätten lägger några hinder

i vägen för ett fortsatt avgiftsuttag. Det återstår dock att ta ställning till huruvida det är ändamålsenligt och lämpligt att ta ut avgift i dessa fall. Utredningen återkommer till frågan i samband med andra överväganden rörande tillståndsförfarandet i avsnitt 6.6.2.

6.2 Skyddsbehov, tillståndsplikt och prövningskriterier

I detta avsnitt resonerar utredningen kring de grundläggande frågorna om utformningen av svenska skyddsregler mot oönskad export av kulturföremål mot bakgrund av den diskussion som förts under 1900-talet.

6.2.1 Ett nyanserat synsätt

I begreppet kulturföremål inryms endast rörliga föremål, antingen dessa från början varit avsedda att kunna flyttas eller de har avlägsnats från en byggnad eller anläggning på ett sådant sätt att de med full användbarhet kan flyttas. Den i lagstiftningen använda termen för sådana föremål är lösöre. Med lösöre förstås dock givetvis mycket mer än kulturföremål.

I föregående avsnitt 5.2.1 har utredningen berört frågor om gränsen mellan fast och lös egendom och funnit att det finns ett behov av att utvidga skyddsmöjligheterna vid byggnadsminnesförklaring för lösöre vars kulturvärde består i en bevarad fysisk anknytning till en viss miljö.

Normalt har en ägare av lösöre frihet att förfoga över egendomen: sälja, hyra ut, flytta både inom och utom landet och till och med kasta bort eller förstöra den. Dock är det såväl i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna som i regeringsformen godtaget att tillgodoseendet av angelägna allmänna intressen kan behöva föranleda inskränkningar i förfogandefriheten (i regeringsformen nämns dock endast mark och byggnad som objekt för restriktioner). Syftet med detta avsnitt är att närmare söka fastställa de allmänna intressen som numera bör föranleda att ägare av kulturföremål i vissa fall skall vara skyldiga att söka tillstånd innan de för föremålen ut ur landet och i vissa fall måste finna sig i att tillstånd inte beviljas.

Det kan inledningsvis konstateras att en exportprövning ligger som ett slags yttersta försvarsmur i strävandena att bevara det svenska kulturarvet. I många fall är det – som utredningen tidigare konstaterat – motiverat att inskränka rörligheten redan på ett tidigare stadium, dvs. redan när någon står i begrepp att rubba ett föremål från dess ursprungsmiljö. Om ett sådant ursprungssamband väl har brutits kan det dock vara mindre betydelsefullt om föremålet därefter finns kvar i landet eller flyttas till ett annat land. I många fall måste det också bedömas som klart positivt för det svenska kulturarvet att

föremål som illustrerar detta finns tillgängliga för en utländsk publik. Detta bör inte anses tillämpligt endast på utställningsföremål. Det finns inget generellt negativt i att utomlands bosatta personer för rent privat bruk innehar svenska kulturföremål. Tvärtom är det av stort värde att goda svenska kulturföremål under rätt identitet finns representerade i utländska hem. Det kulturpolitiska målet att främja internationella kontakter måste sålunda kunna ges ett avsevärt utrymme, även om det därmed åtminstone teoretiskt inkräktar på det kulturpolitiska bevarandemålet, i den mån detta anses innebära ett bevarande inom landets gränser.

Frågan för Kulturarvsutredningen är därmed att finna en efter dagens situation och med hänsyn till den utvidgade rörligheten i EU anpassad balanspunkt mellan kraven på oinskränkt rörlighet även för kulturföremål och det allmänna intresse som fortfarande gör sig gällande att behålla ett på visst avgränsat bestånd av kulturföremål inom Sverige.

Kvalitetsskydd och masskydd?

Utredningen har i avsnitt 3.4.1 redogjort för huvudpunkterna i den diskussion och de ståndpunktstaganden rörande skyddsbehovet som förekommit under 1900-talet. Skyddsambitionerna har knutits till två teoretiskt oförenliga aspekter: å ena sidan behovet av att skydda en "elit" av föremål genom ett på visst sätt konstruerat *kvalitetsskydd*, å den andra sidan behovet av att skydda ett brett spektrum av föremål från alla samhällsskikt, *ett masskydd*. Också i de nu aktuella lagförarbetena kan man spåra de båda ambitionerna. I prop. 1984/85:179 s. 14 framhålls att vissa av de där föreslagna föremålskategorierna inte var utvalda för att tillgodose museernas behov, utan för att säkerställa att det skall finnas ett tillräckligt antal föremål kvar i landet.

Att kvaliteten hos föremålen har stor betydelse, syns på det sätt på vilket tillståndsplikten i olika fall definierats. De utländska föremålen och vissa av de svenska har sålunda knutits till ett ekonomiskt värde för att markera att det här är fråga om att avgränsa tillståndsplikten till de mer framstående och efterfrågade föremålen i sin art. Man torde också kunna peka på att vissa kategorier bestämts mycket selektivt, t.ex. svenska *signerade* fajanser.

Som exempel på den motsatta masskyddsprincipen skulle kunna anföras tillståndsplikten för alla över 100 år gamla svenska möbler, speglar och skrin, oavsett värde. Mängden sådana föremål i landet är mycket stor. Att inte någon stor andel av totalmängden anses vara betydelsefull för det svenska kulturarvet antyds av det förhållandet att utförseltillstånd lämnats i 96–97 % av prövade fall, vilket i och för sig inte behöver betyda att andelen föremål som har denna betydelse uppgår till endast 3–4 %. Trots att sålunda många föremål inte är sådana att export bör vägras har denna föremålskategori omfattats av tillståndsplikt alltsedan 1927 års kungörelse (möbler och husgeråd), och kategorins omfattning har inte blivit i någon nämnvärd grad

ifrågasatt. Man kan jämföra med att utländska möbler, speglar och skrin omfattas av tillståndsplikt under snävare förutsättningar: de skall vara värda mer än 50 000 kr och ha funnits i landet sedan före 1840. Här ligger sålunda redan i föremålskategoriens definition ett uttryck för ett mer kvalitetsbaserat urval.

En annan sak är att det givetvis inom ramen för de breda föremålskategorierna bör ske en selektiv prövning, så att inte utförelseförbudet drabbar andra individuella föremål än sådana som verkligen är av betydelse för det nationella kulturarvet. Det till slut avgörande för frågan om ett föremål skall få exporteras eller inte är alltså en bedömning av föremålets kvalitet i förhållande till liknande föremål.

I detta sammanhang kan det vara anledning att redovisa den statistik över antalet ansökningar, avslag och överklaganden som utredningen sammanställt.

Statistik över antalet utförelansökningar 1986–1994

NM = Stiftelsen Nordiska museet, SKM = Statens konstmuseer, RAÄ = Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer, KB = Kungl. biblioteket, RA = Riksarkivet

	NM	SKM	RAÄ	KB	RA	Totalt	Avslag	Över- klagande
1986/87	5 813	415		4	3	6 235	NM 189 KB 1	
1987/88	5 933	396		5	2	6 336	NM 124 SKM 2	1
1988/89	4 858	250	8	2	11	5 129	NM 164 SKM 2	
1989 2:a halvåret						2 395	NM 232 SKM 6	
1990 1:a halvåret	689	107				796		
1990 2:a halvåret	474	109				583	NM 39 SKM 3	
1991 1:a halvåret	520	115				635		
1991 2:a halvåret	505	35		1		541	NM 30 SKM 3	
1992 1:a halvåret	584	56	1			641		
1992 2:a halvåret	552	36				588	NM 29 SKM 1	
1993 1:a halvåret	686	35	1	1		723		
1993 2:a halvåret	711	51				762	NM 42 SKM 4	3
1994 1:a halvåret	682	62				744	Ej uppgift	Ej uppgift
1994 2:a halvåret	709	54	1			764	Ej uppgift	Ej uppgift
1995 1:a halvåret	540	62	2			604	Ej uppgift	Ej uppgift

* före införande av ansökningsavgift.

Statistiken visar inte direkt vilka föremålskategorier som varit föremål för ansökningar, men avslöjar indirekt, i det att Nordiska museet handlägger 93–94 % av alla ansökningar, att den helt dominerande föremålsgruppen är möbler.

Kulturarvsutredningen har inte fått i uppdrag att göra någon omvärdering från grunden av de principer som uppbär den nuvarande utförsellagstiftningen. Det finns dock några mer övergripande aspekter som med fördel kan läggas på behovet av skydd mot utförsel. En sådan aspekt är föremålsförekomsten i offentliga eller på annat sätt för allmänheten tillgängliga samlingar. Det torde kunna hävdas att föremål som med god representativitet finns i allmänt tillgängliga samlingar inte bör omfattas av några utförselrestriktioner. Argumentet är t.ex. använt i prop. 1984/85:179 s. 16 gentemot då liggande förslag om tillståndsplikt för utländska tryckta skrifter m.m, vilka föremål redan fanns i offentliga samlingar. Ändå är ett sådant synsätt inte genomgående tillfredställande, vilket belyses av tankeexperimentet att vissa typer av föremål i framtiden *endast* skulle kunna återfinnas på museer. De flesta torde säkert vara ense om att det svenska kulturarvet skulle vara fattigt om det i svenska hem skulle saknas t.ex. Karl Johansmöblemang, Moraklockor, sjömanskistor och blomranksmålade skåp, även om liknande föremål skulle kunna beskådas på ett museum i närheten.

En tillståndsplikt för utförsel av möbler och liknande kulturföremål i svenska hem kan därför medverka till att hindra en hotande total utarmning av föremålsbeståndet, i den mån en sådan kan befaras. Instrumentet bör likväl användas med stor urskiljning även för sådana i grunden kulturbärande föremålstyper. Om föremålen i sig själva inte uppskattas, spelar ett exportförbud sannolikt en helt underordnad roll som bevarandeinstrument. Föremålen glöms i sådant fall bort i sina ursprungsmiljöer, vilket i något fall i och för sig kan vara positivt ur bevarandesynvinkel eftersom föremålen inte utsätts för olämpliga restaureringar, men sannolikt genomgående är negativt, därför att föremålen kanske förfars eller t.o.m. förstörs.

En väl fungerande hemmamarknad, vilken medger att kulturföremål omsätts till innehavare som får förutsättas vara mer intresserade av en god förvaltning av dem än tidigare ägare, är sannolikt av avgörande betydelse för allmänhetens fortsatta uppskattning. Om prisnivån på motsvarande föremål utomlands skulle bli avsevärt mycket högre, ökar frestelsen för många att ta sig förbi gränskontrollerna – i den mån det finns några – för att tjäna in den ekonomiska mellanskillnaden vid en försäljning i utlandet. En restriktiv inställning till utförsel kan i sig inverka prissänkande på hemmamarknaden genom att seriösa utländska köpare avstår från att delta. Sjunker den inhemska prisnivån minskar svenska säljares intresse och ökar benägenheten att kringgå restriktionerna för att nå en mer lukrativ marknadsplats i utlandet.

Argumentet att ett exportförbud behövs för att i landet behålla ett tillräckligt antal exempel på olika landsändars tillverknings- och brukstraditioners förekomster behöver också nyanseras. Ett exportförbud kan inte säkerställa t.ex. att alster av olika landskapstraditioner förblir i sina ursprungsmiljöer i stället för att återfinnas i våra städers hemmiljöer eller i fritidshus i helt andra delar av landet. Att regionalt intressanta föremål förs ut ur landet behöver inte vara

skadligare för det svenska kulturarvet än en omflyttning inom landet. Den regionala kulturhistorien kan också ha nära knytningar till våra grannländers kulturarv, t.ex. vad gäller äldre sydsvenska föremål och föremål med finländskt ursprung. Sådana synpunkter talar också för en måttlig omfattning av tillståndsplikten och stor försiktighet med att vägra utförseltillstånd.

Kunskapsfrågor

Sammanhängande med skyddsbehovet är också frågor om i vad mån det i Sverige finns samlad kunskap om föremålen kulturhistoria. Sambandet mellan utförselrestriktioner och kunskapsförrådet är dock komplicerat. Om kunskapen vore god skulle det i och för sig kunna tala för en liberal utförselpolitik. Dokumentationen kunde i så fall förutsättas vara god inte bara beträffande en viss föremålstyp i olika yttringar, utan även om konstnärligt ursprung, tillverkningsmetoder, spridning och andra faktorer. Ett visst exemplar skulle i sådant fall inte behöva stanna i landet för att bidra till kunskapen. Likväl kan inte aldrig så god dokumentation ersätta föremålet självt. Utförselrestriktioner skulle alltså i vissa situationer framstå som befogade även om kunskapsläget vore betydligt bättre än det är i dag.

Enligt vad utredningen har kunnat förstå är den samlade kunskapen beträffande svenska kulturföremål utanför de offentliga samlingarna, dvs. kunskapen om vad som finns både hos privatpersoner och i olika lokala samlingar, som på hembygdsgårdar, ofta dålig, även om det på vissa områden, t.ex. arkivområdet tvärtom får anses att kunskapen om de större privata arkiven är mycket god. Att en kunskapsnivå kan behöva höjas kan emellertid inte direkt motivera en ordning med vittgående utförselrestriktioner. Forskning och annan kunskapssammanställning följer inte med automatik på ett vägrat utförseltillstånd. Ett sådant ger inte heller någon ökad tillgänglighet till själva föremålen. Möjligen talar behovet av ett bättre kunskapsläge för en mer aktiv förvärvs- eller vårdpolitik beträffande föremål vars fysiska kondition kan anses hotad.

Inventering av kulturföremål?

En ordning som skulle leda till ett bättre kunskapsläge vore givetvis en inventering av kulturföremålsbeståndet. En sådan behöver inte börja som en landsomfattande verksamhet utan skulle kunna bedrivas successivt som forskningsprojekt i samarbete med berörda museer, arkiv och bibliotek. Det ligger dock utanför utredningens uppgift att föreslå en sådan inventering.

Utredningen vill dock inte lämna inventeringsfrågan utan att påpeka vilka fördelar en sådan verksamhet också skulle kunna medföra för utförsellagstiftningen för kulturföremål. Som framgått av bakgrundavsnittet 3.4.1 är

tanken inte ny. Den var ett bärande element i både Fornvårdskommitténs förslag år 1921 och Kulturskyddssakkunnigas betänkande 1930, vilka båda byggde på att utförselförbud skulle gälla för föremål som registrerats efter ett urval baserat på inventering. Även andra restriktioner med bevarandesyfte skulle gälla för registrerade föremål. När tanken därefter har prövats av utredningarna år 1964 och 1979 samt i 1981 och 1985 års propositioner har den avvisats som alltför resurskrävande. Utredningen inser givetvis att stora resurser skulle krävas för en riksomfattande inventering. Skyddsrestriktioner förutsätter emellertid inte en sådan. Även en blygsamt påbörjad inventering skulle kunna ge underlag för en registrering av vissa föremål. Till registreringen av inventerade föremål skulle kunna knytas bl.a. den rättsverkningen att föremålet inte får föras ut ur landet utan tillstånd. Det innebär inte att den generella tillståndsplikten för vissa föremålskategorier skulle ersättas av ett registersystem. Båda metoderna skulle kunna komplettera varandra.

I avsaknad av ett registersystem finner utredningen att utförselkontrollen avseende kulturföremål även i fortsättningen bör vila på samma grund som den nuvarande ordningen, dvs. tillståndsplikt för utförsel av alla föremål som faller inom ramen för närmare definierade kategorier av föremål och en prövning av de individuella föremålets betydelse för det svenska kulturarvet.

6.2.2 Utredningens slutsatser och förslag

Huvudsyftet med de svenska reglerna om skydd mot utförsel av kulturföremål bör även fortsättningsvis vara att skydda det nationella kulturarvet. De föremålskategorier som anges i EG:s förordning om export av kulturföremål kan, med efter svenska förhållanden anpassade ålders- och värdegränser, i huvudsak rymma även de föremålskategorier som bör omfattas av tillståndsplikt enligt de svenska reglerna. Undantag får dock göras för samiska kulturföremål. Om ett tillståndspliktigt föremål befinner sig ha stor betydelse för det nationella kulturarvet bör tillstånd till utförsel inte få ges. De kriterier som bör användas för att avgöra om ett föremål har denna betydelse bör anges i lagen. Vid bedömningen bör beaktas om föremålet 1) är sällsynt eller särskilt representativt för landets kulturhistoria, varvid hänsyn skall tas till förekomsten av motsvarande föremål i allmänt tillgängliga samlingar, 2) har ett värdefullt samband med en kulturmiljö av stor betydelse och lämpligen kan återställas dit, 3) är knutet till en betydelsefull person eller händelse i svensk historia, eller 4) av annan synnerlig anledning bör bevaras i landet.

I föregående avsnitt har utredningen redan dragit slutsatsen att EU-anslutningen inte innebär något tvång för Sverige att ändra sina interna regler i fråga om vilka föremål som skall kunna hållas kvar i landet. Det är därför en fråga om lämplighet i vad mån vissa förändringar ändå bör göras.

En grundläggande fråga är vilket huvudsyfte som utförelsekontrollen fortsättningsvis bör anges tjäna. Artikel 36 i Romfördraget ger ju grund för restriktioner till skydd för *nationella skatter*, medan det svenska överordnade syftet har angetts vara att skydda det *nationella kulturarvet*. Som framgått tidigare skulle den svenska lagstiftningen utan någon materiell påverkan på tillämpningen av reglerna kunna ändra det angivna huvudsyftet till att avse skydd för *svenska/nationella skatter*. En fördel skulle vara att det därmed markeras att den svenska lagstiftningen inte syftar till något annat än sådana restriktioner som är medgivna enligt Romfördraget och det svenska anslutningsfördraget.

Utredningen har emellertid stannat för att huvudsyftet även fortsättningsvis bör anges vara att skydda det nationella kulturarvet. Detta begrepp är inarbetat och utredningen avser inte att föreslå några stora ändringar i dess praktiska betydelse, vilket ett ordvalsbyte skulle kunna antyda. Därtill kommer att ord-sammanställningen nationell skatt på svenska ännu känns något främmande och ger associationer till särskilt exklusiva föremål. Som framgått ovan bör utförelsekontrollen inte ta sikte enbart på sådana.

Föremålskategorier

Skyddsbehovet skall som redan nämnts i första hand tillgodoses genom definitioner av föremålskategorier som kan antas vara av särskild betydelse för det nationella kulturarvet. En lagteknisk fråga är därvid om föremålskategorierna skall definieras med utgångspunkt i den nuvarande systematiken eller utifrån den systematik som kännetecknar EG-reglerna. Denna systematik måste ändå beaktas av svenska tillståndsmyndigheter i och med att myndigheterna med stöd av denna skall avgöra vilka föremål som är underkastade licensplikt enligt förordningen vid export över den yttre gränsen. Förordningens systematik är sålunda ofrånkomlig antingen man finner den lämplig från svensk utgångspunkt eller ej. Detta är ett skäl för anpassning till kategorisystematiken i EG-reglerna.

Föremålskategorierna i rådsförordningen skiljer sig från de svenska kategorierna i tre avseenden. EG-kategorierna är fler än de svenska och omfattar föremålsgrupper som de svenska reglerna inte intresserar sig för. För många kategorier gäller också mindre begränsande åldersgränser än motsvarande svenska. EG-kategorierna skulle omfatta betydligt fler likartade föremål, om inte för vissa kategorier antalet föremål aktuella för licensprövning hade avgränsats hårt genom höga värdegränser. Dessutom gör EG-reglerna av lätt insedda skäl inte någon skillnad på inhemska och utländska föremål.

Att EG-kategorierna, bortsett från värdegränserna, är vidare än de svenska gör att det går att inom resp. EG-kategori inrymma den motsvarande svenska föremålskategori som bör omfattas av tillståndsplikt. Genom utbyte av EG:s ålders- och värdegränser kan man anpassa tillståndsplikten till vad som är aktuellt för svenskt vidkommande. Inom kategorin A 8 (inkunabler eller manuskript, inkl. kartor och partitur, enstaka eller i samlingar, som är äldre än 50 år och inte tillhör upphovsmannen) kan man sålunda utan saklig ändring av den nuvarande svenska tillståndsplikten inrymma svenska inkunabler och handskrifter på pergament eller papper framställda före år 1600, samt icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter och räkenskaper med ett värde över 2 000 kr. (En inkunabel är en tryckt skrift som tillkommit före år 1501.)

Den lagtext som uppstår genom en sådan redigering ger visserligen i förstone ett komplicerat intryck. Alternativet att behålla den svenska systematiken parallellt med den ofrånkomliga EG-systematiken innebär emellertid att de som berörs av utförelsestriktionerna måste lära sig två skilda system, som i vissa stycken påminner mycket om varandra, men på avgörande detaljer också skiljer sig. Detta alternativ kan därför medföra ett större mått av förvirring än om grundsystematiken hålls gemensam med en klar markering av de svenska avvikelserna. Utredningen gör den bedömningen att metoden att anpassa den svenska kategorisystematiken under EG:s sammantaget medför en lättbegripligare ordning för de berörda.

En ytterligare fördel med en inordning under EG-systematiken är att det är lättare att statistiskt redovisa förekommande ansökningar och deras behandling. En sådan statistik har betydelse för ett svenskt aktivt deltagande i de förutsedda återkommande revisionerna av EG-systemet.

I ett avseende kan det svenska behovet av skydd mot utförelse inte tillgodoses inom ramen för EG-kategorierna. Det gäller samiska kulturföremål som är mellan 50 och 100 år gamla. Utredningen återkommer till denna fråga i avsnitt 6.4.1.

Prövningskriterier

I den nuvarande ordningen finns inga andra prövningskriterier angivna än resp. föremåls betydelse för det nationella kulturarvet (där finns också en viss inbördes oklarhet som utredningen kommer att beröra i det följande). Av prop. 1984/85:179 framgår närmare vilket skyddsbehov som avses bli tillgodosett med detta kriterium. Utredningen finner att frågan om prövningskriterierna är av den arten att de lämpligen bör kunna utläsas direkt av lagtexten. Det rör sig här om en reglering av förhållandet mellan enskilda och det allmänna som både medför åligganden för de enskilda och ingrepp i enskildas personliga och ekonomiska förhållanden, varför föreskrifterna enligt 8 kap. 3 § fordrar lagform. Det är därför rimligt att inte endast huvudsyftet att skydda

det nationella kulturarvet framgår av lagtexten, utan att denna dessutom uppger om vilka egenskaper hos kulturföremålen som skall föreligga för att tillstånd skall vägras.

Begrepp som *sällsynthet* och *representativitet* brukar vara nyckelord för att ange vad som bör väljas ut för bevarande. Dessa båda begrepp är givetvis överordnade också i fråga om rörliga kulturföremål. Sålunda bör även fortsättningsvis sådana föremål som i absoluta tal är sällsynta kunna bevaras i landet, om de har betydelse för det nationella kulturarvet.

Vidare bör lagstiftningen också syfta till att det finns ett visst urval föremål kvar i landet som kan illustrera väsentliga beståndsdelar av vår kulturhistoria, dvs. landets konstnärliga, litterära, idéhistoriska, vetenskapliga, tekniska och hantverksmässiga utveckling, också i fall där ett föremål som avses bli utfört inte är unikt men det likväl besitter en särskild grad av representativitet. Även föremål som är representativa för mer vardagsnära sedvänjor och bruk från arbetsliv och hemmiljö bör kunna inrymmas i detta begrepp.

Till skillnad från sällsynthetskriteriet, som har sin grund i ett direkt utarmningshot, kräver representativitetskriteriet ett större mått av långsiktighet och urskiljningsförmåga. Att tillse att ett antal representativa föremål finns kvar i landet i en situation där utvalda föremål inte också är sällsynta kan med fog anses vara en uppgift snarare för det allmänna genom dess museer, än en uppgift som läggs på en enskild som tänkt göra något annat med sin egendom. Särskilt när det gäller representativitetskriteriet blir det därför av betydelse i vad mån liknande föremål redan finns i samlingar som är allmänt tillgängliga. Det torde inte med samma tyngd kunna göras gällande att föremål som i och för sig är representativa men ändå tillhör ett i landet relativt rikligt företrätt föremålsslag bör förvägras exporttillstånd i samma utsträckning som föremål som framstår som i absolut mening sällsynta. Att det redan finns liknande föremål i de allmänna samlingarna bör dock inte tolkas så att exporttillstånd inte får vägras. Liksom övriga kriterier bör också detta tolkas med ett nyanserat synsätt, så att kvalitativt särskilt högtstående eller välbevarade exemplar kan behållas i landet oavsett mängden av liknande men mindre värdefulla föremål. Utredningen vill här trycka på betydelsen av att kulturföremål, som kan anses vara typiska för det äldre föremålsbeståndet i landet förblir i levande kulturmiljö. Speciellt betydelsefullt är detta då det gäller föremål ur det folkliga kulturarvet. Ett på detta resonemang grundat prövningskriterium skulle kunna formuleras så att utförseltillstånd bör kunna vägras för föremål som genom sin sällsynthet eller representativitet har stor betydelse för landets kulturhistoria, varvid hänsyn skall tas till förekomsten av liknande föremål i allmänt tillgängliga samlingar.

Det sista ledet i kriteriet aktualiserar frågan om det allmänna bör förvärva föremålet från den som nekas utförseltillstånd. Till denna fråga skall utredningen återkomma under avsnitt 6.3.2.

Som framgått ovan är utförselregleringen inte något särskilt skarpt instrument för den som vill bevara föremål i deras ursprungsmiljö, eftersom den som nekas att föra ut föremålet ur landet inte i övrigt kan åläggas något speciellt förhållningssätt till föremålet och därmed inte heller att bibehålla eller återställa det till ursprungssammanhanget. Dock kan det i vissa sammanhang framstå som mer sannolikt att ett sådant samband kan återskapas om föremålet får stanna i landet. Om ett sådant fall är för handen bör det också vara ett kriterium för att utförsel skall få vägras.

Ett ytterligare överordnat kriterium kan vara att ett föremål, som i sig självt inte är så märkligt att det kan anses vara sällsynt eller representativt för någon speciell föremålskategori, likväl har en betydelse därför att föremålet är knutet till en särskild person eller händelse i svensk historia. Ett sådant kriterium skulle kunna vara tillämpbart t.ex. på ett porträtt av en historiskt betydelsefull person. Även om personen är avporträtterad i andra sammanhang kan det vara ett intresse att behålla också det aktuella porträttet i landet. Detsamma kan gälla föremål som musikinstrument, böcker – kanske med marginalanteckningar – och vapen som tillhört en känd person.

I alla delar kan inte förutses vilka skäl som kan bli relevanta vid bedömningar av kulturvärdet för olika slags föremål. Det bör därför också finnas en möjlighet för tillståndsmyndigheterna att i speciella fall då synnerliga skäl föreligger vägra utförseltillstånd.

6.3 Avvägningen mellan det allmännas och den enskildes intressen

I detta avsnitt diskuterar utredningen vilka gränser och möjligheter till reglering av utförselskyddet som egendomsordningen ställer upp.

6.3.1 Regeringsformen och andra bestämmelser om egendomsskydd

I det föregående avsnittet har utredningen sökt definiera vilka allmänna intressen som kan anses ha en sådan tyngd att kulturföremål bör bevaras i landet. Att upprätthålla dessa intressen i fråga om föremål som ägs av det allmänna torde i regel vara motsättningsfritt, även om det givetvis kan tänkas fall där t.ex. en kommun eller ett kyrkligt organ skulle vilja föra ut ett kulturföremål men där kulturhistoriska skäl talar emot detta och staten genom lagstiftningen har förbehållit sig rätten att vägra utförseln.

Den enskildes intressen i nu gällande utförelse regler

En mer komplicerad fråga är hur en enskild ägares intresse av maximal rådgivet över ett kulturföremål skall vägas mot det allmännas kulturskyddsintresse. Det nuvarande systemet anvisar olika lösningar. Ett klart erkänt enskilt intresse är en ägares behov av att vid flyttning för bosättning utomlands föra med sig även egendom med kulturvärde. Vidare erkänns som ett starkt enskilt intresse att en utomlands bosatt person skall kunna ta emot egendom som han förvärvat genom arv, testamente eller bodelning. I båda fallen har erkännandet kommit till uttryck i regeln att tillstånd till utförelsen över huvud taget inte behöver sökas i dessa båda situationer. I de berörda båda situationerna har de enskilda intressena sålunda överordnats de allmänna kulturskyddsintressena.

Ett mer speciellt fall som lösts på samma sätt är att en enskild person vill främja offentligt bedriven kulturverksamhet utomlands och dessutom avser att återföra föremålet till Sverige.

Däremot är den enskildes intresse av att sälja föremål i det land där priset är högst inte lika klart behandlat. I prop. 1984/85:179 s. 14 anges som ett huvudsyfte med lagstiftningen att motverka en på kommersiella grunder organiserad utförelse av kulturföremål. Detta uttalande skulle kunna uppfattas som att kommersiella skäl inte skulle ha någon betydelse vid tillståndsprövningen. Så får man också uppfatta lagstiftningens huvudsakliga innebörd. Prisfrågan är dock inte helt utan relevans. Det är förutsatt att regeringen skall kunna använda sin dispensbefogenhet enligt 5 kap. 16 § KML i fall där den enskilde är i ekonomiskt trångmål och någon köpare inte finns i landet. Såvitt känt har denna bestämmelse aldrig tillämpats av regeringen.

I fråga om överordnade normer för regleringen av allmänna kontra enskilda intressen har man anledning att söka sig till både regeringsformen och till Sveriges mellanfolkliga förpliktelser, särskilt Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna.

Regeringsformen

Ett förbud att exportera ett föremål får betraktas som en inskränkning i rådgivheten till föremålet. Genom 1994 års ändring av 2 kap. 18 § regeringsformen infördes en grundlagsskyddad ersättningsrätt för den som i vissa situationer utsätts för rådgivningsinskränkningar, men skyddet gäller inte lös egendom (prop. 1993/94:117 s. 15, KU 24 s. 29). Att det sålunda inte finns något grundlagsskydd för den enskilde i fråga om restriktioner för utförelse av lös egendom, betyder dock inte att ett exportförbud kan föreskrivas utan att verkningarna för den enskilde beaktas. Det kan med fog hävdas att ett sådant synsätt skulle strida mot svensk konstitutionell praxis. Därtill är Europarådets konvention om mänskliga rättigheter numera direkt tillämplig i Sverige och i

konventionens bestämmelser om egendomsskydd görs ingen skillnad på fast och lös egendom.

Europarådskonventionen om de mänskliga rättigheterna

Enligt artikel 1 i första tilläggsprotokollet till konventionen föreskrivs att varje fysisk och juridisk persons rätt till egendom skall lämnas okränkt. Ingen får berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som anges i lag eller av folkrättens allmänna grundsatser. En stat har likväl rätt att genomföra sådan lagstiftning som staten finner erforderlig för att reglera nyttjandet av viss egendom i överensstämmelse med det allmännas intresse eller för att säkerställa betalning av skatter och andra pålagor eller av böter och viten.

Hur konventionens egendomsskyddsbestämmelser skall tolkas är fortfarande i mycket en öppen fråga. En grundläggande princip, som lagts fast av Europadomstolen i flera domar är dock att ingrepp i egendomsrätten skall vara motiverade av allmänna intressen och att ingreppet skall vara resultatet av en balanserad avvägning mellan det intresse som skall främjas och den skada ingreppet kan föra med sig. Om den enskilde ges rätt till ersättning för negativa verkningar av ingreppet påverkar det bedömningen av om regleringen är balanserad eller inte.

En bedömning enligt Europarådskonventionen kan numera göras såväl vid konventionsorganen i Strasbourg som vid svenska domstolar och myndigheter. Konventionens inverkan torde vara sådan att både avgöranden i särskilda fall och lagregleringen som sådan kan bli föremål för ifrågasättande. Det sagda talar för att regleringen utformas så att de motiv som skall vägleda intresseavvägningen framträder tydligare än i dag.

I och för sig finns det ingen anledning att tro att ett utförelseförbud för vissa värdefulla kulturföremål skulle stå i konflikt med Europarådskonventionen. Nästan alla länder i och utanför Europa håller sig med en sådan ordning för exportprövning av kulturföremål. Men det finns olika metoder att väga in de enskilda intressena och det kan vara anledning för Sverige att överväga även sådana metoder som vi hittills inte använt.

Situationen i andra medlemsstater

I en situation med ett stort, och i huvudsak okontrollerat varuflöde inom EU är det av intresse att studera frågorna om avvägning av allmänna och enskilda intressen mot bakgrund av hur motsvarande reglering gestaltar sig hos övriga medlemsstater. Den principiella handelsfriheten medför att varuströmmarna kommer att riktas till de marknadsplatser där säljarna tror att priserna är högst. Även om Romfördraget medger varje medlemsstat att behålla sina ut-

förselrestriktioner för kulturföremål så kommer i praktiken medlemsländerna inte att kunna upprätthålla alltför åtskilda system. Ett land som hårt prioriterar sina allmänna kulturskyddsintressen på bekostnad av enskilda ägare riskerar illojalitet mot systemet. Med tanke på de i praktiken begränsade kontrollmöjligheterna mellan medlemsstaterna kan en sådan illojalitet vara svår både att upptäcka och att komma till rätta med. Länderna blir därför i någon mån påverkade av övriga medlemsstaters regler och praktiska tillämpning.

Moderna västeuropeiska exportordningar för kulturföremål kan delas in i fyra huvudgrupper: de med 1) inlösenkyldighet för staten eller annat offentligt organ vid utförsel förbud (Storbritannien, Danmark, Frankrike, Nederländerna, 2) inlösenrätt för staten vid utförselanmälan och oberoende därav möjlighet att förbjuda utförsel utan ersättning (Spanien, Italien, Portugal), 3) avvägningsregler mellan ägar- och kulturskyddsintresse (Tyskland, Österrike, Finland) samt 4) de som saknar uttryckliga avvägningsregler (Norge, Sverige, vi dock med ett stort tillståndsfritt område). Utanför dessa huvudsystem står t.ex. Grekland med en generell statlig äganderätt till kulturföremål och åtföljande generellt exportförbud.

En reglering som bygger på att det allmänna inte får vägra utförsel med mindre man erbjuder sig att köpa ut den enskilde borde rimligen kunna göras starkt inriktad på att behålla kulturföremål i landet; den enskilde förutsätts i sådana fall hur som helst inte lida någon ekonomisk skada. Hämskon på det allmänna är väl snarast att det i regel inte går att finansiera inköp av alla de föremål som man skulle vilja behålla i landet, varför reglerna i stället får en begränsad tillämpning.

Samma hämsko ligger knappast på stater med en statlig inlösen- eller förköpsrätt; den enskilde har där typiskt sett en svag ställning och får finna sig i antingen utförsel förbud utan kompensation eller också att staten väljer att köpa ut honom. I sådana länder blir det givetvis en avgörande sak hur lösenpriset sätts, om det fastställs av staten ensidigt, av oberoende experter eller av en partssammansatt nämnd eller domstol och om det går att överklaga.

En reglering som däremot saknar kompensationsmöjligheter kan vara mer känslig både för marknadskrafterna och för en överprövning enligt Europarådskonventionen. Mest känslig torde den vara om den med stöd av mycket allmänt eller oprecist hållna kriterier lägger ett tolkningsmonopol på det allmännas egna organ. Ett sådant tolkningsmonopol kan modereras till ett tolkningsföreträde som är underställt domstolskontroll, så som fallet är t.ex. i Sverige. Men domstolarna är inte mycket hjälpta om också de bara har svepande kriterier att utgå från. Det är därför av betydelse med tanke på egendomsyddet att ange vilka kriterier som bör anses så viktiga att den enskildes intressen bör få stå tillbaka. Utredningen erinrar om de resonemang som fördes i avsnitt 6.2.2. Reglerna bör således från denna utgångspunkt inte bara definiera vilka föremål som omfattas av tillståndsplikt, utan också närmare ange i vilka situationer utförsel bör vägras.

Näringsfriheten

Ytterligare en konstitutionell fråga att beakta är den nya regel om näringsfrihet som fördes in som 2 kap. 19 § regeringsformen i samband med att Europarådskonventionen inkorporerades som svensk lag. Enligt den nya bestämmelsen får begränsningar i rätten att driva näring införas endast i syfte att skydda angelägna allmänna intressen och aldrig i syfte att ekonomiskt gynna vissa personer eller företag. Bestämmelsen står i viss samklang med artikel 36 i Romfördraget till den del artikeln som en förutsättning för utförelsestrukturer anger att restriktionerna inte får utgöra ett medel för godtycklig diskriminering eller en förtäckt begränsning av handeln mellan medlemsstaterna.

Utförelsestrukturer är sålunda försvarbara endast om de inte är diskriminerande mot vissa personer eller företag som handlar med varor som också har karaktären av nationella skatter och under förutsättning att restriktionerna inte har en så generell tillämpning att de innebär en genomgående begränsning av handeln med antikviteter. Uttalandet i prop. 1984/85:179 s. 14 att huvudsyftet med lagstiftningen var att motverka en på kommersiella grunder organiserad utförelse bör därför fortsättningsvis beaktas med beståndet av näringsfriheten i regeringsformen och diskrimineringsförbudet i artikel 36 i minne.

6.3.2 Utredningens slutsatser och förslag

En lösenskyldighet för staten vid avslag på ansökan om exporttillstånd bör inte införas. Nuvarande möjligheter för regeringen att köpa in kulturföremål bör kvarstå och alltså kunna utnyttjas även i fall då exporttillstånd vägrats för ett föremål. Likaså bör regeringens möjlighet att även i fall då ett kulturföremål har stor betydelse för det nationella kulturarvet medge utförelse kvarstå. Regeln därom bör utformas så att om tillstånd har vägrats genom lagakraftgäande beslut får regeringen, om synnerliga skäl föreligger, medge att ett föremål förs ut ur landet. Den nuvarande tillstånds- och prövningsfriheten i vissa situationer bör omvandlas till en rätt till tillstånd i motsvarande situationer. Sålunda bör tillstånd till utförelse ges om 1) föremålets ägare flyttar från Sverige för att bosätta sig i ett annat land, 2) föremålet genom arv, testamente eller bodelning har förvärvats av en enskild person som är bosatt i ett annat land, 3) föremålet förs ut av en offentlig institution här i landet eller en institution som får bidrag av stat, kommun eller landstingskommun och det skall föras tillbaka till Sverige, 4) föremålet förs ut av en enskild person för att användas i samband med offentlig kulturverksamhet och det skall föras tillbaka till Sverige eller 5) föremålet är tillfälligt inlånat från utlandet. Tillstånd bör också få ges om föremålet förvärvats av en

institution i utlandet och förvärvet kan antas främja kunskap om svenska kulturföremål.

Lösenskyldighet?

Som framgått av resonemanget ovan är en ordning där staten har skyldighet att på begäran av ägaren lösa ut denne om tillstånd inte beviljas för export mer neutral i förhållande till överordnade egendomsskyddsregler än den nuvarande ordningen, där ägaren i princip endast om han är i ekonomiskt trångmål har möjlighet att via ett dispensliknande förfarande hos regeringen ändå få utförelsetillstånd. Ett alternativ som den nuvarande ordningen medger är att regeringen utnyttjar det särskilda anslaget (B 12) för inköp av kulturföremål efter förhandlingar med ägaren.

Tankarna om att införa en sådan lösenskyldighet lanserades i 1964 års utredning (se avsnitt 3.4.2). Resultatet av denna var dock endast att det särskilda inköpsanslaget infördes i statsbudgeten fr.o.m. budgetåret 1965/66. Förslag om införande av lösenskyldighet har därefter framförts i remissvar från antikhandeln och auktionsbranschen på de utredningar som därefter presenterats. Den har aktualiserats också för utredningen vid den utfrågning som utredningen anordnade den 8 december 1994.

Utredningen har ovan i sina överväganden om prövningskriterierna angett att förekomsten av motsvarande föremål i allmänt tillgängliga samlingar skall ha viss betydelse. I förlängningen av detta synsätt kan sägas ligga att föremål som inte får föras ut därför att det saknas motsvarande exemplar i samlingarna borde förvärfvas till dessa i stället för att vara kvar hos en sannolikt missnöjd ägare som haft andra planer för föremålet. Även om ett förvärv i en sådan situation ibland varken är lämpligt eller möjligt att genomföra, kan utredningen inte bortse från att det ofta ändå kan finnas goda skäl för att allmänna organ träder in som ägare. Visserligen kan det särskilda inköpsanslaget någon gång utnyttjas i sammanhanget, men det kan också vara naturligt att fundera över vilken betydelse en regel om lösenskyldighet skulle kunna ges.

Utredningen har – mot bakgrund också av att lösenskyldighet för det allmänna sedan länge praktiserats i Storbritannien och på senare år införts i Danmark och Frankrike – övervägt en ordning som skulle innebära att den som inte fått tillstånd till utförelse inom viss tid skulle kunna begära att staten eller någon annan företrädare för bevarandeintressen, t.ex. ett museum, löser in föremålet. Det allmänna skulle därvid ha möjlighet att antingen bifalla denna begäran eller avstå, i det senare fallet med påföljd att utförelsen blev tillåten.

Utredningen har likväl stannat för att inte föreslå en sådan ordning. I den svenska traditionen för skydd av kulturmiljön ligger att ägare anses skyldiga att åtminstone i någon mån ta ett eget ekonomiskt ansvar i syfte att deras kulturhistoriskt värdefulla egendom skall kunna bevaras. I enlighet härmed har i kulturminneslagens inledande paragraf skrivits in att ansvaret för den natio-

nella angelägenheten att skydda och vårda kulturmiljön skall delas av alla. Ett sådant delat ansvarstagande har stora fördelar. De offentliga organens resurser kan inte räcka till för att säkerställa alla bevarandebestånd. Det är oftast också fullt förenligt med en ägares långsiktiga ekonomiska intressen att bära vissa kostnader för egendomens bevarande. Normalt kan man dessutom förutsätta att ägaren är den som har det starkast verkande intresset av en omsorgsfull förvaltning av egendomen. Det är därför inte någon självklarhet att restriktioner för användningen av egendom medför motsättningar mellan det allmänna och ägaren. Givetvis finns det en gräns över vilken enskilda personer inte rimligen kan förväntas uppoffra egna resurser för att tillgodose det allmänna intresset, men denna gräns har hittills inte blivit närmare definierad i fråga om lös egendom. Ett införande av en lösenskyldighet för egendom som inte får föras ut ur landet, skulle kunna tolkas som att det allmänna vore berett att hålla ägare helt skadeslösa i förhållande till förfogandeinskränkningar rörande deras lösöre, vilket vore ett längre gående åtagande än som gäller vid rådgivningsinskränkningar för mark och byggnader.

■ Svårigheter kan också beräknas uppkomma när det gäller att fastställa lösenpriset. Priserna på konst och antikviteter varierar betydligt och baseras inte på uppskattbara förhållanden som en fast avkastning. Det är inte självklart att det allmänna skall vara skyldigt att betala det högsta pris som noterats på en internationell auktion för ett liknande föremål.

■ Utredningen är sålunda inte beredd att föreslå införande av en lösenskyldighet.

■ Till utredningens ställningstagande bidrar också att det i avsnitt 6.2.2 presenterade förslaget om en närmare lagreglering av prövningskriterierna bör främja ett nyanserat synsätt i urvalet av de föremål som de starkaste allmänna intressena för ett bevarande i landet knyter sig till. Därmed syftar utredningen till att ge tillämpningen riktlinjer som bättre än den nuvarande ordningen skall kunna medge en omsorgsfull vägning av de allmänna intressena gentemot de enskilda i de fall de står mot varandra, utan att vägningen för den skall behöva resultera i de enskilda intressena åsätts en vikt i kronor.

■ Bidragande till utredningens ståndpunkt är vidare att det hittills inte synes ha förekommit några utpräglade konflikter mellan allmänna och enskilda intressen vid prövningen av utförelseärenden. Överklagandefrekvensen är t.ex. mycket låg och regeringen synes inte vid något tillfälle ha behövt ta ställning till frågan om att bevilja utförelsetillstånd på grund av sökandens ekonomiska läge. Utredningen har sålunda funnit att den nuvarande tillämpningen i stort sett tycks ha lyckats med uppgiften att vägra utförelsetillstånd endast i fall där det funnits acceptabla skäl för att föremålet i fråga bör stanna i landet.

■ Givetvis bör de nuvarande möjligheterna för regeringen att köpa in kulturföremål kvarstå och alltså kunna utnyttjas även i fall då exporttillstånd vägrats för ett föremål.

En säkerhetsventil

Liksom hittills bör det även i framtiden finnas en möjlighet att ta hänsyn till särskilt starkt markerade ekonomiska intressen på den enskilda sidan. Några praktiska nackdelar med att låta denna prövning ligga kvar hos regeringen kan knappast konstateras, eftersom antalet ärenden sannolikt även i framtiden kommer att vara försumbart. Regeln om regeringens möjlighet att om synnerliga skäl föreligger ge tillstånd bör dock preciseras till att avse situationer då utförelsetillstånd har vägrats genom lagakraftägande beslut.

De hittills tillståndsfria situationerna

Av stor betydelse från enskild synpunkt är den nuvarande ordningen att utförelse får ske utan tillståndsprövning i fall en person i samband med bosättning utomlands vill ta med sig tillståndspliktiga föremål eller någon utomlands bosatt person förvärvar sådana föremål genom arv, testamente eller bodelning. Att tillståndsmyndigheterna inte har prövat utförelsefrågan i sådana fall betyder att den närmare prövningen i stället har skett hos tullen i samband med utförelsen. Denna ordning har inte fungerat helt bra. Det har sålunda förekommit fall där det har uppstått svårigheter att utreda huruvida ett föremål verkligen ärvt av den som det skall föras ut till. Också utflyttningsituationen kan vara sådan att en viss utredning behöver ske. Om en sådan utredning skall göras direkt i samband med gränspassagen, kan det medföra en viss tidsutdräkt och därmed måhända stor olägenhet för den som för ut föremålet i fråga, i den mån vederbörande inte genast själv kan prestera tillräcklig utredning. Vid passage av den inre gränsen torde det i dag finnas svårigheter att genomföra den nödvändiga utredningen utan en betydande tidsutdräkt. Den nuvarande ordningen är därför inte genomgående så praktiskt anpassad till de intressen som den syftar till att tillgodose.

Till utredningens tveksamhet mot den nuvarande ordningen kommer att det synes finnas exempel på direkt missbruk av utflyttningsundantaget. Utredningen har erfarit att vissa personer har åberopat detta flera gånger under samma år.

De aktuella undantagen från tillståndsplikten har ingen motsvarighet i den ordning som gäller för prövning av EG-licenser enligt förordningen. Licens fordras sålunda oavsett vilken situation som föranleder exporten. Det kan alltså inträffa t.ex. att en ekonomiskt värdefull tavla ingår i någons bohag vid en utflyttning till ett tredje land. I ett sådant fall fordras alltså för närvarande licens för tavlan men inte något svenskt utförelsetillstånd. Åtminstone i sådana fall skulle det innebära ett obetydligt extra besvär för den enskilde att behöva söka svenskt utförelsetillstånd parallellt med EG-licensen.

Inte heller i andra länders exportordningar torde det förekomma så vittgående undantag från tillståndsprövningen. Tillståndsprövningen enligt varje lands egna regler torde i regel vara samordnad med EG-licensprövningen.

Utredningen har sammantaget funnit att fördelarna med en tillståndsprövning även i de situationer som hittills varit tillståndsfria överväger nackdelarna. Utredningen föreslår därför att förekomsten av sådana skäl som hittills föranlett tillståndsfrihet i stället skall medföra att tillstånd väl måste sökas, men skall beviljas, även om kulturföremålet är sådant att tillstånd borde vägras.

I konsekvens med det sagda föreslår utredningen att tillståndsprövningen också skall omfatta offentliga institutioners utförelse för tillfälliga ändamål liksom enskilda personers utförelse för offentlig kulturverksamhet och beträffande inlånade föremål. I de båda förstnämnda fallen är det fråga om föremål som skall lämna landet endast under viss begränsad tid. Tillståndsmyndigheten bör få föreskriva inom vilken tid föremålet skall vara återinfört till Sverige.

6.4 Utförelse restriktioner för både svenska och utländska kulturföremål?

6.4.1 Utredningens förslag

Den nuvarande uppdelningen i svenska resp. utländska kulturföremål bör behållas. Dock bör åldersgränsen för utländska kulturföremål ändras, så att sådana föremål som funnits i Sverige i mer än 100 år omfattas.

Som framgått kan man inom EU upprätthålla utförelse restriktioner endast för nationella skatter. I avsnitt 6.1.1 har utredningen också funnit att inget annat kan vara avsett än en mycket flexibel tolkning av detta begrepp. Det är alltså inte så att endast föremål med ett "helsvenskt" ursprung skulle kunna skyddas. Liksom andra medlemsstater är det Sverige obetaget att neka utförelsetillstånd även för egendom med utländsk proveniens under förutsättning att egendomen kulturellt har fått en sådan anknytning till Sverige att den blivit en "nationell skatt" för oss i den mening som avses i artikel 36 i Romfördraget.

I fråga om export till tredje land utgör artikel 36 ingen begränsning i möjligheterna att tillämpa restriktioner. Om exporten från det gemensamma tullområdet sker över en annan gräns än den svenska kan kulturföremål som kommer härifrån enligt EG-förordningen prövas enligt svenska kriterier för vad som är en nationell skatt. Det finns alltså även i en sådan situation möj-

lighet att vägra utförelse för föremål som är utländska kulturföremål enligt vår lagstiftning.

I andra länders utförelseregler för kulturföremål torde det inte finnas motsvarigheter till vår huvudindelning i svenska resp. utländska kulturföremål. Visserligen påverkas även i andra länder bedömningen av kulturvärdet av sådana faktorer som upphovsmannens nationalitet, hur länge föremålet funnits i det nuvarande uppehållslandet, dess knytning till händelser i landets historia m.m. En uttrycklig kvalifikation av föremålets ursprung i förhållande till det egna landet har dock i regel inte ansetts nödvändig.

Utredningen har mot denna bakgrund övervägt att slopa den nuvarande indelningen i svenska resp. utländska kulturföremål för att i stället under resp. föremålskategori kunna ange vilken slags föremål av skilt ursprung som bör omfattas av tillståndsplikt. Emellertid har utredningen funnit det fortsättningsvis vara en fördel att behålla huvudindelningen i svenska resp. utländska föremål. Att huvudindelningen finns kvar ger nämligen ytterligare utrymme för det nyanserade synsätt på föremålets betydelse för det svenska kulturarvet som utredningen vill värna om. En slags presumtion bör enligt utredningen även fortsättningsvis vara att utländska kulturföremål inte har samma betydelse för det svenska kulturarvet som föremål som är framställda i Sverige eller åtminstone av en svensk. Genom en ytterligare avgränsning med ålders- eller värdegränser kan denna presumtion konkretiseras för olika föremålskategorier.

Det som avgör ett utländskt kulturföremåls betydelse för det svenska kulturarvet är i regel hur länge föremålet funnits här i landet, måhända hela tiden på samma plats. I den nuvarande lagstiftningen har detta kommit till uttryck på det sättet att endast sådana utländska föremål som kan antas ha kommit till landet före år 1840 (och som har ett värde över 50 000 kr) omfattas av tillståndsplikt. Tillståndsmyndigheterna har i sin skrivelse till regeringen i februari 1992 föreslagit att även för utländska kulturföremål skall gälla den rullande 100-årsgräns som är tillämplig för de flesta svenska kulturföremål. Som motiv anförs att med den fasta gränsen successivt allt fler betydelsefulla föremål kommer att falla utanför tillståndsprövningen.

Utredningen anser sig – utan att för den skull uppge sin grundläggande ståndpunkt att utländska kulturföremål inte generellt har samma betydelse för vårt kulturarv som de genuint svenska – kunna ansluta sig till tillståndsmyndigheternas framställning såvitt gäller åldersgränsen. Till utredningens ställningstagande bidrar att enligt vad utredningen inhämtat perioden omkring år 1840 var en tid då en stor mängd högklassig konst och litteratur fördes in till landet, varav en del kvarvarande föremål numera får anses ha stor betydelse för kulturarvet, t.ex. därför att de finns kvar i ursprunglig miljö. Det vore därför en fördel att välja ett senare årtal som åldersgräns för utländska kulturföremål. I stället för att välja ett exakt årtal, anser utredningen lämpligt att – så som tillståndsmyndigheterna föreslagit – knyta tillståndsplikten till den rul-

lande 100-årsgräns, som redan gäller för huvudparten av de svenska kulturföremålen.

6.5 Föremålskategoriernas närmare avgränsning, ålders- och värdegränser

6.5.1 Utredningens slutsatser och förslag

Inom huvudparten av de föremålskategorier som återfinns i EG-bilagan finns föremål som även fortsättningsvis bör omfattas av tillståndsplikt vid utförelse från Sverige. I stället för EG-bilagans ålders- och värdegränser bör dock ålders- och värdegränser anpassade efter svenska behov användas. En viss revision av såväl kategoriformuleringar som ålders- och värdegränser bör göras. De speciella föremålskategorierna föreslås omfattas av tillståndsplikt enligt följande: Svenska *arkeologiska föremål* av trä, ben, keramik eller metall som härrör från tiden före år 1600 och inte ägs av staten eller inte omfattas av hembudsskyldighet enligt 2 kap. 4 § KML, oavsett värde. (Utredningen kan inte se något behov för en tillståndsplikt i fråga om utländska arkeologiska föremål eller någon möjlighet att utnyttja undantagsregeln i artikel 2.2 andra stycket i rådsförordningen.) Svenska *målningar m.m.* och *teckningar m.m.* som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kr, svenska porträtt som är äldre än 100 år och värda mer än 20 000 kr samt utländska målningar och teckningar m.m. som är värda mer än 50 000 kr. Svensk *originalgrafik m.m.* som är framställd före år 1600, oavsett värde. Svenska *originalskulpturer m.m.* som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kr samt utländska originalskulpturer inom samma värdegräns. Svenska *inkunabler* (skrifter tryckta före år 1501) och *handskrifter m.m.* som är framställda före år 1600, oavsett värde, visst svenskt icke tryckt material som är äldre än 50 år och med ett värde över 2 000 kr samt samlingar av inkunabler och icke tryckt material som är äldre än 50 år med ett värde över 50 000 kr. Svenska *böcker* som är äldre än 100 år med ett värde över 10 000 kr, utländska böcker inom samma värdegräns samt samlingar av böcker som har funnits här i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kr. Svenska *tryckta kartor* som är äldre än 100 år och har ett värde över 10 000 kr och utländska tryckta kartor inom samma värdegräns. Svenska *arkiv* som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kr. Svenska *transportmedel* som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kr samt utländska transportmedel inom samma värdegräns. Svenska *andra antikviteter* av trä, ben, keramik, metall eller textil som är framställda före år 1600,

oavsett värde, svenska möbler, speglar och skrin som är framställda före år 1860, oavsett värde, svenska dryckeskärl, seldon och textilredskap som är av trä och har målad eller skuren dekor, golvur, väggur och bordsur, signerade fajanser och musikinstrument som är äldre än 100 år, oavsett värde, svenska föremål av keramik, glas, porfyr, guld, silver eller brons med undantag för mynt och medaljer, ljuskronor samt tapeter, vävda eller av läder, som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kr, samt utländska möbler, speglar och skrin, golvur, väggur och bordsur, musikinstrument, föremål av keramik, glas, elfenben, guld, silver och brons med undantag av mynt och medaljer, ljuskronor samt tapeter, vävda eller av läder, med ett värde över 50 000 kr. – Svenska samiska kulturföremål som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kr bör omfattas av tillståndsplikt oavsett att de inte inryms helt inom någon EG-kategori.

Utredningen har ovan funnit lagtekniskt lämpligt att inom varje EG-kategori ange vilka delkategorier som bör vara aktuella för tillståndsplikt enligt de svenska reglerna. Här följer en genomgång av detaljerna i resp. EG-kategorier och ett ställningstagande till vilka delar som enligt utredningens mening innehåller föremål av intresse för det svenska kulturarvet. Dessförinnan vill utredningen dock lägga några allmänna synpunkter på frågorna om ålders- och värdegränser.

Allmänt om åldersgränser

I den gällande lagstiftningen finns för svenska föremål tre åldersgränser: föremål framställda före år 1600 (handskrifter, tryckta skrifter, kartor och bilder), mer än 100 år gamla föremål (huvudparten) samt mer än 50 år gamla föremål (samiska föremål, arkivalier samt vissa tekniska-vetenskapliga föremål).

Utredningen anser att de nuvarande åldersgränserna för svenska föremål i huvudsak bör behållas. I ett avseende finner utredningen dock skäl för omprövning av 100-årsgränsen, nämligen i fråga om kategorin möbler, speglar och skrin. Utredningen återkommer till denna fråga under kategori A 14 nedan.

Beträffande utländska föremål har utredningen i avsnitt 6.4.1 föreslagit en anslutning till samma åldersgräns som för huvudparten svenska föremål.

Allmänt om värdegränser

De nu gällande värdegränserna är tre: 50 000 kr (svensk bildkonst och konsthantverk m.m., samt alla utländska föremål), 2 000 kr (samma som

omfattas av åldergränsen 50 år, se ovan) samt 0 kr (svenska möbler m.m., speciella träföremål, folklig textil, musikinstrument och vapen m.m.).

Som mätare av ett *kulturhistoriskt värde* är naturligtvis de ekonomiska värdegränserna otillfredställande. Enligt utredningens mening bör man så långt möjligt undvika att uttrycka värderingen i kronmätt. Ändå är det inte möjligt att vara utan värdegränserna, eftersom tillståndsplikten då skulle bli orimligt omfattande. Det nyanserade synsätt som utredningen vill söka anlägga medför att t.o.m. något fler värdegränser än som används i nuvarande system bör kunna tillämpas framgent.

Beträffande värdegränserna uppstår den frågan om nuvarande värdegränser som gällt oförändrade under tio år bör räknas upp med hänsyn till penningvärdets förändring under denna tid. Utredningen har dock inte funnit skäl till en sådan omräkning. Priserna på konst och antikviteter under perioden har varit i hög grad fluktuerande. Generellt har de från toppnivåer under slutet av 1980-talet fallit brant för att först på senare år visa en viss uppgående trend. Utredningen anser sig inte ha underlag för en närmare bedömning av var värdegränserna lämpligen bör ligga i förhållande till resp. föremålskategorier och anser inte att nuvarande gränser kan betecknas som klart olämpliga i något fall.

Arkeologiska föremål (Kategori A 1)

Inom denna EG-kategori faller arkeologiska föremål som är äldre än 100 år och som härrör från utgrävningar och fynd på land eller under vatten, arkeologiska fyndplatser eller arkeologiska samlingar. Värdegränsen är 0 kr.

Enligt artikel 2.2 andra stycket rådsförordningen får medlemsstaterna avstå från att kräva exportlicens för sådana föremål som härrör från utgrävningar och fynd på land eller vatten eller från arkeologiska samlingar och som är av begränsat arkeologiskt eller vetenskapligt intresse, förutsatt att föremålen i fråga inte kommer direkt från utgrävningar, från fynd eller från arkeologiska platser och förutsatt att deras förekomst på marknaden är laglig. Undantaget omfattar alltså inte arkeologiska föremål från samlingar.

De flesta medlemsstater har hittills inte tillkännagett någon uppfattning om huruvida de avser att tillämpa undantagsmöjligheten. Storbritannien har emellertid angett vilka slags föremål som vid export därifrån inte kräver licens. Tyskland har gjort gällande att förordningen – i enlighet med vad som framgår av dess tyska version – inte bara innebär en möjlighet till undantag, utan är en direkt föreskrift om att sådana föremål *skall vara* undantagna.

EG-kategorin har ingen direkt motsvarighet i de svenska reglerna: inga arkeologiska föremål utpekas som sådana i 5 kap. KML och tanken på ett exportförbud för "fornsaker" övergavs inför arbetet på 1985 års lag, så som framgår av avsnitt 3.4.3.

Däremot finns det inom övriga svenska föremålskategorier sådana som väl kan omfatta föremål med arkeologisk proveniens. Här finns skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen som är mer än 100 år gamla, oavsett värde, eller, om de är utländska, har kommit till landet före 1840 och är värda mer än 50 000 kr, samt svenska föremål av keramik, glas, porfyr, guld, silver och brons med undantag för mynt och medaljer, som är mer än 100 år gamla och värda mer än 50 000 kr, och dessutom utländska föremål av keramik, glas, elfenben, guld, silver och brons med undantag för mynt och medaljer, i den mån de kommit till landet före 1840 och är värda mer än 50 000 kr.

Att föra in den nu gjorda uppräkningsen av föremålsgrupper som skulle kunna ha arkeologiskt ursprung oförändrad under EG-kategorin arkeologiska föremål skulle innebära en komplicerad och svårförståelig reglering. Dessutom är föremålsgrupperna inte utvalda på grund av deras betydelse från arkeologisk synpunkt. För att bedöma och avgränsa en svensk tillståndsplikt inom kategorin arkeologiska föremål bör man i stället söka sig en uppfattning om vilka arkeologiska föremål som rättsligt och faktiskt kan vara aktuella för en utförelskontroll.

I 2 kap. KML finns regler om fornyfynd som innebär att alla ägarlösa arkeologiska föremål som påträffas i eller vid en fast fornlämning och har samband med denna tillfaller staten. För sådana föremål vore det enligt utredningens uppfattning meningslöst att införa tillståndsplikt vid utförelse.

Ägarlösa arkeologiska föremål som påträffas under andra omständigheter och kan antas vara mer än 100 år gamla tillfaller upphittaren. Denne är dock skyldig att hembjuda föremålen till inlösen av staten, om föremålen består helt eller delvis av guld, silver, koppar, brons eller annan legering med koppar, eller om föremålen är två eller fler som kan antas ha blivit nedlagda tillsammans. Sådana föremål kan alltså vara legalt privatägda av två skäl; antingen har de inte omfattats av den statliga inlösenrätten eller också har staten avböjt inlösen.

Inlösenrätten har tidigare varit begränsad till i princip föremål av guld, silver och koppar. Det kan alltså finnas arkeologiska föremål av andra material, som om det påträffats i dag skulle ha varit möjligt att lösa in, men som ändå kan innehas legalt därför att ingen inlösenrätt fanns till det aktuella föremålet vid den tid då det påträffades.

Inlösenrätten torde inte preskriberas. Föremål som påträffats för lång tid sedan, men av någon anledning inte tidigare har hembjudits, kan alltså fortfarande förvärfvas av staten. Utredningen anser inte motiverat att det föreskrivs någon tillståndsplikt vid utförelse för sådana föremål. Detta gäller även den vetenskapligt mycket intressanta kategorin mynt, men mynt och medaljer är också generellt undantagna från svensk tillståndsplikt vid utförelse.

Kvar står alltså arkeologiska föremål som är eller kan komma i privat ägo genom att de inte har varit eller är hembudspflichtiga. Sådana kan förekomma t.ex. i form av stenyxor, keramik, bärnstens-, brons- och glassmycken och

benredskap. Föremål av järn torde finnas, fastän sällsynt förekommande. Föremålets värde för den arkeologiska forskningen är inte genomgående högt, men tillräckligt för att det bör vara möjligt att i individuella fall vägra utförelse. Utredningen finner alltså motiverat att föreslå en svensk tillståndsplikt för sådana arkeologiska föremål som inte enligt reglerna i 2 kap. 4 § KML omfattas av hembudsskyldighet.

Kännetecknande för arkeologiska föremål är att de påträffats under jord eller på annan normalt inte tillgänglig plats. En tillståndsplikt som grundas enbart på de omständigheter under vilka ett föremål en gång har påträffats är dock svårhanterlig. I EG-kategorin har uppställts den åldersgränsen att föremålen skall vara mer än 100 år gamla. För svenskt vidkommande finner utredningen det vara mer ändamålsenligt att sätta åldersgränsen till år 1600. Förutom de nyss nämnda mer typiskt arkeologiska föremålen som stenyxor m.m., finns det fortfarande ett stort antal föremål av enkel brukskaraktär, tillverkade i trä, ben, keramik eller – i undantagsfall – järn, som först på senare tid blivit uppmärksammade för sina höga ålder: medeltid eller 1500-tal. I den mån sådana föremål har arkeologisk proveniens och inte av andra skäl omfattas av hembudsskyldighet, finns det enligt utredningens mening anledning att införa tillståndsplikt för dem under kategori A 1. Nyare föremål med arkeologiskt ursprung torde dock förekomma endast i undantagsfall.

En värdegräns bör inte ställas upp för arkeologiska föremål.

Genom att enstaka arkeologiska föremål med nu angivna begränsningar omfattas av tillståndsplikt blir det givetvis också möjligt att tillståndspröva arkeologiska samlingar i den mån sådana skulle vara aktuella för utförelse.

Utredningen kan inte se något behov för en tillståndsplikt i fråga om utländska arkeologiska föremål.

I fråga om möjligheten enligt artikel 2.2 andra stycket i rådsförordningen att undanta från licensplikt föremål av begränsat arkeologiskt eller vetenskapligt intresse, finner utredningen att det skulle vara svårt att ange mer precisa kriterier för den intressebedömning som fordras enligt artikeln. Utredningen avstår från att lägga fram förslag om ett sådant svenskt undantag.

Delar av söndertagna minnesmärken (Kategori A 2)

Kategorin omfattar föremål som utgör en integrerad del av söndertagna konstnärliga, historiska eller religiösa minnesmärken som är äldre än 100 år, oavsett värde.

Denna kategori har i dag ingen svensk motsvarighet. Tillståndsplikten enligt 1927 års kungörelse omfattade föremål som skulle ha fallit inom denna kategori, som byggnader, byggnadsdelar och fast inredning. Att tillståndsplikten avskaffades i och med 1985 års lagstiftning berodde bl.a. på införandet av en byggnadsminneslagstiftning som ansetts göra det överflödigt att exportgranska detta slags föremål.

Utredningen ser inte anledning till annan bedömning i dag. Inga föremål ur denna kategori bör alltså tas upp som tillståndspliktiga enligt svensk lag. Det kan dock påpekas att lösbrutna föremål som härrör från äldre byggnader, däribland kyrkor, kan omfattas av tillståndsplikt under någon annan kategori, t.ex. kategori 14, andra antikviteter som är mer än 100 år gamla.

Målningar m.m. (Kategori A 3)

Kategorin omfattar målningar som utförs helt för hand, på vilket underlag och i vilket material som helst, och som är äldre än 50 år och inte tillhör upphovsmannen. Värdegränsen är 1 282 000 kr.

Inom EG-kategorin faller enligt nuvarande regler i KML svenska målningar som är äldre än 100 år samt utländska målningar som kommit till Sverige före 1840. Att den svenska värdegränsen ligger vid 50 000 kr för både svenska och utländska målningar, medför dock att få svenska målningar i praktiken faller under prövningsplikten för EG-licens.

Bland de målningar som ofta ligger ovanför värdegränsen finns t.ex. verk av Anders Zorn, Carl Larsson, Bruno Liljefors och August Strindberg, dvs. verk som genomgående förknippas med det svenska kulturarvet. Dessa verk omfattas dock inte av tillståndsplikt i den mån de är yngre än 100 år. Emellertid torde konst från denna epok vara väl företrädd på museerna i landet, varför det enligt utredningens mening inte finns skäl att införa en 50-årsgräns för svenska målningar.

Beträffande en delkategori målningar bör en ny värdegräns sättas, nämligen svenska porträtt (dvs. porträtt som är eller kan antas vara framställda i Sverige eller i ett annat land av en svensk, däremot inte därutöver alla porträtt på svenska personer). Sådana porträtt har ofta ett mycket stort kulturhistoriskt värde, trots att de inte säljs för höga summor. Utredningen bedömer att värdegränsen bör sättas till 20 000 kr.

Utredningen anser i övrigt inte att den hittillsvarande svenska avgränsningen av tillståndsplikten bör undergå någon annan ändring än att utländska målningar bör få en ny åldersgräns.

Teckningar m.m. (Kategori A 4)

Denna EG-kategori omfattar mosaiker, som inte tillhör kategorierna A 1–2, och teckningar som utförts helt för hand på vilket underlag och i vilket material som helst, och som är äldre än 50 år och inte tillhör upphovsmannen. EG-värdegränsen är 128 000 kr.

I EG:s rådgivande kommitté för kulturegendom har diskuterats huruvida akvareller, gouacher och pasteller skall hänföras till denna kategori eller kategori A 3, målningar m.m. Vissa medlemsstater, som Storbritannien och

Tyskland, har meddelat att enligt deras tolkning är akvareller m.m. att anse som målningar (med värdegränsen 1 282 000 kr), medan andra som Frankrike och Italien behandlar akvareller som teckningar. Sverige har anslutit sig till den senare positionen. Någon enighet om tolkningen har inte kunnat nås. Frågan kommer sannolikt inte att kunna lösas förrän vid den kommande revisionen av EG-reglerna år 1996.

För svenskt vidkommande är enligt utredningens mening inom denna kategori mosaiker inte aktuella för tillståndsprovning. Beträffande teckningar bör nuvarande ålders- och värdegränser fortsätta att gälla, med undantag för en justering för svenska porträtt som följer av det resonemang som redovisades under kategori A 3 och den tidigare nämnda justeringen för utländska teckningar.

Originalgrafik m.m. (Kategori A 5)

Härunder faller originalgrafik, grafiska blad, silkscreentryck och litografier med deras resp. matriser och originalaffischer, som är äldre än 50 år och inte tillhör upphovsmannen. Värdegränsen är enligt EG-bilagan 128 000 kr.

Den motsvarande svenska tillståndsplikten är formellt sett avgränsad till bilder framställda före år 1600 och oavsett värde. Med bilder torde i detta sammanhang avses stick och andra grafiska blad som förekommer för sig och alltså inte ingår i tryckta eller andra skrifter. Silkscreentryck, litografier och affischer är moderna uttrycksformer som hittills inte berörts av svensk tillståndsplikt.

Utredningen finner inte anledning till annan förändring av de svenska reglerna än att plåtar och andra matriser till ifrågavarande bilder fortsättningsvis bör ingå i det tillståndspliktiga området samt att åldersgränsen för utländska föremål bör justeras enligt tidigare resonemang.

Originalskulpturer m.m. (Kategori A 6)

Inom EG-kategorin ryms originalskulpturer eller originalstatyer och kopior, framställda enligt samma process som originalet och som inte tillhör kategori A 1 samt som är äldre än 50 år och inte tillhör upphovsmannen. Värdegräns 427 000 kr.

Motsvarande tillståndsplikt enligt nuvarande svenska regler gäller för svenska skulpturer (däri inräknas statyer) som är äldre än 100 år och utländska skulpturer som kan antas ha kommit till landet före 1840. I båda fallen är värdegränsen enligt KML 50 000 kr.

Någon annan förändring fordras enligt utredningens mening inte för den svenska tillståndspliktens vidkommande än att även kopior bör ingå enligt

EG:s bestämning och att åldersgränsen för utländska statyer bör justeras enligt tidigare resonemang.

Fotografier m.m. (Kategori A 7)

EG-kategorin upptar fotografier, film och negativ av dessa, som är äldre än 50 år och inte tillhör upphovsmannen. Värdegräns 128 000 kr.

Föremål ur denna kategori har inte hittills omfattats av den svenska tillståndsplikten och utredningen föreslår ingen förändring.

Inkunabler och manuskript m.m. (Kategori A 8)

Kategorin upptar inkunabler och manuskript, inkl. kartor och partitur, enstaka eller i samlingar, om föremålen är äldre än 50 år och inte tillhör upphovsmannen. Värdegräns 0 kr.

Inkunabler, dvs. skrifter som tryckts före år 1501, ingår i den gällande svenska tillståndsplikten för tryckta skrifter framställda före år 1600, oavsett värde. Inom EG-kategorin faller också svenska handskrifter på pergament eller papper framställda före år 1600 och oavsett värde. Hit får också räknas svenska icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter och räkenskaper samt handritade kartor och ritningar, som är äldre än 50 år och som har ett värde över 2 000 kr. Föremål av det senare slaget kan också hänföras till kategori A 11, arkiv m.m.

Utredningen finner att den svenska tillståndsplikten kan fortsätta att gälla som tidigare, dock med den justeringen att även samlingar av individuella föremål inom kategorin bör omfattas, varvid värdegränsen bör sättas till 50 000 kr.

Böcker (Kategori A 9)

EG-kategorin avser böcker som är äldre än 100 år, enstaka eller i samlingar, värda mer än 427 000 kr.

Den svenska tillståndsplikten avser tryckta skrifter framställda före år 1600, oavsett värde.

Bestämningen tryckta skrifter torde vara något vidare än vad som i allmänhet avses med böcker. I fråga om föremål av den ålder de svenska reglerna avser uppstår i praktiken knappast någon skillnad. I bibliotekssammanhang avses med böcker normalt en bibliografisk enhet. Med denna definition fångas in t.ex. även volymmässigt mindre exemplar av tryckta skrifter som broschyrer och pamfletter. Bestämningen böcker har dessutom den fördelen att därmed fästs uppmärksamheten på den ifrågavarande skriftens utformning, t.ex. dess inbindning, tryckkvalitet eller andra konstantverksmässiga

egenskaper som i hög grad kan konstituera ett kulturhistoriskt värde. Utredningen föreslår därför att även den svenska tillståndsplikten knyts till begreppet böcker.

Tillståndsmyndigheterna föreslog år 1992 att tillståndsplikten borde vidgas till att omfatta även utländska tryckta skrifter som funnits i landet i mer än 100 år och som har ett värde över 10 000 kr.

Att den svenska tillståndsplikten tidigare inte avsett yngre tryckta skrifter än dem som framställts före år 1600 beror på att sådana skrifter i huvudsak redan funnits i huvudbiblioteken. Det är dock inte alltid så att en viss skrifts kulturhistoriska värde återfinns främst i det exemplar som finns i ett offentligt bibliotek. Exemplaren kan variera åtskilligt i utformning. Med tanke på de konsthantverksmässiga kvaliteter som utredningen finner anledning att fästa ökad uppmärksamhet vid, bör övervägas om inte också yngre böcker skulle fordra tillståndsprövning. Därmed skulle man också kunna fånga in en annan egenskap, som visserligen inte tillfördes böckerna när de trycktes, men som kan vara av stort intresse för den svenska kulturhistorien, nämligen marginalanteckningar, exlibris och liknande vittnesbörd om en boks proveniens. Sådana vittnesbörd kan givetvis finnas i svenska såväl som utländska böcker.

Utredningen föreslår därför att svenska böcker som är äldre än 100 år samt utländska böcker som funnits i landet i mer än 100 år skall omfattas av tillståndsplikt, under förutsättning att värdet överstiger 10 000 kr.

Det kan noteras att svenska böcker som framställts före år 1600 och hittills varit tillståndspliktiga oavsett värde, med utredningens förslag ovan delvis – nämligen till den del den utgörs av inkunabler – hänförs till kategori A 8, där föremålen i fråga förblir tillståndspliktiga oavsett värde. Det finns därmed inte tillräckliga skäl att bibehålla en särskild kategori för de äldsta böckerna.

EG-kategorien avser även boksamlingar. Utredningen finner det vara väl motiverat att också den svenska tillståndsplikten knyts till samlingar av böcker. En samling i sin helhet kan vara en värdefull del av kulturarvet, eftersom den kan säga mycket både om samlaren som person och om den tid han levde i. I en samling finns normalt både svenska och utländska böcker. Det skulle bli komplicerat att bedöma huruvida de ingående böckerna var och en för sig uppfyller både ålders- och värdegränser för svenska resp. utländska böcker och ur kulturhistorisk synvinkel skulle en sådan bedömning också bli mindre relevant. Det avgörande kriteriet för en samling bör i stället vara hur länge den funnits som en enhet här i landet.

Utredningen föreslår sålunda tillståndsplikt även för boksamlingar som funnits här i landet i mer än 100 år.

Värdegränsen för boksamlingar bör enligt utredningens mening sättas till 50 000 kr.

Tryckta kartor (Kategori A 10)

Kategorin omfattar tryckta kartor som är äldre än 200 år. Värdegräns 128 000 kr.

Den svenska tillståndsplikten avser tryckta kartor framställda före år 1600, oavsett värde (icke tryckta kartor behandlades under kategori A 8 och kan också omfattas av kategori A 11).

Med tanke på det resonemang som fördes nyss i fråga om böcker finner utredningen att den svenska tillståndsplikten är för begränsad. Även yngre tryckta kartor kan t.ex. på grund av sin konstnärliga kvalitet vara av stor betydelse för det svenska kulturarvet. Det gäller såväl svenska kartor som är äldre än 100 år och utländska kartor som funnits här mer än 100 år. I båda fallen bör värdegränsen sättas till 10 000 kr.

Utredningen finner att den hittillsvarande åldersgränsen knuten till år 1600 kan undvaras, eftersom tryckta kartor som är framställda före detta årtal och som är betydelsefulla för det svenska kulturarvet rimligen har ett värde över 10 000 kr.

EG-kategorin innehåller ingen licensplikt för samlingar av kartor. Även om en sådan väl någon gång skulle kunna te sig motiverad, vill utredningen inte föreslå någon sådan isolerad svensk tillståndsplikt. I praktiken torde samlingar av kartor ofta ingå i mer allmänna boksamlingar och den tillståndsplikt som föreslås för boksamlingar ter sig som tillräcklig.

Arkiv (Kategori A 11)

EG-kategorin omfattar arkiv och däri ingående delar, som är äldre än 50 år, och av vilket slag och på vilket underlag som helst. Värdegräns 0 kr.

Motsvarande svenska tillståndsplikt omfattar samma slags föremål som behandlats ovan under kategori A 8, inkunabler m.m., med undantag just för inkunabler. Från strikt formell synpunkt vore det överflödigt att föreskriva tillståndsplikt ytterligare en gång under kategori A 11. Med tanke på att arkivhandlingar är en speciell grupp föremål skulle det dock te sig besynnerligt om inga föremål skulle omfattas av svensk tillståndsplikt under denna kategori. Av närmast pedagogiska skäl föreslår utredningen därför att motsvarande tillståndsplikt tas upp också under kategori A 11. Liksom hittills bör åldersgränsen vara 50 år och värdegränsen 2 000 kr.

Eftersom EG-kategorin gäller föremål oavsett värde, är den på denna punkt mer omfattande än den svenska motsvarande tillståndsplikten.

Samlingar (Kategori A 12)

EG-kategorin omfattar a) samlingar och föremål från zoologiska, botaniska, mineralogiska eller anatomiska samlingar samt b) samlingar av historiskt,

paleontologiskt, etnografiskt eller numismatiskt intresse. Värdegräns 427 000 kr.

Ingen motsvarande svensk tillståndsplikt har föreskrivits. Såvitt utredningen känner till har det inte heller framförts behov av att den svenska utförelsekontrollen för kulturföremål skulle utvidgas till samlingar av här aktuella slag. Utredningen avstår från att lägga fram förslag om utvidgad tillståndsplikt, varför kategorin inte är aktuell för svenskt vidkommande.

Transportmedel (Kategori A 13)

Kategorin innehåller transportmedel som är äldre än 75 år och har ett värde över 427 000 kr.

Någon motsvarande svensk tillståndsplikt finns inte. Däremot har det i skilda sammanhang och bl.a. i tillståndsmyndigheternas framställning om ändring av reglerna år 1992 föreslagits att fordon som är avsedda att dras av häst och som är äldre än 100 år, skulle föras in under tillståndsplikt.

Såvitt utredningen kunnat utröna säljs numera det äldre vagnbeståndet ut i ganska stor omfattning. Äldre tiders fordon är karaktäristiska för både svenskt stadsliv och landsbygd och det bör finnas garantier för att åtminstone de mest efterfrågade fordonstyperna bevaras i landet. Utredningen finner förslaget om tillståndsplikt välmotiverat och föreslår sålunda en motsvarande svensk tillståndsplikt. Till den bör knytas den för svenska föremål gängse åldersgränsen 100 år, medan en värdegräns om 50 000 kr åtminstone för närvarande bör vara tillräcklig. Med den föreslagna åldersgränsen kommer under viss tid ännu inga bilar eller andra mekaniserade fordon att omfattas av tillståndsplikt.

Enligt vad utredningen inhämtat finns det också ett relativt stort antal utländska vagnar och andra fordon kvar i landet. Dessa kan vara svåra att skilja från motsvarande svensktillverkade. Det kan därför vara motiverat att införa tillståndsplikt också för utländska transportmedel som funnits i landet i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kr.

Andra antikviteter (Kategori A 14)

EG-kategorin omfattar föremål som inte ingår i kategorierna A 1–13. Den är uppdelad på två undergrupper:

- a) av föremål mellan 50 och 100 år gamla: leksaker, spel, glasföremål, guld- och silversmide, möbler, optiska, fotografiska och kinematografiska apparater, musikinstrument, ur, klockor och delar av sådana, träarbeten, keramiska föremål, gobelänger, mattor, tapeter och vapen, samt
- b) övriga föremål över 100 år gamla.

Värdegränsen för alla ingående slags föremål är 427 000 kr.

Den svenska tillståndsplikten är relativt komplicerad att relatera till den här aktuella EG-kategorin. Den svenska tillståndsplikten beträffande mer än 50 år gamla föremål (värdegräns 2 000 kr) omfattar dels samiska föremål, som i EG-kategorin skulle kunna hänföras till guld- och silversmide, träarbeten, keramiska föremål och vapen, dels svenska tekniska modeller och prototyper samt vetenskapliga instrument, vilka skulle kunna återfinnas inom grupperna optiska, fotografiska och kinematografiska apparater, musikinstrument, ur, klockor och delar av sådana samt vapen.

Den svenska tillståndsplikten beträffande mer än 100 år gamla föremål är väsentligt vidare och behöver inte relateras till särskilda motsvarande gamla undergrupper enligt EG-bilagan. Här återfinns dels följande svenska föremålsgrupper: dryckeskärl, seldon och textilredskap, om de är av trä och har målad eller skuren dekor, folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil, bonadsmålari, möbler, speglar och skrin, golvur, väggur och bordsur, signerade fajanser, musikinstrument samt skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen. Tillståndsplikten gäller oavsett värde för de uppräknade föremålsslagen.

För svenska föremål värda mer än 50 000 kr och mer än 100 år gamla gäller tillståndsplikt enligt följande: föremål av keramik, glas och porfyr eller av guld, silver och brons med undantag för mynt och medaljer, ljuskronor samt vävda tapeter.

Slutligen omfattas, med en värdegräns av 50 000 kr och under förutsättning att föremålen kommit till Sverige före 1840, följande utländska föremålsgrupper: möbler, speglar och skrin, golvur, väggur och bordsur, musikinstrument, skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen, föremål av keramik, glas och elfenben, eller av guld, silver och brons med undantag av mynt och medaljer, ljuskronor och vävda tapeter.

Utredningen vill föreslå några förändringar i fråga om tillståndspliktens omfattning för svenska föremål.

Enligt vad utredningen erfarit har tekniska modeller, prototyper och vetenskapliga instrument ytterst sällan varit föremål för utförelseprövning. Utredningen finner att dessa föremål bör kunna avföras från tillståndsplikt inom åldersgränsen 50 år.

Kvar under åldersgränsen 50 år skulle i sådana fall vara angivna samiska föremål, med en värdegräns om 2 000 kr. Emellertid måste här beaktas att EG-kategorin inte rymmer vissa samiska föremål som omfattas av den nuvarande svenska tillståndsplikten. Det gäller t.ex. föremål av sten, ben och horn samt tennsmide, vilka ofta särskilt associeras med eller skall påminna om äldre tiders samisk kult. Utredningen finner att detta slags föremål generellt har ett så högt värde för den samiska kulturen att det är motiverat att bryta ut kategorin samiska kulturföremål ur den huvudsystematik som präglat utredningens förslag, nämligen att söka inordna de svenska föremålskategorierna

under EG:s. De samiska kulturföremålen bör därför regleras i en särskild paragraf.

Beträffande svenska föremål som är äldre än 100 år bör tillståndsplikt fortfarande gälla oavsett värde för de flesta av de föremålsslag som nyss räknades upp. En justering bör göras för kategorin skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen och kategorin folkdräkter och broderad eller mönstervävd textil. Till denna justering återkommer utredningen i det följande när en ny åldersgräns för vissa föremål diskuteras.

Som framgått av avsnitt 6.2.1 är kategorin möbler, speglar och skrin som är mer än 100 år gamla och inte har någon värdegräns den helt dominerande i antalet ansökningar om utförelsetillstånd. Dessutom avslås dessa ansökningar endast i 3–4 % av fallen. Utredningen finner därför angeläget att begränsa tillståndspliktens omfattning så att den träffar betydligt färre föremål men säkrare når dem vars betydelse för det svenska kulturarvet kan bedömas vara högst. Utredningen har därvid erfarit att införande av en värdegräns skulle vara olämpligt. Föremål som har stor betydelse från kulturhistorisk synpunkt omsätts ofta t.o.m. under 2 000 kr. Det alternativ som utredningen funnit lämpligast är en återgång till den åldersgräns som gällde enligt 1927 års kungörelse, nämligen årtalet 1860. Med en begränsning av tillståndsplikten för möbler, speglar och skrin till föremål som är framställda före 1860 skulle en stor mängd fabriksstillverkade möbler från slutet av förra seklet, som tillstånd i dag regelmässigt beviljas för, kunna befrias från prövning.

Utredningen finner de nuvarande reglerna otillfredställande i ytterligare ett avseende. I samband med att de arkeologiska föremålen diskuterades konstaterade utredningen att det finns en del föremål vars ålder på senare år visats vara mycket högre än man tidigare trott. En del av dessa föremål har ett arkeologiskt ursprung och kan alltså underställas tillståndsplikt i denna egenskap under kategori A 1. Andra sådana föremål har bevarats på annat sätt. Det kan här röra sig om skålar av trä eller keramik, slevar, kåsor, redskap, husgeråd och andra saker som inte kan inordnas under tillståndsplikt som möbler, speglar eller skrin eller i någon annan svensk kategori, t.ex. därför att föremålen är tillverkade av järn. Vissa järnföremål kan dock omfattas, nämligen vapen. För dessa gäller som nämnts en 100-årsgräns. Med denna gräns omfattas dock en stor mängd serievapen från 1800-talet, som knappast är motiverade för tillståndsplikt. Exportansökningar för sådana vapen är dock relativt vanliga, och de bifalls regelmässigt. För vapen torde man alltså kunna överväga en längre tillbaka liggande åldersgräns. Andra mycket gamla föremål som omfattas av endast partiell tillståndsplikt är textilier, som nu skyddas endast i form av folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil. Utredningen erinrar här om tillståndsmyndigheternas förslag år 1992 om att såväl högreståndstextilier som kyrkliga textilier borde omfattas av tillståndsplikt vid utförelse. Emellertid har utredningen inhämtat att föremål som är folkdräkter eller broderad eller

mönstervävd folklig textil endast mycket sällan förekommer bland exportansökningarna. Detta talar för att också denna kategori inte träffar de föremål som bör anses skyddsvärda.

I fråga om kyrkliga textilier finns i dag ingen tillståndsplikt vid utförsel. Å andra sidan skyddas dessa normalt som kyrkliga inventarier enligt 4 kap. KML. Det är endast i det fall ett föremål som upptagits i förteckningen över kulturhistoriskt värdefulla inventarier är privatägt, som detta skydd inte också skulle omfatta en flyttning från den kyrka föremålet hör till. Det finns också vissa inventarier med kyrklig proveniens som sedan länge inte befinner sig i någon kyrka, och som kan föras ut utan tillstånd (om inte inventarien kan anses som en möbel eller en skulptur).

Det sagda talar enligt utredningens mening för att tillståndsplikten för vapen och textilier bör inriktas på de mycket gamla föremålsslagen. Ett sätt att göra detta på är att införa en ny åldersgräns för svenska föremål som är framställda före år 1600 och tillverkade av trä, keramik, metall eller textil. Utredningen föreslår att tillståndsplikt införs för föremål enligt denna bestämning. Därmed skulle också kategorin svenska skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen och kategorin folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil kunna tas bort från de föremål som skyddas med 100-årsgränsen.

Tillståndsmyndigheterna föreslog år 1992 att svenska kakelugnar skulle ställas under tillståndsplikt vid utförsel. Utredningen avser dock inte att föreslå någon förändring för föremål av keramik, som därmed även fortsättningsvis bör omfattas av tillståndsplikt, om föremålen är värda mer än 50 000 kr. Därmed torde tillståndsmyndigheternas förslag i praktiken tillgodoses, åtminstone beträffande de mer efterfrågade kakelugnarna.

6.6 Tillståndsförfarandet

6.6.1 Nuvarande ordning

Det interna svenska förfarandet

I den nuvarande ordningen, vars detaljer regleras i RAÄ:s föreskrifter (KRFS 1989:15), fungerar Riksantikvarieämbetet som den instans dit ansökningarna skall ges in och där en första formell granskning sker, t.ex. av att föreskriven ansökningsblankett använts, att det finns fotografier av föremålet – lagreglerna säger att dessa skall vara svartvita, men färgfoton godtas sedan länge – samt att ansökningsavgiften, 200 kr, blir betald. Om ansökningsavgiften efter påminnelse inte betalas eller om ansökningen är så ofullständig att den inte kan prövas, avvisas den av Riksantikvarieämbetet.

Om ansökningen emellertid är i sin ordning och Riksantikvarieämbetet självt inte är behörigt att pröva tillståndsfrågan, vilket för närvarande endast

gäller i de hittills sällsynta fall ett föremål har ett kyrkligt ursprung, överlämnar ämbetet – oftast bara någon eller några dagar efter det att ansökningen kom in – denna till den tillståndsmyndighet som är behörig.

Tillståndsmyndigheterna skall givetvis pröva om föremålet får föras ut, men kan som en första fråga också ha att bedöma om föremålet är tillståndspliktigt. Det kan t.ex. hända att en sökande misstagit sig i fråga om föremålets ålder och att tillstånd därför inte fordras. Av allmänna förvaltningsrättsliga principer följer att sådana ansökningar skall avvisas, dvs. inte prövas i sak, i stället för att beviljas. Enligt nu gällande ordning återbetalas inte ansökningsavgiften i sådana fall. Återbetalning har förekommit endast när en tillståndsmyndighet har lämnat felaktiga besked och därmed föranlett en onödig ansökning.

Om ansökningen därefter beviljas återställs ett exemplar av ansökningsblanketten med fotografi och ifylld besluts mening till sökanden. Detta exemplar skall den som för ut föremålet sedan uppvisa i tullen, där anteckning sker om att utförelsen har ägt rum. Ett exemplar av blanketten med beslutet skall återställas till Riksantikvarieämbetet. Den ursprungliga tanken bakom denna leveransskyldighet torde ha varit att ämbetet skulle kunna följa tillståndsmyndigheternas praxis och sammanställa denna. Av blankettekniska skäl har detta inte gått att genomföra. För att utvärdera utfallet av tillståndsprovningen sedan 1986 får man därför använda sig av tillståndsmyndigheternas egna arkiv och basera sig på de sammanställningar som kan göras med ledning av dessa.

Om en ansökning avslås följer av förvaltningslagen (1986:223) att beslutet skall motiveras och att sökanden skall underrättas. Det har också föreskrivits att Riksantikvarieämbetet skall få en kopia av beslutet.

Förfarandet vid prövning av EG-licensansökningar

Prövningen av licensansökningar enligt EG-förordningen sker efter liknande mönster. Ansökningarna – som skall göras på den blankett EG-kommissionen har fastställt i förordningen (EEG) nr 752/93 – skall enligt 23 a § KMF ges in till Riksantikvarieämbetet och i sak handläggas hos samma tillståndsmyndigheter som prövar utförelsansökningar enligt KML. Eftersom EG-kategorierna omfattar andra föremåls kategorier än de hittillsvarande svenska har dock den kompletterande bestämmelsen meddelats att Riksantikvarieämbetet skall pröva licensfrågorna för de kategorier för vilka det saknas en tillståndsmyndighet enligt 5 kap. KML.

Den av kommissionen fastställda blanketten efterfrågar fler uppgifter än vad den motsvarande hittills använda svenska ansökningsblanketten gör. Bl.a. måste uppgift om adressaten lämnas, vilket inte har fordrats hittills enligt det svenska förfarandet.

Medlemsstaterna skall själva översätta och utforma de resp. blanketter som de använder vid den nationella licensprövningen i enlighet med närmare tekniska specifikationer i förordningen och så att de överensstämmer med den förlaga som visas i bilagan till förordningen (artikel 1.1 första stycket).

Förordningen reglerar inte frågor om avgiftsuttag för licensförfarandet på annat sätt än att kostnaderna för dokumentation och fotografier (svartvita såväl som färgfoton godtas) samt för uppvisande av föremål i den mån det krävs av myndigheterna skall bäras av den som ansöker om licens (artikel 6.4).

6.6.2 Utredningens slutsatser och förslag

Prövningen av ansökningar enligt de interna svenska reglerna bör så långt möjligt samordnas med prövningen av ansökningar om EG-licens för export av kulturföremål. Något fler uppgifter än enligt dagens förfaranderegler kan därmed behöva lämnas av sökanden. Kravet på att fotografier skall vara svartvita bör tas bort. Ingen avgift bör fortsättningsvis tas ut för prövningen. Den ökade kostnaden på tillståndsmyndigheterna bör ses som en kostnad för EU-medlemsskapet och tas över statsbudgeten. De flesta av reglerna rörande ansökningsförfarandet kan meddelas av regeringen i förordningsform eller i föreskriftsform av den myndighet (Riksantikvarieämbetet) som regeringen förordnar. Förslag till lag- och förordningstext har upprättats.

En given utgångspunkt för regleringen av tillståndsförfarandet är att detta bör medge en för sökanden så enkel och snabb handläggning som möjligt. Licensprövningssystemet kan inte ensidigt påverkas genom svenska regler. Det svenska tillståndsförfarandet borde därför utformas i så nära anslutning till licensprövningssystemet att förfarandena – i de fall där det blir aktuellt att söka både formerna av tillstånd, dvs. vid export över den yttre gränsen – kan gå parallellt.

I avsnitt 6.2.2 har utredningen förordnat att de föremålskategorier som fortsättningsvis bör anges som tillståndspliktiga enligt KML bör anges under den motsvarande EG-kategorien, vilken alltså framstår som ett slags huvudrubrik. Att tillståndsplikten lagtekniskt utformas på detta sätt gör att det bör bli lättare för allmänheten att få en överblick över i vilka fall tillstånd resp. licens bör sökas. Även på andra sätt har utredningen sökt anpassa det svenska systemet så att detta bättre överensstämmer med EG:s, bl.a. på det sättet att tillståndsfriheten i vissa utförselsituationer ersätts med en sakprövning ledande till att

tillstånd skall beviljas. I ett kommande avsnitt föreslår utredningen också samma tidsgräns för tillståndens giltighet som EG-licenserna redan har.

Denna samordning bör kunna medföra att tillstånd enligt KML kan sökas på samma typ av blankett som skall användas för EG-licensförandet. Utredningen utgår från att det skall vara möjligt att anpassa blankettens svenska version så att den inte avviker från vad kommissionsförordningen föreskriver och samtidigt medger att de uppgifter som krävs från svensk sida framgår. Det bör dock ankomma på regeringen eller RAÄ i samråd med övriga tillståndsmyndigheter att närmare detaljutforma blanketten. En förutsättning för att ett i stort sett gemensamt blankettsystem skall kunna användas är att det klart framgår i vilka fall ansökningen föranlett en licens, ett rent svenskt tillstånd eller bådadera.

Med tanke på att det inför förestående revisioner av EG:s regelverk för kulturföremål blir av vikt att det från svensk sida kan redovisas samlade erfarenheter av licens- och tillståndsordningarna med uppgifter både om antal föremål inom resp. kategori och om ålder och värden på aktuella föremål, finner utredningen att en samlad administration av de båda ansökningsförfarandena fortfarande bör eftersträvas. Detta är i sig ett ytterligare argument för utredningens nyss redovisade ståndpunkt att ett gemensamt ansökningsblankettsystem bör användas.

Den som ansöker om EG-licens är enligt kommissionsförordningen skyldig att lämna uppgift om bestämmelseland och mottagare. Motsvarande uppgifter har hittills inte efterfrågats enligt de svenska reglerna. En fråga som aktualiseras vid ett gemensamt ansökningsförfarande är alltså huruvida sådana uppgifter skall avkrävas sökanden även i fall där det föremål som ansökan gäller endast omfattas av den svenska tillståndsplikten.

Utredningen anser att motsvarande uppgifter om bestämmelseland och mottagare kan vara av värde även från rent svensk synvinkel, särskilt med tanke på möjligheten att föra viss statistik. Någon särskild olägenhet för enskilda att lämna uppgifterna också i dessa fall kan utredningen inte finna. Utredningen föreslår alltså att de båda ansökningsförfarandena även i detta hänseende skall vara parallella.

Det nuvarande kravet på svartvita fotografier bör ges upp. Avsikten med detta krav torde ha varit att garantera beständiga fotografier, men utvecklingen har gjort att kravet inte ens ur denna synvinkel framstår som berättigat.

I sin skrivelse till regeringen i februari 1992 har tillståndsmyndigheterna föreslagit att ansökningsförfarandet skulle förändras så att ansökningarna skulle ges in direkt till den behöriga tillståndsmyndigheten. Mot bakgrund av den nya situationen och vikten av att det finns en central instans med ett särskilt ansvar för att de båda systemen fungerar så snabbt och effektivt som möjligt, föreslår utredningen att Riksantikvarieämbetet behåller sin nuvarande roll.

Konstitutionellt kräver endast en mindre del av de regler som bör gälla för ansökningsförfarandet lagform. Det gäller frågor om avgift (om en sådan skall vidhållas) och skyldighet att tillhandahålla ett föremål för granskning. Övriga bestämmelser torde kunna meddelas av regeringen eller den myndighet regeringen förordnar som verkställighetsföreskrifter. Det kan dock vara lämpligt att riksdagen anger också vilka myndigheter som är behöriga att pröva ansökningar. Utredningen har upprättat förslag till lag- och förordningstext som avspeglar de här presenterade ståndpunkterna.

I fråga om fördelningen mellan tillståndsmyndigheterna av befogenheten att pröva ansökningar finner utredningen inte anledning att föreslå några förändringar. Liksom hittills fordras lagstöd för att Stiftelsen Nordiska museet skall få handha förvaltningsuppgifter som innefattar myndighetsutövning (11 kap. 6 § regeringsformen).

Utredningen har i avsnitt 6.1.4 funnit att en ansökningsavgift som tas ut för tillståndsprovning vid utförsel till ett annat EU-land svårligen låter sig förenas med Romfördraget, medan däremot en motsvarande avgift vid export enligt rent svenska regler till tredje land fortfarande får anses möjlig att ta ut.

Frågan återstår därmed om en avgift i sådana fall är *lämplig* att ta ut. Eftersom uppgift om adressatland hittills inte efterfrågats finns inga uppgifter om hur stor andel av ansökningarna som gällt sådan export. Uppskattningsvis har den hittillsvarande tillståndsprovade exporten huvudsakligen riktats till EU-stater. Med utredningens förslag tillkommer tillståndsplikt i fall av utflyttning och arv m.m. som tillfaller en utomlands bosatt person. Det är givetvis omöjligt att förutsäga hur stor andel av ansökningarna inom ett ändrat system som skulle kunna avse export till tredje land. Man kan dock förutsäga att avgiftsintäkten skulle minska betydligt om avgift endast skulle tas ut vid export enligt rent svenska regler.

Provningen av EG-licenser vid export till tredje land bör även fortsättningsvis vara avgiftsfri. Det skulle onekligen te sig märkligt om svenska staten avkrävde sökandena en avgift i de fall en ansökan bedöms endast enligt de svenska reglerna, medan förfarandet vore avgiftsfritt i fall endast EG-reglerna är aktuella. Dessutom uppstår frågan om avgift skall tas ut i fall där föremål omfattas av dubbel tillståndsplikt. Utredningen föreslår därför att bemyndigandet för myndigheterna att ta ut avgifter upphävs.

Därigenom orsakas ett inkomstbortfall som beräknat enligt 1993/94 års antal ansökningar uppgår till totalt ca 300 000 kr. Av denna summa är 75 000 kr RAÄ:s andel för administration och samordning av tillstånds-förfarandet, medan ca 210 000 kr belöper sig på Nordiska museet. Utredningen kan inte finna någon annan möjlighet till finansiering av detta intäktsbortfall än anslag över statsbudgeten. Kostnaden får ses som en konsekvens av Sveriges anslutning till unionen.

6.7 Förhandsgranskning

Tillståndsmyndigheterna bör i lag ges rätt att inför auktioner och andra försäljningar som riktar sig till allmänheten få tillkännage i försäljningslokalerna vilka föremål som enligt deras resp. uppfattning inte bör få föras ut ur landet.

Enligt nu gällande regler kan tillståndsfrågor prövas endast efter ansökan. Det betyder att den som t.ex. vill köpa på auktion egentligen bör söka tillstånd före auktionen, om hans bud är beroende av att exporttillstånd ges. Få, om någon, gör detta. Nordiska museet tillämnar en informell ordning med förhandsbesked om "exportförbud" inför viktigare auktioner. Statens konstmuseer gör inte på detta sätt. Detta museum menar sig dels sakna resurser, dels att ett sådant förfarande skulle kunna vara prispåverkande.

I sin skrivelse till regeringen i februari 1992 föreslog tillståndsmyndigheterna att lagligt stöd skulle ges för verksamheten med förhandsgranskning. Tillståndsmyndigheterna anförde att förhandsbedömningen var mycket nyttig och ägnad att skapa kunskap om, och respekt för lagen. Ett förhandsbesked borde enligt deras mening inte vara bindande. Den som önskade skulle kunna få det mer noggrant prövat efter en vanlig ansökan, med åtföljande möjlighet att överklaga ett avslagsbeslut.

Utredningen ansluter sig till tillståndsmyndigheternas resonemang och föreslår därför en ordning där tillståndsmyndigheterna ges rätt att inför auktioner och andra försäljningar som riktar sig till allmänheten få tillkännage i försäljningslokalerna vilka föremål som enligt deras resp. uppfattning inte borde få föras ut ur landet.

6.8 Tidsbegränsning av tillstånd

Tillstånd givna med stöd av KML bör liksom EG-licenser tidsbegränsas till ett år. Tillstånd som getts med stöd av äldre bestämmelser bör fortsätta att gälla till ett år efter ikraftträdandet av nya regler.

Tillståndsmyndigheterna tog i sin förutnämnda framställning upp frågan om en tidsbegränsning av utförseltillståndens giltighet till två år. En sådan begränsning är inte förenlig med förarbetsuttalandena till den nuvarande lagstiftningen (prop. 1984/85:179 s. 22).

Utredningen ansluter sig till tanken på en tidsbegränsning av tillståndens giltighet. En obegränsad giltighet framstår inte som något väsentligt intresse för den som söker om tillstånd; man får förutsätta att detta sker i en situation där utförelsen framstår som tidsmässigt aktuell. En nyanserad prövning av frågor om utförelse förutsätter också att tidigare använda kriterier från tid till annan skall kunna tillämpas efter ändrade förutsättningar. Därtill kommer att inte tidsbegränsade tillstånd kan fresta till missbruk på det sättet att ett redan givet tillstånd för ett mindre intressant föremål används för utförelse av ett annat, snarlikt men mycket intressantare föremål.

Eftersom EG-licenser gäller endast i ett år bör samma tidsgräns också vara tillämplig för svenska utförelsetillstånd.

Vid tidigare ändringar i utförelselagstiftningen har giltigheten hos tillstånd som meddelats med stöd av äldre bestämmelser bekräftats i övergångsbestämmelserna. Utredningen föreslår att man i denna ändringsomgång går ifrån denna ordning. De tillstånd som meddelats med stöd av äldre bestämmelser bör utan nämnvärt men för någon enskild kunna anses förfallna viss tid efter ikraftträdandet av nya regler. Övergångsbestämmelser bör således meddelas med innebörd att sådana tillstånd förlorar sin giltighet ett år efter ikraftträdandet.

6.9 Överklagande

Riksantikvarieämbetet bör – utan krav på prövningstillstånd i Kammarrätten – få överklaga en allmän förvaltningsdomstols beslut att ge tillstånd till utförelse.

Enligt nuvarande ordning får endast avslagsbeslut överklagas. Det betyder givetvis att tillståndsbesluten inte kan överprövas. Med tanke på att det knappast finns någon part som blir negativt berörd av sådana beslut ter sig detta naturligt. Vad som också torde följa är att när Kammarrätten enligt nuvarande ordning har beviljat tillstånd, så kan detta beslut inte överklagas av den tillståndsmyndighet vars bedömning ändrats, vilket däremot inte är lika självklart.

Från den 1 april 1995 gäller att tillståndsmyndigheternas beslut skall överklagas till Länsrätten i Stockholm och att prövningstillstånd sedan krävs för överklagande till Kammarrätten i Stockholm. Enligt den ordning som KML föreskriver för andra överklagandefall gäller att Riksantikvarieämbetet kan överklaga domstolars och andra myndigheters beslut (1 kap. 2 § KML). Härigenom har ämbetet en möjlighet att få ändring på enligt ämbetets mening

alltför generösa dispenser. Genom prövningen av överklaganden främjas också rättsbildningen på området.

Utredningen anser att det bör finnas en möjlighet till rättsbildande prövning även vad gäller utförelse av kulturföremål i de fall där en tillståndsmyndighets avslagsbeslut har blivit ändrat av Länsrätten eller Kammarrätten. I konsekvens med vad som gäller i övrigt enligt KML beträffande överklagande bör det vara Riksantikvarieämbetet som skall få föra en sådan talan. Den tillståndsmyndighet som är berörd bör alltså ha att vända sig till ämbetet med sina skäl för en ändring av domstolsbeslutet. För Riksantikvarieämbetet bör inte prövningstillstånd fordras hos Kammarrätten.

6.10 Ansvar

Ansvarsreglerna i varusmuggningslagen och en eventuell lag om olovlig införelse eller utförelse över EU-gräns bör vara tillämpliga på olovlig utförelse av kulturföremål. En bestämmelse i 5 § Riksantikvarieämbetets föreskrifter bör inte vidare gälla.

Såväl varusmuggningslagen som den föreslagna lagen om olovlig införelse eller utförelse över EU-gräns bör vara tillämpliga i fråga om överträdelse mot utförelsereglerna för kulturföremål.

I 5 § Riksantikvarieämbetets föreskrifter finns en bestämmelse om att utförelsetillstånd inte får meddelas för ett föremål under den tid som utredning pågår rörande ett straffbart förfarande med föremålet. Syftet med bestämmelsen torde vara att beviljandet av tillstånd under denna tid inte skall påverka den straffrättsliga bedömningen.

Ett föremål som kan förverkas enligt varusmuggningslagen kan också tas i beslag. Under beslagstiden kan föremålet ändå inte föras ut ur landet. Om ett utförelsetillstånd skulle beviljas under denna tid kan det på visst sätt påverka den straffrättsliga bedömningen av förfarandet. Straffvärdet av överträdelsen kan sålunda anses vara lägre om tillstånd ges. Om tillståndet ändå hade fordrats vid utförelsetillfället bortfaller dock inte straffbarheten.

Bestämmelsen i fråga förutsätter att tillståndsmyndigheterna känner till vilka förundersökningar som pågår beträffande föremål som det söks utförelsetillstånd för. En sådan kunskap kan dock inte förutsättas och införskaffandet av uppgifter om sådana fall skulle kunna strida mot den sekretess som råder för uppgifter under förundersökning. Bestämmelsen framstår sålunda som omotiverad. Enligt utredningens mening bör den upphävas.

1 Summary

The Cultural Heritage Enquiry's assignment, the implementation of the assignment and some of the assumptions made are presented in the following.

2 Current Legislation

This section describes the applicable provisions which are of importance in the administration and disposition of cultural heritage property and cultural artefacts. The new Trusts Act is referred to, for example with regard to how these provisions will apply to trusts which have already been set up. In addition, the rules for estate entailment are described, in particular the procedures which are to be employed in the release of estate entailments. An account is also provided of the provisions of the Act concerning Ancient Monuments and Finds (KML) regarding cultural objects, with a special emphasis on export regulations. The EC rules regarding exportation and the return of cultural goods are described in this connection.

Finally, there is a section on the rules for taxes and grants which may be of particular importance for those who own or manage cultural heritage property and cultural artefacts.

3 Background

This chapter commences with a depiction of the origins of the protection of ancient monuments and the conceptual background, based on a dawning interest in Roman classical remains, but above all on developments in France and Great Britain.

Legal developments in Sweden are described in terms of the highly diverse tendencies which have applied to various types of ancient monuments, prehistoric remains, churches and public buildings, privately-owned buildings for which estate entailment is a special case in this respect, and privately-owned personal property.

More detail is provided as regards estate entailment, both as regards the Release from Estate Entailment Act (The Entailment Release Act) (1963:583), its origins and the manner in which it is applied, and the effects of such

winding up or release of estate entailments. The Enquiry has not considered it feasible to prepare an independent inventory of property which has been preserved, but a compilation of known information concerning both released and unreleased entailed estates is attached to this report in the form of an appendix.

A more detailed presentation is also provided for matters concerning exportation, for example regarding the development of the current provisions and the reasons advanced at different times in the past for export controls.

4 International Aspects of Cultural Heritage Properties and Cultural Artefacts

The 1970 UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, and the 1995 Unidroit Convention on the International Return of Stolen or Illegally Exported Cultural Objects are described. In addition, there is also a description of the legislative framework and other prerequisites for the export of cultural heritage properties and for the exportation of cultural artefacts in six countries (Denmark, Finland, Norway, France, Netherlands and Great Britain).

5 Considerations and Proposals regarding Cultural Heritage Property

According to its terms of reference, the Cultural Heritage Enquiry is to review the Entailment Release Act regarding estate entailment to ensure that the remaining cultural heritage properties to which the Act applies may be preserved and maintained as cohesive entities. In addition, the Enquiry is to study at a more general level the question of whether trusts may be formed, on the one hand, to preserve castle and manor-house environments and their associated collections of artefacts and, on the other hand, to preserve cultural heritage properties of other types.

Discussion of the financial basis for the conservation of cultural heritage property is not explicitly mentioned in the Enquiry's terms of reference. However, consideration of the appropriateness of various forms of administration inevitably involves this aspect. As a result, the Enquiry makes certain proposals for changes in the financial conditions laid down by the government.

5.1 Grounds for Preservation

Cultural heritage property may be described as a collection of property which is of cultural-historical value and which may consist of personal movable property, collections, buildings and land. The characteristic feature may be said to be that the cultural-historical value is greater for the whole property than for the total value of its parts if separated. In other words, keeping property intact is a preservation goal in itself, and it is essential to find appropriate forms for this. In addition, physical preservation is not always enough. Cohesive ownership and administration may be of value in themselves. The Enquiry discusses legal forms for preserving property and keeping it intact, but the management and financial prerequisites are equally important. In the case of privately-owned property, division of an estate represents a special strain which calls for special consideration.

5.2 Protection for Movable Property which Forms Part of a Cultural Heritage Property

The Enquiry proposes that provisions are incorporated into Chapter 3 of KML which permit the provisions concerning protection in connection with the listing of a historic building to cover movable personal property which significantly contributes to the cultural-historical value of the listed building. Such artefacts are to be noted in the protection order, which must also indicate where they are to be kept, the manner in which they are to be maintained and in what respects they are not to be modified. In accordance with this proposal, the consent of the owner is one prerequisite for such protection of movable property. A minor adjustment of the liability rules is also proposed.

5.3 Forms of Administration to Promote Cohesive Cultural Heritage Properties

In this section, without making any proposals, the Enquiry discusses various forms of administration to promote long-term preservation. The requirements under the new legislation concerning trusts and the manner in which these requirements can be met are analysed. Holding together property may be achieved in several ways. Where responsibility rests with a private owner, obviously the owner decides the form of administration employed, but such solutions may need to be supplemented by a historic building listing or a local authority preservation order. Special bodies for preservation initiatives are discussed in this section, and some examples are given.

5.4 Government Support

This section discusses the tax situation for the preservation of cultural heritage property intact, and the forms of support which might be developed in this connection. The Enquiry has adopted a very conservative approach in this context - more in the light of the economic situation than due to any belief that support measures linked to the tax system might not be appropriate. It is important that the government's system of signals to citizens does not contain contradictions and that the tax rules do not involve features which might be regarded as conflicting with other government aims. As a result, a proposal which makes it possible to pay inheritance and gift tax by means of maintenance contributions for property which is of cultural-historical value is presented. In addition, it is proposed that it should be possible to make contributions in accordance with the Ordinance for Grants for the Preservation of the Cultural Environment (1993:379) for the care of movable property covered by a historic buildings listing.

Inheritance and Gift Taxes

It is proposed that a respite may be granted for a period of not more than ten years from assessment of taxation with regard to the inheritance or gift tax which applies to real property listed as a historic building in accordance with Chapter 3 of KML or which, in accordance with a certificate issued by the county administrative board in the county where such real property is situated, is of such a nature that it could be listed as a historic building under KML. In the period of respite, the person liable for tax is to be entitled to deduct the documented cost of repairs and maintenance of the real property from payment of tax and interest, providing that the county administrative board certifies that such costs have been additional costs justified from a cultural-historical perspective. When the period of respite expires, the remaining tax and interest become due for payment. If the real property has previously been passed to an owner other than the person liable for taxation, the tax sum and the outstanding interest at the date of the handing over, or the date on which a binding agreement on transfer was reached, will be due for payment not later than six weeks after the handing over or transfer.

Grants for Protection of the Cultural Environment

The Ordinance concerning Government Grants for Protection of the Cultural Environment should be changed to permit the explicit granting of funds for the care of movable property which is subject to protection.

5.5 Estate Entailment

The 78 entailments of estate which remain in force involve real property in 35 cases and purely movable property in 21 cases. Many of these entailments are of considerable cultural-historical value. In about ten cases, the estate involved is of such a high value that the Enquiry considers that some form of public sector contribution would be inevitable if there was a risk that the entailed estate in question might be dispersed. It is proposed that the Entailment Release Act should be amended to facilitate such a solution.

So far, application of the Entailment Release Act has meant a dispersal of cultural values. The Act should provide scope to prevent winding up in a somewhat greater number of cases than at present. But the prime object should be to provide the prerequisites for making it possible to voluntarily transfer the most valuable properties to other forms of administration which would also guarantee long-term preservation under unified administration. As a result, the Enquiry proposes more solid forms for the formation of an entailed estate limited company and that it should be possible to set up special trusts. It should also be possible to extend provisions for estate entailment more frequently than has been the case hitherto. Certain modifications in the tax rules are proposed in the case of winding up. The Estate Entailment Board's responsibility for the preservation of cultural values must be clarified.

Extension of Provision for Estate Entailment

Provisions should be incorporated into Sections 1 and 6 of the Entailment Release Act to allow exceptions from the regulations concerning release in the case of particularly valuable cultural-historical entailed estates. Such estates should not be wound up before their long-term preservation in an intact form has been secured in some other way.

Entailed Estate Limited Companies

The rules for entailed estate limited companies contained in Sections 31-34 of the Entailment Release Act should be amended so that the Estate Entailment Board rather than the Government becomes responsible for the granting of permits and the approval of amendments to the articles of association. However, as in the case of permutation of the charter of a trust, the Government must decide questions involving considerable value or which are of major importance from the point of view of the public interest. The rules should also be simplified.

Transfer of Entailed Estate Property to a Trust

It is proposed that the Estate Entailment Board should be allowed to permit holders of an estate entailment to transfer entailed property which is of particular cultural-historical value if the object is to preserve the value of the property as a cohesive entity. It should also be possible to transfer property to a trust to make it financially viable. The Trust Ordinance should incorporate the provisions required for the protection and maintenance of property and to prevent its dispersal.

Duties of the Estate Entailment Board

The Estate Entailment Board should play an active role in the preservation of the cultural values of entailed estates, both prior to and after the date when release commences. It should be possible to appeal against decisions taken by the Board regarding the transfer of property to limited companies or trusts. In the case of property which is of considerable value or major importance from the point of view of the public interest, the Board should transfer the matter to the Government, together with an expression of opinion.

Tax Aspects

Remission of inheritance tax in connection with the release of estate entailment may be permitted under an exemption clause in the Ordinance concerning Inheritance Tax regarding the Release of Estate Entailment (1963:588). This provision should be clarified so that it can be applied when property of cultural-historical value is given long-term protection.

6 Deliberations and Proposals regarding the Export of Cultural Artefacts

In accordance with its terms of reference, the Enquiry is to draw up a system to facilitate the parallel application of the Swedish rules concerning the export of cultural artefacts and the regulation (EEC) No 3911/92 on the export of cultural goods artefacts, for example as regards the classification of goods for which a licence is required in accordance with the EC Annex. Moreover, other technical adjustments have to be considered, and this also applies to the proposals for legislative amendment submitted to the Government in February 1992. The aim should not be to adjust the Swedish rules to the common EC level, but nor should it be to allow them to diverge widely from the EC rules unless there are good reasons for doing so.

6.1 The Effects of EC Legislation

Membership of the EU has not encroached on Sweden's ability to define which cultural artefacts are not allowed to leave the country without a permit or to state the criteria which should apply as regards refusal of an export licence. On the other hand, freedom of movement and the abolition of customs controls within the Single Market have reduced the possibilities of supervision to ensure that cultural artefacts for which a permit is required are not unlawfully transferred to another member state. In addition, there is good reason to assume that the Treaty of Rome does not permit the continued imposition of charges for processing of matters involving the issue of export licences prior to exportation to another member country. Compensatory measures which do not contravene EC law should be introduced to counter the illegal exportation of cultural artefacts. In the case of auditing in accordance with Section 70 of the Customs Act (1995:550), a customs authority should be allowed to check whether the exportation of cultural artefacts to another EU country has involved a breach of the Act. Where relevant, the provisions of the Customs Act concerning audits apply to such checks. The current obligation to present an export permit to the customs authorities when crossing the border to an EU country should be abolished.

6.2 The Need for Protection, Permits and Examination Criteria

The main purpose of the Swedish rules concerning protection against the export of cultural artefacts should continue to be protection of our national cultural heritage. The categories of cultural goods listed in the EC regulation on export of cultural goods also broadly encompass the categories of artefacts which should be subject to permit requirements under the Swedish rules, if allowance is made for age and value limits which are adapted to Swedish conditions. Exceptions should be made, however, for Sami artefacts. If an artefact for which a permit is required is considered to be of considerable importance for the national heritage, the permit should not be granted. The criteria which should be applied to determine whether an artefact possess an importance of this nature should be specified in the legislation. In making an assessment, it should be considered whether the artefact 1) is rare or especially typical from a national cultural-historical point of view, taking into account the presence of corresponding artefacts in collections to which the public have access, 2) has a special connection with a cultural environment which is of great importance and may be suitably returned to its original environment, 3) is associated with an important personage or event in Swedish history, or 4) should be kept in Sweden for some other very special reason.

6.3 Balancing Public and Private Interests

Liability on the part of the state to redeem an artefact in the case of refusal of an export permit should not be introduced. The current possibility for the Government to purchase cultural artefacts should be retained, thus permitting this option to also be employed in cases where an export permit has been refused for an artefact. Similarly, the Government's possibility of permitting exportation even where the artefact in question is of considerable importance for the national cultural heritage should also be retained. In this respect, the rule should be drawn up so that if a permit is refused as the result of ruling which has force of law, the Government may allow the exportation of an artefact if very special circumstances apply. In certain situations, the current exemption from permit requirements and examination of applications should be replaced by entitlement to a permit in the corresponding circumstances. Thus, an export permit should be granted if 1) the owner of the artefact leave Sweden to take up residence in another country, 2) the artefact has been acquired by a private individual residing in another country as a result of inheritance, a will or division of joint property, 3) the artefact is exported by a public institution in Sweden which receives funds from the state, a county or a municipality and the artefact is to be returned to Sweden, 4) the artefact is exported by a private individual to be used in connection with a public cultural activity and is to be returned to Sweden or 5) the artefact has been temporarily loaned from another country. A permit should also be granted if the artefact is acquired by an institution in another country and it may be assumed that acquisition will promote knowledge about Swedish cultural objects.

6.4 Export Restrictions for Swedish and Foreign Cultural Artefacts?

The current distinction between Swedish and foreign cultural artefacts should be retained. However, the age limit for foreign cultural artefacts should be changed to cover artefacts which have been in Sweden for more than 100 years.

6.5 Detailed Definition of Artefact Categories and Age and Value Limits

Most of the categories of cultural goods listed in the EC Annex include artefacts which should continue to be covered by permit requirements for exportation from Sweden. However, the EC Annex age and value limits should be replaced by corresponding limits adapted to Swedish needs. Some revision of

both the description of artefacts and the age and value limits should be undertaken. It is proposed that permit requirements should apply to the special artefact categories as follows:

- * Swedish **archaeological objects** of wood, bone, pottery or metal originating prior to 1600 AD, not owned by the state and not covered by an obligation to make an offer of redemption in accordance with Chapter 2, Section 2 of KML, irrespective of value.
- * Swedish **paintings, etc. and drawings, etc.** which are more than 100 years old and worth more than SEK 50,000, Swedish portraits which are more than 100 years old and worth more than SEK 20,000 and foreign paintings and drawings, etc. which are worth more than SEK 50,000.
- * Swedish **original engravings, etc.** produced prior to 1600 AD, irrespective of value.
- * Swedish **original sculptures, etc.** which are more than 100 years old and worth more than SEK 50,000 and foreign original sculptures with the same value limit.
- * Swedish **incunabla (texts printed prior to 1501 AD) and manuscripts, etc.** produced prior to 1600 AD, irrespective of value, certain non-printed Swedish materials more than 50 years old with a value of more than SEK 2,000 and collections of incunabla and non-printed materials which are more than 50 years old with a value of more than SEK 50,000.
- * Swedish **books** more than 100 years old with a value of more than SEK 10,000, foreign books with the same value limit and collections of books which have been in Sweden for more than 100 years and have a value of more than SEK 50,000.
- * Swedish **printed maps** which are more than 100 years old and have a value of more than SEK 10,000 and foreign printed maps with the same value limit.
- * Swedish **archives** which are more than 50 years old and have a value of more than SEK 2,000.
- * Swedish **means of transport** which are more than 100 years old and have a value of more than SEK 50,000 and foreign means of transport with the same value limit.
- * **Other Swedish antiquities** of wood, bone, pottery, metal or textiles produced prior to 1600 AD, irrespective of value, Swedish furniture, mirrors and cases, produced prior to 1860, irrespective of value, Swedish drinking vessels, harnesses and textile implements made of wood and with painted or carved decor, grandfather clocks, wall clocks and table clocks, signed earthenware and musical instruments more than 100 years old, irrespective of value, Swedish objects of pottery, glass, porphyry, gold, silver or bronze, with the exception of coins and medals, chandeliers and wall coverings made of cloth or leather which are more than 100 years old and have a value of more than SEK 50,000 and foreign furniture, mirrors and cases,

grandfather clocks, wall clocks and table clocks, musical instruments, objects of pottery, glass, ivory, gold, silver or bronze, with the exception of coins and medals, chandeliers and wall coverings made of cloth or leather with a value of more than SEK 50,000.

A permit should be required for Swedish Sami cultural artefacts which are more than 50 years old and have a value of more than SEK 2,000, irrespective of whether or not they are fully covered by one of the EC categories.

6.6 Permit Procedures

The consideration of applications in accordance with the national Swedish rules should be coordinated as far as possible with the processing of applications for EC licences for the exportation of cultural goods. As a result, somewhat more information may need to be submitted by the applicant than under the current rules. The requirement that photographs are to be monochrome (black and white) should be abolished. In the future, no charge should be made for the processing of applications. The additional cost incurred by the supervisory authorities should be regarded as a cost of EU membership and defrayed from the national budget. Most of the rules regarding application procedures may be notified by the Government in the form of an ordinance or regulations issued by the authority appointed by the Government (The Central Board of National Antiquities).

6.7 Preliminary Examination

Prior to auctions and other sales to the general public, the supervisory authorities should be entitled by law to make notification, in the sales premises, concerning the artefacts which in their opinion should not be exported.

6.8 Time Limit for Permits

As is the case for EC licences, permits issued in accordance with KML should be valid for one year. Permits issued under earlier provisions should continue to apply for one year after the entry into force of the new rules.

6.9 Appeals

The Central Board of National Antiquities should be allowed to appeal - without being required to seek the approval of the Administrative Court of Appeal - against a ruling by a public administrative court to permit exportation.

6.10 Liability

The rules regarding liability contained in the Act on Penalties for the Smuggling of Goods and in a possible Act concerning illegal importation or exportation across an EU frontier should apply to the illegal exportation of cultural artefacts.

Translation by *David Canter*

Kommittédirektiv

Dir. 1994:57

Vissa frågor om kulturminnesskydd m.m.

Dir. 1994:57

Beslut vid regeringssammanträde den 16 juni 1994

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppgift att se över vissa frågor om lagskyddet för olika kulturminnen och kulturmiljöer. Huvuddelen av frågorna berör utformningen av och innehållet i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (kulturminneslagen). De frågor som utredningen skall överväga är:

- behovet av föreskrifter till skydd för ortnamn,
- skyddet för kulturhistoriskt värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer,
- skyddet för prästgårdar,
- skyddet för de norrländska kyrkstäderna,
- översyn av kulturminneslagens regler om utförelse av kulturföremål,
- skyddet för vissa kulturegendomar,
- vissa lagtekniska frågor.

Bakgrund

Kulturminneslagen trädde i kraft år 1989. Genom lagen lades målen för den statliga kulturmiljövården fast. Lagen innebar att ett antal lagar på kulturmiljövårdens område samlades i en lag. Den praxis som utvecklats inom vissa områden lagfästes i viss utsträckning.

Kulturminneslagen har nu funnits i drygt fem år. Ett antal olika frågor med anknytning till kulturmiljövården har aktualiserats på senare tid. Bland annat har riksdagen gett regeringen till känna att behovet av en lagstiftning som har till syfte att skydda ortnamn bör övervägas (bet. 1993/94:KrU2, rskr. 1993/94:12).

En särskild utredare skall därför tillkallas med uppdrag att överväga de frågor som sålunda aktualiserats och lägga fram de förslag till ändringar i kulturminneslagen och eventuella andra lagar som behövs. Däremot finns det inte i detta sammanhang någon anledning att ändra de mål för kulturmiljö-

vården som lagts fast, utan utredarens arbete skall ha sin utgångspunkt i dessa så som de formulerats i lagen.

Ortnamn

Utgångspunkter

Ortnamn är en del av landets kulturarv. Flera myndigheter och andra organisationer har möjlighet att genom sina beslut och sitt handlande i övrigt påverka ortnamns bruk och fortlevnad. Det gäller t.ex. vid fastighetsbildningar, genom redovisningen av ortnamn på de allmänna kartorna och genom Postens rutiner för adressering.

Behovet av att ge ett kulturhistoriskt motiverat skydd för ortnamn har behandlats i olika sammanhang. En större översyn av frågor om ortnamn redovisades år 1982 i betänkandet Ortnamns värde och vård (SOU 1982:45). Beredningen av utredningen ledde bl.a. fram till att ett särskilt ortnamnsråd inrättades vid Statens lantmäteriverk (prop. 1984/85:100 bil. 10 s. 467–475 och bil. 13 s. 122). Ortnamnsrådet har till uppgift att främja ett ändamålsenligt och vårdat ortnamnsskick.

Riksdagen har därefter vid flera tillfällen behandlat motioner om ortnamnsfrågor och om ett förstärkt skydd för ortnamn. Med anledning av en motion till 1992/93 års riksmöte har riksdagen (bet. 1993/94:KrU2, rskr. 1993/94:12) uppdragit åt regeringen att överväga frågan om lagskydd för ortnamn och återkomma till riksdagen i frågan. I första hand bör övervägandena avse skydd genom en allmän hänsynsregel i kulturminneslagen, men också lämpligheten av att skapa ett skydd i annan lagstiftning, bl.a. fastighetsbildningslagstiftningen bör övervägas.

Som motiv för behovet av ett lagskydd angav kulturutskottet den förändring av ortnamnen som sker genom fastighetsdatareformen, ändringar i fastighetsindelning, indragningen av postorter, införandet av vägnamn på landsbygden och användningen av samiska och finska ortnamn inom landet.

Utskottet sammanfattade sitt ställningstagande med att sedan riksdagen tog ställning till regeringens förslag med anledning av 1982 års ortnamnsutredning (bet. 1984/85:KrU16, rskr. 1984/85:253) har betydande samhällsförändringar ägt rum, vilka påverkar ortnamnsbruket och behovet av skydd för ortnamn.

Enligt regeringens mening är det angeläget att ortnamnen tas till vara som en del av landets kulturarv. Det finns också språkvårdande, sociala och funktionella motiv för att ortnamnen skall behandlas med aktsamhet. Ortnamnen är ofta uttryck för äldre tiders lokala eller regionala särdrag. Vissa platser kan ha flera hävdvunna namn, i norra Sverige exempelvis både ett svenskt och ett samiskt. Det bör därför uppfattas som *god ortnamns sed* att bevara ett hävd-

vunnet ortnamn för en viss plats eller lokal så länge den namnbrukarkrets namnet tillhör använder eller vill använda namnet.

Bruket av ortnamnen påverkas emellertid av många omständigheter. Ortnamn kan försvinna ur bruk genom att de tappat sin funktion eller för att deras fortlevnad försvåras av att gällande lagstiftning inte tar särskild hänsyn till ortnamnens kulturhistoriska värde. Det är följderna av det senare förhållandet som gör att det kan finnas skäl att lagstifta om skydd för ortnamn.

En lagstiftning om ortnamn skall ha till syfte att ge goda förutsättningar för att i första hand offentlig verksamhet utövas med iakttagande av god ortnamnsed. När det föreligger konflikter mellan ortnamnsvårdande och andra intressen kan en lagstiftning ange formerna för hur intressena skall vägas mot varandra.

Uppdraget

Utredaren skall lämna förslag som tillgodoser behovet av skydd för ortnamn utifrån de angivna utgångspunkterna. Om det är motiverat skall skyddet ges form av lag. Utredaren bör i sådant fall i första hand pröva en lösning efter följande riktlinjer.

Begreppet god ortnamnsed skall definieras i kulturminneslagen. I lagen anges också ett krav på myndigheter och offentliga organ att utöva sin verksamhet med iakttagande av en sådan sed. Behovet och lämpligheten av särskilda förfarande- eller sanktionsregler för att hävda iakttagandet av god ortnamnsed skall övervägas. Lämpligheten av att i annan lagstiftning, t.ex. fastighetsbildningslagen, ange ett krav på iakttagande av kulturminneslagens bestämmelser skall också diskuteras.

Det regelverk och den organisation för uppföljning m.m. som utredaren kan komma att föreslå skall präglas av enkelhet och vara utformad så att den motverkar onödigt krångel, byråkrati och detaljreglering. Ett lagskydd skall enbart avse reglering av frågor av stor betydelse för bevarandet av ortnamn. Den skall kunna tillämpas av den förvaltningsorganisation som redan finns, utan särskild förstärkning.

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer

Utgångspunkter

I 3 kap. kulturminneslagen finns bestämmelser om byggnadsminnen. För att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne krävs att den är synnerligen märklig genom sitt kulturvärde eller ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde. Många byggnader som är värda att bevara har dock inte så stort kulturhistoriskt värde att de kan skyddas som byggnadsminnen.

Länsstyrelsernas handläggning av frågor om byggnadsminnen tar ofta lång tid i anspråk och kräver en förhållandevis stor arbetsinsats.

Plan- och byggtutredningen (M 1992:03) har i betänkandet Miljö och fysisk planering (SOU 1994:36) redovisat sina överväganden om behovet av skydd för parker och grönområden. Utredaren konstaterar att skyddet i kulturminneslagen torde vara ändamålsenligt, men att lagstiftningen kan ha vissa brister i tydlighet. Ur språklig synpunkt är det sålunda inte tillfredsställande att en skyddad park eller en trädgård med lagens terminologi rubriceras som ett byggnadsminne.

Uppdraget

Utredaren skall se över det skydd som kulturminneslagen erbjuder byggnader och pröva om det är ändamålsenligt utformat. Därvid skall utredaren överväga om det behövs ett förstärkt skydd för byggnader som är väl värda att bevara, men som inte är av så stort kulturhistoriskt värde att de kan förklaras för byggnadsminnen. Övervägandena skall göras bl.a. utifrån bedömningar om vilken bebyggelse som det bör vara statens uppgift att besluta om skydd för resp. vilket byggnadsskydd som kommunen bör ha ansvar för genom sin tillämpning av plan- och bygglagen (1987:10). Förekomsten av statsbidrag till vården av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, som inte kan göras till byggnadsminnen, kan utgöra ett motiv för ett skyddsinstitut.

Utredaren skall vidare överväga vilka möjligheter som finns att förenkla länsstyrelsernas handläggning av ärenden om byggnadsminnesförklaring.

Mot bakgrund av vad plan- och byggtutredningen anfört i sitt betänkande är det lämpligt att utredaren överväger behovet av en utvecklad terminologi när det gäller parker och grönområden.

Prästgårdar

Utgångspunkter

Vid sidan av kyrkobyggnaderna m.m. är prästgårdarna en viktig del av den kyrkliga kulturmiljön. De svenska prästgårdarna representerar betydande kulturhistoriska värden.

Enligt kyrkolagen (1992:300) hör prästgårdarna till den kategori av Svenska kyrkans egendom som omfattas av särskild statlig reglering (kyrklig jord). Den statliga regleringen omfattar bl.a. kulturskyddet för prästgårdarna. Föreskrifter om detta finns förutom i 41 kap. kyrkolagen i förordningen (1994:250) om förvaltningen av kyrklig jord m.m.

Det nu gällande skyddet är knutet till prästgårdarnas egenskap av kyrklig jord. Om en prästgård säljs eller av annan anledning upphör att vara kyrklig

jord försvinner därför detta skydd trots att det kulturhistoriska värdet inte förändras när en prästgård upphör att vara kyrklig jord.

Uppdraget

Det är lämpligt att skyddet för prästgårdar görs oberoende av jordnaturen och att reglerna flyttas över till kulturminneslagen. Utredaren skall lämna förslag till en sådan förändring av regelsystemet. Utredaren skall också överväga om det hittillsvarande skyddet är ändamålsenligt utformat eller om det behöver förändras i några avseenden.

De norrländska kyrkstäderna

Utgångspunkter

Ett ytterligare inslag i kulturmiljön kring kyrkorna är de norrländska kyrkstäderna. Kyrkstadsmarken ägs oftast av stat, kyrka eller kommun. Stugorna däremot ägs av enskilda personer. Det finns ett tiotal kyrkstäder i Norrbotten och Västerbotten som representerar stora kulturhistoriska värden. Av dessa har Luleå Gammelstad av regeringen föreslagits till Unescos s.k. världsarvslista enligt konventionen om skydd för världens kultur- och naturendomar. I Västerbotten är några kyrkstäder byggnadsminnen enligt kulturminneslagen.

Flera kyrkstäder används fortfarande på ett sätt som överensstämmer med traditionen hos en kyrkstad. Det innebär att kyrkstaden utnyttjas för tillfällig övernattning i samband med gudstjänstbesök och kulturella begivenheter av olika slag.

Genom att stugorna används på detta sätt har de ofta ett stort socialt värde för stugägarna. Eftersom stugorna inte används för semesterboende, utan bara för tillfälligt uppehåll, har också den ålderdomliga hävden av stugorna främjats genom att krav på moderniseringar som exempelvis va-installationer hållits tillbaka.

Kyrkstäderna omfattas av en offentlig reglering genom Kungl. brev till landshövdingarna i Norrbottens och Västerbotten län den 6 maj 1817. Enligt brevet får kyrkstugorna användas bara för tillfälligt bruk, kyrkstuga förvärfvas bara av sockenbo som bor längre än en mil från kyrkan och handel inte bedrivs i kyrkstäderna. Genom ett Kungl. brev den 9 november 1849 gavs möjlighet även för dem med kortare färdväg till kyrkan att förvärva en kyrkstuga.

Bestämmelserna i de kungliga breven är alltså i kraft. De har betydelse för vidmakthållandet av kyrkstadsseden. Länsstyrelsen prövar frågor om tillstånd till förvärv av kyrkstuga, bl.a. inom Luleå Gammelstad.

Länsstyrelsen i Norrbottens län har i en skrivelse till regeringen aktualiserat en modernisering av 1817 års brev.

Uppdraget

Det är angeläget att regleringen avseende kyrkstäderna ses över eftersom bestämmelserna i de kungliga breven från åren 1817 och 1849 om förvärv och nyttjande inte motsvarar det syfte som eftersträvas i dag – nämligen att bevara kyrkstädernas kulturhistoriska värden och kyrkstadstraditionen. Det är också fråga om regler som skall ha form av lag. Utredaren skall överväga behovet av nya regler. Om utredaren finner att en reglering behövs, utöver den som redan är möjlig med stöd av kulturminneslagens byggnadsminnesskydd, skall förslag om detta läggas fram.

Utförsel av kulturföremål

Utgångspunkter

De nuvarande reglerna om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål har funnits sedan år 1986. Reglerna togs i huvudsak oförändrade in i 5 kap. kulturminneslagen.

Mot bakgrund av erfarenheterna av utförselreglernas tillämpning och utvecklingen på den internationella konst- och antikvitetsmarknaden överlämnade Riksantikvarieämbetet till regeringen på tillståndsmyndigheternas vägnar våren 1992 förslag till ändring av reglerna. Förslagen avsåg en utvidgning av skyddet till fler föremålskategorier, ändrade ålders- och värdegränser samt vissa förändringar av administrativ och lagteknisk natur.

Under åren 1992 och 1993 antog EG två rättsakter om skydd mot olovlig utförsel av kulturföremål. Den ena är rådets direktiv 93/7/EEG om återlämnande av kulturföremål som olagligen förts bort från en medlemsstats territorium. Den andra är rådets förordning (EEG) nr 3911/92 om export av kulturföremål.

Direktivet om återlämnande ingår i den del av EG:s regelverk, som Sverige är bundet av redan genom EES-avtalet. Direktivet skall vara införlivat med svensk rätt senast den 1 januari 1995. Inom Kulturdepartementet pågår för närvarande ett beredningsarbete i denna fråga. Förslag till lagstiftning har lagts fram i departementspromemorian Återlämnande av kulturföremål (Ds 1994:66).

Förordningen om export av kulturföremål blir aktuell för Sverige endast vid ett eventuellt medlemskap i Europeiska Unionen.

Sverige har i medlemskapsförhandlingarna godtagit såväl direktivet som förordningen. Avgörande för den svenska hållningen har varit att ifrågasvarande rättsakter inte har någon materiell inverkan på de svenska utförselreglerna. Enligt ett undantag från huvudregeln om varors fria rörlighet i Romfördraget tillåts nämligen nationella in- och utförselrestriktioner för att tillgodose särskilda skyddsintressen, däribland nationella skatter av konst-

närligt, historiskt eller arkeologiskt värde. Det finns således inget krav på att de svenska reglerna skall ändras till följd av EG-reglerna.

Grunden för den svenska utförelsestiftningens utformning bör därför, oavsett ett eventuellt medlemskap i EU, även i fortsättningen vara det svenska historiska sambandet och den svenska synen på vad som bör ingå i det skyddsvärda kulturarvet.

Uppdraget

För att underlätta en parallell tillämpning av EG-reglerna och de svenska reglerna skall utredaren se över de svenska reglernas systematik, t.ex. när det gäller kategoriindelningen av tillståndspliktiga föremål, och även i övrigt överväga i vad mån en teknisk anpassning kan ske mellan de båda regelverken. I det sammanhanget skall också övervägas det förslag till ändringar av de svenska reglerna som tillståndsmyndigheterna lämnat.

Översynen skall inte ha till syfte att anpassa det svenska skyddet till den gemensamma EG-nivån. Dock bör de svenska reglerna ytterligare fjärmas från EG-reglerna endast om starka skäl talar för det.

Skyddet för vissa kulturegendomar

Utgångspunkter

En utredning om villkoren för bevarande av herrgårdsmiljöer redovisades senast i betänkandet Att förvalta kulturmiljöer (SOU 1991:64). Regeringen har ännu inte tagit ställning till betänkandet i sin helhet, men flera av de frågor som behandlades i utredningen har därefter varit föremål för regeringsförslag och riksdagsbehandling.

Utredningen behandlade bl.a. förutsättningarna att bilda en särskild stiftelse för förvaltningen av i första hand värdefulla industriminnen och herrgårdsmiljöer. I utredningen finns också förslag om möjligheter för en familj eller en släkt att överföra egendom till en särskild stiftelse för att en kulturhistoriskt värdefull miljö skall kunna bevaras.

Fideikommissnämnden har i en skrivelse till regeringen den 3 mars 1994 fäst regeringens uppmärksamhet på de svårigheter som nämnden anser sig möta att på ett godtagbart sätt ta till vara de kulturhistoriska allmänintressena vid de fideikommissavvecklingar som nu genomförs. I samband med arvskiften är det svårt att behålla ett tillräckligt samlat ekonomiskt underlag för de kulturhistoriska värdenas fortsatta vård och underhåll. Arvskiften som berör samlade kulturhistoriskt värdefulla slotts- och herrgårdsmiljöer innebär också att värdefulla samlingar av lösören m.m. som hör till miljön ofta riskerar att skingras. Enligt nämndens mening bör det utredas om det går att anpassa reglerna i lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss så att

möjligheter skapas för att hålla samman värdefulla samlingar i sin kulturhistoriska miljö. En lösning kan enligt nämnden vara att det i lagen tas in regler om att fideikommissarien under sin livstid kan överlåta fideikommissegendom som inte bör skingras till en stiftelse, och att detta kan vara ett alternativ vid avvecklingen i stället för att egendomen skiftas mellan arvingarna.

Uppdraget

Regeringen anser att det nu aktuella uppdraget skall omfatta de frågor som Fideikommissnämnden aktualiserat. Utredaren skall dels se över avvecklingslagens bestämmelser med utgångspunkt från att lagen skall tillgodose det allmänna intresset av att värdefulla kulturegendomar bevaras och hålls samlade, dels studera förutsättningarna för att bilda stiftelser av enskilda slotts- och herrgårdsmiljöer med tillhörande samlingar. Övervägandena skall i denna del inte begränsas till att avse endast fideikommissegendomar utan bör även kunna omfatta andra värdefulla kulturegendomar.

Vissa lagtekniska frågor

Utgångspunkter

Enligt 8 kap. plan- och bygglagen (1987:10) krävs bygglov för att uppföra byggnader och för vissa andra åtgärder. Tillstånd lämnas av byggnadsnämnden. Ibland berörs en fast fornlämning av ett byggföretag. Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning måste ha tillstånd till detta enligt kulturminneslagen. Beslut i dessa frågor fattas av länsstyrelsen. Lagarna innehåller inga föreskrifter om *samordning av byggnadsnämndens och länsstyrelsens prövning* av nämnda frågor. Det betyder att bygglov kan lämnas utan att det är klart om tillstånd kommer att ges till ingrepp i en fast fornlämning som berörs av det tilltänkta bygget. Om länsstyrelsen sedan inte lämnar begärt tillstånd kan den enskilde lida ekonomisk skada. Det finns också en risk att en fast fornlämning kan komma att tas bort eller skadas, därför att den som fått bygglov uppfattar det som att alla behövliga tillstånd har lämnats.

Enligt 2 kap. kulturminneslagen kan vissa beslut som länsstyrelsen fattar *överklagas till regeringen*. Det gäller beslut om att låta annan än länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet undersöka eller bärga fornlämning eller skeppsvrak (8 §), beslut om särskild undersökning (11 §), beslut om att ändra, rubba eller ta bort fast fornlämning (12 §) samt beslut om särskild undersökning och arkeologisk förundersökning (13 §). Inom regeringskansliet bedrivs ett lagstiftningsarbete som innebär att regeringen

skall avlastas prövning av överklaganden (se t.ex. prop. 1983/84:170, KU 1983/84:23, rskr. 1983/84:250).

Enligt 2 kap. 9 § kulturminneslagen får länsstyrelsen meddela särskilda föreskrifter till skydd för en fast fornlämning. Länsstyrelsen får också i avvaktan på undersökning fridlysa en plats där fornfynd påträffats. Föreskrifter eller fridlysning får förenas med vite. Det har satts i fråga om dessa bestämmelser är förenliga med reglerna i 8 kap. 7 § regeringsformen om fördelningen av *normgivningsmakten* (se bl.a. Förvaltningsrättslig tidskrift nr 1-2/94 s. 19).

Uppdraget

Enligt regeringens mening bör prövningen av ansökningar om bygglov samordnas med länsstyrelsens prövning av tillstånd till ingrepp i fornlämningar. Utredaren skall anvisa lämpliga former för en sådan samordning och föreslå de författningsändringar som behövs.

Utredaren skall vidare överväga i vilken utsträckning regeringen bör pröva överklaganden av länsstyrelsens ovan nämnda avgöranden. Om utredaren finner att nuvarande ordning bör ändras, skall förslag lämnas om vilken myndighet eller domstol som lämpligen kan anförtros uppgiften. Utredaren skall hålla sig underrättad om vad Plan- och byggutredningens (M 1992:03) och Miljöorganisationsutredningens (U 1993:04) förslag kommer att innebära i dessa delar.

Utredaren skall också överväga om utformningen av bestämmelsen i 2 kap. 9 § kulturminneslagen är förenlig med regeringsformen och att om det är påkallat lämna förslag till ny utformning av bestämmelsen.

Utredaren är oförhindrad att ta upp även andra frågor av lagteknisk natur. Bland annat kan det lagtekniska sambandet mellan kulturminneslagen och den kommande lagstiftningen på miljöområdet behöva analyseras ytterligare (jfr Förslag till skydd för området Ulriksdal–Haga–Brunnsviken–Djurgården Ds 1994:3).

Arbetets bedrivande

Uppgiften för den särskilde utredare som nu tillkallas har flera beröringspunkter med pågående och avslutade parlamentariska utredningar inom kulturområdet, bl.a. kommittén om kulturpolitikens inriktning (Ku 1993:03), som bl.a. har till uppgift att göra en bedömning av hur kulturarvet bäst kan tas till vara och stärkas i kulturpolitiken. Utredaren skall hålla sig informerad om den fortsatta beredningen av de nu aktuella utredningarnas förslag.

Utredaren skall beakta direktiven till samtliga kommittéer och särskilda utredare om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23), om redovisning av

regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50) samt om beaktande av EG-aspekter i utredningsverksamheten (dir. 1988:43).

Utredningsarbetet skall vara avslutat före utgången av juni 1996.

(Kulturdepartementet)

Fideikommissegendomar

Följande förteckning över fideikommiss utgår från Fideikommissnämndens register som i sin tur är uppbyggt från en förteckning över fideikommissen i SOU 1959:40 Avveckling av fideikommissen. Tillägg har gjorts efter en förteckning i Jordkommissionens betänkande SOU 1923:40, med de fideikommiss som inte återfinns 1959. Från Fideikommissnämndens register har uppgifter om avveckling, försäljning m. m. hämtats. De korta beskrivningarna har delvis hämtats från ett underlag hos Fideikommissnämnden, delvis från Nils Segerstråle, Svenska fideikommiss, Lund 1981.

Förteckningen har sorterats i kategorier, avvecklade resp. icke avvecklade. De senare har indelats efter vilken karaktär fideikommissen hade när registret upprättades. I vissa fall har fideikommissets karaktär förändrats under pågående avveckling. Följande begrepp har använts för klassificeringen i tabellen:

NR

Avser löpnummer enligt fideikommissnämndens register.

EGENDOM

Avser normalt fideikommissets benämning. Ingår flera egendomar som ligger i annat län än huvudegendomen anges länsbokstav. Här anges också vilken sorts egendom som nu ingår i fideikommisset, eller för avvecklade fideikommiss, då det avvecklades. Inom parenteser anges ursprunglig eller tidigare karaktär. Förkortningar:

f fastighet,

jf jordbruksfastighet,

l lösöre,

k kapital.

SLÄKT/INNEH

Här anges ursprunglig släkt och urkundens årtal. Inom parentes anges aktuell släkt nu resp. vid avvecklingen.

AVVECKL.

Datum för fideikommissnämndens beslut.

HÄNDELSER

Årtal för viktigare beslut, försäljningar m.m. Uppgifterna är hämtade ur Fideikommissnämndens arkiv.

BESKRIVNING

Kort angivelse av egendomens värde och egenskaper.

SKYDD

Här anges om egendomen skyddas som byggnadsminne.

ÅTG

Här anges för *ännu icke avvecklade fideikommiss med fastighet eller lösöre* statens behov av engagement med följande gradering:

Första kolumnen, förutsättningar 1995:

- F Fideikommisset innefattar fast egendom (och ev lösöre och kapital)
- L Fideikommisset innefattar lösöre (och ev kapital)
- K Fideikommisset omfattar endast kapital
- A Fideikommissab äger hela eller del av egendomen
- S Stiftelse/förening äger eller förvaltar egendomen
- M Statlig, kyrklig, kommunal eller landstingskommunal myndighet äger eller förvaltar egendomen.

Om fideikommisset är delavvecklat anges vad det omfattar vid redovisningstillfället.

Andra kolumnen prioritet:

- 1 Långsiktigt samlat bevarande är av nationellt intresse, och bör genomföras även om det kräver stora statliga insatser. Avveckling bör inte godtas förrän en långsiktig lösning tryggats.
- 2 Långsiktigt samlat bevarande av egendomen är angeläget. Vid en avveckling bör ett samlat bevarande främjas av staten. Förlängning bör främjas om innehavaren önskar det.
- 3 Inga statliga skyddsinsatser utöver vad som kan uppnås inom ramen för KML och PBL erfordras. Observera de föreslagna utvidgningarna i KML om frivilligt skydd av lösöre med starkt samband med byggnaden. Hit förs även egendom som inte är aktuell för några statliga insatser överhuvudtaget, eller t.o.m. som upphört att existera. Det är alltså en restpost utan gradering.

Till regeringen (kulturdepartementet)

Framställning om ändringar i 5 kap lagen (1988:950) om kulturminnen m m

1 Inledning

Den 1 juli 1986 trädde lagen (1985:1104) om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål i kraft. I förhållande till den samtidigt upphävda kungörelsen (1927:129) angående förbud mot utförsel av vissa äldre kulturföremål innebar lagen bl a en utvidgning av antalet utförselskyddade föremålskategorier, med knytning dels till ålders-, dels till värdegränser, samt en spridning av tillståndsgivningen från enbart Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer (RAÄ) till fyra nya tillståndsmyndigheter: Kungl biblioteket (KB), Riksarkivet (RA), Statens konstmuseer (SKM) samt Stiftelsen Nordiska museet (NM).

Lagen togs den 1 januari 1989 i huvudsak oförändrad in som 5 kap lagen (1988:950) om kulturminnen m m (KML). En saklig nyhet var dock att regeringen eller myndighet som regeringen förordnar bemyndigades att utfärda föreskrifter om avgifter för att täcka kostnaderna i ärenden om utförsel. Bemyndigandet har vidareförts till RAÄ i förordningen (1988:1188) om kulturminnen m m (KMF). I RAÄ:s föreskrifter (KRFS 1989:15) har bestämts att en ansökningsavgift om 200 kr skall betalas för varje tillståndspliktigt föremål. Uppbörderna av ansökningsavgifter sköts av RAÄ, som betingar sig en fjärdedel av de influtna avgifterna för administrationskostnader, varefter återstoden tillförs tillståndsmyndigheterna i förhållande till det antal ansökningar som överlämnats till dem.

RAÄ har sedan 1989 anordnat informella sammankomster med de övriga tillståndsmyndigheterna och med generaltullstyrelsen för att följa och diskutera tillämpningsfrågor. Samarbetet har resulterat i en gemensam önskan hos tillståndsmyndigheterna att för regeringen redovisa vissa erfarenheter samt att framlägga förslag till vissa begränsade ändringar i lagen.

Förslaget framläggs i medvetande om att de europeiska integrationssträvanden på sikt kan komma att medföra mer vittgående

ändringar i den svenska lagstiftningen och det svenska kontrollförfarandet med avseende på utförsel av kulturföremål. Förslaget är emellertid av så pass enkel beskaffenhet och medför sådana rationaliseringsvinster att det bör genomföras utan avvaktan på mer genomgripande ändringar. Förslaget försvårar - såvitt myndigheterna kan bedöma - inte den förestående integrationen.

Reglerna rörande utförsel av kulturföremål har nyligen motionsvis aktualiserats i riksdagen, som emellertid avslög motionerna med hänvisning till tillståndsmyndigheternas pågående översynsarbete (KrU 1991/92:2)

2 Erfarenheter av de från den 1 juli 1986 gällande reglerna

2.1 Ärendemängden

Antalet ansökningar har - fram till tidpunkten för införande av ansökningsavgiften - utvecklats enligt följande uppställning

	KB	RAÄ	RA	SKM	NM	Summa
1986/87	4	0	3	415	5 813	6 235
1987/88	5	0	2	396	5 933	6 336
1988/89	2	8	11	250	4 858	5 129
Andra halvåret 1989	-	-	-	-	-	2 395

NM har varit den antalsmässigt helt dominerande tillståndsmyndigheten, medan KB, RAÄ och RA haft endast sporadiska ärenden. Tendensen från 1987/88 var svagt vikande.

För tiden efter ansökningsavgiftens införande ser ansökningstalen ut som följer

	KB	RAÄ	RA	SKM	NM	Summa
Första halvåret 1990	0	0	0	107	689	796
Andra halvåret 1990	0	0	0	109	474	583
Första halvåret 1991	0	0	0	114	522	636
Andra halvåret 1991	1	0	0	35	505	541

Man ser här att ansökningsmängden på årsbasis ligger på ca 25-35 % av de tidigare talen samt att - med undantag för ett enda år -

ende hos KB - inga andra tillståndsmyndigheter än SKM och NM haft några ärenden under perioden.

2.2 Tänkbara förklaringar till ärendemängdens nedgång

Det förhållandet att det numera kostar 200 kr per föremål (eller grupp av föremål som bildar en naturlig enhet) att få utför-seltillstånd är givetvis avhållande på dem - handlare och pri-vatpersoner - som tidigare ansökt om tillstånd utan att någon utförsel var aktuell, men därför att ett tillstånd kunde vara ett bra prisargument eller som en försäkring om en framtida ex-portmöjlighet. Att antalet skulle gå ned därför att denna grupp föll bort var väntat, men uppskattningarna låg inför avgiftens införande på att ca 80 % av tidigare ansökningstal ändå skulle nås.

Frågan om smugglingen ökat markant är mycket svår att besvara.

De undersökningar som redovisats av tullen anger att när man kontrollerat deklarerade utförslar av mer än 100 år gamla anti-kviteter (grupp nr 9706 i tulltaxan) fanns anledning till an-märkning i ca 20 % av fallen under såväl 1989 som 1990. Emeller-tid låg kontrollfrekvensen på endast 5 % av antalet deklarerade utförslar och dessutom finns inga siffror redovisade beträffande hur många utförselpliktiga föremål som påträffats i fall där in-te varugruppen kulturföremål deklarerats. De redovisade siffror-na ger därför inte grund för några särskilda slutsatser om fusk-frekvensen, men antyder i vart fall inte någon markant ökning.

Den omständigheten att vissa föremålskategorier berörts av en-dast någon enda ansökning sedan ansökningsavgiften infördes in-dikerar i och för sig att sådana föremål förts ut olagligt, men dessa föremålskategorier har alltid föranlett få ansökningar och vissa av dem kommer mer sällan upp i de värdegränser som utlöser tillståndsplikt.

Helt oavsett att antalet ansökningar sjunkit drastiskt, finns det ändå anledning att förmoda att ett vanligt sätt att undandra sig tullens uppmärksamhet är att föra ut föremål tillsammans med annans flytt- eller arvegods, varvid tillståndsfriheten i 5 kap 7 § 1 eller 2 för den andra personen åberopas.

En trolig anledning till den olaga utförsel som får antas före-komma är okunskap om reglerna hos allmänheten. Den som förvärvar mer än 100 år gamla möbler på t ex en s k dödsboauktion känner säkert inte alltid till att dessa föremål inte får tas ut ur landet utan föregående tillstånd. RAÅ har producerat informa-tionsbroschyrer som på ett så överskådligt sätt som möjligt re-dogör för tillståndsplikten och -förfarandet, men det är svårt att nå ut med sådan information till alla dem som skulle behöva ta del av den.

Om riksdagen beslutar om ändringar i lagen med anledning av den-na framställning, finns det givetvis anledning för tillstånds-myndigheterna att göra särskilda informationsinsatser i anslut-ning till ikraftträdandet. Det pågår redan en diskussion med företrädare för läns museerna för att sprida kunskap om utför-selreglerna.

Tullens kontrollresurser torde vara otillräckliga. Det är för tidigt att uttala sig om hur kontrollsituationen kommer att påverkas av den europeiska integrationen. Tillståndsmyndigheterna följer emellertid med intresse utvecklingen på området, inbegripet det förslag som EG-kommissionen i januari 1992 lämnat rörande en ordning för återlämnande av kulturföremål som illegalt flyttats från något medlemsland till ett annat.

2.3 Hanteringen av ansökningshandlingar

När en ansökan om utförseltillstånd har kommit in till RAÄ registreras den i ett särskilt diarium inkomstdagen och läggs sedan för bevakning av att ansökningsavgiften blir bokförd. För den som postar och betalar samtidigt blir betalningen normalt bokförd hos postgirot andra dagen efter inkomstdagen. När bokföringsbeskedet kommit till RAÄ tidigast tredje dagen efter inkomstdagen, kan - om arbetsanhopning inte lägger hinder i vägen - ansökningen vidarebefordras till rätt tillståndsmyndighet. Till NM går ansökningar med bud, till övriga per post.

Det har visat sig att sökandena, som numera ofta är speditörsföretag eller antikhandlare, normalt har bråttom med att få ansökningen behandlad. I vissa fall uppmärksammas tillståndsplikten först i samband med att föremålet är på väg ut ur landet. Vissa företag har deponerat en större summa hos RAÄ mot vilken inkommande ansökningsavgifter avräknas. I sådana fall kan ansökningen genast efter registrering och kontroll vidarebefordras till tillståndsmyndigheten, i bästa fall redan under inkomstdagen. Den finns med detta förfarande en viss risk för att sökanden misstar sig i fråga om när den deponerade summan tar slut, med påföljd att ansökningen kan bli liggande under längre tid. RAÄ skall emellertid i sådana fall sända en påminnelse till sökanden om betalningen.

Det fanns ursprungligen flera anledningar till att alla ansökningar skall ges in till RAÄ. En var att allmänheten inte skulle behöva vara ovisst om vart en ansökan skulle lämnas. En annan var att ansökningar tidigare kunde omfatta flera föremålskategorier, varför det måste finnas en myndighet - RAÄ - som avgjorde vilken tillståndsmyndighet som skulle handlägga ärendet. Denna anledning har numera bortfallit, eftersom endast ett föremål eller en föremålsgrupp som utgör en naturlig enhet får tas upp på samma ansökan och denna därmed bara kan behandlas av en myndighet.

En tredje anledning torde ha varit att RAÄ skulle följa utvecklingen inom området. Detta har emellertid knappast kunnat ske på något systematiskt sätt, bl a därför att de beslutskopior som återsänts till RAÄ från tillståndsmyndigheterna tidigare genomgående inte varit läsliga. Numera är detta missförhållande undanröjt, men en beslutsgranskning försvåras ändå avsevärt av att något fotografi författningsenligt inte medföljer den återsända beslutskopian. En meningsfull granskning torde därför endast kunna ske hos arkiven på resp tillståndsmyndighet, där ett fotografiexemplar bevaras. Det kan anmärkas att inte ens en sådan granskning av tillståndsmyndigheternas arkiv ger någon pålitlig upplysning om vilka föremål som faktiskt har lämnat landet, eftersom tullen inte har någon rapportskyldighet och det - åtminstone tidigare - var vanligt att antikhandlare sökte tillstånd för stora delar av sina lager, även om ingen utförsel kun

de anses förestående.

3 Överväganden

3.1 Handläggningsordningen

Även om det torde finnas få tillståndsärenden som normalt handläggs så snabbt som ärenden om utförsel av kulturföremål, är det angeläget att alla rimliga åtgärder vidtas för att undanröja dröjsmål. Därmed skapas förmodligen också en bättre respekt för regelsystemet.

Att alla ansökningar skall ges in till RAÄ och efter kontroll vidarebefordras till tillståndsmyndigheterna, dvs i praktiken till antingen NM eller SKM, medför en viss försening av handläggningen och därutöver administrativa kostnader hos RAÄ. Som framhölls tidigare har de ursprungliga skälen till den nuvarande ordningen förlorat bärkraft. Den ordningen att ansökningar ges in direkt till tillståndsmyndigheten, framstår i stället som efterstävansvärd. En förutsättning är dock att reglerna kan utformas så att det blir tillräckligt klart vilken myndighet som handlägger ansökningar avseende olika föremålskategorier.

3.2 Tillståndsmyndigheternas uppgifter.

Att införa en ordning där ansökningar ges in direkt till vederbörande tillståndsmyndighet skulle ytterligare underlättas om antalet tillståndsmyndigheter kunde begränsas. Eftersom varken KB, RA eller RAÄ hittills har handlagt mer än ett fåtal ansökningar, kan man fråga sig om dessa myndigheter har en uppgift i prövningssystemet, eller om respektive föremålskategorier kan föras över till någon annan myndighet.

Beträffande först RAÄ är dess roll som tillståndsmyndighet begränsad till att pröva utförselfrågor rörande vissa kyrkliga inventarier. Denna uppgift är konsekvent med att RAÄ enligt 4 kap KML prövar andra frågor som rör kulturhistoriskt värdefulla inventarier: förteckning, avyttring, reparation, flyttning, omhändertagande m m. Det vore inte lämpligt t ex att RAÄ först vägrar tillstånd till avyttring av en t ex en äldre silverljusstake och en annan myndighet därefter medger utförsel av ljusstaken. Senare i denna framställning följer dessutom förslag om att tillståndsplikten för utförsel av kyrkliga inventarier i viss mån utvidgas. RAÄ bör därför inte skiljas från uppgiften att tillståndspröva utförsel av de kyrkliga kulturföremålen.

I sammanhanget kan tillfogas upplysningen att RAÄ:s befogenheter enligt 4 kap KML är mycket begränsade beträffande privatägda föremål som förvaras i kyrkorna och som är förtecknade som kyrkliga inventarier. Sådana föremål får flyttas, avyttras m m utan RAÄ:s tillstånd. Utförselprövningen är alltså den enda restriktion som gäller.

KB och RA prövar i princip det litterära föremålsbeståndet. Uppdelningen är sammanfattningsvis den att KB prövar utförselfrågor rörande tryckta skrifter, medan det icke tryckta materialet är delat på det sättet att KB prövar brev, dagböcker, manuskript och noter som härrör från författare och tonsättare och RA öv

rigt handskrivet eller handritat material. Uppdelningen är inte särskilt lätt att uppfatta för allmänheten och gränsdragningen medför också vissa problem vid den fördelning av ärenden som RAA skall göra. Det är t ex inte alltid givet huruvida en vetenskapsmans efterlämnade anteckningar skall anses härröra från en författare och därmed tillståndsprövas av KB i stället för av RA.

En tanke skulle kunna vara att samla prövningen avseende hela det litterära föremålsbeståndet hos antingen KB eller RA. En sådan lösning skulle ha fördelar för sökandena. Emellertid talar starka skäl också emot lösningen. KB kan av givna skäl inte skiljas från uppgiften att pröva det tryckta materialet, varav KB har en i princip komplett samling av sk pliktexemplar. RA har en lika given uppgift i fråga om mycket av det icke tryckta materialet. Betydande mängder arkivalier från privatpersoner har under tidernas gång lämnats över till RA, som har en självklar roll som forskningsbas med avseende på såväl detta material, som det offentliga arkivbeståndet från äldre tider. Både KB och RA bör därför ha kvar sina uppgifter.

I stället föreslås att fördelningen mellan KB och RA renodlas så att de ovan påtalade tolkningssvårigheterna rörande det icke tryckta materialet från författare och tonsättare röjs undan. Det sker lämpligen genom att allt icke tryckt material, oavsett härkomst, hänförs till RA:s kompetensområde, medan det tryckta materialet liksom nu prövas av KB. Härmed nås en relativt enkel och för allmänheten uppfattbar avgränsning av kompetensområdena.

I sammanhanget bör nämnas att det inte torde vara möjligt att göra en helt perfekt fördelning av föremålskategorierna mellan de fem nuvarande tillståndsmyndigheterna. Det kommer alltid att i vissa fall vara nödvändigt att begära in synpunkter från andra institutioner. Finner en tillståndsmyndighet att en annan institution behöver höras, är det givetvis möjligt att remittera ansökningen dit. Ett sådant remissförfarande förekommer redan i form av att NM remitterar ansökningar som rör vapen till Armémuseum och som rör musikinstrument till Musikmuseet. I fråga om det litterära föremålsbeståndet kan det vara lämpligt att i vissa fall höra Krigsarkivet.

RAA:s roll som samordnare av gemensamma angelägenheter för tillståndsmyndigheterna bör inte upphöra i och med att övergång till ett system där ansökningar ges in direkt till resp tillståndsmyndighet. Det finns fortfarande samordningsuppgifter som bör ligga kvar på RAA: utgivandet av föreskrifter om bl a ansökningsavgifter, samproduktion av ansökningsblanketter och informationsmaterial samt fortlöpande erfarenhetsutbyte mellan myndigheterna inbördes och gentemot landets berörda museer.

3.3 Tillståndsplikts omfattning

3.3.1 Nya föremålskategorier som bör tillståndsprövas

I olika sammanhang har uppmärksamats två nya kategorier föremål för vilka det finns anledning att pröva om utförsel bör medges eller ej. Det gäller hästanspända vagnar och andra hästdragna fordon, som framstälts för mer än 100 år sedan (se KrU

1991/92:2). Vidare gäller det kakelugnar av motsvarande ålder. Båda dessa föremålskategorier börjar bli sällsynta i landet. Det föreslås därför att tillståndsplikt införs för dem. NM bör pröva fordonsbeståndet och SKM kakelugnarna.

Av textilier är f n endast folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil (NM) samt vävda tapeter (SKM) tillståndspliktiga. Emellertid finns det en betydande föremål av högreståndstextil som kan befaras börja bli sällsynt förekommande, och som - åtminstone beträffande de mer värdefulla exemplaren - borde omfattas av tillståndsplikt. Det kan gälla t ex klädsel för sängar, mattor, broderade väggfält, broderade dukar och annat duktyg, särskilt äldre svensk damast, samt hästschabrak. Dessa textilier kan vara av både svensk och utländsk tillverkning. Bland utländska föremål kan särskilt mattorna nämnas, både de orientaliska och de av franskt ursprung (savonnerie, aubusson). Här föreslås därför en utvidgad tillståndsplikt för svenska och utländska textilier och att dessa ärenden handläggs av SKM. Som kommer att behandlas nedan bör en värdegräns om 2 000 kr gälla för svenska textilier, liksom för andra svenska kulturföremål som prövas av SKM. Värdegränsen för de utländska textilierna bör följa de andra utländska föremålen.

Av de kyrkliga inventarierna är f n endast vissa föremål för utförelseprövning: skrin, blankvapen och skyddsvapen, målningar och skulpturer, föremål av guld, silver och brons samt ljuskronor. Däremot omfattas inte den kulturhistoriskt mycket betydelsefulla gruppen kyrkliga textilier. Sverige har en ovanligt rik skatt av sådana textilier ända från medeltiden. Textilierna och övriga kyrkoinventarier har också alltsedan senare delen av 1500-talet varit föremål för kungligt/statligt beskydd. RAÄ har genom sin gransknings- och konserveringsverksamhet god kunskap om textilierna. Handeln med dem är av naturliga skäl inte stor, men den förekommer. Nyligen lyckades RAÄ på auktion förvärva ett privatägt kyrkligt broderi från senmedeltid som sannolikt annars skulle ha sålts för export. Av hänsyn till sällsyntheten hos särskilt den äldre föremålsgruppen är det angeläget att RAÄ ges möjlighet att pröva huruvida även de kyrkliga textilföremålen bör få föras ut ur landet. Genom den tillståndsplikt som redan gäller för folklig textil (NM) och här föreslås för högreståndstextil (SKM), framstår det som den lagtekniskt enklaste lösningen att RAÄ får uppgiften att tillståndspröva föremål ur NM:s och SKM:s föremålskategorier generellt, i den mån föremålen härör från kyrklig miljö. - Någon motsvarande prövning hos RAÄ av föremål ur det litterära beståndet med kyrkligt ursprung kan dock fortfarande inte anses nödvändig.

Det litterära föremålsbeståndet är f n endast tillståndspliktigt i fråga om svenska kulturföremål. En växande betydelse har emellertid kommit att tilläggas utländskt tryckt och otryckt material som genom att ha funnits en längre tid i Sverige och t ex kommit att bli en del av värdefullare samlingar förvärvat kulturell hemortsrätt här. Tillståndsplikt bör därför införas för dessa grupper utländska kulturföremål, varvid dock en värdegräns om 10 000 kr bör föreskrivas.

3.3.2 Föremålskategori som kan tas bort

F n är svenska signerade fajanser, oavsett värde, tillstånds-

pliktiga om de är mer än 100 år. Prövningen handhas av NM, medan SKM prövar övriga föremål av keramik. För de senare gäller nu en värdegräns av 50 000 kr.

Som framgår nedan föreslås att värdegränsen för bl a keramikföremål sänks till 2 000 kr. Därmed skulle de signerade fajanser som har kulturhistorisk betydelse kunna rymmas i gruppen av övriga keramikföremål och prövningen i av föremålsgruppen i sin helhet handhas av SKM. Specialkategorin för fajanser skulle därmed kunna tas bort.

3.4 Åldersgränser

I lagen finns fyra olika åldersgränser gällande dels svenska föremål framställda 1) före år 1600, 2) för mer än 100 år sedan och 3) för mer än 50 år sedan, dels utländska föremål, som 4) kan antas ha kommit till Sverige före år 1840.

Åldersgränsen för utländska kulturföremål skiljer sig alltså från de övriga åldersgränserna på det sättet att den inte är rullande. Därmed kommer successivt allt fler föremål som länge befunnit sig i landet inte att beröras av någon utförselprövning. Åldersgränsen för utländska kulturföremål bör därför ändras så att den tidsmässigt sammanfaller med åldersgränsen för den antalsmässigt dominerande gruppen svenska föremål, dvs 100-årsgränsen.

3.4 Värdegränser

I lagen upprätthålls nu två värdegränser: 1) 2 000 kr, som gäller för samiska föremål, handskrifter m m samt modeller och instrument samt 2) 50 000 kr, som gäller främst för svensk bild- och hantverkskonst och för utländska kulturföremål.

Man kan ha den generella anmärkningen mot att göra tillståndsprövningen beroende av värdegränser att det ekonomiska värdet långt ifrån alltid är relaterat till föremålets betydelse för det nationella kulturarvet. Föremål som betalas dåligt på marknaden kan likväl vara sällsynta eller på andra grunder ha ett stort kulturhistoriskt värde. Att värdegränser ändå används som en kvalifikation för tillståndsplikt, beror främst på att metoden går att använda när det gäller att begränsa omfattningen av tillståndsplikten. Man får därvid ta nackdelen av att ett eller annat föremål av stort kulturhistoriskt värde kan föras ut ur landet utan prövning för att det inte betalas med högre summor i handeln, och väga den mot fördelen av att slippa upprätthålla ett granskningskrav för en stor mängd relativt triviala föremål. Användningen av värdegränser föreslås därför här i princip bibehållen. Det finns dock skäl att justera vissa värdegränser.

De svenska föremålskategorier som tillståndsprövas av SKM, dvs sammanfattningsvis svensk bild- och hantverkskonst, är undantagna om deras värde inte överstiger 50 000 kr. Denna gräns får betraktas som för hög. Här föreslås att den sänks till 2 000 kr, vilken gräns därmed skulle omfatta även den nya gruppen högreståndstextilier.

De bildkonstverk som är svenska porträtt har fyra ett skydd som

får betraktas som ineffektivt i förhållande till föremålsgruppens kulturhistoriska värde. Antingen ett porträtt kan betraktas som ett svenskt eller ett utländskt bildkonstverk gäller nu en värdegräns av 50 000 kr. Denna överträffas mycket sällan. För de svenska kulturföremål som är porträtt föreslås som nyss nämndes en sänkning av värdegränsen till 2 000 kr. Är ett porträtt framställt utomlands av någon annan än en svensk, gäller förutom värdegränsen 50 000 kr f n att det måste kunna antas att porträttet kommit till Sverige före år 1840, för att någon tillståndsprövning skall bli aktuell. Även om även tidsgränsen för utländska kulturföremål föreslås justerad, kan det med skäl göras gällande att detta inte ger tillräckligt utrymme för att beakta den porträtterade personens betydelse för svenskt kulturliv eller svensk historia. För de porträtt av svenska personer som framställts utomlands av icke-svenska konstnärer och som därför är att anse som utländska kulturföremål, föreslås därför att inte bara åldersgränsen justeras (se ovan) utan även värdegränsen. För just denna kategori utländska kulturföremål bör värdegränsen bestämmas till 2 000 kr.

3.5 Tidsbegränsning av tillståndens giltighet

I prop 1981/82:82 uttalades att skäl inte förelåg till en tidsbegränsning av utförelsetillstånd. Samma uppfattning kom till uttryck i prop 1984/85:179. I övergångsbestämmelserna till 1985 års lag förklarades tillstånd givna enligt 1927 års kungörelse fortfarande vara giltiga. Förslag om en ettårig tidsgräns framfördes av RAÄ i en skrivelse till utbildningsdepartementet den 28 oktober 1987. Frågan om en tidsgräns kommenterades inte i samband med att förslag till KML lades fram i prop 1987/88:104. I punkt 6 övergångsbestämmelserna till KML har dock ånyo giltigheten av äldre tillståndsbeslut bekräftats.

Tillståndsgivningen enligt KML i övrigt, t ex en länsstyrelses tillstånd till ingrepp i en fornlämning, anses kunna ske med villkor om att tillståndet upphör att gälla om det inte utnyttjas inom en viss angiven tid. Det är också i annars i förvaltningsrätten vanligt att tillstånd tidsbegränsas.

Det är rimligt att även tillstånd till utförelse av kulturföremål tidsbegränsas. Eftersom ett av de vanligaste kriterierna för att neka utförelse är att föremålet tillhör en sällsynt föremålskategori, bör det finnas utrymme för en ny bedömning i de fall där situationen en viss tid efter det att ett tillstånd gavs har förändrats och föremålet har fått en ökad betydelse för det nationella kulturarvet. På grund härav och för att få en viss konsekvens i tillståndsreglerna i KML föreslås att tillstånden tidsbegränsas. Tidsgränsen, som bör sättas till två år, anges lämpligast direkt i lagen. Något behov för tillståndsmyndigheterna eller sökanden att i det enskilda fallet ha en annan tidsgräns torde inte finnas. Genom att utgångspunkten för tidsfristen bestäms till dagen för beslutet behöver inte beslutet delges eller vinna laga kraft.

3.6 Fotografikravet

I gällande lag anges att de fotografier i två exemplar som skall fogas till varje ansökan skall vara svartvita. Bestämmelsen har

emellertid blivit obsolet. på grund av att det numera är mer tidskrävande och i vissa fall dyrare att framställa svartvita fotografier än färgbilder. Kravet på att fotografierna skall vara svartvita kan sålunda inte upprätthållas och bör utgå ur lagen.

Tillståndsmyndigheterna accepterar inte polaroidbilder, utan kräver vanliga laboratoriefremställda bilder. Beständigheten av de bilder som godtas kan naturligtvis vara varierande. Emellertid låter det sig inte göras att lägga någon särskild prövningsbörda på tillståndsmyndigheterna i fråga om fotografiers beständighet. Någon särskild föreskrift om att fotografierna skall vara av god beständighet eller liknande bör därför inte införas.

I lagen anges nu att fotografikravet inte gäller för vissa föremålskategorier. För vissa av dessa kategorier kan dock fotografier ge bra information för prövningen. Undantaget från fotografikravet bör därför formuleras som en möjlighet för tillståndsmyndigheterna att dispensera från kravet.

3.7 Förhandsbesked

NM har - i fall där det varit arbetsmässigt möjligt - på begäran av vissa auktionsföretag förhandsgranskat saluhållna tillståndspliktiga föremål och tillkännagett en uppfattning i tillståndsfrågan. Denna uppfattning har kommit att få benämningen utförelseförbud. Något lagligt stöd för att utan en formellt riktig ansökan utfärda ett sådant förbud finns inte. Det tillämpade förfarandet ger därför felaktiga besked om rättsläget och är med hänsyn härtill olämpligt.

Det är däremot ställt utom tvivel att en ordning som medger att förhandsbedömningar kan göras inför auktioner är mycket nyttig och ägnad att skapa kunskap om, och respekt för lagstiftningen. Regler härom bör därför tas in i lagen. Ett förhandsbesked bör inte vara bindande för den mer noggranna prövning som följer på en ansökan om utförelsetillstånd. Den som trots ett negativt förhandsbesked önskar få tillstånd bör därför vara hänvisad till att göra en ansökan, ange sina motiv och - om tillståndsmyndigheten står fast vid sin preliminära bedömning - kunna få beslutet överprövat hos kammarrätten.

3.8 Lagföringsfrågor

I 5 § RAÄ:s föreskrifter finns en bestämmelse om att under den tid då utredning pågår om huruvida något varusmugglingsbrott blivit begånget rörande ett tillståndspliktigt föremål, får tillstånd inte ges till utförelse av det föremålet. Bestämmelsen motiveras av att utredningen skulle kunna påverkas av att tillstånd ges. Det har förekommit att förundersökningar lagts ned med hänsyn till att tillstånd getts i efterhand. Även i fall där det tillståndspliktiga föremålet är sådant att utförelsetillstånd skulle kunna meddelas, finns det givetvis ett intresse av att lagen efterlevs, dvs att tillstånd söks och ges innan det till äventyrs upptäcks att föremålet är på väg att föras ut ur landet.

Bestämmelsen har den karaktären att den bör ha lagform.

Ett utförelsetillstånd får - även om det inte uttryckligen framgår av reglerna - anses gälla till förmån inte bara för den som sökt det, utan för varje annan person som vill föra ut föremålet under giltighetstiden. Beslutet torde därmed kunna överklagas även av någon annan än sökanden. Omvänt torde också följa att den som för ut ett föremål, för vilket utförelse nekats, inte till sitt fredande kan åberopa att det inte varit han som sökt tillståndet och att han inte fått del av eller känt till något avslagsbeslut. Envar som för ut föremål är skyldig att själv förvissa sig om att erforderliga tillstånd finns vid utförelsetillfället. Någon ändring av bestämmelserna härvidlag fordras inte.

4 Förslag till lag om ändring i 5 kap KML

Med hänvisning till de ovan redovisade övervägandena framlägger tillståndsmyndigheterna här bilagda förslag om lagändringar i 5 kap KML.

Beslut i ärendet har fattats

för RAÄ av riksantikvarie Margareta Biörnstad efter föredragning av verksjuristen Thomas Adlercreutz, varvid museidirektörerna Ulf E Hagberg och Lars O Lagerqvist samt avdelningschefen Christina Sandström deltagit i den slutliga handläggningen,

för RA av riksarkivarien Erik Norberg i närvaro av arkivrådet Claes Gränström, t f arkivrådet Britt Hedberg (föredragande) och byråchefen Olle Forslund,

för KB av riksbibliotekarien Birgit Antonsson efter föredragning av biblioteksrådet Erna Roos, förste bibliotekarie Göran Bäärnhielm, bibliotekarie Lars Olsson och förste bibliotekarie Börje Westlund,

för NM av styresmannen Agne Furingsten efter föredragning av vice styresmannen Bengt Nyström samt

för SKM av överintendenten Olle Granath efter föredragning av byråchefen Håkan Isacson.

På tillståndsmyndigheternas vägnar

Margareta Biörnstad

/Thomas Adlercreutz

Kopia

Riksarkivet, Kungliga biblioteket, Stiftelsen Nordiska museet, Statens konstmuseer, Generaltullstyrelsen
Ra, A, Aj, B, Bg, SHM, KMK

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1988:950) om kulturminnen m m

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1988:950) om kulturminnen m m

dels att 5 kap 9 § skall upphöra att gälla,

dels att 5 kap 3 - 6, 10 - 12 och 17 §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas nya paragrafer, 5 kap 4 a - c, 6 a och 14 a §§, samt närmast före 5 kap 14 a § en ny rubrik av följande lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

5 kap. Skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål

1 §

Äldre svenska och utländska kulturföremål som anges i detta kapitel och som är av stor betydelse för det nationella kulturarvet, får inte föras ut ur landet utan särskilt tillstånd.

2 §

Med svenska kulturföremål avses föremål som är eller kan antas vara framställda i Sverige eller i ett annat land av en svensk.

Med utländska kulturföremål avses föremål som är framställda i ett annat land av annan än en svensk.

De gränser som Sverige hade den 1 juli 1986 är avgörande vid bestämmandet enligt lagen om ett föremål skall anses vara ett svenskt kulturföremål.

3 §

Den som vill föra ut ett kulturföremål ur landet skall ha tillstånd till utförseln, om föremålet är av det slag som anges i 4 och 5 §§.

3 §

Den som vill föra ut ett svenskt eller utländskt kulturföremål ur landet av det slag som anges i 4, 4 a, 4 b, 4 c eller 5 § skall ha tillstånd till utförseln av den tillståndsmyndighet som anges i respektive paragraf.

4 §

Svenska kulturföremål:

1. Föremål, som har framställts före år 1600, oavsett värde:

- a) tryckta skrifter, kartor och bilder samt
- b) handskrifter på pergament eller papper.

2. Mer än 100 år gamla föremål oavsett värde:

- a) dryckeskål, seldon och textilredskap, om de är av trä och har målad eller skuren dekor,

4 §

Kungl. biblioteket prövar frågor om tillstånd beträffande:

1. Svenska kulturföremål som har framställts före år 1600: tryckta skrifter, inklusive kartor och bilder.

2. Svenska kulturföremål som har framställts för mer än 50 år sedan och har ett värde över 2 000 kr: tryckta skrifter, inklusive kartor och bilder.

3. Utländska kulturföremål, som kan

- b) folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil,
- c) bonadsmåleri,
- d) möbler, speglar och skrin,
- e) golvvur, väggur och bordsur,
- f) signerade fajanser,
- h) skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen.

3. Mer än 100 år gamla föremål med ett värde över 50 000 kronor, i den mån föremålet inte kan hänföras under punkt 2:

- a) målningar, teckningar och skulpturer,
- b) föremål av keramik, glas och porfyr,
- c) föremål av guld, silver och brons med undantag av mynt och medaljer samt
- d) ljuskronor och vävda tapeter.

4. Mer än 50 år gamla föremål med ett värde över 2 000 kronor, i den mån föremålet inte kan hänföras under punkt 1 eller 2:

- a) samiska föremål,
- b) icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter och räkenskaper,
- c) handritade kartor och ritningar samt
- d) tekniska modeller och prototyper samt vetenskapliga instrument.

antas ha kommit till Sverige för mer än 100 år sedan, och som har ett värde över 10 000 kr: tryckta skrifter, inklusive kartor och bilder.

4 a §

Stiftelsen Nordiska museet prövar frågor om tillstånd beträffande:
1. Svenska kulturföremål som är mer än 100 år gamla:

- a) dryckeskärl, seldon och textilredskap, om de är av trä och har målad eller skuren dekor,
- b) folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil,
- c) bonadsmåleri,
- d) möbler, speglar och skrin,
- e) golvvur, väggur och bordsur.
- f) föremål av guld eller silver med undantag av mynt och medaljer.
- g) musikinstrument.
- h) skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen.
- i) fordon som är avsedda att dras av häst.

2. Svenska kulturföremål, som är mer än 50 år gamla, och som har ett värde över 2 000 kr:

- a) samiska föremål,
- b) tekniska modeller och prototyper samt vetenskapliga instrument.

3. Utländska kulturföremål, som kan antas ha kommit till Sverige för mer än 100 år sedan, och som har ett vär-

de över 50 000 kr:

- a) möbler, speglar och skrin.
- b) golvur, väggur och bordsur.
- c) föremål av guld eller silver med undantag av mynt och medaljer.
- d) musikinstrument.
- e) skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen samt
- f) fordon som är avsedda att dras av häst.

I fråga om föremål enligt första stycket som härrör från en kyrkobyggnad, annan kyrklig byggnad eller begravningsplats här i landet gäller dock 5 §.

4 b §

Riksarkivet prövar frågor om tillstånd beträffande:

1. Svenska kulturföremål som har framställts före år 1600: handskrifter på pergament eller papper.
2. Svenska kulturföremål, som har framställts för mer än 50 år sedan, och som har ett värde över 2 000 kr:
  - a) icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter och räkenskaper samt
  - b) handritade kartor och ritningar.
3. Utländska kulturföremål, som kan antas ha kommit till Sverige för mer än 100 år sedan, och som har ett värde över 10 000 kr:
  - a) handskrifter samt
  - b) handritade kartor och ritningar.

4 c §

Statens konstmuseer prövar frågor om tillstånd beträffande:

1. Svenska kulturföremål, som är mer än 100 år gamla, och som har ett värde över 2 000 kr:
  - a) målningar, teckningar och skulpturer.
  - b) föremål av keramik och glas.
  - c) kakelugnar.
  - d) föremål av porfyr och brons med undantag av mynt och medaljer.
  - e) ljuskronor samt
  - f) vävda tapeter, broderier och andra textilier från högre ståndsmiljö.
2. Utländska kulturföremål, som kan antas ha kommit till Sverige för mer än 100 år sedan, och som har ett värde över 50 000 kr:
  - a) målningar, teckningar och skulpturer.

- b) föremål av keramik, glas och elfenben,
  - c) föremål av brons med undantag för mynt och medaljer,
  - d) ljuskronor samt
  - e) vävda tapeter, broderier och andra textilier från högreståndsmiljö.
3. Utländska kulturföremål, som kan antas ha kommit till Sverige för mer än 100 år sedan, och som har ett värde över 2 000 kr: porträtt av svenska personer.

I fråga om föremål enligt första stycket som härrör från en kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad eller begravningsplats här i landet gäller dock 5 §.

5 §

Utländska kulturföremål, som kan antas ha kommit till Sverige före år 1840, och som har ett värde över 50 000 kronor:

- a) möbler, speglar och skrin,
- b) golvvur, väggur och bordsur,
- c) musikinstrument,
- d) skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen,
- e) målningar, teckningar och skulpturer,
- f) föremål av keramik, glas och elfenben,
- g) föremål av guld, silver och brons med undantag av mynt och medaljer samt
- h) ljuskronor och vävda tapeter.

5 §

Riksantikvarieämbetet prövar frågor om tillstånd beträffande sådana föremål som anges i 4 och 4 a - c §§ och som härrör från en kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad eller begravningsplats här i landet.

6 §

Tillstånd krävs även för utförsel av en del av ett föremål som anges i 4 eller 5 §.

6 §

Tillstånd krävs även för utförsel av en del av ett föremål som anges i 4, 4 a - c eller 5 §.

6 a §

Ett tillstånd till utförsel gäller i två år från dagen för beslutet.

7 §

Ett kulturföremål får föras ut ur landet utan tillstånd, om

1. föremålets ägare flyttar från Sverige för att bosätta sig i ett annat land,
2. föremålet genom arv, testamente eller bodelning har förvärvats av en enskild person som är bosatt i annat land,
3. föremålet förs ut av en offentlig institution som får bidrag av stat, kommun eller landstingskommun och det skall föras tillbaka till

Sverige.

4. föremålet förs ut av en enskild person för att användas i samband med offentlig kulturverksamhet och det skall föras tillbaka till Sverige eller

5. föremålet är tillfälligt inlånat från utlandet.

Prövningen av ansökningar om tillstånd till utförsel

8 §

Tillstånd till utförsel av kulturföremål skall ges, om föremålet inte är av stor betydelse för det nationella kulturarvet.

Även om föremålet har stor betydelse för det nationella kulturarvet får tillstånd ges till utförsel, om föremålet förvärvas av en institution i utlandet.

9 §

Frågor om tillstånd till utförsel skall prövas av kungl. biblioteket, riksantikvarieämbetet, riksarkivet, statens konstmuseer eller Stiftelsen Nordiska museet (tillståndsmyndigheter).

För varje slag av föremål som anges i 4 och 5 §§ föreskriver regeringen vilken tillståndsmyndighet som skall pröva ansökan om tillstånd.

Handläggningen av tillståndsärenden m m

10 §

Ansökan om tillstånd skall ges in till riksantikvarieämbetet. Om det med stöd av 9 § har föreskrivits att ansökningen skall prövas av annan tillståndsmyndighet, skall ansökningen överlämnas till denna.

10 §

Ansökan om tillstånd görs på formulär som fastställs av riksantikvarieämbetet. Till ansökningen skall fogas två fotografier av föremålet. Fotografier behövs dock inte om tillståndsmyndigheten medger undantag från detta krav

Det fordras en ansökan för varje föremål. Två eller flera föremål som bildar en naturlig enhet får dock redovisas på samma ansökan.

11 §

Rör en ansökan mer än en av tillståndsmyndigheterna beslutar riksantikvarieämbetet vilken tillståndsmyndighet som skall handlägga ansökningen. Den tillståndsmyndigheten får fatta beslut i ärendet först efter samråd med den eller de övriga tillståndsmyndigheter som är berörda. I sådana ärenden skall

11 §

Ansökan inges till den tillståndsmyndighet som anges i 4, 4 a - c och 5 §§. Om en ansökning getts in till fel myndighet, skall denna genast överlämna ansökningen till den myndighet som får meddela tillstånd till utförsel.

ansökningen avslås, om någon av de berörda tillståndsmyndigheterna anser att tillstånd inte skall beviljas.

12 §

12 §

Den som ansöker om tillstånd att föra ut ett föremål skall till ansökningen föga två svartvita fotografier av föremålet. Fotografier behövs dock inte, om ansökningen avser föremål som avses i 4 § 1 a) och 4 b). Fotografier behövs inte heller, om tillståndsmyndigheten medger undantag från detta krav.

Sökanden skall på begäran av tillståndsmyndigheten ställa föremålet till dess förfogande för granskning.

Den som söker tillstånd skall på begäran av tillståndsmyndigheten ställa föremålet till dess förfogande för granskning.

13 §

Förvaltningslagen (1986:223) skall tillämpas även i fråga om tillståndsärenden som handläggs av Stiftelsen Nordiska museet. Beslut i ett sådant ärende fattas av stiftelsens styresman eller någon annan tjänsteman som styresmannen utser.

14 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om avgifter för att täcka kostnaderna i ärenden om utförsel.

Förhandsbesked

14 a §

En tillståndsmyndighet har rätt att i samband med auktion eller annat offentligt saluhållande av tillståndspliktiga föremål granska föremålen i den lokal där de ställs ut eller förvaras. Därvid får myndigheten lämna förhandsbesked rörande föremål som den bedömer inte får föras ut ur landet.

Ett förhandsbesked innebär ingen inskränkning i rätten att få en ansökan om tillstånd till utförsel prövad.

Överklagande

15 §

Om en tillståndsmyndighet har avslagit en ansökan om tillstånd till utförsel, får beslutet överklagas hos kammarrätten.

Andra beslut som en tillståndsmyndighet har meddelat enligt detta kapitel, får inte överklagas.

Medgivande av regeringen

16 §

Även om ett kulturföremål är av stor betydelse för det nationella kulturarvet, får regeringen, om synnerliga skäl föreligger, medge att föremålet förs ut ur landet.

Ansvar

17 §

Bestämmelser om ansvar för olovlig utförsel av kulturföremål och för försök därtill finns i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling.

17 §

Bestämmelser om ansvar för olovlig utförsel av kulturföremål och för försök därtill finns i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling. Under tid då utredning om ansvar pågår får tillstånd till utförsel av föremål som utredningen gäller inte lämnas.

1. Denna lag träder i kraft den ...

2. Äldre föreskrifter gäller i fråga om ansökningar som har kommit in till Riksantikvarieämbetet före ikraftträdandet.

3. Punkterna 2 och 3 i övergångsbestämmelserna till lagen (1985:1104) om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål skall fortsätta att gälla.

RÅDETS FÖRORDNING (EEG) nr 3911/92

av den 9 december 1992

om export av kulturföremål

EUROPEISKA GEMENSKAPERNAS RÅD HAR ANTAGIT DENNA FÖRORDNING

med beaktande av Fördraget om upprättandet av Europeiska ekonomiska gemenskapen, särskilt artikel 113 i detta,

med beaktande av kommissionens förslag¹,

med beaktande av Europaparlamentets yttrande²,

med beaktande av Ekonomiska och sociala kommitténs yttrande³, och

med beaktande av följande:

Med hänsyn till fullbordandet av den inre marknaden behövs regler för handeln med tredje land för att skydda kulturföremål.

Med hänsyn till slutsatserna vid rådsmötet den 19 november 1990 tycks det nödvändigt att vidta åtgärder särskilt för att säkerställa att export av kulturföremål underkastas enhetlig kontroll vid gemenskapens yttre gränser.

Ett sådant system skulle kräva att ett tillstånd utfärdat av den behöriga medlemsstaten uppvisas före export av kulturföremål som omfattas av denna förordning. Detta gör det nödvändigt med en klar definition av tillämpningsområdet för sådana åtgärder och hur dessa skall genomföras. Tillämpningen av systemet bör vara så enkel och effektiv som möjligt. En kommitté bör inrättas för att biträda kommissionen vid utövandet av de befogenheter som den tilldelas genom denna förordning.

Med hänsyn till den betydande erfarenhet som medlemsstaternas myndigheter har genom tillämpningen av rådets förordning (EEG) nr 1468/81 av den 19 maj 1981 om samarbete mellan de administrativa myndigheterna i

föreskrifterna om tull- och jordbruksfrågor⁴ bör den förordningen tillämpas i denna fråga.

Bilagan till denna förordning syftar till att klargöra de kategorier av kulturföremål som bör ges särskilt skydd i handeln med tredje land, men är inte avsedd att inverka på medlemsstaternas definition av nationella skatter i betydelsen enligt artikel 36 i fördraget.

HÄRIGENOM FÖRESKRIVS FÖLJANDE.

Artikel 1

Utan att påverka medlemsstaternas befogenheter enligt artikel 36 i fördraget skall termen *kulturföremål* i denna förordning avse de föremål som anges i bilagan.

AVDELNING 1

Exportlicens

Artikel 2

1. Export av kulturföremål till länder utanför gemenskapens tullområde kräver uppvisande av en exportlicens.

2. Exportlicensen skall utfärdas på begäran av den berörda personen

— av en behörig myndighet i den medlemsstat inom vars territorium kulturföremålet i fråga lagligen och definitivt befann sig den 1 januari 1993,

¹EGT nr C 53, 28.2.1992, s. 8.

²EGT nr C 176, 13.7.1992, s. 31.

³EGT nr C 223, 31.8.1992, s. 10.

⁴EGT nr L 144, 2.6.1981, s.1. Förordningen ändrad genom förordning (EEG) nr 945/87 (EGT nr L 90, 2.4.1987, s. 3).

medlemsstaterna och om samarbete mellan de senare och kommissionen för att säkerställa den korrekta tillämpningen av

— eller därefter, av en behörig myndighet i den medlemsstat inom vars territorium kulturföremålet befinner sig antingen efter lagligt och definitivt avsändande från en annan medlemsstat, eller efter import från tredje land, eller efter återinförsel från tredje land efter lagligt avsändande från en medlemsstat till det landet.

Utan att det påverkar tillämpningen av punkt 4 kan emellertid en medlemsstat som är behörig enligt de två strecksatserna i första stycket avstå från att kräva exportlicens för de kulturföremål som specificeras i den första och andra strecksatsen i kategori A1 i bilagan, om de är av begränsat arkeologiskt eller vetenskapligt intresse och förutsatt att de inte kommer direkt från utgrävningar, från fynd eller från arkeologiska platser i en medlemsstat och att deras förekomst på marknaden är laglig.

Exportlicens kan nekas enligt denna förordning om kulturföremålen i fråga omfattas av lagstiftning som skyddar nationella skatter av konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde i den berörda medlemsstaten.

Om det är nödvändigt skall den myndighet som anges i andra strecksatsen i första stycket ta kontakt med de behöriga myndigheterna i den medlemsstat från vilken kulturföremålet i fråga kom och särskilt de behöriga myndigheterna enligt rådets direktiv 93/.../EEG av... om återlämnande av kulturföremål som olagligen förts bort från en medlemsstats territorium¹.

3. Exportlicensen skall gälla inom hela gemenskapen.

4. Utan att det påverkar bestämmelserna i denna artikel är direkt export från gemenskapens tullområde av nationella skatter som har konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde men som inte är kulturföremål i denna förordnings mening underkastad den exporterande medlemsstatens nationella lagstiftning.

Artikel 3

1. Medlemsstaterna skall förse kommissionen med en förteckning över de myndigheter som har befogenhet att utfärda exporttillstånd för kulturföremål.

2. Kommissionen skall offentliggöra en förteckning över dessa myndigheter och varje ändring i denna förteckning i C-serien av *Europeiska gemenskapernas officiella tidning*.

¹Ännu inte antagen vid detta offentliggörande. I enlighet med artikel 11 nedan kommer den föreliggande förordningen att träda i kraft den tredje dagen efter det att direktivet offentliggjorts i *Europeiska gemenskapernas officiella tidning*.

Artikel 4

Exportlicensen skall uppvisas som stöd för exportanmälan vid den tullanstalt som är behörig att godta anmälan.

Artikel 5

1. Medlemsstaterna får begränsa antalet tullanstalter som är behöriga att handlägga ärenden om export av kulturföremål.

2. Medlemsstater som använder sig av den möjlighet som ges i punkt 1 skall meddela kommissionen vilka tullanstalter som är behöriga.

Kommissionen skall offentliggöra denna information i C-serien av *Europeiska gemenskapernas officiella tidning*.

AVDELNING 2

Administrativt samarbete

Artikel 6

För tillämpningen av denna förordning, skall bestämmelserna i förordning (EEG) nr 1468/81 och särskilt bestämmelserna om sekretess för uppgifter gälla i tillämpliga delar.

Förutom det samarbete som föreskrivs i första stycket skall medlemsstaterna inom ramen för sina ömsesidiga förbindelser vidta alla nödvändiga åtgärder för att få till stånd samarbete mellan tullmyndigheterna och de behöriga myndigheter som avses i artikel 4 i direktiv 93/.../EEG².

AVDELNING 3

Allmänna och slutliga bestämmelser

Artikel 7

De bestämmelser som är nödvändiga för tillämpningen av denna förordning, särskilt de som gäller de formulär som skall användas (t.ex. modell och tekniska egenskaper) skall antas enligt det förfarande som fastställs i artikel 8.2.

Artikel 8

1. Kommissionen skall bistås av en kommitté som är sammansatt av företrädare för medlemsstaterna och som har en företrädare för kommissionen som ordförande.

²se fotnot till artikel 2.2

Kommittén skall granska varje fråga rörande tillämpningen av denna förordning som tas upp av ordföranden antingen på eget initiativ eller på begäran av en företrädare för en medlemsstat.

2. Kommissionens företrädare skall förelägga kommittén ett förslag till åtgärder. Kommittén skall yttra sig över förslaget inom den tid som ordföranden bestämmer med hänsyn till hur brådskande frågan är, om nödvändigt genom röstning.

Yttrandet skall protokollföras och dessutom har varje medlemsstat rätt att begära att få sin uppfattning tagen till protokollet.

Kommissionen skall ta största hänsyn till det yttrande som kommittén avgett. Den skall underrätta kommittén om det sätt på vilket yttrandet har beaktats.

Artikel 9

Varje medlemsstat skall besluta om de påföljder som skall tillämpas vid överträdelse av bestämmelserna i denna förordning. Påföljderna skall vara tillräckliga för att främja efterlevnaden av dessa bestämmelser.

Denna förordning är till alla delar bindande och direkt tillämplig i alla medlemsstater.

Utfärdad i Bryssel den 9 december 1992.

Artikel 10

Varje medlemsstat skall underrätta kommissionen om de åtgärder som vidtagits enligt denna förordning.

Kommissionen skall vidarebefordra denna information till de andra medlemsstaterna.

Vart tredje år skall kommissionen framlägga en rapport till Europaparlamentet, rådet och Ekonomiska och sociala kommittén om tillämpningen av denna förordning.

Rådet skall granska förordningens effektivitet efter en tillämpningsperiod av tre år och på förslag från kommissionen göra nödvändiga ändringar.

I alla händelser skall rådet på förslag från kommissionen vart tredje år se över och, när det är lämpligt, revidera de belopp som anges i bilagan på grundval av de ekonomiska och monetära indextalen inom gemenskapen.

Artikel 11

Denna förordning träder i kraft den tredje dagen efter det att direktiv 93/.../EEG¹ har offentliggjorts i *Europeiska gemenskapernas officiella tidning*.

På rådets vägnar

W. WALDEGRAVE

Ordförande

¹Direktivet om återlämnande av kulturföremål som olagligen förts bort från en medlemsstats territorium, redan hänvisat till i artikel 2.2 och 2.6 har ännu inte antagits vid tiden för detta offentliggörande.

BILAGA

KATEGORIER AV KULTURFÖREMÅL SOM OMFATTAS AV ARTIKEL 1

A. 1. Arkeologiska föremål som är äldre än 100 år och som härrör från	
— utgrävningar och fynd på land eller under vatten	9705 00 00
— arkeologiska fyndplatser	9706 00 00
— arkeologiska samlingar	
2. Föremål som utgör en integrerad del av söndertagna konstnärliga, historiska eller religiösa minnesmärken som är äldre än 100 år	9705 00 00 9706 00 00
3. Målningar som utförts helt för hand, på vilket underlag och i vilket material som helst ¹	9701
4. Mosaiker som inte tillhör kategorierna 1 och 2 och teckningar som utförts helt för hand på vilket underlag och i vilket material som helst ¹	6914 9701
5. Originalgrafik, grafiska blad, silkscreentryck och litografier med deras respektive matriser och originalaffischer ¹	Kapitel 49 9702 00 00 8442 50 99
6. Originalskulpturer eller originalstatyer och kopior, framställda enligt samma process som originalen ¹ och som inte tillhör kategori 1	9703 00 00
7. Fotografier, film och negativ av dessa ¹	3704 3705 3706 4911 91 80
8. Inkunabler och manuskript, inklusive kartor och partitur, enstaka eller i samlingar ¹	9702 00 00 9706 00 00 4901 10 00 4901 99 00 4904 00 00 4905 91 00 4905 99 00 4906 00 00
9. Böcker som är äldre än 100 år, enstaka eller i samlingar	9705 00 00 9706 00 00
10. Tryckta kartor som är äldre än 200 år	9706 00 00
11. Arkiv och däri ingående delar, som är äldre än 50 år, och av vilket slag och på vilket underlag som helst	3704 3705 3706 4901 4906 9705 00 00 9706 00 00
12. a. Samlingar ² och föremål från zoologiska, botaniska, mineralogiska eller anatomiska samlingar	9705 00 00
b. Samlingar ² av historiskt, paleontologiskt, etnografiskt eller numismatiskt intresse	9705 00 00
13. Transportmedel som är äldre än 75 år	9705 00 00 Kapitel 86-89

¹ Som är äldre än 50 år och inte tillhör upphovsmannen

² Som det definieras av EG-domstolen i dess dom i mål 252/84 enligt följande: "Samlarobjekt enligt nr 97.05 i Gemensamma tulltaxan är föremål som har de egenskaper som krävs för att ingå i en samling, dvs. föremål som är relativt sällsynta och normalt inte används för sitt ursprungliga föremål, som omsätts särskilt utanför den normala handeln med liknande bruksföremål och som har högt värde".

14. Andra antikviteter som inte ingår i kategorierna A.1–A.13

a. mellan 50 och 100 år gamla

— leksaker, spel	Kapitel 95
— glasföremål	7013
— guld- och silversmide	7114
— möbler	kapitel 94
— optiska, fotografiska och kinematografiska apparater	kapitel 90
— musikinstrument	kapitel 92
— ur, klockor och delar av sådana	kapitel 91
— träarbeten	kapitel 44
— keramiska föremål	kapitel 69
— gobelänger	5805 00 00
— mattor	kapitel 57
— tapeter	4814
— vapen	kapitel 93

b. äldre än 100 år

9706 00 00

Kulturföremål i kategorierna A.1–A.14 som omfattas av denna förordning bara om deras värde motsvarar eller överstiger de ekonomiska gränsvärdena under B.

B. Ekonomiska gränsvärden tillämpliga på vissa kategorier under A (i ecu)

Värde: 0 (noll)

- 1 (arkeologiska föremål)
- 2 (delar från minnesmärken)
- 8 (inkunabler och manuskript)

— 11 arkiv

15 000

- 4 (mosaiker och teckningar)

- 5 (gravyrer)

- 7 (fotografier)

- 10 (tryckta kartor)

50 000

- 6 (statyer)

- 9 (böcker)

- 12 (samlingar)

- 13 (transportmedel)

- 14 (alla andra föremål)

150 000

- 3 (tavlor)

Bedömningen av om villkoren för ekonomiskt gränsvärde är uppfyllda måste göras när en ansökan om exportlicens lämnas in. Det ekonomiska värdet är det som kulturföremålet har i medlemsstaten som anges i artikel 2.2 i förordningen.

Dagen för omvandling av värdena, uttryckta i ecu i bilagan, till nationella valutor skall vara den 1 januari 1993.

KOMMISSIONENS FÖRORDNING (EEG) nr 752/93

av den 30 mars 1993

om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EEG) nr 3911/92 om export av kulturföremål

EUROPEISKA GEMENSKAPERNAS KOMMISSION HAR
ANTAGIT DENNA FÖRORDNING

med beaktande av Fördraget om upprättandet av Europeiska ekonomiska gemenskapen,

med beaktande av rådets förordning (EEG) nr 3911/92 av den 9 december 1992¹ om export av kulturföremål, särskilt artikel 7 i denna,

efter samråd med Rådgivande kommittén för kulturföremål, och

med beaktande av följande:

Det är nödvändigt att anta tillämpningsföreskrifter för förordning (EEG) nr 3911/92, som bl.a. föreskriver inrättandet av en ordning för exportlicens för vissa kategorier av kulturföremål som anges i bilagan till den förordningen.

För att säkerställa att de exportlicenser som föreskrivs i nämnda förordning är enhetliga är det nödvändigt att fastställa regler för upprättandet, utfärdandet och användningen av formulären. Det bör därför utarbetas en förlaga till en sådan licens.

Exporttillstånderna måste upprättas på ett av gemenskapens officiella språk.

HÄRIGENOM FÖRESKRIVS FÖLJANDE.

AVSNITT I

Formulär för licensen

Artikel 1

1. Det formulär som används för licens för export av kulturföremål skall överensstämma med den förlaga som visas i bilagan.

Exportlicens skall utfärdas och användas i enlighet med förordning (EEG) nr 3911/92, nedan kallad "grundförordningen", och med denna tillämpningsförordning.

2. Användning av exportlicens får inte på något sätt påverka de förpliktelser som är förbundna med exportformaliteter eller därtill knutna handlingar.

¹EGT nr L 395, 31.12.1992, s. 1.

Artikel 2

Formulären för exportlicens skall på begäran tillhandahållas av den behöriga myndighet eller de behöriga myndigheter som anges i artikel 2.2 i grundförordningen.

Artikel 3

1. Formuläret skall tryckas på vitt träfritt skrivpapper som väger minst 55 gram per kvadratmeter.

2. Formulären skall vara 210 x 297 mm.

3. Formulären skall tryckas och fyllas i på ett av gemenskapens officiella språk bestämt av de behöriga myndigheterna i den utfärdande medlemsstaten. De behöriga myndigheterna i den medlemsstat där formuläret uppvisas får begära att det översätts till det officiella språket eller ett av de officiella språken i den medlemsstaten. I så fall skall översättningskostnaderna bäras av innehavaren av licensen.

4. Medlemsstaterna skall vara ansvariga

— för att låta trycka formulären som skall vara försedda med tryckeriets namn och adress eller identifieringsmärke,

— för att vidta nödvändiga åtgärder för att undvika att formulären förfalskas. De sätt för identifiering som antas av medlemsstaterna för detta ändamål skall anmälas till kommissionen för att vidarebefordras till de behöriga myndigheterna i de andra medlemsstaterna.

5. Formulären skall företrädesvis fyllas i på mekanisk eller elektronisk väg. Ansökan får emellertid fyllas i läsligt för hand; i det senare fallet skall det fyllas i med bläck och med tryckbokstäver. Oavsett vilken metod som används får inte formulären innehålla raderingar, överskrivna ord eller andra ändringar.

AVSNITT II

Användning av licens

1. Utan att det påverkar tillämpningen av punkt 3 skall en särskild exporttillstånd utfärdas för varje sändning av kulturföremål.

2. I punkt 1 förstås med sändning antingen ett enda kulturföremål eller ett antal kulturföremål.

3. När en sändning innehåller ett antal kulturföremål är det de behöriga myndigheterna som skall bestämma om ett eller flera exportlicens bör utfärdas för sändningen i fråga.

Artikel 5

Formulären skall bestå av tre exemplar, varav

- ett exemplar märkt nr 1 skall utgöra ansökan,
- ett exemplar märkt nr 2 är avsett för innehavaren av licensen,
- ett exemplar märkt nr 3 skall återsändas till den utfärdande myndigheten.

Artikel 6

1. Den sökande skall fylla i fält 1, 3 -19 A och 21 och om nödvändigt 23 på ansökan och de andra exemplaren. Medlemsstaterna får emellertid föreskriva att endast ansökan behöver fyllas i.

2. Ansökan skall åtföljas av

- dokumentation som innehåller alla relevanta upplysningar om kulturföremålen och deras rättsliga status vid tidpunkten för ingivande av ansökan, i förekommande fall, med hjälp av stödjande handlingar (fakturor, expertvärderingar etc),
- ett vederbörligen bestyrkt fotografi eller i förekommande fall och på begäran av de behöriga myndigheterna, fotografier i svartvitt eller i färg (minst 8 cm x 12 cm) av kulturföremålen i fråga.

Detta krav kan de behöriga myndigheterna, ersättas av en detaljerad förteckning över kulturföremålen.

3. De behöriga myndigheterna får för att utfärda en exporttillstånd kräva att de kulturföremål som skall exporteras visas upp.

4. Om tillämpningen av punkterna 2 och 3 orsakar kostnader skall dessa bäras av den som ansöker om exportlicens.

5. För att exportlicens skall beviljas skall de vederbörligen ifyllda formulären läggas fram för de behöriga myndigheter som utsetts av medlemsstaterna enligt artikel 2.2 i grundförordningen. När myndigheten har beviljat exportlicens skall exemplar 1 behållas av den myndigheten och de återstående exemplaren återsändas till innehavaren av exportlicensen eller till dennes representant.

Artikel 7

Följande skall framläggas till stöd för exportdeklarationen:

- Det exemplar som är avsett för innehavaren av licensen.
- Det exemplar som skall återsändas till den utfärdande myndigheten.

Artikel 8

1. Det tullkontor som är behörigt att ta emot exportdeklarationen skall säkerställa att de upplysningar

som anges på denna överensstämmer med dem som ges på exportlicensen och att hänvisning görs till licensen i fält 44 i exportanmälan.

Tullkontoret skall vidta lämpliga åtgärder för identifiering. Åtgärderna kan bestå av ett sigill eller en stämpel som anbringas av tullkontoret. Exporttillståndformuläret, av vilket en kopia finns vidhäftat exemplar 3 av det administrativa enhetsdokumentet, skall återsändas till den utfärdande myndigheten.

2. Efter att ha fyllt i fält 19B skall det tullkontor som är behörigt att ta emot exportdeklarationen återsända det exemplar som är avsett för innehavaren av licensen till deklarationen eller dennes representant.

3. Det exemplar av tillstånden som skall återsändas till den utfärdande myndigheten skall åtfölja sändningen till kontoret vid platsen för utförelse ur gemenskapen. Tullkontoret skall om nödvändigt fylla i fält 5 i formuläret och stämpla i fält 22 och återsända det till innehavaren av exportlicensen eller dennes representant för att formuläret skall kunna sändas tillbaka till den utfärdande myndigheten.

Artikel 9

1. Exportlicensens giltighetstid får inte överstiga tolv månader räknat från utfärdandedagen.

2. I fråga om ansökan om temporär export får de behöriga myndigheterna specificera den tidsfrist inom vilken kulturföremålen skall återimporteras till den utfärdande medlemsstaten.

3. När en exporttillstånd löper ut utan att ha använts skall innehavaren omedelbart återsända de exemplar han har i sin ägo till den utfärdande myndigheten.

Artikel 10

Bestämmelserna i avsnitt IX i kommissionens förordning (EEG) nr 1214/92¹ och artikel 22.6 i bilaga 1 till Konventionen om ett gemensamt transiteringsförfarande som slöts den 20 maj 1987² mellan gemenskapen och EFTA-länderna skall gälla när varor som omfattas av denna förordning passerar genom ett EFTA-lands territorium vid förflyttning inom gemenskapen.

Artikel 11

Denna förordning träder i kraft den 1 april 1993.

¹EGT nr L 132, 16.5.1992, s. 1.

²EGT nr L 226, 13.8.1987, s.2, ändrad genom beslut nr 1/91 fattat av Gemensamma kommittén EEG-EFTA för gemensam transitering av den 19 september 1991 (EGT nr L 402, 31.12.1992).

Denna förordning är till alla delar bindande och direkt tillämplig i alla medlemsstater.

Utfärdad i Bryssel den 30 mars 1993.

På kommissionens vägnar

Christiane SCRIVENER

Ledamot av kommissionen

BILAGA

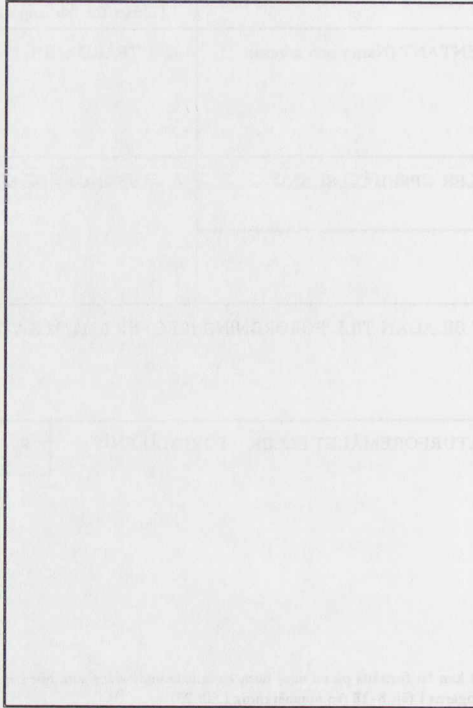
EUROPEISKA GEMENSKAPEN - KULTURFÖREMÅL

1 ANSÖKAN	1. SÖKANDE (Namn och adress)	2. EXPORTLicens Nr Giltigt till: Definitivt ☐ Tillfälligt ☐ Tidfrist för återimport		
	3. SÖKANDENS REPRESENTANT (Namn och adress)	4. UTFÄRDANDE MYNDIGHET (Namn och adress)		
	5.A. BESTÄMMELSE- ELLER UPPEHÅLLSLAND	6. AVSÄNDANDE MEDLEMSSTAT		
	5.B. MOTTAGARE			
	7. BESKRIVNING ENLIGT BILAGAN TILL FÖRORDNING (EEG) NR 3911/92 KATEGORI AV KULTURFÖREMÅL			
1	8. BESKRIVNING AV KULTURFÖREMÅLET ELLER -FÖREMÅLEN		9. VARUKOD	
			10. VIKT	
	Om detta utrymme är otillräckligt kan Ni fortsätta på en eller flera kompletterande sidor som bör kopieras i tre exemplar och innehålla upplysningarna i fält 8-18 (se anmärkning i fält 23)		11. BERÄKNAT VÄRDE	
	Identifieringskriterier			
	12. MÅTT	13. TITEL ELLER ÄMNE	14. DATERING	15. ANDRA KRITERIER
16. KONSTNÄR, EPOK ELLER VERKSTAD		17. MEDIUM ELLER TEKNIK		
18. INLÄMNADE HANDLINGAR / SÄRSKILDA KÄNNETECKEN FÖR IDENTIFIERING Fotografi ☐ Förteckning ☐ Identifieringsmärken ☐ Bibliografi ☐ Katalog ☐				
19.A. ANSÖKAN Jag ansöker härmed om exportlicens för det kulturföremål som beskrivs ovan och förklarar i god tro riktigheten av upplysningarna i denna ansökan och bevishandlingarna Ort och datum :		20. Den utfärdande myndighetens underskrift och stämpel Ort och datum:		
		Underskrift:		

21. FOTOGRAFI AV KULTURFÖREMÅLET

(minst 8 cm x 12 cm)

22. UTFÖRSEL TULLKONTOR

Stämpel:

23. Detta formulär åtföljs av .....kompletterande sidor

Anmärkning

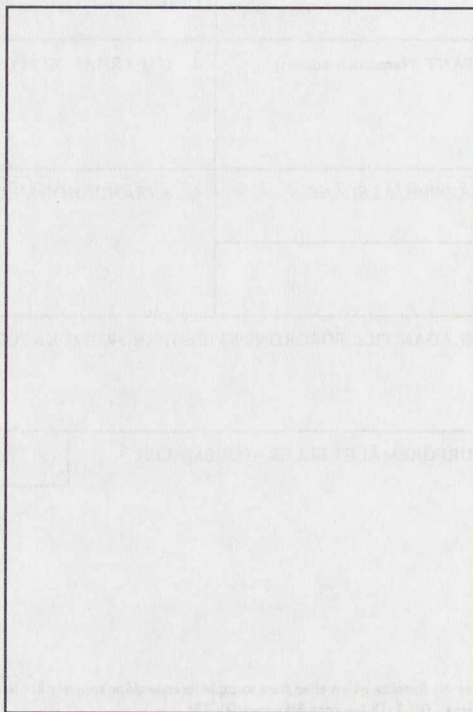
Oanvänt utrymme i fält 8 eller på bifogade kompletterande sidor skall vederbörligen strykas över av de behöriga myndigheterna

2	1. SÖKANDE (Namn och adress)		2. EXPORTLICENS Nr Giltigt till: Definitivt ☐ Tillfälligt	
	3. SÖKANDENS REPRESENTANT (Namn och adress)		4. UTFÄRDANDE MYNDIGHET (Namn och adress)	
	5.A.BESTÄMMELSE- ELLER UPPEHÅLLSLAND		6. AVSÄNDANDE MEDLEMSSTAT	
	5.B.MOTTAGARE			
2	7. BESKRIVNING ENLIGT BILAGAN TILL FÖRORDNING (EKG) NR 3911/92 KATEGORI AV KULTURFÖREMÅL			
	8. BESKRIVNING AV KULTURFÖREMÅLET ELLER -FÖREMÅLEN		9. VARUKOD	
				10. VIKT
Om detta utrymme är otillräckligt kan Ni fortsätta på en eller flera kompletterande sidor som bör kopieras i tre exemplar och innehålla upplysningarna i fält 8-18 (se anmärkning i fält 23)				11. BERÄKNAT VÄRDE
Identifieringskriterier				
12. MÅTT		13. TITEL ELLER ÄMNE	14. DATERING	15. ANDRA KRITERIER
16. KONSTNÄR, EPOK ELLER VERKSTAD			17. MEDIUM ELLER TEKNIK	
18. INLÄMNANDE HANDLINGAR / SÄRSKILDA KÄNNETECKEN FÖR IDENTIFIBRING Fotografi ☐ Förteckning ☐ Identifieringsmärken ☐ Bibliografi ☐ Katalog ☐				
19.B. PÅSKRIFT AV BEHÖRIGT TULLKONTOR Tullkontor: Medlemsstat: Underskrift och stämpel:			20. Den utfärdande myndighetens underskrift och stämpel SAD nr: Dag för utfärdande: Ort och datum:	

21. FOTOGRAFI AV KULTURFÖREMÅLET

(minst 8 cm x 12 cm)

22. UTFÖRSELTULLKONTOR

Stämpel:

23. Detta formulär åtföljs av .....kompletterande sidor

Anmärkning

Oanvänt utrymme i fält 8 eller på bifogade kompletterande sidor skall vederbörligen strykas över av de behöriga myndigheterna

KLARERINGSKONTORETS EXEMPLAR	3	1. SÖKANDE (Namn och adress)	2. EXPORTLICENS Nr Giltigt till	
			Definitvt ☐ Tillfälligt Tidsgräns för återimport	
		3. SÖKANDENS REPRESENTANT (Namn och adress)	4. UTFÄRDANDE MYNDIGHET (Namn och adress)	
		5.A.BESTÄMMELSE- ELLER UPPEHÅLLSLAND	6. AVSÄNDANDE MEDLEMSSTAT	
	5.B.MOTTAGARE			
	7. BESKRIVNING ENLIGT BILAGAN TILL FÖRORDNING (EEG) NR 3911/92 KATEGORI AV KULTURFÖREMÅL			
3	8. BESKRIVNING AV KULTURFÖREMÅLET ELLER -FÖREMÅLEN		9. VARUKOD	10. VIKT
Om detta utrymme är otillräckligt kan Ni fortsätta på en eller flera kompletterande sidor som bör kopieras i tre exemplar och innehålla upplysningarna i fält 8-18 (se anmärkning i fält 23)				11. BERÄKNAT VÄRDE
Identifieringskriterier				
12. MÅTT	13. TITEL ELLER ÄMNE	14. DATERING	15. ANDRA KITERIER	
16. KONSTNÄR, EPOK ELLER VERKSTAD		17. MEDIUM ELLER TEKNIK		
18. INLÄMNANDE HANDLINGAR / SÄRSKILDA KÄNNETECKEN FÖR IDENTIFIERING				
Fotografi ☐ Förteckning ☐ Identifieringsmärken ☐ Bibliografi ☐ Katalog ☐				
19.B. PÅSKRIFT AV BEHÖRIGT TULLKONTOR			20. Den utfärdande myndighetens underskrift och stämpel	
Tullmyndighet:			SAD nr:	
Medlemsstat:			Dag för utfärdande:	
Underskrift och stämpel:			Ort och datum:	

21. FOTOGRAFI AV KULTURFÖREMÅLET

(minst 8 cm x 12 cm)

22. UTFÖRSEL TULLKONTOR

Stämpel:

23. Detta formulär åtföljs av .....kompletterande sidor

Anmärkning

Oanvänt utrymme i fält 8 eller på bifogade kompletterande sidor skall vederbörligen strykas över av de behöriga myndigheterna

Statens offentliga utredningar 1995

Kronologisk förteckning

---

1. Ett renodlat näringsförbud. N.
2. Arbetsföretag – En ny möjlighet för arbetslösa. A.
3. Grön diesel – miljö- och hälsorisker. Fi.
4. Långtidsutredningen 1995. Fi.
5. Vårdens svåra val.
Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. S.
6. Muskövarvets framtid. Fö.
7. Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. A.
8. Pensionsrättigheter och bodelning. Ju.
9. Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. Fi.
10. Översyn av skattebrottslagen. Fi.
11. Nya konsumentregler. Ju.
12. Mervärdesskatt – Nya tidpunkter för redovisning och betalning. Fi.
13. Analys av Försvarmaktens ekonomi. Fö.
14. Ny Elmarknad + Bilagedel. N.
15. Könshandeln. S.
16. Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. S.
17. Homosexuell prostitution. S.
18. Konst i offentlig miljö. Ku.
19. Ett säkrare samhälle. Fö.
20. Utan el stannar Sverige. Fö.
21. Staden på vatten utan vatten. Fö.
22. Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. Fö.
23. Brist på elektronikkomponenter. Fö.
24. Gasmoln lamslår Uppsala. Fö.
25. Samordnad och integrerad tågtrafik på Arlandabanan och i Mälardalsregionen. K.
26. Underhållsbidrag och bidragsförskott, Del A och Del B. S.
27. Regional framtid + bilagor. C.
28. Lagen om vissa internationella sanktioner – en översyn. UD.
29. Civilt bruk av försvarets resurser – regelverken, erfarenheter, helikoptrar. Fö.
30. Alkylat och Miljöklassning av bensin. M.
31. Ett vidareutvecklat miljöklassystem i EU. M.
32. IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet.
Förslag till nya samverkansformer. Ju.
33. Ersättning för ideell skada vid personskada. Ju.
34. Kompetens för strukturuomvandling. A.
35. Avgifter inom handikappområdet. S.
36. Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. Fi.
37. Vårt dagliga blad - stöd till svensk dagspress. Ku.
38. Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. U.
39. Some reflections on Swedish Labour Market Policy. A.
Några utländska forskares syn på svensk arbetsmarknadspolitik. A.
40. Älvsäkerhet. K.
41. Allmän behörighet för högskolestudier. U.
42. Framtidsanpassad Gotlandstrafik. K.
43. Sambandet Redovisning – Beskattning. Ju.
44. Aktiebolagets organisation. Ju.
45. Grundvattenskydd. M.
46. Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen. A.
47. Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen. Ju.
48. EG-anpassade körkortregler. K.
49. Prognoser över statens inkomster och utgifter. Fi.
50. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1995. M.
51. Elförsörjning i ofred. N.
52. Godtrosförvärv av stöldgods? Ju.
53. Samverkan för fred. Den rättsliga regleringen. Fö.
54. Fastighetsbildning – en gemensam uppgift för stat och kommun. M.
55. Ett samlat verksamhetsansvar för asylärenden. A.
56. Förmåner och sanktioner – utgifter för administration. Fi.
57. Förslag om ett internationellt flygsäkerhetsuniversitet i Norrköping-Linköping. U.
58. Kompetens och kunskapsutveckling – om yrkesroller och arbetsfält inom socialtjänsten. S.
59. Ohälsöförsäkring och samhällsekonomi – olika aspekter på modeller, finansiering och incitament. S.
60. Kvinnofrid. Del A+B. S.
61. Myndighetsutövning vid medborgarkontor. C.
62. Ett renat Skåne. M.
63. Översyn av skattereglerna för stiftelser och ideella föreningar. Fi.
64. Klimatförändringar i trafikpolitiken. K.
65. Näringslivets tvistlösning. Ju.
66. Polisens användning av övervakningskameror vid förundersökning. Ju.
67. Naturgrusskatt, m.m. Fi.
68. IT-kommissionens arbetsprogram 1995-96. SB.
69. Betaltjänster. Fi.
70. Allmänna kommunikationer – för alla? K.
71. Behörighet och Urval. Förslag till nya regler för antagning till Universitet och högskolor. U.
72. Svenska insatser för internationell katastrof- och flyktinghjälp. Kartläggning, analys och förslag. Fö.
73. Ett aktiebolag för service till universitet och högskolor m.m. U.
74. Lägenhetsdata. Fi.
75. Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv. A.
76. Arbete till invandrare. A.

Statens offentliga utredningar 1995

Kronologisk förteckning

---

77. Röster om EU:s regeringskonferens
– hearing med organisationsföreträdare, debattörer och forskare. UD.
78. Den svenska rymdverksamheten. N.
79. Vårdnad, boende och umgänge. JU.
80. EU om regeringskonferensen 1996
– institutionernas rapporter
– synpunkter i övriga medlemsländer. UD.
81. Ny rättshjälpslag och andra bestämmelser om rättsligt bistånd. Ju.
82. Finansieringslösningar för Göteborgs- och Dennisöverenskommelserna. K.
83. EU-kandidater – 12 länder som kan bli EU:s nya medlemmar. UD.
84. Kulturpolitikens inriktning. Ku.
84. Kulturpolitikens inriktning – i korthet. Ku.
85. Tjugo års kulturpolitik 1974-1994. Ku.
86. Dokumentation och socialtjänstregister. S.
87. Försäkringsrörelse i förändring 3. Fi.
88. Den brukade mångfalden. Del 1+2. Jo.
89. Svenskar i EU-tjänst. Fi.
90. Kärnavfall och Miljö. M.
91. Ett reformerat straffsystem. Del I-III. Ju.
92. EG:s arbetstidsdirektiv och dess konsekvenser för det svenska regelsystemet. A.
93. Omprövning av statliga åtaganden. Fi.
94. Personalutveckling, utbildning och beskattning. Fi.
95. Hälsodataregister – Vårdregister. S.
96. Jordens klimat förändras. En analys av hotbild och globala åtgärdsstrategier. M.
97. Miljöklassning av snöskotrar. M.
98. 1990-talets bostadsmarknad
– en första utvärdering. N.
99. SMHI:s verksamhetsform? K.
100. Hållbar utveckling i landets fjällområden. M.
101. Ett utvidgat EU – möjligheter och problem. Sammanfattning av en hearing i augusti 1995. UD.
102. Medborgarnas EU – frihet och säkerhet? Frågor om unionens tredje pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
103. Föräldrar i självförvaltande skolor. U.
104. Skattereformen 1990-1991. En utvärdering. Fi.
105. Konkurrens i balans. Åtgärder för ökad konkurrensneutralitet vid offentlig prissättning m.m. N.
106. Rapporteringsskyldighet för revisorer i finansiella företag. Fi.
107. Avbytarverksamhetens organisation och finansiering. Jo.
108. Ny ellag. N.
109. Likvärdig utbildning på lika villkor. U.
110. Viljan att veta och viljan att förstå – Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning. U.
111. Omvärld, säkerhet, försvar. Frågor om EU:s andra pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
112. Svensk sjöfart – näring för framtiden. + Bilagor. K.
113. Fristående gymnasieskolor. U.
114. Indirekt tobaksreklam. S.
115. Ny lag om europeiska företagsråd. A.
116. Jämställdhet ett mål i utvecklingsarbetet. UD.
117. Jordbruk och konkurrens – jordbrukets ställning i svensk och europeisk konkurrensrätt. Jo.
118. Totalförsvarspliktiga m 95. En utvärdering av de totalförsvarspliktigas medinflytande och av deras sociala och ekonomiska situation under grundutbildningen. Fö.
119. Ändringar i hyresförhandlingslagen. Hyresgästinflytande vid ombyggnad m.m. Ju.
120. TV och utbildning. U.
121. Riksdagen, regeringen och forskningen. U.
122. Reform på recept. S.
123. Subsidiaritetsprincipen i EU. UD.
124. Ett reformerat hovrättsförfarande. Ju.
125. Finansiell verksamhet i kris och krig. Fi.
126. Kostnader för den statliga assistansersättningen. S.
127. Framtida central Europainformation. UD.
128. Kulturregdomar och kulturföremål. KU.

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

IT-kommissionens arbetsprogram 1995-96. [68]

Justitiedepartementet

Pensionsrättigheter och bodelning. [8]

Nya konsumentregler. [11]

IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet.

Förslag till nya samverkansformer. [32]

Ersättning för ideell skada vid personskada. [33]

Sambandet Redovisning – Beskattning. [43]

Aktiebolagets organisation. [44]

Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB

samt polislagen. [47]

Godtrosförvärv av stöldgods? [52]

Näringslivets tvistlösning. [65]

Polisens användning av övervakningskameror vid förundersökning. [66]

Vårdnad, boende och umgänge. [79]

Ny rättshjälpslag och andra bestämmelser om

rättsligt bistånd. [81]

Ett reformerat straffsystem. Del I-III. [91]

Ändringar i hyresförhandlingslagen.

Hyresgästinflytande vid ombyggnad m.m. [119]

Ett reformerat hovrättsförfarande. [124]

Utrikesdepartementet

Lagen om vissa internationella sanktioner

– en översyn. [28]

Röster om EU:s konferens

– hearing med organisationsföreträdare, debattörer och forskare. [77]

EU om konferensen 1996

– institutionernas rapporter

– synpunkter i övriga medlemsländer. [80]

EU-kandidater – 12 länder som kan bli EU:s

nya medlemmar. [83]

Ett utvidgat EU – möjligheter och problem.

Sammanfattning av en hearing i augusti 1995. [101]

Medborgarnas EU – frihet och säkerhet?

Frågor om unionens tredje pelare inför konferensen 1996. [102]

Omvärld, säkerhet, försvar.

Frågor om EU:s andra pelare inför konferensen 1996. [111]

Jämställdhet ett mål i utvecklingsarbetet. [116]

Subsidiaritetsprincipen i EU. [123]

Framtida central Europainformation. [127]

Försvarsdepartementet

Muskövarvets framtid. [6]

Analys av Försvarsmaktens ekonomi. [13]

Ett säkrare samhälle. [19]

Utan el stannar Sverige. [20]

Staden på vatten utan vatten. [21]

Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. [22]

Brist på elektronikkomponenter. [23]

Gasmoln lamlår Uppsala. [24]

Civilt bruk av försvarets resurser –

regelverken, erfarenheter, helikoptrar. [29]

Samverkan för fred. Den rättsliga regleringen. [53]

Svenska insatser för internationell katastrof- och

flyktinghjälp. Kartläggning, analys och förslag. [72]

Totalförsvarspiktiga m 95. En utvärdering av de

totalförsvarspiktigas medinflytande och av deras

sociala och ekonomiska situation under

grundutbildningen. [118]

Socialdepartementet

Vårdens svåra val.

Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. [5]

Könshandeln. [15]

Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. [16]

Homosexuell prostitution. [17]

Underhållsbidrag och bidragsförskott,

Del A och Del B. [26]

Avgifter inom handikappområdet. [35]

Kompetens och kunskapsutveckling – om yrkes-

roller och arbetsfält inom socialtjänsten. [58]

Ohälsöförsäkring och samhällsekonomi

– olika aspekter på modeller, finansiering

och incitament. [59]

Kvinnofrid. Del A + B. [60]

Dokumentation och socialtjänstregister. [86]

Hälsodataregister – Vårdregister. [95]

Indirekt tobaksreklam. [114]

Reform på recept. [122]

Kostnader för den statliga assistansersättningen. [126]

Kommunikationsdepartementet

Samordnad och integrerad tågtrafik på

Arlandabanan och i Mälardalsregionen. [25]

Älvsäkerhet. [40]

Framtidsanpassad Gotlandstrafik. [42]

EG-anpassade körkortregler. [48]

Klimatförändringar i trafikpolitiken. [64]

Allmänna kommunikationer – för alla? [70]

Finansieringslösningar för Göteborgs- och

Dennisöverenskommelserna. [82]

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

SMHI:s verksamhetsform? [99]
Svensk sjöfart – näring för framtiden.
+ Bilagor. [112]

Finansdepartementet

Grön diesel – miljö- och hälsorisker. [3]
Långtidsutredningen 1995. [4]
Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. [9]
Översyn av skattebrottslagen. [10]
Mervärdesskatt – Nya tidpunkter för redovisning och betalning. [12]
Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. [36]
Prognoser över statens inkomster och utgifter. [49]
Förmåner och sanktioner
– utgifter för administration. [56]
Översyn av skattereglerna för stiftelser och ideella föreningar. [63]
Naturgrusskatt, m.m. [67]
Betaltjänster. [69]
Lägenhetsdata. [74]
Försäkringsrörelse i förändring 3. [87]
Svenskar i EU-tjänst. [89]
Omprövning av statliga åtaganden. [93]
Personalavveckling, utbildning och beskattning. [94]
Skattereformen 1990-1991. En utvärdering. [104]
Rapporteringsskyldighet för revisorer i finansiella företag. [106]
Finansiell verksamhet i kris och krig. [125]

Utbildningsdepartementet

Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. [38]
Allmän behörighet för högskolestudier. [41]
Förslag om ett internationellt flygsäkerhetsuniversitet i Norrköping-Linköping. [57]
Behörighet och Urval. Förslag till nya regler för antagning till Universitet och högskolor. [71]
Ett aktiebolag för service till universitet och högskolor m.m. [73]
Föräldrar i självförvaltande skolor. [103]
Likvärdig utbildning på lika villkor. [109]
Viljan att veta och viljan att förstå –
Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning. [110]
Fristående gymnasieskolor. [113]
TV och utbildning. [120]
Riksdagen, regeringen och forskningen. [121]

Jordbruksdepartementet

Den brukade mångfalden. Del 1+2. [88]
Avbytarverksamhetens organisation och finansiering. [107]
Jordbruk och konkurrens – jordbrukets ställning i svensk och europeisk konkurrensrätt. [117]

Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetsföretag – En ny möjlighet för arbetslösa. [2]
Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. [7]
Kompetens för strukturomvandling. [34]
Some reflections on Swedish Labour Market Policy. [39]
Några utländska forskares syn på svensk arbetsmarknadspolitik. [39]
Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen. [46]
Ett samlat verksamhetsansvar för asylärenden. [55]
Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv. [75]
Arbete till invandrare. [76]
EG:s arbetstidsdirektiv och dess konsekvenser för det svenska regelsystemet. [92]
Ny lag om europeiska företagsråd. [115]

Kulturdepartementet

Konst i offentlig miljö. [18]
Vårt dagliga blad - Pstöd till svensk dagspress. [37]
Kulturpolitikens inriktning. [84]
Kulturpolitikens inriktning – i korthet. [84]
Tjugo års kulturpolitik 1974-1994. [85]
Kulturegendomar och kulturföremål. [128]

Näringsdepartementet

Ett renodlat näringsförbud. [1]
Ny Elmarknad + Bilagedel. [14]
Elförsörjning i ofred. [51]
Den svenska Rymdverksamheten. [78]
1990-talets bostadsmarknad
– en första utvärdering. [98]
Konkurrens i balans. Åtgärder för ökad konkurrensneutralitet vid offentlig prissättning m. m. [105]
Ny ellag. [108]

SOU 1995:128 Kulturegendomar och kulturföremål

Bilaga 2 Fideikommisssegndomar

Följande förteckning över fideikommiss utgår från Fideikommissnämndens register som i sin tur är uppbyggt från en förteckning över fideikommissen i SOU 1959:40 Avveckling av fideikommissen. Tillägg har gjorts efter en förteckning i Jordkommissionens betänkande SOU 1923:40, med de fideikommiss som inte återfinns 1959. Från Fideikommissnämndens register har uppgifter om avveckling, försäljning m. m. hämtats. De korta beskrivningarna har delvis hämtats från ett underlag hos Fideikommissnämnden, delvis från Nils Segerstråle, Svenska fideikommiss, Lund 1981.

Förteckningen har sorterats i kategorier, avvecklade resp. icke avvecklade. De senare har indelats efter vilken karaktär fideikommissen hade när registret upprättades. I vissa fall har fideikommissets karaktär förändrats under pågående avveckling. Följande begrepp har använts för klassificeringen i tabellen:

NR

Avser löpnummer enligt fideikommissnämndens register.

EGENDOM

Avser normalt fideikommissets benämning. Ingår flera egendomar som ligger i annat län än huvudegendomen anges länsbokstav. Här anges också vilken sorts egendom som nu ingår i fideikommisset, eller för avvecklade fideikommiss, då det avvecklades. Inom parenteser anges ursprunglig eller tidigare karaktär. Förkortningar:

- f fastighet,
- jf jordbruksfastighet,
- l lösöre,
- k kapital.

SLÄKT/INNEH

Här anges ursprunglig släkt och urkundens årtal. Inom parentes anges aktuell släkt nu resp. vid avvecklingen.

AVVECKL

Datum för fideikommissnämndens beslut.

HÄNDELSER

Årtal för viktigare beslut, försäljningar m.m. Uppgifterna är hämtade ur Fideikommissnämndens arkiv.

BESKRIVNING

Kort angivelse av egendomens värde och egenskaper.

SKYDD

Här anges om egendomen skyddas som byggnadsminne.

ÅTGÄRD

Här anges för *ännu icke avvecklade fideikommiss med fastighet eller lösöre* statens behov av engagement med följande gradering:

Första kolumnen, förutsättningar 1995:

F Fideikommisset innefattar fast egendom (och ev lösöre och kapital)

L Fideikommisset innefattar lösöre (och ev kapital)

K Fideikommisset omfattar endast kapital

A Fideikommissab äger hela eller del av egendomen

S Stiftelse/förening äger eller förvaltar egendomen

M Statlig, kyrklig, kommunal eller landstingskommunal myndighet äger eller förvaltar egendomen.

Om fideikommisset är delavvecklat anges vad det omfattar vid redovisnings-
tilfället.

Andra kolumnen prioritet:

- 1 Långsiktigt samlat bevarande är av nationellt intresse, och bör genomföras även om det kräver stora statliga insatser. Avveckling bör inte godtas förrän en långsiktig lösning tryggats.
- 2 Långsiktigt samlat bevarande av egendomen är angeläget. Vid en avveckling bör ett samlat bevarande främjas av staten. Förlängning bör främjas om innehavaren önskar det.
- 3 Inga statliga skyddsinsatser utöver vad som kan uppnås inom ramen för KML och PBL erfordras. Observera de föreslagna utvidgningarna i KML om frivilligt skydd av lösöre med starkt samband med byggnaden. Hit förs äver egendom som inte är aktuell för några statliga insatser överhuvudtaget, eller t.o.m. som upphört att existera. Det är alltså en restpost utan gradering.

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
1. Kvarvarande fideikommiss med fastighet							
A 12	Fliseryd f (jf) 1 k	Nordenankar 1801		1919 såldes Fliseryd 1936 inköpt sthlmfast			F 3
A 3	Mindre Ankarcrönska, f 1	Ankarcröna		1925 fast i Ronneby såld 1934 inköpt sthlmfast Edelman mindre 11			F 3
B 24	Erstavik, Petersenska huset (A) jf 1 k	af Petersens 1765	Under avveckling	1890 såldes Saltsjöbaden 1972 naturreservat 1994 innehavaren avliden 1995 ansökan om förlängning	Erstavik uppfört 1775, J E Rehn, mkt värdefullt. inredning, porslin m.m. lösöre Petersenska huset kv Aurora ingår		F 1
B 25	Riddersholm f k	Ridderstad 1729		1973 huvuddelen av fast såld till landstinget för hamn	Huvudb 1721		F 3
B 20	Sandemar, Rungarn jf 1 k	Watrang 1734 (Braunethielm)		omkr 1900 Rungarn sålt	Karolinska trähus. Sällsynt fullständig helhet. Barockträdgård. Stor samling Ehrenstrahlmålningar, o andra goda inventarier		F 1
C 31	Kipplingeberg Närlinge, Österby, Vrå jf k	Benzelstierna 1790 (v Engeström)		1916 Österby och Vrå sålda 1995 ans att bilda fideikommiss AB §32.1 av Närlinge	Kipplingeberg: trähus 1650t omb1760, inventarier		F 2
C 32	Salnecke jf 1 k	Gyllenadler 1794		1830 överflyttat från Näs i Österåker	Huvudb 1646, högt stenhus samt flygel, tidsenliga detaljer	BM	F 1
C 30	Sjöö jf 1 k	Banér 1731		1814 från Djursholm o Björsvik 1986 avsl. sälja nattvardskalk	1690 Tessin dä, Huvudverk, Rika stuckaurtak Holms kapell ingår, fr 1677		F 1
C 23	Tisslinge jf k	Liljemark 1770 (Nisbeth)			Huvudb av trä 1738, omb 1810,		F 2
D 46	Biby jf 1 k	Celsing 1788		1973 del av marken såld 1994 förfrågan fr innehav om att sälja målningssamlingen	Mkt värdefullt 1600tal, trähus. Omfattande samlingar och inventarier av internationellt värde, särsk 1700talsmålningar m turkiska motiv		F 1

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
D 47	Fjällskäfte jf 1 k	Celsing 1789		1919 lösöre införlivat	Huvudb 1862 Värdefull park miljö, särsk inventarier		F 2
D 43	Gärdesta jf k	Löwen 1782 (Trolle-Löwen)			Huvudb 1790t, park, smärre inredning		F 3
D 48	Heby jf 1 k	Liljencrantz 1796 (v Engeström)		1940 1962 inköp av inventarier	Herrgård gustaviansk 1780, Erik Palmstedt, mindre inredningar, inventarier	BM	F 2
D 42	Trollesund jf 1 k	Trolle-Löwen 1809			Huvudb fr 1918-19 äldre flyglar lösöre förvaras på Sjösa		F 2
E 58	Grönlund jf 1 k	Klingspor 1793			Huvudb trä 1780 park, viss inredning		F 2
F 54b	Bordsjö Askeryd jf 1 k	Bonde 1805			600 år i släkten, Fint 1600t hus (1800t kopia) Askeryd: mindre trähus		F 2
F 68a	Katrineholm Herrestad jf k	Bonde 1712		1826 Herrestad från Hästaryd Samma urkund som Bordsjö kap samförvaltas	Katrineholm rivet 1889		F 3
G 68b	Toftholm (f) f k se Katrineholm...	Bonde 1756		1920 sålt och 1931 ersatt med 2 stockholmsfast 1953 tillstätt att använda kap till att införliva inventarier med Hömingsholm			F 3
K 76	Johannishus, Tromtö jf 1	Wachmeister 1712	Under avveckling	1985 privatägt driftbol. i konkurs 1995 inneh avliden	Huvudbyggn 1772 Adelcrantz, omb 1836 även övrig 1700-talsbebyggelse. Inventarier, porträtt	BM	F 2
L 77	Krisinehov, Högestad, Torup, Baldringe Andrarumstråntan jf 1 k	Piper 1747		1965 Andrarumstråntan upphörd	Krisinehov: huvudb 1737 samlat lösöre fr. än Piperska egendomar. Högestad: fint hus 1635 Alunbruk, lösöre konst Torup: huvudb trol 1630t rest 1900		F 2
L 83	Råbelöf, Odersberga jf k	v Böhnen 1763 (Kennedy)			Huvudb fr 1637, brunnen 1782, om och tillb 1882. Park, visst lösöre		F 3

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
L 78	Trolle-Ljungby, Årup jf l k	Trolle- Wachmeister 1768		1830 flyttat från Värpinge (Trolleberg)	Trelängad borg fr 1600t förra hälft. Samlingar möbler, porträtt, bibliotek, arkiv. Årup: 1800t lösöre		F 1
M 85	Barsebäck jf l k	Hamilton 1767			Huvudbyggnad omb 1889 rikt lösöre, bibliotek		F 2
M 91	Björnstorp jf k	Gyllenkrok 1779		1779 flyttat fr Hesselbyholm	Huvudbyggn 1750 påbyggd 1860t, fina interiörer, måleri, bibliotek		F 2
M 89	Näsbyholm jf l k	Blixen-Finecke 1751			Brunnet 1955, ny huvudbyggn 1957, samlingar		F 3
M 90	Svenstorp jf k	Gyllenkrok 1743			Renässansborg byggd 1596 sandstensportal Lösöre		F 1
M 99	Södra Hultseröd jf k atypiskt			Atypiskt 3/4 avvecklat			F 3
M 93	Övedskloster jf l k	Ramel 1766			Huvudbyggnader av Härleman 1769-76, inredningar av J E Rehn i sex mycket väl bevarade rum. Porträttsamling, konsthantverk.	BM	F 1
N 102 b	Gåsevadsholm jf l k se Koberg	Silfverschiöld 1761			Huvudb 1757, ombyggd i nygotik 1856		F
P 102 a	Koberg, Alvhem jf l k	Silfverschiöld 1761			Medeltida, tillbyggt 16-1700t, & 1890t. Lösöre porträtt, porslin ,samt bibliotek		F 1
R 108	Stora Ek jf l k	Lilliestierna 1774	Under avveckling	1989 inne avliden	Enhetlig anläggning av J E Rehn 1760-70t. Hus, inredning och trädgård bevarade. Fint bibliotek under försäljn, lösöre sålt	BM	F 2
T 115	Boo jf l k	Hamilton 1700t		1964 förlängd 6 §	Huvudb 1878-82. Åbom. Möbler, släktporträtt samt annat värdefullt måleri träkyrka		F 1
U 122	Fiholm jf k	Ridderstolpe 1779			Huvudb 1770t, äldre inredning, porträttsamling		F 2

Bilaga 2 FIDEIKOMMISSSEGENDOMAR

sid 4

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSE	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
U 118	Fullerö jf 1 k	Cronstedt 1739		1995-08-24 beslut om förlängning enl 6 §	Huvudb trä, 1656, inga särskilda inredningar. Porträtt-, bok- och gravyrssamling	F	1
U 119	Hedensberg jf 1 k	De Geer 1779 (Hamilton)			Herrgård 1750, fina inv, måleri	BM	2
U 117	Revelsta, Göksbo jf 1 k	Benzelstierna v Engeström 1780			1700t byggnad revererad Göksbo: 1880t villastil	F	3
2. Kvarvarande fideikommiss med lösöre							
202	C G v Rosens lösörefid	v Rosen				L	
189	De la Gardieska samlingen 1	Ramel		Skall ev tillfalla staten. JK utreder	Stor föremålssamling med stort k-hist värde.	L	
194	Gallierasamlingen 1 k	Kungen		1964 förlängt tills vidare	Samlingen förvaras på Stockholms slott	L	
191	Hedengrenska 1 k	Hedengren		1973-06-06 kapitalfid avvecklat, lösörefid kvar		L	
197	Posseska porträttsaml 1	Posse		1914 tillkommet		L	
160	Wrangeliska lösörefid 1 k	Wrangel 1930			Boksamling, möbler	L	
A 1	Ramsellska (Yxtaholm D) (f) 1 k	Ramsell 1789 (af Ugglas)		1789 Färna och Rockhammars bruk, 1907 överf t Yxtaholm 1916 sålt Yxtaholm 1978 sålt sthmsfast ink. 1910 1927 fast såld		L	3
B 154	Häringe (f) 1 k	Trolle-Löwen 1770				L	
B 15b	Prinsessan Sofia Albertina 1	Stenbock 1829	Under avveckling	Innehas av fid på Sundby	Bibliotek som förvaras på Skansen o Uppsala Univ.	L	1

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSE	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
B 15a	Sundby jf 1 k	Rosir 1765 (Stenbock)	Under avveckling	1913 sålt Näringsberg 1978 lösöre värde 592' införivat 1993 tillst att skifta allt utom 100'	Trähergård fr 1720 fast inredning. Lösöre: släktporträtt, möbler, silver	L	3
D 54a	Hörningsholm (jf) 1 k	Bonde 1750		1969 tillst att införliwa silversamling 1976 fast. såld till efterträdaren	1500t, 1750t Hårleman, Inredningar och inventarier fr 1700t	L	1
D 41	Sjösa (f) 1 k	Trolle-Löwen 1770		1981 11 26 fast såld till efterträd	Byggt 1607 omb 1700t mitt, urspr rumsinredn bevarad, övr inr barock och 1700t	L	1
D 187	Åkers styckebruk (f) 1 k, 2 fideikommiss	Nyblacus, Stockenström		1952 fast slutligen såld 1967-05-22 ena avveckl 1928 fast såld		L	
R 167	Stora Djupsås (f) 1 k	Björnberg 1785				L	
T 116	Segersjö jf 1 k	Montgomery- Cederhielm 1792	Under avveckl	1918 mesta marken såld 1995 allt utom arkiv skiftat, ur detta vill RA köpa alt lösa in brevsamling	Huvudb fr 1776, delvis fr 1886. Lösöre	L	1

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
3. Kvarvarande fideikommiss med enbart kapital							
196	Inlag (f) k	3 inneh		fast indragen, 1948 avstod staten äganderätt 1972-03-23 delavveckel 1987-03-20 delavveckel 1887 fast såld exekutivt			K
200	Låstad (f) k	Könsberg		19 fideikommiss	Vissa avvecklade		K
193	Riddarhusfonderna			1975 fast såld			K
182	Schinkellska (f) k	Bronstanton, Schellendorf		1974 fast såld till efr 1992 tillst att överlåta lösöre till familjestiftelse 1995 inneh avliden	Brunnet, nybyggt, hög kvalitet. Porträtt		K
14	Värnberg (jf 1) k	Oxenstierna	Under avveckling	1924 såldes Hägerum 1964 såldes sthlmfast 1917 egendomen såld till kronan 1863 överflyttat fr Österby, Sundbyvik, Tibble 1946 fast tvångsinlöst till staten pg av vanvård 1788 överflyttat fr Örbyholm 1918 fast såld 1964 fast såld 1992 innehav avliden		BM	K
A 13	Hägerum (H) (f) k	Weidenhielm		1984-85 tillstånd att sälja egendom			K
B 145	Bergshamra (Barckska) (f) k	Barck 1719 (Bonde)					K
B 133	Bogesund (f) k	v Lantingshau- sen Wachtmeister					K
B 144	Gerstabergr (jf) k	Löwen 1772					K
B 22	Wängsjöberg (f) k	af Darelli 1769 (Ungern v Post)	Under avveckling		Huvudb rev trä 1676		K
C 35	Hammarby (f) k	Gauert (Hamrén)					K
D 156	Hässelbyholm-Heby nr 1 k	Liljencrantz 1796					K

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSE	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
D 54	Säfsnäsholm (f) k	Bonde 1682		1833 överfl fr Björnö 1920 fast såld			K
F 70	Gripenberg (f1) k	af Söderling 1798 (Hermelin)		1981 05-14 såldes fast och inv till eftertr, reg besl.	Träslott med 4 hörntom, Famijeporrrätt, möblering av mindre intresse	BM	K
G 75	Engaholm (f) k	Koskull 1746	Under avveckling	1976 fast såld till son till efr 1995 inneh av liden	Huvudbyggn trä omb 1950t porrrättsam		K
M 209	Ruuhtska fonden (f) k atypiskt	Ruuth 1746 (Ribbing)		1810 överfl fr Källunda 1912 Ruuthsbo sålt			K
O 181	Stora Holma (f) k	Bundsen 1786		1893 fast delvis såld 1950 resten sålt			K
P 165	Ekarebol (f) k	Sifersvan		1926 fast såld exekutivt			K
U 175	Västerås kvarnar (f) k	Falkenberg 1737		1948 fast såld			K
4. Kvarvarande fideikommiss med fideikommissaktiebolag							
B 27	Östanå (jf) k	Hebbe 1800(Boström)		1971 fideikommissAB §32.1	Herrgård av Desprez 1791-94, 1700tinredning lösöre bibl konst. Betydande kulturvärden		AK 2
M 96	Stora Markie (jf 1) k	Stiemsblad 1743		fideikommissAB § 32.1, Aktierna sålda till 2 barn	Brunnet 1926 Vapensamling		AK 3
M 94	Trollenäs, Fulltofta (jf 1) k	Trolle 1755		1918 sålt Fulltofta 1973 fideikommissAB och aktierna överlåtna till eftertr	Slottet fr 1550 omb 1890 Barockinredn av Agi Lindgren	BM	AK 2
T 114	Bystad, Brevens bruk(D), Malma(E) (jf 1) k	Hildebrand 1778 (Gripenstedt)		fideikommissAB § 32.1 som även innefattar lösöre.	Karolinsk herrgård, trä, i allt väsentligt bevarad från ca 1700. Möbler porrrätt, mm		AK 1
C 34	Frötuna (jf 1)	Ribbing 1779 (Bernadotte)		1979 fideikommissAB § 32.1 1995 fideikommissAB i konkurs	Herrgård 1840, mindre lösöre		AL 3

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
D 38	Ericssberg (f) 1 k	Hildebrand 1778 (Bonde)	Under avveckling	1988 innehav av liden 1990 fideikommissAB § 32.2 1991-1995 partiella skiften Förhandlingar m RA och SK om inköp av samlingar, ev inlösen	Slott fr 1600tals mitt, stor barockanläggning fullbordad av Tessin då, Rik original- inredning. Betydande samlingar möbler tavlor bibliotek arkiv	BM	AL 1
E 56	Sturefors (jf) 1 k	Tömflycht 1747 (Bielke)		1977 fast egendom fideikommissAB §32.1	1700-1710, Tessin dy, Vålbev inredningar, JE Rehn J Pasch 1750-60t. Porslinskammarer, värdefullt lösöre.	BM R	AL 1
U 120	Geddeholm (jf) 1 k	Cronstedt 1746 (Lewenhaupt)		fideikommissAB § 32.1	En huvudb 1561, två 1700t park, Värdefulla målningar		AL 2

5. Fideikommissaktiebolag där fideikommisset avvecklats

B 17	Riksten Ektorp (jf) k	Cederström 1791	1975-12-02	1917 såldes Beatelund 1923 inköptes Riksten 1974 fideikommissAB § 32.2	Huvudb fr 1913, samlingar Ektorp: trähus trol 1700t		A
C 16	Harg Kristineholm (B) jf 1 k	Oxenstierna 1756 (Beck- Friis)	1973-10-05	1971 tillst att bilda 2 fideikommissAB § 32.2, Kristineholm och allt lösöre skiftades till efterträdaren	1760 tal, inredningar, samling möbler och porträtt fr 1700tal. Teknikhist värdefullt material Äv Kristineholm värdefullt		A 1
D 37	Claestorp (jf) 1 k	Stromberg 1776 (Lewenhaupt)	1969-10-07	1968 fideikommissAB § 32.2	Huvudb Cronstedt 1750t lösöre, porträttsamling, miljö av kulturhistoriskt värde	BM	A 2
E 62	Baroniet Adelswärd, (Adelsnäs) (jf) k	Adelswärd 1781	1992-05-15	1910 Ståringe fid sålt 1919 1972 fideikommissAB § 32.1, aktier sedan sålda till barnen	Adelsnäs slott 1920, I G Clason, mkt fint lösöre, Orangeri, park	BM R	A 1
E 60	Engelholm, Bäckabo, Börstorp Norrum (jf) k	Bonde 1728 (Spens)	1969-07-30	1775 fl fr Skiringe t Börstorp 1938 Norrum sålt 1968 fideikommissAB § 32.2	Huvudbyggn trä slutet av 1600t fast inredn, lösöre	BM	A 2
M 86	Börtingekloster och Fiholm (jf) 1 k	Beck-Friis 1791	1978-08-30	1972 fideikommissAB § 32.1	Huvudbyggn & flyglar 1763 Två rum urspr bevarade. Gustavianska möbler.		A 1

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
6. Avvecklade fideikommiss som blivit stiftelse eller ägs/förvaltas av myndighet							
B	Skånelaholm	Jennings	1940??	1940 donerat t Vitterhetsakademien		BM	M
C	Skokloster f1	Brahe (v Essen)	1967-09-01	1967-09-01 slottet med inventarier köpt av staten	Karl Gustav Wrangel, världsberömda samlingar. Rikssintresse	BM	M
D	Tynnelsö f k	Hebbe 1800 (Boström)	1968-10-21	1940 Slottet donerat t vitterhetsakademien, förvaltas av RAA	Medelt ursprung, Åtskillig inredning finns från Karl IXs tid	BM	M
C	Leufsta jf 1 k	De Geer 1730	1981-12-03	1917 större delen såld 1981-09-22 bildades stiftelse som övertog nyttjanderätten till biblioteksflygel, delar av bibl och musikalien. Övrigt överläts t broder på St Väsby	1720 Karolinsk representativ herrgård. Gustaviansk rumsinredning, J E Rehn. Saml möbler porrrätt		S
M	Krappertup jf 1 k	v Kochen 1734 (Gyllenstierna)	1977-04-28	1967-10-21 egendom och samlingar gåva till stiftelse	Huvudbyggn 1570t omb 1620. fast inredning, rikt lösöre.	BM	S
U	Tidö (jf 1) k	v Schinkel 1805	1979-03-29	1890 överfl från Axmar, Vi- fors, Viksjö 1912 fr Vallstanäs 1968 fast såld till Västerås stad, därefter till eftertr bror Stiftelse bildad för lösöre	Byggt 1625-40t. Inredningar, stucktiak boaseringar. Ett av de bäst bevarade 1600-talslotten. BM	BM	S
U	Ängsö jf 1 k	Piper 1747	1987-09-23	1971 delskifte, fast såld till Västerås stad, ägs av stiftelsen Kultur och fritid i Västmanl. 1973 Pokal köpt av raå 1987 Del av arkiv och kedja köpt av riksarkivet	Vasatida stenhus, Rumsinredningar, samlingar av möbler, porrrätt, konstsaker, arkivalier	BM	S

LÄNNR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
-------	---------	-------------	----------	-----------	-------------	-------	--------

7. Övriga avvecklade fideikommiss

189	Borrestadssamlingarna 1 atypiskt		1972-11-03	Deponerat till Pontus de la Gardies stiftelse			
199	Curmanska donations- fonden f atypiskt		1974-09-27				
195	Danckwardt-Lillie- strömskans porträttsamll	Tottie	1970-12-17	1970 överlämnad till Nationalmuseum som gåva	19 porträtt		
205	F E Callerskans donation- fond k atypiskt		1976-12-15				
207	Grevliga Björnstjerna lösörefid 1	Björnstjerna	1985-01-22				
206	Hammarska fdkap (f) k	Dalberg	1977-08-25	1874 fast såld exekutiivt			
208	Hesseska fid.stiftelsen k	Tiberg (Evander)	1978-06-09	1881 sthlimsfast såld exekutiivt			
184	Häckebergäräntan k atypiskt		1965-11-19				
210	Kugelbergska	Kugelberg 1930	1981-12-16				
139	Leuhusenska 1k	Leuhusen	1994-11-09				
190	Lovenska fonderna atypiskt		1972-10-13	Två fid successiv avveckling			
183	Långströmska k	Långström	1964-10-29				
201	Meijerska fonden (f) k atypiskt	Hammar	1974-09-20	1834 fast såld 1980 faktisk avveckling			
163	Monthanska stift. (f) k atypiskt		1969-03-21	1917 fast såld, stiftelse bildad 1969 stiftelse bildad			
185	Nils Wallenius familje- fond k atypiskt		1965-07-26				

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
192	Pauliska fast. fonden f atypiskt		1973-06-29		Fast tillföll riddarhuset, avkastningen arvingarna		
213	Raschska fid I	Rasch 1922	1985-01-22				
177	Rückerschöldska k	Rückerskiöld 1785 (Hedenstierna)	1992-05-15				
130	Sager-Moltke- Hvitfeldtska k	Sager 1919	1992-04-08				
186	Sandmanska k	Sandman, Holmberg	1966-09-30	1929 tillkom fid			
198	Sövdeborg lösörefid I atypiskt	Stiernswärd	1976-03-18	1995 stiftelsebildning övervägs	Sövdeborg BM	BM	
211	Tersmedenska lösörefid I	Tersmeden	1983-10-25				
162	v Schwerin- Spantekowska k	v Schwerin 1922	1988-02-28				
204	Wachmeister- Cartlesonska lösörefid I	Wachmeister	1975-10-30				
203	Wachmeisterska lösörefid på Kulla Gun- narstorp I atypiskt	Trolle	1976-03-18				
A 6	Boeclerska f atypiskt		1966-01-14				
A 131	Grubbska (f) I k	Grubb 1774 (Bernhardt)	1974-03-14	1866 fast såld	Lenmanska egendomen på Kungsholmen		
A 128	Helena Taube I	Taube	1994-04-26		Porträttsamling		
A 9a	Hornsberg f	Möller 1771	1994-04-26	1800t utbytt mot stockholmsfastighet			

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
A 2	Lefebure-Lillienbergska, Lejonet 4 (f) k	Falkenberg 1808 (Adelsvärd)	1991-10-23	1978 tillst att införliva lösöre 1985 tillst att sälja fast inköpt 1934			
A 11	Lillienäs (F) (f) k	Lillienberg	1974-03-14	1928 såldes Lillienäs 1967 såldes stocckholmsfast inköpt 1949			
A 10	Ribblingshof (E) f k	Ridderborg 1782 (Palmquist)	1979-05-10	1932 såldes Ribblingshof till staten 1933 inköptes stadsfast			
A 7	Älvsjö (jf) k 1	Lagerbielke 1778	1976-06-13	1909 expropr mark 1967 expropr huvudbyggn 1969-07-24 delavveckling	Lösöre, bibl möbler tavlor fick avvecklas i förtid m anl av expropriationen		
B 141	Arbottna (f) k	Lewin 1798	1965-11-11	1915 fast såld			
B 21	Bona jf k	Gierrta 1740	1991-12-04		Huvudbyggn slutet av 1600t, träbyggn smärre inventarier		BM
B 134	Brandalsund (jf) k	Lovisin 1693	1981-09-28	1907 fast såld 1954 stadsfast såld			
B 135	Bällsta (LeFebure- Lilienberg- Reuterskiöldska) (jf) k	Le Febure 1803 (Nordenfalk)	1981-11-25	1918 fast såld			
B 136	Falkenstedtska (f) k	Falkenstedt	Skiftat	1951 fast såld			
B 140	Fällnäs (jf) k	Hildebrand 1778 (v Horn)	1990-10-22	1930 fast såld			
B 142	Herrö (f) k atypiskt	Lewin 1801	1968-01-19	1915 fast såld			
B 137	Johannisberg (Gyllenramska) (f) k	Gyllenram 1800	1969-10-07	Fast o lösöre sålt före 1840			
B 9b	Ludvigsborg (f) k	Lewin 1798	1980-08-27	1917 såldes Ludvigsborg 1969 tillst sälja 1917 inköpt fast			

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSE	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
B 143	Marieberg (Rudbeckska) (jf) k	Watrang 1724 (Rudbeck)	1972-02-24	1916 fast såld			
B 138	Mellingeholm	Schurer v Waldheim	1985-01-22	1846 överflyttat fr Vrå och Ekholmen 1930 fast såld			
B 146	Noor i Knivsta (jf) l k	Hermelin	1980-03-21	1761 överfl fr Wik i Finland 1917 fast såld			
B 26	Nor i Roslags-Bro (f) l k	Stierheim 1773 (Skjöldebrand)	1979-08-29	1962 fast såld t domänverket			
B 8	Norrby, Vidby (f) k	Gardtman 1774	1971-04-29	1911 såldes Vidby 1927 såldes Norrby 1970 tillst sälja fast ink 1934			
B 19b	Runsa (Ankarcronska) jf l k	Ankarcrona 1753	1988-06-13	Skiftad mellan efterträd. och 4 bröder	Ett av landets bäst bevarade 1600talshus, J de la Vallé inget särsk lösöre		BM
B	Steninge	v Fersen 1747	1867	1867 sålt utan överskott			
B 18	Stora Väsby jf l k	de Geer 1730	1981-12-03		Enhetlig högst elegant Rehn, rika och högklassiga inredningar, Karolinsk trädgårdsanläggning		BM
B 28	Södersund f k	Westman 1776	1975-10-02	1924 fast såld			
C 149	Gumlösa k	Isacson 1796 (Kistner)	1967-10-10				
C 33	Hacksta (f) k	Wulfenstierna 1758 (Segerstråle)	1990-03-05	1941 större delen såld 1964 resten såld			
C 147	Höja (f) l k	Spens 1712	1965-10-22	1942 fast såld	Värdefull byggn. Lösöre, fin tavelsamling		
C 36	Vogelsangska jf Atypskt.	Vogelsang 1788	1969-10-01	1969 Regbeslut: Fast Rickeby skulle säljas och stiftelse bildas för understöd till släkt			

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
C 148	Älby (f) k	Tottie 1733	1983-12-29	Överflyttat fr Tottieska malmgården 1929 Älby sålt			
D 50	Arnö (f) 1 k	Sparre 1769	1981-06-25	1967 sålt till Nyköpings kommun huvudbyggnad återköpt.	Herrgård av trä 1863, mindre lösöre		
D 152	Bergshammar (jf) k	Sack 1751	1964-03-13	1939 egendomen såld	1720t, Destain. Helt bevarat till det yttre, vissa viktiga inredningspartier och senare 1700t-inredningar Samlingar och möbler	BM	
D 150	Graneberg (f) 1 k	Klinkowström	1978-04-11	1820 överflyttat fr Rinkesta 1915 fast såld	Fint		
D 151	Hässelbyholm (f) k	Liljencrantz 1796 (Stael v Holstein)	1975-10-02	1916 fast såld	Värdefullt		
D 157	Hässelbyholm-Heby nr 2 (f) k	Tomérhielm 1861	1964-12-04	1916 fast såld			
D 51	Jacobsberg jf k	Watrang 1788	1995-09-20	1994 inneh avliden efterträd vill sälja	Herrgård trä flygel fr 1700t,		
D 39	Lagmansö jf k	Falkenberg 1699	1985-09-27	1757 överflyttat fr Odensviholm 1966 inköpt stockholmsfast Efterträdaren fick huvudparten av fast.	Värdefulla byggn, huvudb och 4 flyglar, inredning lösöre	BM	
D 45	Lindholm jf 1 k	Celsing 1835	1974-11-05	1835 överflyttat till Lindholmen från stockholmsfast.	Huvudb 1794, interiörer		
D 52	Lundby (jf) k	Wijnbladh 1767	1973-09-03	1971 fast. såld	Endast flygel kvar		
D 40	Måstena jf 1 k	Plomgren 1753	1977-12-08	1755 överflyttat från Ålhult	Träherrgård, 1767, inredning, lösöre 21 porträtt		
D 49	Näsbyholm (jf) 1 k	Bilberg 1758 (Nauckhoff)	1980-06-25	1975 fast såld till 3 döttrar	Huvudbyggnad fr 1800t början		

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
D 44	Säby jf 1 k	Wrangel af Lindeberg 1712	1980-06-25	Sålt efter avveckl. Lösöret, porträtt boksamling delades	Huvudbyggn fr trol 1830t, rest 1818		
D 153	Tärnö (jf) k	Strömfeldt 1803	1972-06-05	1917 fast såld	Brunnet		
D 55	Vibyholm jf 1 k	Bonde 1783	1994-03-16		Slott fr slutet av 1500t, om- byggt 1736 & 1800t. Möbler o bohog, största enskilda porträttsaml näst Skokloster 1600tal, sönderombyggt		
D 155	Wegersberg (jf) k	Franc 1782	1989-08-28	1937 fast såld			
E 67	Borkhult Häggvik (H) f 1 k	Burenskiöld 1726 (Theorell)	1979-12-10	Överflyttat fr Hyllinge, Hyllingesröm o Hulterstad	Borkhult: trähergård samt möbler, porträtt, handskriftsamling		
E 57	Brokind jf 1 k	Falkenberg 1732	1967-02-15		Slott fr 1720t, brunnet 1949 o restaurerat, 18 släktporträtt	BM	
E 65	Broxvik o Egersta (B) jf 1 k	v Block 1795	1985-03-29	Broxvik BM	Huvudbyggn 1830, överlopps. Naturvårdsområde	BM	
E 61	Hyllinge jf	Strömfeldt 1782	1968-04-05		Fint slott Palmstedt, byggt 1792 interiör lösöre bibliotek	BM	
E 66	Kättsäter (f) k	Ekermann 1795	1979-10-17	1967 expropriation av fast	Fint		
E 64	Landsjö jf 1 k	Kuylenstierna 1794	1992-12-01		Huvudb fr 1700t mitt, lösöre 2 porträtt		
E	Ljung	v Fersen 1747 (Gyldenstolpe)	1867	1867 sålt utan överskott och avvecklat			BM
E 59	Odensgöl jf k	v Schwerin 1826	1967-05-22	1826 överfl fr fid i Pommern	Huvudbyggn fr 1828 lösöre		
E 63	Solberga jf k	Wennerstedt 1731 (Danckwart- Lillieström)	1988-11-09		Slott byggt 1700t mitt, brunnet 1827,		
F 69	Bratteborg jf 1 k	v Seth 1773	1990-11-20		Äldsta byggn fr 1647, obet lösöre		

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
F 159	Lundboholm (f) k	Lilliecreutz 1774	1967-02-15	1812 överfl fr Hörle 1945 fast såld			
F 158	Nissafors, Fåleberg (R) (f) 1 k	Löfvenskiöld 1797 (Leijonhufvud)	1974-10-01	1938 fast såld			
F 73	Schedingsnäs jf 1	Lillienberg 1770	1990-10-22	1858 överfl fr Vallerstad fid 1806	Huvudb trä fr 1643 obet lösöre		
F 74	Ulfsnäs jf 1 k	Ribbing 1779	1990-12-11		Huvudb fr 1861 rivn 1995, ringa lösöre		
F 72	Västana jf k	Gyllensvaan 1785	1968-10-21		Huvudbyggn 1600t viss inredn	BM	
F 71	Wallby jf 1 k	Nyman 1778 (Bråkenhielm)	1991-06-17	1991 såldes 2 fast resten skift	Huvudbyggn trä 1847, flygel 1600t vissa inventarier	BM	
L 84	Areskougska f k atypiskt		1976-11-23		Gårdar på Österlen		
L 81	Bjersgård jf 1 k	Gyllenstierna 1740	1977-04-28		Huvudbyggn 1850t villastil, målningar		
L 82	Hovdala jf 1 k	Ehrenborg 1731	1982-11-29	1947 större delen expropnr för skjutfält	1500t bränd 1768 delvis rivn fast inredning finns bevarad, möbler mm	BM	
L 80	Vanås jf 1 k	Wachtmeister 1800	1980-09-23	3 lösörefid avveckl samtidigt, regbesl att inte inlösa tavelssaml	Borg fr medeltid-renässans. Stor tavelssamling fr 1700t slut med franska och nederländska mästare	BM	
M 19a	Boserup (Ankarcronska) jf 1 k	Schoting 1770 (Ankarcrona)	1988-06-13	Skiftad mellan efterträd. och 4 bröder	Huvudb 1746 inredning, lösöre		
M 95	Hyby jf 1 k	Wrangel v Brehmer 1754	1970-12-02	1812 flyttat fr Skeinge	ombyggt av Zettervall 1880t, därefter ombyggt 1966. Boksamling, familjeporträtt		
M 97	Petersborg jf k	Bager 1751	1990-01-22		Huvudb brunnen 1913, ny uppförd		
M 87	Skabersjö jf 1 k	Thott 1799	1983-04-07	tre lösörefideikommiss	1600-talsanläggning ombyggd 1774-82. Park Bevarade		

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
M 139	Stora Lillienbergska (Ågerup) (f) i k atypiskt	Lilienberg 1751 (Palmquist)	1968-04-05	1919 fast såld 1968 beslut att fid skulle upplösas efterhand	Huvudb 1863		
M 98	Södra Lindved, Kärrtorp jf k	Flinck 1800 (Lundström)	1984-12-14	1956 Kärrtorp övert till son	Urspr byggd 1530t nuv utseende 1880t; Meldahl. Vissa äldre inredningar, stor målningsinsamling, bibliotek och arkiv.		
M 88	Trolleholm jf 1 k	Trolle-Bonde 1755	1974-03-14				
N	Stiemarp	Stiemcrona 1720	1927	1852 överfl fr Åkeshov (A) 1927 avveckl enl urkunden	Herrg 1700t början, inredn, lösöre	BM	
N 100	Vapnö jf 1 k	Staël v Holstein	1971-12-15		Huvudb brunnen 1916, ny i villastil		
P 104	Gälared jf k	Schedvin 1756	1966-03-24	Halva fid test. till stiftelse			
P 106	Lunden jf	Qvarfordt	1967-01-20	Atypiskt			
P 101	Onsjö Gäddebäck jf 1 k	Hajj 1786	1975-02-27	1974 fast såld till Vänersborg kommun	Huvudbyggnad fr 1700, porträttsamling skingrad Gravkor ingick i fid		
P 164	Quantenburg (f) k	v Quanten 1778	1971-04-23	1923 fast såld exekutivt	Skiffertäckta väggar		
P 105	Stora Apelnäs jf	v Wachenfeldt 1764	1980-01-28	1778 flyttat fr Sällerås	Huvudbyggn saknas		
P 166	Åsbräcka (f) k atypiskt		1966-01-14	1918 fast såld			
P 103	Öj Jared jf k	Adlerstierna 1768 (Adlerstierna- Adelskiöld)	1981-09-28	1806 flyttat fr Thamstorp	Huvudb fr 1740 i trä. Kapell fr 1722, flyttat 1854		
R 169	Asstorp (f) k	Hårleman 1763	1970-12-02	1794 flyttat fr Forsbacka 1927 fast såld exekutivt			

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
R 168	Hallandsberg (f) k	Carlander	1966-09-13	1813 överfl fr Mellingeholm 1927 fast såld			
R 107	Höverö jf k	Fock 1752	1970-05-21		Huvudb 1802 trädgård		
R 109	Ågården jf l k	Stiernsparre 1786 (Påhlman- Stiernsparre)	1986-06-10		Huvudb i trä 1600t		
S 111	Bonderud, Västra Ulfsjö jf atypiskt		1965-10-15	29 innehavare vid avveckl			
S 110	Fårdala (jf) k	Scheffer 1788	1993-04-26	1916 fast såld			
S 170	Hammar (f) k	Ekstedt 1791 (Lilliehöök)	1984-10-04	1912 fast såld			
S 188	Lång (f) k	Linroth 1796 (Rosensvärd)	1967-05-22	1933 fast såld exekutivt			
S 174	N Herzöga (f) k	Rundberg	1964-12-04	1919 fast såld			
S 171	Sjönnebol f k	v Eckstedt 1775 (Bratt)	1986-09-20				
S 172	Stora Våxnäs (f) k	Lidback 1790	1968-08-28	1935 fast såld			
T 112	Myrö jf l k	Kalling 1754	1993-03-06	Flera lösörefid ingår	Huvudb 1774, Cronstedt viss inredning, porslinsamling		
T 113	Säbylund jf l k	v Essen 1786 (Lagerfelt)	1992-03-04	1922 tillkom lösörefid 1970 nästan hela fast såld till son	Byggt av trä 1781-87. inredningar, inventarier, bibliotek	1	
U 179	Engelsberg (f) k	Timm 1728	1967-04-14	överflyttad från Semlabrunn 1916 fast såld Avvecklad på begäran av inneh som saknade eftertr.			BM
U 127	Fredrikslund jf k atypiskt		1988-02-01				

LÄN NR	EGENDOM	SLÄKT/INNEH	AVVECKL.	HÄNDELSER	BESKRIVNING	SKYDD	ÅTGÄRD
U 123	Hagbyholm jf k atypiskt	Sparfelt 1695 (v Post)	1968-03-22	Expropr för flygfält Tillförl inneh vid avveckl	Träbyggnad från ca 1800		
U 176	Ståholm Sörvåle (jf) k	Ramsell 1789 (Hedenstierna)	1968-08-28	1910 fast såld	Värdefull huvudbyggn		
U 125	Tisby jf l k	Gierrta 1740 (Juhlin-Dannfelt)	1967-06-12	Överflyttat från stockholmsfast 1965 Tisby sålt			
U 178	Wikhus (f) k	Oxenstierna 1721 (v Post)	1967-02-15	1918 fast såld			
U 126	Åby jf k	Tigerhielm 1796 (Wallin)	1975-04-15				
X 180	Joachimsmark (f) k	Mark 1782 (Bayard)	1977-02-22	1908 fast såld till Gävle stad	Två bebyggda vretar i Gävle		
X 129	Waldenströmska (f) k	Mau 1782 (Hjort)	1967-11-27	1907 fast i Gävle såld			

